

ХАБАРШЫ ВЕСТНИК

**«Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясы
Серия «Начальная школа и физическая культура»
№4(43), 2014**

Алматы, 2014

Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті

ХАБАРШЫ

«Бастауыш мектеп және дене
мәдениеті» сериясы
№4(43), 2014

2001 ж. бастап шығады.
Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір

Бас редактор
п.ғ.д., проф. Қ.І. АДАМБЕКОВ

Бас редактордың орынбасары:
п.ғ.д., проф. А.Н. Ильясова

Ғылыми редакторлар:
п.ғ.д., проф. Г.А. Уманов,
м.ғ.д., проф. Ш.А. Балғымбеков

Редакция алқасы:
б.ғ.д., проф. К.Милашюс
(Вильнюс, Литва),
PhD Сивек Зденек (Прага, Чехия),
п.ғ.д., проф. Вилкас Аудронис
(Вильнюс, Литва),
п.ғ.к., проф. В.И. Шукан
(Минск, Белоруссия),
п.ғ.к., проф. В.И. Варюшин
(Москва, Ресей),
п.ғ.д., проф. Ю.С. Мануйлов
(Нижний Новгород, Ресей),
п.ғ.д., проф. С.И. Қасымбекова,
п.ғ.д., проф. Т.А. Ботагариев,
п.ғ.д., проф. Бекмагамбетова Р.К.
(жауапты хатшы)

© Абай атындағы
Қазақ ұлттық педагогикалық
университеті, 2014

Қазақстан Республикасының
мәдениет және ақпарат
министрлігінде 2009 жылы мамырдың
8-де тіркелген №10106-Ж

Басуға 26.12.2014 қол қойылды.
Пішімі 60x84 ¹/₈. Көлемі 18.5 е.б.т.
Таралымы 300 дана.
Тапсырыс 262.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық
педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

М а з м ұ н ы С о д е р ж а н и е

БОЛАШАҚ БАСТАУЫШ СЫНЫП МАМАНДАРЫН ДАЯРЛАУДАҒЫ ПРОФЕССОР Р.М. ҚОЯНБАЕВТЫҢ ҚОСҚАН ҮЛЕСІ

ВКЛАД ПРОФЕССОРА Р.М. ҚОЯНБАЕВА В ПОДГОТОВКУ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ДЛЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Пірәлиев С.Ж. Еске алу.....	5
Адамбеков Қ.И. Асыл аға ірі тұлға еді.....	6
Әлмұханбетов Б.А. Абзал жүректі, ұлағатты ұстаз – ғалым.....	7
Ильясова А.Н. Азамат, ғалым, ұстаз.....	9
Каримова Р.Е. Педагог-ғалым Р.М. Қоянбаевтың өмір жолы.....	11
Қоянбаева Г.Р. Әкемізді сағынып жүрміз.....	15
Жүнісова Д.К. Асыл аға «Алтынның сынығы».....	16
Бимуратов Ш., Бимуратова Қ. Адал дос еді.....	17
Мұсатайұлы Т. Абзал, асыл азамат.....	18
Оразбай Ж. Ұлағатты ұлы адам.....	19
Оразбай Ж. Мен жастарға сенемін.....	20
Алтынкөзов Б.З. Кісілік пен кішіліктің үлгісі болған ұлағатты ұстаз.....	20
Қабатай Б.Т. Профессор Р.М. Қоянбаевтың педагогикалық сөздік жасау тәжірибесі: дәстүр және жаңашылдық.....	22
Қыякбаева Ұ.Қ. Қалдырған ізін мәңгілік.....	24
Бекмагамбетова Р.К. Стратегическое управление – залог успешной деятельности педагогического коллектива.....	26
Берлібаев Б.Т. Белгілі педагог Р.М. Қоянбаевтың қамқорлығынан басталған тарихи білімнің түйіні.....	28
Бөлеев Қ., Бөлеева Л. Профессор Р.М. Қоянбаев – Қазақстанда бастауыш білім беру педагогикасының негізін қалаған тұңғыш ғалым-педагог.....	31

ЗАМАНАУИ МЕКТЕПТЕ ПЕДАГОГ МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГОВ ДЛЯ СОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫ И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В ОБРАЗОВАНИИ

Тотанова А.С. К вопросу о воспитании на национальных традициях.....	33
Абдыбалиев Д.А., Султаналиева Р.М., Асаналиев Ж.С., Козубай И. Изучение структуры и строение анилина с солями двух и трех валентными металлами.....	36
Жакшылыков Ж. Лиин билим берүү арқылуу окутуу процессин өркүндөтүү.....	38
Эрдолатов С.С. Окутуу процессинде маалыматтык технологияларды колдонуунун багыттары.....	42
Сыдықов Б.Д., Момбиева Г.А. Студенттерді оқыту үдерісінде объектіге бағытталған жобалау іскерліктерін қолдану ерекшеліктері	45
Айтпаева А.К. Мастерство педагога в решении профессионально- педагогических задач.....	49

Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия «Начальная школа
и физическая культура»
№4(43), 2014

Выходит с 2001 года.
Периодичность – 4 номера в год

Главный редактор
д.п.н., проф. К.И. АДАМБЕКОВ

Зам. главного редактора:
д.п.н., проф. А.Н. Ильясова

Научные редактора:
д.п.н., проф. Г.А. Уманов,
д.м.н., проф. Ш.А. Балгимбеков

Редакционная коллегия:
д.б.н., проф. К.Милашюс
(Вильнюс, Литва),
PhD Сивек Зденек (Прага, Чехия),
д.п.н., проф. Вилкас Аудронис
(Вильнюс, Литва),
к.п.н., проф. В.И. Шукан
(Минск, Белоруссия),
к.п.н., проф. В.И. Варюшин
(Москва, Россия),
д.п.н., проф. Ю.С. Мануйлов
(Нижний Новгород, Россия),
д.п.н., проф. С.И. Касымбекова,
д.п.н., проф. Т.А. Ботагариев,
д.п.н., проф. Р.К. Бекмагамбетова
(ответ. секретарь)

© Казахский национальный
педагогический университет
имени Абая, 2014

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и
информации Республики Казахстан
8 мая 2009 г. №10106-Ж

Подписано в печать 26.12.2014.
Формат 60х84 ¹/₈.
Объем 18.5 уч.-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 262.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального
педагогического
университета имени Абая

Жукенова К.А., Ережепов Т.Т. Ойын – тұлғаның қалыптасуындағы маңызды тәрбие факторы.....	51
Айтпаева А.К. Педагогическая направленность и профессионально значимые качества педагога.....	55
Ақжолова А.Т., Дүйсенбаев А.Қ. Жастарға Елбасының «Мәңгілік ел» идеясы арқылы отансүйгіштік тәрбие берудің педагогикалық негіздері.....	58
Джамангараева Г.Т., Калбергенова Ш.Б. Современная методика обучения иностранным языкам как наука: проблемы и перспективы	60
Алимбекова А.А., Малдыбаев К.Б. Мектеп жасына дейінгі балалардың сыни тұрғыдан ойлай қабілеттерін қалыптастырудың ғылыми негіздері.....	62
Малдыбаев К.Б., Ағыбай Қ.Е. Бастауыш сынып оқушыларының патриоттық тәрбиесін қалыптастыруда халық музыкасының әсері	68
Жанкушков Б.О. Применение интерактивных методов обучения в образовательном процессе.....	71
Садреймова А.Ж., Нареге Г. Бастауыш мектеп оқушыларына қазақ тілін танымдық іс-әрекет арқылы дамыту.....	73
Мехтизаде Г.К. Необходимость появления курикулума и применение методов интерактивного обучения.....	77
Уайсова Г.И. Қазақ тілі сабақтарында дидактикалық ойындарды пайдалану.....	81
Арынова Г.Ғ. Дүниетануды оқытуда инновациялық технологияларды пайдаланудың мүмкіндіктері.....	84

ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТЕР ДАМУЫ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГИИ И РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КАЗАХСТАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Жұбаназарова Н.С., Садреймова А.Ж. Тұлғаның іс-әрекетін белсендіруді ұйымдастырудағы қарым-қатынастың психологиялық маңызы.....	86
Нарикбаева Л.М., Олжабай А. Социально-педагогическое волонтерство как фактор формирования социальной активности подростков.....	89
Нарикбаева Л.М., Болат Г. К вопросу социально-педагогической профилактики аддиктивного поведения подростков.....	92
Нарикбаева Л.М., Таипова Н. Проблемы многодетных семей в Казахстане.....	95
Аманғалиева С.Т., Қалдарбекова А. Рухани-адамгершілік тәрбие беруде ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың маңызы	98
Тукеебаева С.А. Тұлғаның лидерлік қасиеті туралы түсінік.....	101
Дауткалиева П.Б. Әртүрлі жас шамасындағы балалардың қарым-қатынас ерекшеліктерінің психологиялық-педагогикалық негіздері	105
Кудушева Н.А., Ахметбекова А.А. Еңбек ұжымының тұлғааралық қатынасын әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы психотүзету	109
Жұбаназарова Н.С., Садреймова А.Ж. Студенттердің педагогикалық кәсіби бағытталуының психологиялық ерекшеліктері	113
Кудушева Н.А., Тлеубаева Г.Қ. Солақай балалардың психологиялық ерекшеліктері және оларға қатысты туындайтын мектептік мәселелер.....	116

Кудушева Н.А., Дүйсенбаева А.О. Ұжымдағы тұлғааралық қарым-қатынас және оны жақсартудың жолдары.....	119
Ширинбаева Г.Қ. Мүмкіншілігі шектеулі балалардың құқықтарын қорғау саласындағы халықаралық құқықтық құжаттар.....	122
Умирбекова А.Н. Психологиялық пәндерді оқытудағы инновация маңызы.....	126

ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Ильясова А.Н., Жаксимбеков Е.Д. Показатели соревновательной деятельности в вольной борьбе.....	129
Төлегенұлы Н., Абсатова А.А. Спорт педагогикасының категориялары мен олардың ерекшеліктері.....	132
Айпенсов Ж.А., Колдасбаева Б.Д., Молдагазина Н.А., Дуанбеков А.А. Теоретические и методические аспекты организации и проведения занятий по физическому воспитанию в специальной медицинской группе студентов медицинского вуза.....	136
Кадырбеков Р.Б., Сериков А.Ж. Бапкердің балуандарды дайындаудағы оқыту әдістемесі.....	139
Төлегенұлы Н. Студенттердің дене тәрбиесі және спортпен шұғылдану кезіндегі ағзаның кейбір физиологиялық жағдайы.....	142
	145

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2008 жылғы 27 ақпандағы №3) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршы журналының «Бастауыш мектеп және дене мәдениеті» сериясын педагогика ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (№3 от 27 февраля 2008 г.) Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Начальная школа и физическая культура» внесен в перечень изданий для публикации основных научных результатов диссертаций по педагогическим наукам.

Мазмұны Содержание

Болашақ бастауыш сынып мамандарын даярлаудағы профессор Р.М. Қоянбаевтың қосқан үлесі

Вклад профессора Р.М.Коянбаева в подготовку будущих специалистов для начальной школы

Пірәлиев С.Ж. Еске алу.....	
Адамбеков Қ.И. Асыл аға ірі тұлға еді.....	
Әлмұханбетов Б.А. Абзал жүректі, ұлағатты ұстаз – ғалым	
Ильясова А.Н. Азамат, ғалым, ұстаз	
Каримова Р.Е. Педагог-ғалым Р.М.Қоянбаевтың өмір жолы.....	
Қоянбаева Г.Р. Әкемізді сағынып жүрміз.....	
Жүнісова Д.К. Асыл аға «Алтынның сынығы».....	
Бимуратов Ш., Бимуратова Қ. Адал дос еді.....	
Мұсатайұлы Т. Абзал, асыл азамат.....	
Оразбай Ж. Ұлағатты ұлы адам.....	
Оразбай Ж. Мен жастарға сенемін.....	
Алтынқөзов Б.З. Кісілік пен кішіліктің үлгісі болған ұлағатты ұстаз.....	
Қабатай Б.Т. Профессор Р.М.Қоянбаевтың педагогикалық сөздік жасау тәжірибесі: дәстүр және жаңашылдық.....	
Қыяқбаева Ұ.Қ. Қалдырған ізін мәңгілік.....	
Бекмагамбетова Р.К. Стратегическое управление – залог успешной деятельности педагогического коллектива.....	
Берлібаев Б.Т. Белгілі педагог Р.М. Қоянбаевтың қамқорлығынан басталған тарихи білімнің түйіні.....	
Бөлеев Қ., Бөлеева Л. Профессор Р.М. Қоянбаев – Қазақстанда бастауыш білім беру педагогикасының негізін қалаған тұңғыш ғалым – педагог.....	

Заманауи мектепте педагог мамандарды даярлау мәселелері және білім берудегі инновациялық технологиялар

Проблемы подготовки педагогов для современной школы и инновационные технологии в образовании

Тотанова А.С. К вопросу о воспитании на национальных традициях	
Абдыбалиев Д.А., Султаналиева Р.М., Асаналиев Ж.С., Козубай И. Изучение структуры и строение анилина с солями двух и трех валентными металлами.....	
Жакшылыков Ж. Лиин билим берүү аркылуу окутуу процессин өркүндөтүү.....	
Эрдолатов С.С. Окутуу процессинде маалыматтык технологияларды колдонуунун багыттары	
Сыдықов Б.Д., Момбиева Г.А. Студенттерді оқыту үдерісінде объектіге бағытталған жобалау іскерліктерін қолдану ерекшеліктері.....	
Айтпаева А.К. Мастерство педагога в решении профессионально-педагогических задач.....	
Жукенова К.А., Ережепов Т.Т. Ойын – тұлғаның қалыптасуындағы маңызды тәрбие факторы.....	
Айтпаева А.К. Педагогическая направленность и профессионально значимые качества педагога.....	
Ақжолова А.Т., Дүйсенбаев А.Қ. Жастарға елбасының «Мәңгілік ел» идеясы арқылы отансүйгіштік тәрбие берудің педагогикалық негіздері.....	
Джамангараева Г.Т., Калбергенова Ш.Б. Современная методика обучения иностранным языкам как наука: проблемы и перспективы.....	
Алимбекова А.А., Малдыбаев К.Б. Мектеп жасына дейінгі балалардың сыни тұрғыдан ойлай қабілеттерін қалыптастырудың ғылыми негіздері.....	
Малдыбаев К.Б., Ағыбай Қ.Е. Бастауыш сынып оқушыларының патриоттық тәрбиесін қалыптастыруда халық музыкасының әсері.....	
Жанкушков Б.О. Применение интерактивных методов обучения в образовательном процессе.....	

Садреймова А.Ж., Нареге Г. Бастауыш мектеп оқушыларына қазақ тілін танымдық іс-әрекет арқылы дамыту.....

Мехтизаде Г.К. Необходимость появления курикулума и применение методов интерактивного обучения.....

Уайсова Г.И. Қазақ тілі сабақтарында дидактикалық ойындарды пайдалану.....

Қазақстан қоғамындағы әлеуметтік – педагогикалық іс – әрекетер дамуы және психологияның өзекті мәселелері.

Актуальные проблемы психологии и развития социально-педагогической деятельности в казахстанском обществе.

Жұбаназарова Н.С., Садреймова А.Ж. Тұлғаның іс-әрекетін белсендіруді ұйымдастырудағы қарым-қатынастың психологиялық маңызы.....

Нарикбаева Л.М., Олжабай А. Социально-педагогического волонтерство как фактор формирования социальной активности подростков.....

Нарикбаева Л.М., Болат Г. К вопросу социально-педагогической профилактики аддиктивного поведения подростков.....

Нарикбаева Л.М., Таипова Н. Проблемы многодетных семей в Казахстане.....

Аманғалиева С.Т., Қалдарбекова А. Рухани - адамгершілік тәрбие беруде ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың маңызы.....

Түкебаева С.А. Тұлғаның лидерлік қасиеті туралы түсінік.....

Даутқалиева П.Б. Әртүрлі жас шамасындағы балалардың қарым-қатынас ерекшеліктерінің психологиялық-педагогикалық негіздері.....

Кудушева Н.А., Ахметбекова А.А. Еңбек ұжымының тұлғааралық қатынасын әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы психотүзету.....

Жұбаназарова Н.С., Садреймова А.Ж. Тұлғаның іс-әрекетін белсендіруді ұйымдастырудағы қарым-қатынастың психологиялық маңызы.....

Кудушева Н.А., Тлеубаева Г.Қ. Солақай балалардың психологиялық ерекшеліктері және оларға қатысты туындайтын мектептік мәселелер.....

Кудушева Н.А., Дүйсенбаева А.О. Ұжымдағы тұлғааралық қарым-қатынас және оны жақсартудың жолдары.....

Ширинбаева Г.Қ. Мүмкіншілігі шектеулі балалардың құқықтарын қорғау саласындағы халықаралық құқықтық құжаттар

Умирбекова А.Н. Психологиялық пәндерді оқытудағы инновация маңызы.....

Дене мәдениетінің теориялық және әдістемелік аспектілері

Теоретические и методические аспекты физической культуры

Ильясова А.Н., Жаксимбеков Е.Д. Показатели соревновательной деятельности в вольной борьбе.....

Төлегенұлы Н., Абсатова А.А. Спорт педагогикасының категориялары мен олардың ерекшеліктері

Айпеисов Ж.А., Колдасбаева Б.Д., Молдагазина Н.А., Дуанбеков А.А. Теоретические и методические аспекты организации и проведения занятий по физическому воспитанию в специальной медицинской группе студентов медицинского вуза.....

Кадырбеков Р.Б., Сериков А.Ж. Бапкердің балуандарды дайындаудағы оқыту әдістемесі.....

Төлегенұлы Н. Студенттердің дене тәрбиесі және спортпен шұғылдану кезіндегі ағзаның кейбір физиологиялық жағдайы.....

**Көрнекті ғалым, педагог
РОМСЕЙІТ МҰХАМЕДЖАНҰЛЫ ҚОЯНБАЕВТЫҢ
75-жылдығына арналған «Бастауыш мектеп және деңізде мәдениеті»
сериясы Хабаршы/Вестник ғылыми журналы**

**Научный журнал Хабаршы/Вестник серии «Начальная школа и физическая культура» посвященный 75
-летию выдающегося ученого, педагога
РОМСЕЙІТ МҰХАМЕДЖАНОВИЧ ҚОЯНБАЕВУ**

**БОЛАШАҚБАСТАУЫШСЫНЫПМАМАНДАРЫНДАЯРЛАУДАҒЫ
ПРОФЕССОРР.М.ҚОЯНБАЕВТЫҢҚОСҚАНҮЛЕСІ
ВКЛАДПРОФЕССОРАР.М.ҚОЯНБАЕВАВПОДГОТОВКУБУДУЩИХ
СПЕЦИАЛИСТОВДЛЯНАЧАЛЬНОЙШКОЛЫ**

ЕСКЕАЛУ

СерікЖайлауұлыПірәлиев—*Академик,АбайатындағыҚазҰПУ-ніңректоры*

БүгінгітәуелсізҚазақстанжағдайындабілімберужүйесініңқайтақұрылуы,оныңадамгершіліккебағдарлан-
ып,мәдениеттенкөрінісалуыадамныңшығармашылықәлеуетініңашылуына,руханиқұнды-
лықбағдарыныңқалыптасуынаәсеретеді.ХХІғасырдарухыбиікмәдениетімізбенбілімиәлеуетіміздіжоғарыла-
тушәкіртбақытынаялағанұстаздарқауымынабайланыстыекеніайғақ.

Өмірденөзорныңдытабуғажолбастайтын,үлгі-өнеге,ақыл-
кеңесберетінжанашырұстаздыңболуыүлкенбақыт.Ұстазшәкіртініңбіліміншыңдаушы,білімніңбиігінеқанат
қағып,талайасулардыбағынды-ружолындағыдемеушісі,әріқолдаушысыекенібарлығымызғааян.

ЖасұрпақтәрбиеберудіңнегізгібағдарлыидеяларыеліміздіңПрезидентіН.Ә.Назарбаевтың«Қазақстан-
2050стратегиясы:қалыптасқанмемлекеттіңжаңасаясибағыты»аттыхалыққажолдауыныңбастыназарыбілімб-
еруденсаулықсақтау,тілдердідамытужәнежұмыспенқамтусияқтыхалықтыңәл-
ауқатынарттырыпденсаулығынқорғауға,жастардыңсапалыбілім,саналытәрбиеалуына,салауаттыөмірсалты
нөрістетугеарналған.Олайболса,білімберужүйесініңбастыдамубағыты–
жасұрпақтыұлттыкигіліктерменұлттықжәнежалпыадамзаттыққұндылықтар,рухани-
мәденимұраларсабақтастығынсақтайотырыптәрбиелеу.Демек,әрбірадамбілімнәрінесусындамасбұрынтәлі-
м-тәрбиеденөтеді.Ұстаз-дыңұлағаты–
шәкіртінебілімнұрынтөкпейтұрыпсанасынасанқырлысәулекүю.Осындайұлағатынұдайыкөрсететінұстазда
рдыңбірі–бүгінгіқазақбастауышмектеппедагогикасыныңерекшеөркендеуі-
не,мәртебесініңөсуіненегізсалыпберген,педагог-
ғалым,педагогикағылымдарыныңкандидаты,профессорРомсейітМұхтанұлыҚоянбаев.

Елбасы:"ХХІғасырдабілімберуадамкапиталынаайналуда.Негізгіжүйесістратегиялықресустары-
менбәсекелесеаладыжәнесолайболуғатиіс.Елдіңдамуденгейіосыарқылыбағаланатынболады"-
депатапкөрсеткендей,бастауышбілім-
үздіксізбілімберудіңбастынегізі,алғашқыбасқышы.Осығанорайбалағабілімстандарты,типтікбағдарламаға,
бүгінгікүнніңталаптары-
мемлекеттікаралықбақылауғасәйкескөлемдебілім,білімдікдыларынменгеруэрқашанкөнетәртібінде.Бастау
ышмектеп-
олоқушытұлғасыменсанасыныңдамуышынайыжүретінерекшекұнды,қайталанбайтынкезең.Р.М.Қоянбаевт
ыңпікірінше,“Бастауышсыныпоқушыларыныңтұлғасынқалыптастырудаақыл-
ой,өнегелік,еңбектік,әсемділіккеатағампаздандық,күш-
қуаттәрбиесініңөзарабайланысыбастымәселеболыптабылады.Кішімектепжасы-
тұлғаныңқұндысапаларынқалыптастырукезеңіделінген.Яғни,бастауышсыныпмұғалім-деріндаярлау–
жасөспірімдіккезеңніңерекшеліктерінбіліп,терентүсінуіәрбаланыңдамуболашағыналдыналакөруді,өзоқу
шыларыныңдамуындағыкөмескіліктердідеркезіндеанықтап,уақытылыпедаго-
гикалықәсеретушараларынбелгілеудіқамтамасызету”-дегенпікірінқолдаймыз.

Ұстаз–ұлағаттыесім.Шәкірттерінбілімнәріменсусындатып,тәлім-
тәрбиеберу,жақсықасиеттердібойынадарытып,адамгершілікрухтабағыт-
бағдарберудеұстаздыңеңбегізор.Сондықтандаоләрдайымқасиеттітұлғаретіндеерекшеленеді.

«Өлмейтұғынартынасөзқалдырған»-депұлыАбайайтқандай,педагог-
ұстазРомсейітағамызөлмес,өшпес,ғылымимұрасынқалдырғанысөзсіз.

ҒалымдықтұлғасыкісіліккелбетіменкеліскенРомсейітМұхтанұлыныңұстаздықеңбегініңжемісіноныңөзі
ніісіінжалғастырарелуденастамізденуші-
аспиранттарынағылымжетекшілікжасауындадепсанаймыз.Ғалымдықпенұстаздықтықатаралыпжүру,ізін
жалғастыраршәкірттәрбиелеуүлкенжүректі,білімдідебіліктіадамныңғанақолыныңкеледі.Олкісініңбойынд
ағыізеттілік,кішіпейілділік,мейірімді-
лік,адалдықсияқтыадамгершілікқасиеттердіңоныңғалымдықжәнеұстаздықтұлғасынбиіктететүсеті-
нінұлыойшылЖүсіпБаласағұнның:

Ғалымдар-тағыбіртоп, дана аталған,

Білімхалық жолын нұрғамалған.

Оларды қатты сыйлап, сөзін сүйгін,

Біліміңіз-көп болсын ойға түйгін, - деген даналық сөзі менің түйіндеуге болады.

Оның бүкіл саналы өмірі жастарды тәрбиелеуге, білім нәрімен сусындауға, ұстаздық қызметке байланысты. Ромсейіт Мұхтанұлы – тек жақсылыққа ұмтылып, жақсыдан үйреніп, әділетке қамқор болып қалыптасқан. Тек Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті ғана емес, бүкіл Қазақстан ғылымының мақтанышына айналған зиялы Тұлға.

Сондай-

ақ, қамқор болып, тәрбиесін көрген мыңдаған қанаттандырған шәкірттеріңде, тағылымын алған педагогтар, ғалымдар олісінің озық дәстүрінен нәрі жалғастырып келеді.

Ұрпақ тәрбиесінің және білімділігінің негізі – мектеп болса, сол білімнің негізі қаланатын бастауыш сатыда. «Бастауыш білім беру мазмұны мектептің жалпы және бейінді білім беру сыныптарында берілетін білімдердің ғылыми негізін қалайды. Баланың болашағы, оның зиялылық дамуы, оқуы және мүддесі, келешекте «еңбекіс-әрекетіне қатынасы көп жағдайда бастауыш сыныптардағы білім беру мазмұнымен анықталады» - деген пікірі Ромсейіт Мұхтанұлының идеясының нәміршендігін көрсетеді.

АСЫЛАҒА ІРІТҰЛҒА ЕДІ

Қ.И. Адамбеков – п.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ-нің этно мәдениет ғылыми-білім орталығының директоры

Алғашқы рет Ромсейіт Мұхтанұлымен 2000 жылдан таныстым. Ол кезде Ромсейіт Мұхтанұлы Алматы Мемлекеттік университетінің педагогика және психология факультетінде қанат еді, ал мен сол жылғы «Спорт және туризм» академиясынан университеттің ректоры, академик Токтар Сальменұлы Садықовтың шақыруымен жұмыс орнына ауыстырып келген болатынмын.

Оқу жылының басталуына 10-15 күн қалғанда менің ұялы телефоныма Токтар Сальменұлы хабарласып: «Ертең сағат 10-да университетке келіп кет, сөйлесетін бір сөз бар», - деді. Мен оған әріне өте таң қалдым. Бірақ, Токтар Сальменұлымен бұдан бұрын бірге-бір нешерет мәжілістерде, жиналыстарда болып таныстығымыз бар еді. Оның үстіне 1995 жылы докторлық диссертацияны Тоқанның қолдауымен университетте қорғаған болатынмын. Оның арасында бес жыл уақыт өтіп, сол уақытта мен Спорт және туризм Академиясындағы ғылым жұмысының проректоры қызметін атқарып жүрген едім. Кездесуде Токтар Сальменұлы: «Қайрат, бізде бастауыш мектеп педагогика кафедрасына меңгеруші керек, соған мен өзіңді ұсынғым келіп отыр, соны басқарсаң деген ойым бар», - деді. Әрине мен оқушыны қабағында түсінбей таң қалып, Токтар Сальменұлына: «Мен бұрыннан етно мәдениет және спорт саласында көп жылдар еңбек етіп, бастауыш мектеп педагогика кафедрасына меңгеруші болуым қиыншығар», - деп едім. «Сен алдымен жұмыс орнымен таныс, декан Ромсейіт Мұхтанұлыға мен кездес, содан кейін жауабың бересің деп», - мені факультетке жіберді.

Факультетті мен тез тауып алдым, себебі университеттің жеті қабат ғимаратында педагогика мамандығы мүшесі ретінде мәжіліске қатысып тұратынмын. Мен Ромсейіт Мұхтанұлының кабинетіне келгенімде алдында деканатта жұмыс істейтін екі-үш секретарь және лобаранттар түскі шайын ішіп отыр екен. Мен олардан кешірім сұрап, Ромсейіт Мұхтанұлы өзі нде маекендеген сұрыма олар олісімені күтіп отырғандығын айтты. Кабинеттің есігінашып: «Кіругер ұқсатпа?» - деп едім, «ой Қайрат кел, кір, ұялма», - деп Ректор нынан тұрып, маған қолын беріп амандасты. Бұдан бұрын біз бірге бір диссертациялық кеңестің мүшесі болып, мәжілістерде кездесіп тұратынбыз. Ректор шырайлы, келбеті келіскен, нағыз қазақтың батырларына ұқсас ірі тұлғалы замат еді. Екеуіміз асықпай шай ішіп көп әңгімелестік, аяғында маған. «Осы қызметке кел», - деп, орысша айтқанда «Непожелешь», - деді.

Қазақта «Ағанның үйі – ақжайлау» дейтіні аяулы бір жақсы сөз бар. Туа бітпідегі дармиез бен тұлғалық қасиет, жомарттық пен мәрттік, мейіріммен қамқор көңіл – бәрі бәрі де осы бірауыз сөзгесейіп ақтұр. Ал, осы сөзгелайық бола білу, оның үдесінен шығу екінің бірінің қолынан келе бермейтіні тағы анық. Құдай ғашүкір, біздің елмұндай арыстай, абыздай ағаларға ешқашан кенде болған емес. Бұлтуған халқымыздың тағдыр тарихының ғасырлар бойы қалыптасқан тәрбиетағылымының, салт дәстүрінің өзгеше бір өнегесі, ерекше бір қас

иеті болар.

Әлбетте, жолайырықта жол көрсетіп, жөнсілтеген, ақыл беріп, тағылым танытқан жандардың болғанына әрдайым қуанасың. Әсіресе, мемлекет пен қоғамның шаруасына аз-кем белсене араласқан уақытымызда өмірдің өзін жоғарыдағы бабызғалармен бізді де жиі кездестірді. Соның бірі де бірегейі – кеше ғана дүниеден өткен халқымыздың аяулы перзенті, мемлекет және қоғам қайраткері, ғұлама ғалым, педагог – Ромсейіт Мұхтанұлы еді.

Бүкіл саналы ғұмырын қарақан басының қамы үшін емес, туған мемлекеті мен ұлтының жарқын болашағы жолына сарпеткен, дүбірмен дүрбелеңгетолы XX ғасырдағы қазақтың педагогикасын зерттеп, 300-ден астам ғылыми еңбек, 4 монография жазған Ромсейіт Мұхтанұлындай тұлғалар бізде көп емес, жұлдыздың шоғырындай ғана. Қазақстанның ғылымы мен білімінің өркендеуіне, республикадағы жоғары оқу орындарының қалыптасуына қазақ педагогика ғылымындағы мыңдаған кадрлердің қанаттанып ұшуына қамқор болған мұндай тұлғалар тіпті аз, саусақпен санарлық десе де болады. Нағыз азамат, нағыз ғалым, нағыз қайраткер, нағыз Ағасондай болса керекті! Кемел білімі мен кірпияз, бекзат мінезі қандай таза болса, болмысы мен жүріс-тұрысына, киген киіміне дейін кір жүқтырмайтын деңгейде жаранды қайдан көрсек те жазбайтанитынбыз.

Қазақ ғылымы мен білімінің қарашаңырағының бірі – Абай атындағы Ұлттық педагогика университетінде жиырма жылдан артық еңбек еткен, Рәмсейіт Мұхтанұлы педагогика және психология факультетінде декандық қызметін біраз жылдар бойы атқарып, ардагерлік жасқа келген соң осы жұмысын маған бірнеше рет ұсынған соң аяғында оған келісім бердім.

Рекен ментонның ішкі бауындай араласып кеткен уақытымызда осы түседі. Жиі көрісіп, жиі ақылдасып жүрдік. Ағамыздың ілімізге тәпсілді тәртіпін, Қызмет бабындағы сыйластық келе-келе ағаменінің арасында теріс түсіністік пен ырыс-зқұрметке ұласты. Жасыратыны жоқ, мұндай байланыс ортақ ісіміздің табыстылығы да көп қалың тигізді.

Халықтың тағдыр-талайына қатысты әңгіме қозғала қалса, Ромсейіт Мұхтанұлы өзіне ғана тән кемел оймен парасатты қалыптатқан інеді. Оның әрдайым кесек сөйлеп, кесек тұратын мінезі қандай қарсыластың өзін тығырлық қатір етті. Ол кісіден көрген, үйренген тағы бір қасиет – ешқашан адам баласын басшы, қосшы, жас, кәрі деп бөле-жарғанын көрмейтін. Қашан көрсенде қарапайым көпшіліктің қалың ортасында жүрді. Сонысымен өзі сүйген, өзін сүйген туған халқына дасыралғы, сыйлы болды. Ақылы терең, сөзі жүйелі, мәдениеті биік, болмысы қарапайым еді. Ұлы Абайдың «Өлді деуге болама, айтың-даршы, өлмейтұғын артына сөз қалдырған?!...» дейтін өсиет сөзі осындай жандарға арналса керек.

Рекен бүгін арамызда жоқ. Бірақ нағыз азаматтың, нағыз қайраткердің, нағыз ғалымның ізі, еңбегі, мұрасы мемлекет тарихының өне бойында сайрап жатыр. Біз осындай ағалардың алдынан көріп, ақылыңтыңдап, тағылым-тәрбие алғанымызды әрдайым мақтан етеміз.

ӘОЖ 878.012.02

АБЗАЛ ЖҮРЕКТІ, ҰЛАҒАТТЫ ҰСТАЗ-ҒАЛЫМ

Б.А. Әлмұханбетов –

п.ғ.д., профессор Б.Алтынсарин Білім Академиясының академигі, «Құрмет» орденінің иегері

Бұл мақалада Ромсейіт Мұхамеджанұлы Қоянбаевтың негізгі ғылыми іс-әрекеті мен бағыты, кеңді-апазондағы қызығушылығы мен білімі, ұйымдастырушылық және басқарушылық қабілеттері жайлы баяндалған.

Тірек сөздер: Басшы, жетекші, ғалым, өшпейтін мәңгілік, ғылым мұра, аяулы аға, ұлағатты ұстаз, шығармашылық ізденіс

*Шәкіртке ұстаз болу – ірілік,
Ұстазға ұстаз болу – ұлылық!
(М.Әлімбаев)*

Осы ұлағат сөзге көңіл бөлсек түп-тура Ромсейіт Қоянбаевқа пішіл бойына лайықтап құйып қойғандай мен пара-пар.

Дүниеде үш нәрсе болжаусыз, ол толғақ, қонақ, өлім. Өлім ешқашан айтып келмейді, ажалайлатаптырмайды. Алды сайран, арты ойран дүниедегі ең осы. Қатты болса да қазақтың қарасөзіне бас еем. «Айттым болды – кесті мүзілді мен» жүретін қазағыма алла жар болғай.

Елім, жерім, тілім, Отаным, халқым деп жарқұлағы жастық қатимей жүрген азаматымыз Ромсейіт Қоянбаев

рамызданкеткеліжетіжылғатақапты.

...Қазақтаобал,рақым,иба,қанағат,борышдегенұғымдарбар.Бұларескіденкележатсадескірмеугетіістіасылдарымыз.Олардытеміретіккенәлқағыпкигендейәспеттеуімізкерек,қадірлеуімізкерек.Халық«Көргенсіздесеашуланба–көргеніңненкөрмегеніңкөп»дегендеосықасиеттердіөмірбойысіңіреберудіңсқапайтқан.

Жастар!Бізтойданқайттыпкележатқанадамбыз,сіздертойғабаражатқанадамсыздар.Сауырынансипаттасшуасудайжылдармынау...

Жаңағасырғаалыпбарартарту–таралғыларыңныңқымбаты,еңқадірлісі–мейірім,рақым,қанағатболғай!(Ғ.Мұстафин1984ж.«Жалынальманағы»Даналарданқалғансөз).

Жүзісүйкімді,тұлғасыкелістіРомсейітМұхамеджанұлыҚоянбаевжайлыестелік1980жылдардыңбасыАбайатындағыҚазПИкомсомолкомтетініңхатшылығынанұстаздыққадамныңыңалғаштабалды-рығынаттауымеді«етіңтіріазаматекенсің»-депсолкездепарткоммүшелеріР.М.ҚоянбаевбастауыменҚ.Ш.Шүленбаев,И.М.Төленбековпарткомхатшысысияқтыазаматтардыңқолдауыменкөркемсуретфакультетініңдеканыныңорынбасарынаұсынылыпректордыңқолдауыменқызыметкекіріскенедім.Етқызуымен,жастықтыңмастығыменбелсеніпкірістікжұмысқа.СондаРекеңніңуақыттауыпмағанкеліпжұмысбарысыментанысаотырыпбаяуумен:«Кенестікдәстүрлтыкөнердіңөрбуінеөзүстемдігінжүргізуде,ұлттықтарихтұлғалардыбейнелеугежолберілмеуде,қазақбейнелеуөнерініңқорыментарихызерттелмеуде,өнержайлыжазылғандиссертациялартіптімақалаларжоқтыңқасы.Ұлттыкөнердісараптауға,ұлтталанттарындаралауғаайрықшакөңілбөліпназараударукерек.Төлөнерденнәралғанәрбірбейнелеуөнерімұғалімдерініңұлтынаөгейболмауыүшінұлттыққадрларлауғабарыншақұшжұмсалудытиіс»алсеносыныесіңесактәйжүздепназайтқанеді.Өткендісаралап,келешектіболжапшүкіршілікпенөңбекжолыжүріпжатты.Студенттергекөркемдікбілімберуменэстетикалықтәрбиеберудіңдамуықоғамныңжалпыдамуыменбайланыстыболды.БірдеР.Қоянбаевпедагогикада«дидактика»дегенқұдіретбаролқысқасыоқыту,үйретуәсіресеөнертанумамандығынабайланыстыайтатынболсақоқутәрбиеүрдісініңжанаформасынегізіндетұжырымдамасыжасалуытиіс:

- біріншіденоқужоспарыныңжүйесінайқындау;
- екіншіденотандыкөнердіңқұндылығынбағалау;
- үшіншіденотандыкөнердіәлемдікөнерменсалыстыраотырыпзерттеу;
- төртіншіденөнердегікөркемдікбағыттардыайқындау;
- бесіншіденөнердіңкөркемдіктілінуынаүйрету;
- алтыншыданөнердіңөзіндіктәсілінжіктеу;

Жоғарыоқуорнында,мектепкебейнелеуөнеріноқытумәселесібойыншаалғашқызерттеулікжұмыс-тартуындайбастады,мәдениетжәнеөнероқуорындарыныңқызыметінжетілдіруадамныңөскелең,руханиэстетикалықсұраныстарынақанағаттандыруғабағытталғанғылымиөңбектерқаралды:Қ.Әмірғазин,А.Қамақов,Қ.Ералин,Е.Асылханов,Ж.Балкенов,Л.Сманов,Б.Әлмұхамбетов,Б.Байжігітов,Қ.Болатбаевжәне.т.б.кандидаттық,докторлықдиссертацияларМәскеужәнеАлматығылымиенестеріндеқорғалды.

Қазіргідеуірдеөнеріміздіңтарихынзерттеугетолықмүмкіндікбар.Кейбірыңаржақтыкөзқарасжойылыпжанару,жақсаружетілукезеңінебағыт-

бағдаралды.Әрадаміздегенінтабадыжәнеіріктепелектенөткізеді,мүмкіншілігіболғаншақажымайізденістебөлғанжөндепкеңесбергеніРекеңніңкүнібүгіндеғейнесіменкетпейді.КешкіұрымжұмыстаншығыпбұрынғыКрасин,қазіргіШ.Уәлихановкөшесініңбойындатізілеорындықтартурушыеді,үйімізкөршібірқорабұрынғыКомсомолкөшесіқазіргіТөлебикөшесіменШ.УәлихановкөшесініңқиылысыорындыққақаздайтізіліпөтырыпалыпәңгімегекөшушіедікШерханағамызайтқандай«Окембірдүние-ай».

Рекең,сөзтөркінінемектептенбастаушыедішіркінескісөз,мақал-мәтелдеркеніненнасихатталсаталайшаруаныңбетіберіқарареді.Халқымыздыңғажайыпқазыналы–эпостардыдабалаларғаүйретсеретікелсежаттапалуғадағыланса,батырларжырыменертегілердітамсанаәңгімелеседегенойларқозғаушыеді.Бірқауіп,аталарменәжелердебірте-біртеорыстаныпбаражатыр.БіркездеРесейдефранцузтілінорыстіліненжоғарықойып«мәдениеттіадамфранцузтілінбілукерек»дегенәңгімеболғанолнегеәкепсоқты.Ұлтымыздыңұшпаққашығаруышынқазаққығандарыныңқай-қайсысыдаеңалдыменқазақтілін,оныңнекенінбілукерек.Мектепдегенің–халықтыңболмысынанқайнапшықсағанақадіріартады.

БелгіліғалымағамыздемогрфМақашТәтімқазақхалқыныңөскелеңдігіжайлыкөппроблемалардыкөтеріпсоныңшешужолдарынжобалапайтыпжатушыедіосығанорайРомсейітағамыздаурығабермейбұлмәселенібіздіңқора75үйшешіпқойғантәрізді.Оғансебепболғанжағдайбылайеді.АбайатындағыҚазПИ-дің50жылдығынаорайұстаздарға,жасмамандарғаӨкіметтарапынанТөлебикөшесіқиылысынанбастапПушкинкөшесінбойлай5қабаттыкірпішүйсалыныпсоған1983жылыкөбісіжастариемдегенеді,жаңаүйқұжаттаррәсімделуүстіндегазыбар,жарығыжоқоныелепжатқанжұртжоқай-дау-гу.Қарама-

карсытұратын қорадағы көршілер бұндай у-шуға үйренбеген әсіресе басқа ұлт өкілдері бұл не қаланың ортасында жастарға деп жатақханасалған ба деп реніштерін білдірді. Жылөтті қорақара домалақ балағатолды Рекең мез, өте бала жана да мекен «Оймына ұрахат болды ғой»-қуанышы қойнына сыймай.

Адамзат баласы өз ғұмырында дәм бұйыртып қанша елдің дәмін татып, қанша жердің топырағын басып жүргендігіне қарамай, өзінің туған жерінен өмірі тамырын үзбейді. Туған кіндік қаның тамған жер өзіңнің бойтұмарын Сырдың елінен түлеп ұшқан Рекең талай жауапты қызметтің басында болса да, адамды атақ дәрежесіне қарай таңдамайтын, адамгершілік ізгі қасиеттеріне қарап бағалайтын бірегей көкірегі шоттұлға еді. Қолынан келген ше ақылынайтып кеңесін беріп көмек жасауға тырысатын, бірғажабы, кез-келген пенде мен тіл табысып отыратын, атакты, небір жәй қарапайым адамдар өмірінен құнды материалдар, тың деректер жинауды жаны ұнатұшы еді.

Адамзаттың озық ойлы өкілдері о заманнан бастап жарқын болашақ жайында пікір айтты, жазып келеді. Алай да осы күнге дейін жарқын болашақ адамзаттың асыларманы болып отыр. Әрхалықтың әлемдік өркениетке қосарулесі сол халық өкілдерінің мағыналы тіршілігіне, әр жаңа бұйырпақтың рухани сабақтастығын жалғастыру мүмкіндігіне байланысты. Осы үрдістің бастауы – білім, білімнің тұғыры – ұстаз.

Өзінің мән-

мағынасы, игістерінің мазмұны, адамзат өркендеуіне қосарулесі тұрғысынан ұстаздық өмірғибратты ғұмырдеуге болады. Әрбірадамның өлкені өмірге қадам басуы, өзін қоршаған ортамен әлемді тану, дүниеге бірікпін болып қалануы – ұстаздық еңбектің нәтижесі. Жақсы адамның өмірден өзі оған мен, артында өшпейтін із қалады.

Халқымыздың дана туғандан шыпана Абайдың адамды ой тереңіне бойлатып, тынымсыз толғандыратын мына бір өлең шумағы қаламұшына оралып отыр:

Жасқартаймақ, жоқтумақ, туған өлмек,

Тағдыр жоқ, одан өмір қайта келмек.

Басқан із, көрген қызық артта қалмақ,

Бір құдайдан басқаның бәрі өзгермек.

Рас-

ау, шыретіп дүниесігінашқана адам жер үстінде өлшеулі сағаты соққанда артындағыларды өкіндіріп, өмірден өт еріхак. Тағдырдың жазуы біреуге ерте, біреуге кеш келерде – Алланың бұйрығы.

Дегенмен де Ромсейітағаның жарқын бейнесі өз тәрбие, білім берген, адам болып қалыптасуларына, өмірден орнынтабуға бағыт нұсқаған шәкірттерінің жүрегінде, қызметтес болып, құпиясымен сырымол, мәртебелі ұстаздың мамандықты игеруге жетелегеніс-әркеті есіміздемәңгісакталады.

Жалғыз жұбаныш –

артында ісмен сөзі, дос жарандары, әріптестері, туыстары, шәкірттері алғысына бөленген жарқын бейнесі. Осын дай адамзаттың азда болса қасында жүріп, үлгінеге алум мүмкіндігін берген тағдырымызғашүкіршілік айт амыз.

Ол бар ғұмырың елдің келешегі болатын, адамның көңілі толатын жастарды тәрбиелеуге арнады. Өзгеге тәрбие беру үшін, өзі тәрбиелі болуды ерте ойлады. Ізденді, оқыды, әр гүлден нәр жинаған баларасындай білім жиды оны найғағы артында қалған ғылыми еңбектері.

Рекең, әрдайым түтіні түзу шығатын, құт бере келі шаңырақтың басы болса, үйдегі Қалдан жеңгіміз алтын қазығы еді.

Аралас-

қоралас жүргендіктен жақсы білеміз, екеуінің жарасымды өмірі кімге болса да үлгі. Өсіріп отырған балашағасы бұл шаңырақтың бақыты, қуанышы. Атадан екеге, әкеден балаға жалғасынтауып жатқан өмірдің рухани жалғасы өздері, біздер мен сіздер артында қалған балалары, немерелері, шөберелері болмақ. Артында өшпейтін із қалдырған бақытты адам, білікті ұстаз, ақылшыға бола білген кісі. Рекеңнің иман серігі бала-шағасы аман болғай!

Резюме

В данной статье рассказывается о научной деятельности и направлении, широчайшем диапазоне интересов и образованности, организаторских и управленческих способностях Ромсеита Мухамеджановича Коянбаева.

Ключевые слова: руководитель, ученый, вечный, неугасимый след, научно-наседие, наставник, учитель, творческий поиск

Summary

In this colleague-talks about science and the direction the widest range of interests and education, organizational and managerial abilities Romseita Mухamedzhanovich Koyanbayeva.

Keywords: leader, a scientist, an eternal, unquenchable trail scientific nasadie, field trainers, teacher, creative search

ӘОЖ37.036:37.081.2

АЗАМАТ,ҒАЛЫМ,ҰСТАЗ

А.Н.Ильясова–*АбайатындағыҚазақҰПУ-
ніңденемәдениетіпедагогтарындаярайтынтеорияменәдістемекафедрасыныңмеңгерушісі,п.ғ.д.про
фессор*

БұлмақаладақызметтесболғанәріптесіИльясоваАлмаНагиевнаРомсейітМұхамеджанұлыҚоянбаевтыңнегізгіғылы
миіс-әрекетіменбағыты,кеңдиапазондағықызығушылығыменбілімі,ұйымдастырушылықжәнебасқарушы-
лыққабілеттеріжайлыбаяндаған.

Тірексөздер:Басшы,жетекші,әріптес,ұйымдастырушылық,басқарушылыққабілеттері,ғалым,өшпейтінмәңгі-
лікіз,ғылымимұра,аяулыаға,ұлағаттыұстаз,шығармашылықізденіс

«Өліризаболмай,тірігеберекежөк».Тағдырбірімізгеәріптес,бірімізгебасшы,жетекші,ал,бірімізгеұстазбол
ғанРомсейтМұқтанұлыныңұмытпай,ескетүсіріпжүруүлесінғанақалдырды.

2008жылдыңқаңтарайының2күніАбайатындағыҚазҰПУпедагогика-
психологияфакультетінің«Мектепкедейінгіжәнебастауышбілімберупедагогикасы»кафедрасыныңпрофессо
ры,педагогикағылымыныңкандидатыРомсейтМұқтанұлыҚоянбаевдүниеденөтті.

РомсейтМұқтанұлыныңқазасыөлкісінітанып-
білгендердіңбарлығын,достарын,әріптестерінқаттыкүйзелтті.

Аяулыаға,азамат,ғалым,ұстазтуралыөткеншақтаайтуөтеауыр.

Бірақ,«...өлдідеугеболамаайтыңдаршы,өлмейтұғынартыңдасөзқалдырған»-
депАбайайтқандайРомсейтМұқтанұлышынмәніндегіпедагог,ғалымретіндеартындаөлмейтін,өшпейтінмәңгі-
лікіз,ғылымимұрақалдырды,ісінжалғастыратыншәкіртдайындады.

ПрофессорР.М.Қоянбаев1939жылықаңтардың10күніСырөңіріндедүниегекелген.1957жылыортамектепті
ібітіргенненкейінҚызылордақаласындағыН.В.Гогольатындағы(бүгіндеҚорқыт-
Атаатындағыуниверситет)педагогикалықинститутыныңфизика-
математикафакультетінеоқуғатүсіпоныойдағыдайтәмамдады.

Р.М.Қоянбаевтыңбүкілсаналыөміріменіс-
әрекетіұстаздықызметпеншектелгенжөк,кеңауқымдаболды.Олқазақортамектептемұғалім,мектепдиректор
ыныңорынбасары,содансоңҚызылордаобылыстықпартиякомитетібіріншіхатшысының,ҚазақССР-
ыЖоғарыКеңесіПрезидумыныңтөрағасы-ныңкөмекшілеріқызметтерінатқарды.

ҚандайқызметтежүрседеРомсейтМұқтанұлыныңбойындаұстаздықтыңтаразысыбасымболды.Сөйтіп80-
шіжылданбастапРомсейтМұқтанұлыныңсоңғыкүндейінгіөмірібұрынғы«ҚазПи»қазіргіАбайатындағыҚа
зақҰлттықпедагогикалықуниверситетіндеұстаздықызметжәнеғылымижұмыспентығызбайланыстаболды.
Еңалдыменреспубликағаталайқадрлардыдаярлапшығарған,педагогикағылымыныңдокторы,профессорГ.А.
Умановбасқарғанжалпыуниверситеттікпедагогикакафедрасындамұғалім,кафедраменгерушісініңорынбаса
рыболыпқызметатқарды.Кендіапазондағықызығушылығыменбілімі,ұйымдастырушылықжәнебасқарушы
лыққабілеттері,қандайдаболмасынмәселегеөзіндікпікірібарРомсейтМұқтанұлына(Бастауышшоқытупедагог
икасыменәдістемесі)факультетін,оныңқұрамынаенетінбүгінгікүндегі«Мектепкедейінгібастауышмектепжә
непедагогика»кафедрасынұйым-
дастыруғамүмкіндікберіпоналғашқыдеканы,кафедраменгерушісіболды.ПрофессорР.М.Қоянбаев-
тыңбасшылығыменфакультеттебасқадамандықтарашылды.

РомсейтМұқтанұлыҚоянбаевтыңғылымиқызығушылығыҚазақстанғабелгіліпедагог,қоғамқайрат-
кері,педагогикағылымыныңдокторы,профессорҚ.Б.Бержановтыңбасшылығыменжәнеықпалыменқалыпта
сқанболатын.ӨкініштісіҚартбайБекенұлыдаөмірденертеозды.СодансоңРомсейтМұқтанұлыөзбетіншеғылы
мижұмысынжалғастырды.Алғашындағылымиіс-
әрекетісыныпжетекшісініңқызметінзерттеуменбайланыстыболды.1980жылыАбайатындағықазақпедагогик
алықинститутыныңғылымкеңесіндепедагогикағылымыныңкандидатығылымидәрежесіналуүшін«Совмес
тняяработакласногоруководителяродителейпоприобщениюкопытустрашегопоколения»тақырыбынадис
сертацияқорғады.ПрофессорР.М.Қоянбаев1996-
2001жылдарыаралығындареспубликағағылымиқадрлардыдаярлай-тынАбайатындағыАлМУ-
дыңғылымкандидатыдәрежесіналуүшінарнайкеңестіңмүшесіретіндеөзүлесінқосты.Ғалымпедагогтыңбас
шылығыменҚ.Ыбырайымжанов«А.Байтұрсыновбастауышмектепжайлыпедагогикалықмұралары»тақыры
бынакандидаттықдиссертацияқорғады.

Р.М.Қоянбаев университет қабырғасындағы негізгі ғылыми іс-әрекетімен бағыты бастауыш мектеп мұғалімдерін даярлау мәселесін зерттеуге байланысты болды.

Нағыз ғалым ретінде Ромсейт Мұқтанұлы өзінің уәкелесемір жолында көптеген іргелі ғылыми еңбектерде жазды. Сол жұмыстардың арқасында еңбегін алайыққа дәріде артты. Педагогика ғылымымен қауымдастыққа оның жоғары педагогикалық оқырмандарының студенттері мен ұстаздарына арналған «Педагогика», «Жалпы бастауыш білім беру педагогикасы», «Педагогикалық сөздік», «Педагогика әдіснама» және педагогикалық зерттеулердің әдістері, «Дипломдық жұмыстары тақырыптарының үлгісі», «Бастауыш мектеп дидактикасы», «Қысқаша педагогикалық сөздік» атты еңбектері және көптеген ғылыми мақалалары кеңінен танымал. Десе де, Ромсейт Мұқтанұлының айтқанына айналар мол ұстаз, ғалым еді.

Әсіресе 1929 жылы Озаманындағы ұлттық психологияны ескере жазған М. Жұмабеуың «Педагогика» оқулығынан кейін 69 жылдық үзіліспен 1998 жылы жарық көрген қазақ тіліндегі Ромсейт Мұқтанұлының төлоқулығы «Педагогикасын» оқып республика бойынша талай кадрлар даярланып шықты және әлде де даярлана беріп отырмыз. Бұл еңбектің мазмұнында Р.М.Қоянбаевтың ғылыми позициясы емес, сонымен қатар рөмірлік позициясы, көзқарасы, қатынасы, адамгершілік және азаматтық бейнесі анық көрінеді.

Р.М.Қоянбаевтың еңбектерінің мазмұны мен танысуларға жаңалықтың, ойдың өткілігінің, фактілерге қызықты талдау, жаңа түсінік беруге негізін көрсетеді. Жастарды оқыту мен тәрбиелеудің теориясы мен тәжірибесінде, педагогика ғылымының дамуына керемет азаматтың, ғалымның үлесі елеулі.

Р.М.Қоянбаевтың қызметі болған әріптестерімен шәкірттеріне ол кісі шынайы патриотизмнің, ерліктің, жоғары дәрежелі адамгершіліктің және кәсіпқойлықтың үлгісі болды. Аяулыға, ұлағатты ұстаз, белгілі ғалым Ромсейт Мұқтанұлының ғылыми эстафетасынған әрі қарай жалғастырып қоймай, оның педагогика тарихы мен теориясына қосқан жеке үлесін зерттейтінізденушілер табылар деп сенеміз.

Ромсейт Мұқтанұлы өзінің күнделікті өмірімен қызметінде жеке басын атын аяққа қасиеттерді байқататын қарапайымдылық, кішіпейілділік, жауапкершілік, жоғары азаматтылық, ғылымдағы шығармашылық ізденістігі, қажырлылық, еңбектегі қажымас қайраттылық. Қаншалықты қатты науқастанып жүрсе де бір де-бір рет өзінің кәсібі мендетіне татқарудан, қызметін орындаудан бастартқан емес.

Бұл орайда ұлы орыс педагогі К.Д. Ушинскийдің сөзі еске түседі: «В воспитании и в целом в жизни человека не так много личностного, а так много общего. Только личность может действовать на развитие и определение личности, только характер может образовать характер». К.Д. Ушинский айтқандай Ромсейт Мұқтанұлы жеке басының қасиеттеріне негізін ебасқа адамның қалыптасуына ықпал жасай алатын ірі тұлға еді.

Аяулыға, ұлағатты ұстаз, белгілі ғалым Ромсейт Мұқтанұлы жарқын бейнесі өзін қатар, үзгенгілес жүрген, қызметі болғандамдардың, әріптестерінің, шәкірттерінің жүрегінде мәңгі сақталады.

Резюме

В настоящей статье Ильясова Алма Нагиевна – коллега – рассказывает о научной деятельности и направлении, широчайшем диапазоне интересов и образованности, организаторских и управленческих способностях Ромсеита Мухамеджановича Коянбаева.

Ключевые слова: руководитель, коллега, организаторские и управленческие способности, ученый, вечный, неугасимый след, научно-наследие, наставник, учитель, творческий поиск

Summary

In this paper Ilyasova Alma Nagieva – colleague – talks about science and the direction the widest range of interests and education, organizational and managerial abilities Romseita Muxamedzhanovich Koyanbayeva.

Keywords: leader, colleague, organizational and managerial skills, a scientist, an eternal, unquenchable trail scientific heritage, field trainers, teacher, creative search

ӘОЖ 37.01:33(512.122)

ПЕДАГОГ-ҒАЛЫМ Р.М.ҚОЯНБАЕВТЫҢ ӨМІР ЖОЛЫ

Р.Е.Каримова – аға оқытушы, п.ғ. магистрі, Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматық.

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының белгілі ғалымы, ұлағатты ұстаз, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор Ромсейт Қоянбаевтың өмірі және шығармашылығы жайлы, оның бастауыш мектеп педагогикасының негізін қалағаны, бастауыш мектеп педагогикасына арнап оқулықтар жазып келешек ұрпаққа жеткізетін шәкірт дайындағаны баяндалған.

Тірек сөздер: Ұлағатты ұстаз, белгілі ғалым, бастауыш мектеп педагогикасы, бастауыш білім берудің педагогика-

сыменәдістемесі, мектепке дейінгі, бастауыш білім беру және педагогика, білім беру және оқыту теориясы, тәрбие теориясы, педагогикалық сөздік, магистрлік диссертация, білім стандарттары, оқу бағдарламалары

Атақты педагог-ғалым В.А. Сухомлинский «Мұғалімдік мамандық – бұлақтану, адамның күрделі де қызықты шым-

шытырығы мол рухани жандүниесіне үңіле білу. Педагогикалық шеберлікпен педагогикалық өнер-олданылықты жүрекпен ұғабілу болып табылады» деп ұстаздық өнерге ерекше баға берген.

«Мұғалім – зортұлға, ол күннің күдіретті сәулесі сияқты»-

К.Д. Ушинский айтқандай барлығы аяулы ұстаздарға арналғандай.

«Халық мұғалімі – жас ұрпақтың рухани дүниесінің мүсіншісі, ол – өзінің ңқымбаттысы, ең құндысы саналатын балаларға өзінің үмітін артып, болашағын сеніп тапсыратын қоғамның сенімді өкілі. Осы қасиеттерді бойына сіңірген, педагогикалық шеберліктің шыңырау шегіне жеткен, ардақты әке, Қазақстан Республикасының белгілі ғалымы, ұлағатты ұстаз, педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор Қоянбаев Ромсейіт Мұхтанұлы.

Әрбір халықтың тарихында оның ұлттық ой пікірі мен ғылымның, мәдениеттің алтын діңгегі сияқты даратұлғалар болады.

Осындай біртуар адамдар қатарынан бастауыш мектеп педагогикасының негізін қалаған қазақтың зиялы азаматтарының бірі, Р.М. Қоянбаев тұлғасына ерекше тоқталуды жөн көрдім.

Бүгінгі қазақ бастауыш мектеп педагогикасының ерекше өркендеуіне, мәртебесінің өсуіне негіз салып берген, Ромсейіт Мұхтанұлы Қоянбаев. Оның ұлағат қатолық ұстаздық өмір жолы кімге болса да ғибрат.

Ромсейіт аға өзінің мол педагогикалық іс-

тәжірибесінде ізденіп қана қойған жоқ, терең мазмұнмен мәнге ие болған бірнеше бастауыш мектеп педагогикасына арнап оқулықтар жазып, соны келешек ұрпаққа жеткізетін шәкірт дайындады.

Профессор Ромсейіт Мұхтанұлы Қоянбаев 10 желтоқсан 1939 жылы Сырөңірінде дүниеге келген 1957 жылы Шиелі қыстағындағы Октябрьдің 14 жылдығы атындағы қазақ орта мектебін тәмамдаған соң, Н.В. Гоголь (қазіргі Қорқыт ата) атындағы Қызылорда педагогикалық институтының физика-математика факультетіне қабылданып, 1962 жылы кәсіптік мамандыққа ие болды.

Аталған оқу орнын бітіргеннен кейін 1962 жылы қыркүйек айынан бастап Қызылорда қаласындағы №17 Ғани Мұратбаев атындағы қазақ орта мектебінде 1969 жылдың қыркүйегіне дейін әуелгі кезінде (1962-63 ж.) физика-математика мұғалімі, кейін мектеп директорының орынбасары (1963-69 жж.) қызметін атқарды.

1969 жылдан бастап Қызылорда облыстық партия комитетінің ғылым және оқу орындары бөлімінің (1969-73 ж.) нұсқаушысы, одан әрі 1973-

1978 жылдары облыстық партия комитеті бірінші хатшысының көмекшісі, 1979-1980 жылдары Қазақ ССР – Жоғарғы Кеңесі Төралқасы төрағасының көмекшісі қызметін атқарады.

Түрлі қызметтер атқара жүріп, 1980 жылы педагогика ғылымы бойынша «Сынып жетекшісі мен аналардың оқушыларды ағартуға әрекеттестіру тәжірибесіне қатысты рудығы бірлесіп атқаратын жұмыстары» атты тақырыпқа кандидаттық диссертация қорғады.

Қандай қызметте жүрсе де Ромсейіт Мұхтанұлының бойында ұстаздық таразысы басым болды. Осы жылдың ақпанынан бастап өмірінің соңына дейін Абай атындағы Қазақ педагогикалық университетінің педагогика кафедрасында ұстаздық қызметті.

Осы оқу орнында 1986 жылдан 1999 ж. орташөніне дейін Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі (ПМНО) факультетінің тұңғыш деканы, 1999-2000 ж. бастауыш мектеп педагогикасы кафедрасының меңгерушісі, ал 2000-

2004 жылдары жаңадан құрылған «Бастауыш білім берудің педагогикасы мен әдістемесі» факультеті, оның құрамына кіретін қазіргі «Мектепке дейінгі, бастауыш білім беру және педагогика» кафедрасын ұйымдастыруға ұйытқы болды. Ромсейіт ағаның басшылығымен бұл факультет тек өтпеген мамандықтар бойынша білім беруді жетілдірді. Сондай-ақ ғылым кандидаты дәрежесіне иелі болу үшін құрылған кеңестің ғылым мүшесі ретінде бұл жұмысқа дәулетін қосты. Ғалым педагог ағамыздың басшылығымен университетімізде бастауыш мектеп мұғалімдерін даярлау мәселесі кеңінен зерттелді.

Ақыл кеңесін жастарға, ғылым жолында ізденіп жүрген шәкірттеріне үйретуден жалықпаған ғалым Р.М. Қоянбаевтың қаламынан педагогикалық оқу орындарының студенттері мен ұстаздарына арналған «Білім беру және оқыту теориясы» (1990), «Тәрбие теориясы» бастауыш оқыту педагогикасының жалпы негіздері» бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі факультеті студенттері үшін лекциялар жазмұны (1992), «Қысқаша педагогикалық сөздік» (1993), «Педагогика» Университеттер студенттеріне арналған оқу құралы (1998), «Бастауыш мектеп

идактикасы»әдістемелікқұрал(2004),«Бастауышқытупедагогикасыжәнеәдістемесінендипломжұмысы»әдістемелікқұрал(2004),«Жалпыбастауышбілімберупедагогикасы»050102-

«Бастауышқытупедагогикасыжәнеәдістемесі»мамандығыныңстуденттерінеарналғаноқуқұралы(2005),«Педагогикалықсөздік».Педагогтікжоғарыоқуорындарыныңоқытушыларыменстуденттеріне,әрісаламамандарынаарналған(2006),«050103-ПедагогикажәнеПсихология»мамандығыбойыншабакалавракадемиялықдәрежесінізденуүшіндипломжұмыстарытақырыптарыныңүлгісі«Примернаятематикадипломныхработнасоисканиеакадемическойстепенибакалаврапоспециально-сти»050103-ПедагогикаиПсихология»(2007),«Педагогикаәдіснамасыжәнепедагогикалықзерттеулердіңәдістері»(2007),«Дипломдықжұмыстақырыптарыныңүлгісі»,«Қысқашапедагогикалықтүсіндірмелісөздік»,бұғанқоса«Магистрлікдиссертация»6N0102-Бастауышқытупедагогикасыменәдістемесімамандығыбойыншамәгистрлікдиссертацияныорындауғаарналғаноқу-әдістемелікқұралдарысекілдісүбелізерттеуенбектері:

Білімстандарттары:

1. Гос.стандартвысш.профессиональногообразованияпоспец.ПМНО.Респ.цент.стандартизацииитестирования.–Алматы,2001.

2. Гос.станд.поспец.педагогикиипсихологии.Респ.цент.стандартизацииитестирования.–Алматы,2001.

3. Гос.станд.поспец.психологии.Респ.цент.стандартизацииитестирования.–Алматы,2001.

4. Гос.станд.поспец.дефектологии.Респ.цент.стандартизацииитестирования.–Алматы,2001.

5. Жоғарыкәсібибілімменлекеттікстандартыа/БӨПӘмамандығыбойынша/педагогика-психологиямамандығыбойынша.-Респ.Стандарттаужәнетестөткізуорталығы.–Алматы,2001.

6. Жоғарыкәсібименлекеттікстандартыб/психологиямамандығыбойынша.,дефектологиямамандығыбойынша:-Респ.Стандарттаужәнетестөткізуорталығы.–Алматы,2001.

Оқубағдарламалары:

1. Типовыепрограммы–Алматы:АГУим.Абая,2001.

2. Типтікбағдарламалар–Алматы:АГУим.Абая,2001.

Оқулықтар:

1. Педагогикасоавторствеучебноепособие.–Ақмола,1998.

2. Бастауышбілімберупедагогикасығылымимақалалары

1. Напутизавершенияпереходаковсеобщемусреднемуобразованию.Қазақстанмектебі1971.№10-3

2. Попримерустаршегопоколения\\Қазақстанмектебі.1973.-№1–3

3. Некоторыевопросыпрофорентацииивсельскойшколе\\№11.-3.5с

4. Классныйруководительивоспитание\\Қазақстанмектебі.1974-№12-2-5с

5. НапутивсеобщемусреднемуПартийнаяжизньКазахстана1974-№12-3с

6. Воспитаниеучащихсянаопытестаршихпоколений.Тематическийсборникнаучныхтрудовпроф-преп.ВысшихучебныхзаведенийМинпросаКазССР.-Алматы1983.-3с

7. Некоторыевопросыформированияучащихсякоммунистическогоотношенияктруду.Тематическийсборникнаучныхтрудовпроф-преп.Высшихучебныхзаведений.МинпросаКазССРАлматы1984.-3-5с

8. Білімберужүйесіндегібастауышқытудыңорныменміндеттеріжәнемұғалімдайындаудағыпәнаралықбайланыс.\\Межвузовскийсборникнаучныхтрудов.–Алматы.-1997

9. Бастауышқытупедагогикасыжәнеәдістемесіфакультетінде\\Бастауышмектеп1997.-№1

10. Новыйподходкподготовкекадровдляначальнойшколы\\Межвузовскихсборникнаучныхтрудов.–Алматы,1998

11. Подготовкаучителейначальныхклассоввысшейквалификацийкакпед.Образования\\Межвузовскихсборникнаучныхтрудов.Алматы-1998

12. ИсторияподготовкибудущихучителейначальныхклассовиперспективыееразвитиявАГУим.Абая.Алматы1998

13. Новыйподходкподготовкекадровдляначальнойшколы\\АбайатындағыАлматымемлекеттікуниверситетінің70жылдығынаарналғанхалықаралықғылыми-практикалықконференцияныңматериалдары.Алматы1998

14. Риторика-бастауышсыныпмұғаліміісәрекетініңғылыми негіздерініңбірі.Алматы1998-2.5бет

15. Бастауышмектепбарлықбілімдербастауы.–Зерде,1998.

16. Бастауышсыныптармұғалімдеріндаярлаудыңмемлекеттікбілімстандартыжәнеоныңжүзегеасырудыңкейбіререкшеліктері\\ВестникАГУим.Абая2001.№3.-3

17. Оқытудыңкредиттікжүйесінекөшудіңкейбірмәселелері.\\Хабаршы,АбайатындағыҚазҰПУ-2004.-№1,3

18. Педагогикалық білім беру сапасына реттету жолдары \Хабаршы, Абай атындағы ҚазҰПУ-2004-№2.-6.
19. Білім беруді дамыту тұжырымдамасы жөнінде ой пікірлер \Хабаршы, Абай атындағы ҚазҰПУ-2005.-№1-7
20. Бастауыш мектептің даму болашағы \Хабаршы, Абай атындағы ҚазҰПУ-2005.№3.-9
21. Жалпы бастауыш білім беру мазмұнының даму болашағы \Абай атындағы ҚазҰПУ-Хабаршы 2005-2006-№1-10
22. Орта білім беру жүйесінің мұғалімдер даярлаудың көкейкесті мәселелері. \Абай атындағы ҚазҰПУ 2006.№-2.11.
23. Білім туралы заңғасәйкес 050102 «Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі» мамандығы бойынша мамандар даярлаудың кейбір мәселелері. \Абай атындағы ҚазҰПУ 2007.№3-14 жасғалымдардың Республикалық ғылыми практикалық конференциясы секілді зерттеу еңбектері және көптеген мақалалары бүгінде Республика оқырмандарына жақсы таныс.

А.Н.Ильсоев–

қазақтың ұлақыны Мағжан Жұмабаевтың педагогика қырыбын зерттеп, ғылыми еңбек жазып қалдырғанының бірі біле бермейтін болар. Мағжан ғалым ретінде, педагог ретінде 1929 жылы «Педагогика оқулығын» жазған болатын. Ал Ромсейітағаболса, 69 жылдық үзіліспен 1998 жылы «Педагогика оқулығын» жазып, Мағжан Жұмабаев жазған педагогиканың заңды жалғасын жасап кетті. Бүл еңбек еліміздің мұғалімдер қауымында да, педагогикалық оқу орындарында да аса құнды дүние бола беретіні сөзсіз. Бүл еңбектің мазмұнында Р.М. Қоянбаевтың тек ғылыми ұстанымы емес, сонымен қатар өмірлік ұстанымы, көзқарасы, қатынасы, адамгершілік және азаматтық бейнесі декөрінеді – деген.

«Өлмей тұғын артына сөз қалдырған»–

деп ұлы Абай айтқандай, Ромсейітаға өлмес, өшпес, ғылыми мұрасын қалдырғаны сөзсіз.

Табиғи зеректілік, кемерінен асып төгілген молақылмен білім, зор еңбек қорлық, сирек кездесетін ұйымдастырушылық қабілет пен табандылық және іскерлік Ромсейіт Мұхтанұлы Қоянбаевтың бойына туабіткен қасиет болатын.

Сондықтан да болар өзі таңдап алған ғылым жолында басқаларға үлгі, өнеге боларлықтай еңбек етті. Мұның өз ірпақтар жалғастығы деуге тұрарлықтай іс. Себебі, өткенді білмей болашаққа жол салу мүмкін емес.

«Орташа педагог жайғана айтады, жақсы педагог түсіндіріп айтады, өте жақсы педагог ой салады, асқақ педагогтың даушыларын қиялға бөлендіреді, рухын күшейтеді» деген тамаша халықтық ұғымдар бар. Оның бүкіл сан алуан өмірі жастарды тәрбиелеуге, білім нәрімен сусындауға, ұстаздық қызметке байланысты болды. Ел алдында сіңірген еңбегін әділ таразылайтын болсақ, Ромсейіт Мұхтанұлы – тек жақсылыққа ұмтылып, жақсыдан үйреніп, әділетке амқор болып қалыптасқан, бір Абай атындағы ҚазҰПУдың ғана емес, бүкіл Қазақстанның ғылымының мақтанышына айналған зиялы Тұлға. Ол кісінің жеткен жетістіктері таланттылығымен, ішкі, сыртқы мәдениеттілігімен, елге деген сүйкімділігімен, білімділігімен, парасаттылығымен, еңбек қорлығымен, зорадамгершілігімен келді.

Ә.Е. Жұмабаеваның Р.Мұхтанұлы – студент қамын көбірек ойлайтын барлық күш-жігерін солардың саналы білім саналы тәрбие алуына жұмсаған жан. Студент қауымында айтар кеңесіде, жазарыда жетерлік, тағлымы мол Ромсейітаға мен кездесіп, әңгімелесуді асыға күтетін. «Шәкіртсіз ғалым тұл» деген қағиданы берік ұстанып келген Ромсейіт Мұхтанұлы өзінің ұйымдастырушылық және ғылыми жұмыста-

рын шәкірт даярлау жұмыстарымен тығыз ұштастырды. Осы уақытқа дейіналдынан мыңдаған жасөмірге жолдама алып шықты. Бірі – кафедра меңгерушісі, екіншісі – декан, ал үшінші біреуі – жоғарғы оқу орындарының оқытушылары. Қазірдің өзінде осы мамандықтүлектерінің біразы педагогика ғылымы-

дарының докторы, кандидаттары атынағыналып үлгерді. Ендеше болашақ бастауыш сынып мұғалімдері үшін Ромсейіт Мұхтанұлы Қоянбаев басқарған «Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» факультеті кәсіби даярлықке зейіндегі жағдайға ұялаңы, өмір мектебі болатын.

Сондай-

ақ, амқор болып, тәрбиесін көрген мыңдаған қанаттандырылған шәкірттерінің де, тағылымыналған педагогтар, ғалымдар ол кісінің озық дәстүрінен әрі жалғастыра беріп, депкөңілге медет етеміз.

Ұрпақ тәрбиесінің және білімділігінің негізі –

мектеп болса, сол білімнің негізі қаланатын бастауыш сатыдағы оқу-

тәрбие жұмыстары емес пе? «Бастауыш білім беру мазмұны мектептің жалпы және бейінді білім беру сыныптарында берілетін білімдердің ғылыми негізін қалайды. Баланың болашағы, оның зиялылық дамуы, оқу және мүддесі, келешекте «еңбекіс-

әрекетіне қатынасы көп жағдайда бастауыш сыныптардағы білім беру мазмұны мен анықталады» – деген пікірі Ромсейіт Мұхтанұлының идеясының өміршендігін көрсетті.

Ғылым мен білім жолында ұзақ жыл қызмет атқарып, өшпес өнеге қалдырған ұстаз, профессор, педагогика ғылымдарының кандидаты Ромсейіт Мұхтанұлы Қоянбаев 2008 жылы қантардың 2 күні дүниеден өтті. Ромсейіт Мұхтанұлы Қоянбаевтың педагогика мәселесіне байланысты мол мұра қалдырғаны жөнінде болашақта әсімі елесінде мәңгі қалатыны сөзсіз.

1 Шежірелі Шиелі-Алматы: РПО–Kitan, 2000.

2 Каримова Р.Е. Ұлағатты ұстаздың өмір жолы // Бастауыш мектеп. 2009-12.

3 Қоянбаев Р.М., Оспанов Т.Қ., Жұмабаева Ә.Е. 050102 –

Бастауыш оқыту педагогикасы педагогикасымен әдістемесі мамандығының (Бакалавриат) мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. – Астана: ҚР Білім және Ғылым министрлігі, 2004. – 51 б.

4 Қоянбаев Р.М. Оқу тәрбие барысының технологиясы // Абай атындағы Алматы мемлекеттік университеті. Хабаршы, 2002, №2(2).

5 Қоянбаев Р.М. Бастауыш сыныптар мұғалімдерін даярлаудың мемлекеттік білім беру стандарты және оны жүзеге асырудың кейбір мәселелері // Хабаршы «Психология-педагогика ғылымдары» сериясы. – Алматы, 2001.

6 Илиясова А.Н. Білім көкжиегі. №1-2(63-64) 2008 ж.

7 Жұмабаева Ә.Е. Ұстаз өнегесі. Хабаршы, №1(16), 2008 ж.

8 Каримова Р.Е. Ұстаздық қызметтің майталманы – Қоянбаев Ромсейіт Мұхтанұлы. Хабаршы №1(28), 2011 ж.

Резюме

В данной статье излагается биография и творческая деятельность известного ученого, талантливого педагога Республики Казахстан, кандидата педагогических наук, профессора Р.М. Коянбаева, как основоположника педагогически начального образования, его вклад в подготовку педагогических кадров начального образования.

Ключевые слова: Почетный учитель, известный ученый, педагогически начальной школы, педагогика методики начального образования, педагогика дошкольного и начального образования, теория обучения и образования, теория воспитания, педагогический словарь, магистерская диссертация, стандарты образования, учебные программы

Summary

In this article is dedicated the biography and creative activity of the famous scientist, talented teacher of the Republic of Kazakhstan, the candidate of pedagogical sciences, professor R.M. Koyanbayev, as founder of pedagogical primary education, its contribution to preparation of pedagogical staff of primary education.

Keywords: Honourable teacher, famous scientist, pedagogics of elementary school, pedagogics and technique of primary education, pedagogics of preschool and primary education, theory of training and education, theory of education, pedagogical dictionary, master thesis, standards of education, training programs

ӘКЕМІЗДІ САҒЫНЫП ЖҮРМІЗ...

Г.Р.Қоянбаева – Р.М.Қоянбаевтың қызы, филос.ғ.к., доцент

Тағдырдың жазуынан ешара... 2008 жылдың қантар айының 2-

жылдысында 68 жасқа келер шағында дүйім жұртты, отбасымыздық сақсағым сәтте қайғығасалып, ас қартаудай әкеміз Ромсейіт Мұхамеджанұлы Қоянбаев дүниеден өте барды. Өкінішөзегімізді от болып өртейді. Амал қанша, тағдыр-

дың жазуы солай болған соң... Әкеміз орта жасқа келсе де бізге берері әлі көп еді. Биыл әкеміз тірі болғанда жел тоқсанайының оныншы жұлдызында 75 жасқа толатын еді. Адамның өмірі де, өлімі де, тағдыры да бәрі, бәрі бір Алланың қолында екені рас. Әкеміздің өмірден өткеніне 7 жыл болса да біз үшін уйден уақыт шашығып кеткендей болып тұрады. Кешкімезгіл жақында әкем жұмыстан оралатын сияқты көрінеді. Оны айтқан сөздері, ақылы жадымызда мәңгілік сақталады. Мен, балаларының үлкені, қыз бала болсам да әкем менімен сырласқанды жақсы көретінеді. Әкем менталай өзіеккен жемісағашының түбінде отырып, ұзақ әңгімелескен күндерім әлі есімде. Қазір саяжайға барған сайын әкемнің орны күңірейіп, құлазып тұрғандай болады.

Әкемағашотырғызып, күтімі мен айналысып, баптағанды жақсы көретін. Ал мағаштары нөз қолымен егіп, өсіретін. Жемісінде жеді. Жазғы демалыс басталысымен жұрттеласып, қырасып жатқанда әкем саяжайына баратын. «Менің демалысым осы жер» дейтін. Әдеттен емерелеріне алматергізіп қойып, өзім өз болып күліп отыратын еді. Өзі ағашотырғызып, аңамызға гүл ектіретін. Әсіресе, сенбі, жексенбі күндері сол жерге жиналып, мәре-сәре болатын едік. Саяжайға барған сайын ағаштар дамұнайып, әкемді сағынып тұрғандай көрінеді. Әкеміз бен бірге жүрген күндеріміз – біз үшін ұмытылмас, бақытты сәттеріміз.

Әкеміз өте білімді, қарапайым адам болатын. Әрдайым жанындағыларға жақсылықтың, ізгіліктің нұрын шашып жүретін. Өзін ренжіткен кісілерге декешіріммен қарайтын, қиналғандарға қолұшын беруге асығатын.

н, әсіресе, мейірімділігі жанымызды жылытатын. Күншуағындай жүрегінді жылытатын мейірім сағынып жүрміз. Әкеміз кез келген ортада, кәрі болсын, жас болсын, өзінеркін сезініп, тез тілта бысып кететін. Әкеміздің осы істері есімізге түскенде, біздің бұл өмірге әкеміздің көзімен қарағымыз келеді.

Әкеміз саналы өмірін ұстаздыққа арнады. Жоғары оқу орнын бітіргеннен кейін мұғалім, оқу ісінің меңгерушісі болды. Содан жайлап көтеріліп, облыстық партия комитетінен ұсқаушы, обкомның бірінші хатшысының көмекшісі, Қазақ КСР Президиумның председателінің көмекшісі болып қызмет атқарды. Қызметте жүріп, ғылыммен айналысуды да ұмытпады. 1980 жылдың басында кандидаттық диссертациясын қорғап, педагогика ғылымдарының кандидаты деген атақ алды. Содан кейін доцент, профессор атағына ие болды. Сол жылы Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің педагогика кафедрасына қызметке орналасып, жастолқынға заманғалайық білім берді. Отыз жылға жуық осы оқу орнында қызмет істеп жүріп, кафедра меңгерушісі және декандық қызметті де атқарады. Мындаған шәкірттер дайындады. Осы білім берген, тәрбиелеген шәкірттерін, әсіресе, үздік бітіргендерін, осы факультетке жыл сайын қызметке қалдырып отырды. Қазір ұстаздық өмірін шәкірттері жалғастырып келеді. Сөздің кезегінде «әр шәкірттің біртөбе» дейтін. Сол шәкірттерінің көбі ғылым жолына құнды. Бірі кандидат, бірі доктор, бірі кафедра меңгерушісі болса, енді бірі проректор қызметін атқарып келеді. Өзі ғылым жетекшілік жасаған шәкірттерінің біразы профессор атағына ие болды. Қазіргі таңда шәкірттері әкемізге арнап кабинет ашқан. Сол жерде әкеміздің өмір жолы көрініп тұрған. Соңынан қалдырған еңбектері жетерлік. Жоғары оқу орнына арнап қазақ тілінде «Педагогика» оқулығын жазды. Бірнеше педагогикалық сөздіктер, көптеген методикалық әдістемелік нұсқаулар жазып қалдырды. Әкеміздің шәкірттерін көргенде, әкемізді көргендей боламыз. Шәкірттері әкеміз өмірден өтсе де жыл сайын туған күнін атап өту үшін біздің отымыздың басына жиналады. Жатқан жеріне барып құран бағыштайды.

Биыл университет басшылығы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің «Педагогика және психология» факультеті бір алқалы жиынға дайындық күстінде. Ол – әкеміздің 75 жылдығы. Осы жиынды өткізуге ықпал жасаған педагогика ғылымдарының докторы, профессор, университет ректоры Прәлиев Серік Жайлауұлына айтар алғысымыз шексіз. Ол кісі әкемізбен біркүнде қызметтес болмаған. Халықтың айтуымен, шәкірттерінің жеткізуімен, еңбектері мен танысқанының арқасында осындай игііс жасағалы отыр. «Сөзі жақсының, өзі де жақсы» дегендей, әкемізді осылай бағалап жатқаны Серік ағаның даналығы, білімділігі, ақылдылығы, кішіпейілділігі деп білеміз.

«Өлім, өлім, өлім деп, өкінеміз несіне»

Өлген адам көмілмек, тірі адамғанесібе» демекші, қазіргі таңда әкеміздің үкілеген үмітіне ақтаған нұл-қыздарымыз. Әрқайсысымыз зорнымызды тауып, елртеңі үшін аянып қызметте үдеміз.

Тағдырасағыны шымыздай сарғайған сары ала күз келді. Сен қызықтаған, жанарың мен аялап өсірген ағаштарыңның түбінде отырып, сыр шерткен кездері месіметүсіп, еріксіз көзіме жас аламын. Саяжайың орнында, ағаштарың жемісін беріп тұр. Ағаштарыңды аялауға уәде береміз. Сен көрген әдемілікті енді біз де іздеп жүрміз. Менде бұл әлемгесенің көзіңмен қарағым келеді. Інілеріме өзіңдей қамқор болуға тырысамын. Жатқан жерің жайлы жаның тыныштықта болсын! Баршамыз сені, сенің нұрлы бейнеңді жадымызда сақтаймыз. Біз сізді қатты жақсы көреміз, сізге деген сағынышымыз ешуақытта да мылдамас...

АСЫЛАҒА «АЛТЫННЫҢ СЫНЫҒЫ»

Дилбар Жүнісова Қуанышбекқызы – келіні

«Алматы ақшамы» газетінің кезекті №138 нөмірінде (6 қараша 2014 ж.) Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеттің профессоры Ромсейіт Мұхамеджанұлы Қолбаевты еске алып, сағынышын білдірген балалары, немерелерінің хатын оқып отырып, өлкісіні еске алуды парызым деп есептедім.

Ромсейіт Мұхамеджанұлы менің жолдасым бауырласағайы болып келеді, яғни маған қайынаға. Ал көзі тірісінде арыс ағайын, сонымен қатар балалар тәрбиелеуде, ұстаз тәрбиелеуде қызметіміз ұштасып жатты. Ағайдың шәкірттері №162 Сапар Байжанов атындағы (мен қызыметістеймін) мектеп-гимназияда практикаларда болып, өздеріне тәжірибе алып, шыңдалатын.

Мектеп ұстаздары ашық сабақтарында ағайдың «Педагогика» оқулығына, педагогикалық сөздіктеріне, методикалық әдістемелеріне сүйене отырып, қалалық, республикалық семинарларында көпшіліктің көңілінен шығып, жоғары бағаға ие болған еді.

Салтымыз бойынша мен қайынағамды өзағамдай сыйлап, құрметтеп, әр сөзімен қимылын бағып, ретікелген десе әлем салуды ұмытқан емеспін.

Тойтомалақта, жиындарда ағамыздың өзінеркін ұстап, әдемі, жұмсақ сөздермен сөйлемдерді пайдаланып, ортаның тақырыбын дөп тауып отыратын.

Ағамыздың қазақ халқының дәстүр тәрбиесі отбасынан бастау алатын, бірі отбасы-үлкен мектеп екенін ұдайы ескертегінеді.

Ағаны еске алсақ, ол кісі туралы оқып білген сайындамгершілік, тазалық, ізгілік, әдептілік туралы терең ойға берілесін.

Қазақта «Жақсылыққа жақсылық әркісінің ісі, жамандыққа жақсылық әркісінің ісі» деген сөз бар. Ол кісі адам баласына жамандық ойламайтын, кек сақтамайтын. Осы мінез іесімізге түскенде кеудесі алтын сандық азаматаға ныз дейміз. Ағамыз нағызбекзаткісі еді.

Мен өзім қашанда үлкенді сыйлайтына дамын. Өзімде, жолдасым Арыстанбекте көп балалы отбасынан шыққанбыз. Үлкенге құрмет, кішіге ізет дегенді ата-анамыз жас кезімізден үйретті.

Мен ешуақытта ағаларымның алдынан шыққан емеспін. Себебі мен адамның мансабына емес, алдымен жасының үлкендігіне қарайтынмын. Ағамыз біздің алдымыздатұрған асқарта уеді.

Үлкендерге сөз беру, жол беру, алдынкесіпөтпеу кейінгі жастарға сабақ болар деген ойдамын.

Ромсейітаға: «Тәрбиесі түзелмей, елдің көсегісі көгермейді, отбасы түзелмей, болашақ түзелмейді» деуші еді.

Сондықтан отбасында отырғанда да, жастармен кездесуге барғанда да әңгімені тәрбиеден бастайтын. Әсіресе, қыз баласын тәрбиелеуде кейбір қағидаларға ерекше тоқталатын. Себебі: «Қыз баланы тәрбие-леу-ұлтты тәрбиелеу», «Қыз бала болашақ жар, ана», - дейтін.

Ағаның жүрген жері ылғи думан болатын, тұла бойы ізгіліктен жаралған асыл жан, ағайын-туыстарының үлкен ұйытқысы бола білді.

«Ұстаз еңбегінің жемісі оқушыларының жеткен жетістіктерінен көреді» демекші бүгінде ағамыздың шәкірттерінің алмағана сулары, шықпаған шындары жоқ. Сол шәкірттерінің жетістігін көріп, кейде ағаның арманы да жоқшығар деп ойлаймын. Себебі аға өзінің өмірін жалғастыратын шәкірт қалдырды, жақсы игіниет қалдырды.

Мен келін ретінде айтатыным: ағаның бізге қалдырған аманаты көп. «Аманат қажиянат жасама» деген қазақ халқы. Ағаның аманатын орындауға тырысамыз.

Ағалармен қатар той-думанда, өлім-жітікте жүріп көптеген жақсы сөздер іесімде қалды.

Ағаның достары көп еді. Әруақытта достарының бірі отбасынан емес саяжайға жиі шақыратыны еді. Достарын қатты сыйлайтын «Аққуды атпа, досыңды сақта», «Туыстың қаны бір, достың жаны бір», «Досадамның жанашары», дейтін.

Осы жоғарыда айтылған әңгімелердің бәрі ағамызбен кездескен сайын еститінедім.

Ата-бабамыз даносы уақытқа дейін жеткен игілікті дәстүріміздің бірі – қонақжайлық. Қонаққа зақтың бөлінбеген еңшісі. Біз қонақты күтуде алдымызға жан салмаймыз. Себебі «қонақ күткеледі» - дейді қазақ.

Қонақ күтуде келіннің атқаратын ролі үлкен. Қонақты қарсы алады, әдеп пен шығарып салады. Үлкендерден бата алады. Менаға бата лайрет шай құйып беріп, батасын алдым. «Бата мен ел көгереді, жаңбыр мен жер көгереді» деген расшығар. Мен де көктеп, көгеріп отырмын.

«Келін деген киелі сөз», «Келін туыспентуысты, елмен елді жалғастыратына да», «сен жарсың, анасың, ата-ененің көзайымысың, ағайын мен туыстың сәнісін» деп, күліп қоятын. Ағаның көрегенділігі, ақкөңілі, қамқорлықпейілі, адамгершілік асыл қасиеті баршамызға өнеге, бәрімізге ғибрат. Ағаның соңында өнегелі отбасы, алтына сықтай балалары қалды.

Ағаның ұрпағына лайықты ғұмыр берсін, ұрпағы салауатты болсын дегім келеді.

Ағайындарды адамгершілік рухымен баулап, өнер-білім нәрімен сусындандырып, адал-арам, обал-сауап, жанашырлық пен жақындық, өзімшілдік сияқты істердің егжей-текжейлі ұғындырып, перзенттерін көпшіл, отаншыл болуға, ата-ананың беделінен ұсқан келтірмеуге, кеңпейіл, кешірімді болуға жетелеп отырған.

Өнегелі тәрбиелі отбасын көре отырып, арамыздағы туыстық сыйластық байланысының ая түсті.

Парасаты мол Ромсейіт Мұхамельжанұлы Сыр бойында түлеген қыран еді, туысқа қадірлі, ерекше, құрметті қайынаға меді.

Жаны адал, әр кезде ағару хымынтыныстап, аруағын әспеттеп, босағасын берік, шаңырағын биік ұстап отырған бабысым Қалдан Мырзақұлқызына, әкенің орнын жоқтатпасұл-қыздарыңызға құдайыңмен саулық, өмір берсін, несі бесіе шқа шаңтаусылмасын.

АДАЛДОСЕДІ

Досы Шәдімұрат Бимуратов және Қаламқас

Мен Рамсейт пен алғаш рет 1964 жылы Ғылым Академиясының математика бөлімшесінен Қызылорда-ның пединститутының физика-математика факультетіне жұмысқа ауыстырған уақытта таныстым.

Рекең, пединституттың физика-математика факультетін бітіріп, қаладағы Ғани Мұратбаев атындағы орта мектептің директорының оқу-ісі жөніндегі орынбасары болып қызмет атқарады екен. Көп ұзамай обкомға нұсқаушы, содан кейін обкомның І-ші хатшысының көмекшісі қызметіне ауысты.

Аз уақыт төтпей-ақ отбасылық төрт жұпайны масдосқа айналып кеттік: Бектеміс-Базаркүл, Тұрғанбек-Күлжамал, Рекең-Қалдан, Мен-Қаламқас. Кейін Бақытбек пен Күмісай қосылды.

Шіркін, жастықшақ! Талай, талай қызықты, күлкілі оқиғалар көп болды ғой. Оның қайсібірі нағыз табырайын. Отырысқа кешегіп келгенде «өзүлесін қалай сақтап, қалай оны іске асыратындарымыз дейт-пай-ақ қояйын». (Көбіне Рекең кешігіп келеді, І-ші көмекші ғой). Есіме бір нәрсе түсіп кетті, соны айттайын: бізде математика докторы Елубаев Сахабиддин деген соғысқа қатысқан ардақты, аңқау, баласияқты ағамыз болды. 1975 жылы ол кісі «Жигули» автокөлігінің алған. Соны «сынақтан» (обкатқа аөткізукерек деп маған айтпқой маған соң, Жалағаш ауданының Аққұм савхозындағы өзіміңің туған інімі Аскербекке хабарласып, қонақ паратын ымдай ттым.

Сонымен рульде мен, алдында Сәкен ағай, артында Тұрғанбек пен Рекең отырды. Бүлекеуіде волей-болдан құрама команданың мүшесі, екеуі де бойшаң, қалжыңдары жарасып тұратын, жігіттің сұлтандары.

Енді жүрейін тұрғанда, Рекең: (екеуі де Сәкеннің шәкірттері), «Сәке! Тұрғанбек машинаға отырса болды жолда, ол отырған жақтың дөңгелегі істен шығады»-дері барма? Сәкен нәрсе гекөңгіш: «Асолай ма? Дөп қуыстанып қалды. Шамамен 10 км жүргенде (КИЗ-дің тұсында), сол Түрекең отырған дөңгелек желжі беріп қойыпты. Біз Рекеңе кеуіміз не күлерімізді, небасқадай бір нәрсе айтпаймыңғай-

сызданып машинадан шықтық. Шалса қалақтап «бағанағы сөз рас екен ғой деп» арлы берілі жүріп жүр. Сонымен үн жоқ, басқа дөңгелек салып ауылға да жетіп, бір күн жақсы демалып, қалаға да қайттық-ау. Рекеңнің осы бірауыз сөзі ұмытылмайтын нәрсе екен.

Көп ұзамай 1977 жылы Әбдікаримов Исатайды І-ші хатшыдан, Жоғарғы Совет президумының председателдігіне Алматыға жұмысқа ауыстырды. Рекеңді өзімен бірге ала кетті. Кетерінде, бізді-отбасы достарын, жұмыстағы, сыйласатын достарымен таныстырды. Достары көп екен.

Рекеңнің арқасында: Елубаев Исатай-Шынарымен, Тұрғанбаев Мухан-Салтанатымен, Муслимов Әли-Гүлбаһарыммен дос болып кеттік. Қазірде, осы достардың өмірде бір-екеуіміз ғана қалдық, жұбайлары нағыз тағанда. Мен осы өмірде туылып тұла бойы тұнып тұрған армен ұят, кішілік пен адамгершілік, сабырлық пен маңғаздық ұйған үлкен тұлғамен дос болғанымды, сырлас, сыйлас, болғанымды мақтан тұтамын.

Рекеңнің көзі тірісінде де, өмірден өткенде де АГҰ ұжымы, әсіресе сөз басқарған факультет ұжымына, оның І-ші недешәкірттеріне (Әзия, Ұлбосын, Бауыржан және т.б.) шексіз алғысымды білдіремін.

Таңқалатын нәрсе, әрбір белгілі даталарында ұжымы, әсіресе шәкірттеріңғай атсалысып, барлық шараларды өздері өткізіп жүреді. Өмірден озғанына да жеті жыл болды.

Қазақта: «Бір жақсымен бір жаман әр жерде бар. Екі жақсы қосылған қай жерде бар»-деген қанатты сөз бар.

Рекең мен Қалекен бір-бірімен үйлесім тапқан, арман-мақсаттары да бірдей жақсы жандар. Калекен! Өзіңізге, балаларың мен немерелеріңе зор денсаулық тілеймін.

Адал дос Реке! Сені ұмытпым кінемес! Жатқан жерің жарық, Рухың мәңгілік болсын!

АБЗАЛ АСЫЛАЗАМАТ

Т. Мұсатайұлы – Абылай ханның жылдығына арналған Алтын медаль иегері,
Халықаралық «Бейбітшілік әлемі» Қазақ творчестволық бірлестігінің мүшесі,
Төтенше жағдайлар министрлігінің құрметті азаматы, ақын

Ромсейтаға мен біз көрші болдық, мен олар кезде Төтенше жағдайлар Комитетінде-Төтенше жағдайлардың алдына жүз және жою департаментін басқарып жүрген кезім болатын. Танертенерте кетіп, кеш келетіні уақыт еді. Бірақ соған қарамай біз сенбі, жексенбі күндері есікалдында кездесіп, саясат жайында әңгіме құрып, біраз жерге дейін барып, кешкі шәй ішуге тарқайтын едікте, 18.30 да қайта жиналып әңгімені жалғастыратын едік. Сіздергет үсінікті болу үшін мен тұрақты Компартия мүшесі болғандықтан-комму-

нистболыпқалдымда, Ромсейт Отанпартиясының мүшесі болғандықтан саясат жайында екеуіміздің пікіріміз қарама-қарсы келіп, бір-бірімізгеренжісіп тарқайтынбыз. Бірақ көп жағдайда мойындатып, құшақтасып тарқайтын едік. Өмірден өтеріні нәлдыңда менің көзімнің біреуі-6, екіншісі-9 болып 26-

шыжелтоқсан күні жылы операцияға жататын болдым. Көпешкімнің үйіне бара бермейтін Ромсейтқа, Төкежүрші бір әңгімелесіп отырып шәй ішейік деп, біздің үйге келдік. Жамал келіні керемет шәй берді, маған барлық жақсы тілегіңайтып аман-есен, операция сәтті өтсін деп тілек білдіріп, сағат түнгі 11-де үйіне қайтты.

Мен 29-

шыжелтоқсан күні ауруханадан шығып келсем Рөкең ренимацияға түсіп қалыпты, содан шықпады, қандай сезім талдық, сол күні менімен сағат 11-ге дейін отырғаны, менімен қоштасқаны екенін өмірден өткен күні түсіндім.

Мұндайда дарөмірде өтесірек кездеседі.

Мына өлең сол күні жылап отырып жазған өлеңім: ажал, не деген қатал едің

ЕЙ, АЖАЛ

(профессор Ромсейт Қоянбаеваға)

О, ажал, не деген қатал едің,

Тоймайтына дамзат қата жала едің.

Жұтасың жан-жағыңды таңдамай,

Қашанға нәбіт еді құлқының сенің.

О, ажал, аямайсың ешкімді де,

Әлді мендеталасып, әлсізбенде.

Не шетүрлі аман, айла жасап,

Әкеттің, ота жал, көршімді де.

Қимаймын, алтынаға, о жаққа мен,

Сәттілік тілеп үйге келгенен.

Сондағы айтқан беріліп естелікті,

Өмір бойы аңыз етіп айтып жүрем.

О, ажал, не теккен қайырымсыз ең,

Ана менен баланы жетіметкен.

Енді-енді жеттім деп жүргенінде,

Қылбыраусап мойымаңа лыпкеткен.

О, ажал, сезімің жоқ, қатқантассың,

Жалынса да адамзат, тоқтамайсың.

Таста еріді, о ажал, ебін тапсаң,

Тоқтарма едің, өзен боп жас пен ақсам.

О, ажал, алған сайың қуанасың,

Сен ғана, керемет боп жұбанасың.

Ауру, кәрілеріңді алдым деп,

Адамзатты, ей та жал, жұбатасың.

Жатқан жерің, ағатай, мамық болсын,

Топырағың торқа боп, жеңіл болсын.

Арта қалған ұрпағың, бақытты боп,

Үйіңе құт, береке, бақыт қонсын.

2.01.2008 жыл

Оразбай Жанұзақ-ҚазҰПУ, Филология факультеті, Қазақ тілі мен әдебиеті, 1-курс

ҰЛАҒАТТЫҰЛЫ АДАМ

(Ғалым-ұстаз Р.М. Қоянбаевқа арнау)

Бергеннен соң Алламаған бір бақыт,

Жыр жазамын бізде жақұт, бірде ақық.

Бірсуынып, бірысқан жүрегім,

Басты қамшы бұл күндері жырғанық.

Алпыс екі тамырымды бақытып,

Қозғаусалды санамакеп жалқы, түп.

Бірағатай елісүйген көпісін

Шабытымды шалқаретті шалқытып.

Бірбілекке болады бесбармақ құл,

Ісететін бірлік қылын жалғап кіл.

Бірлікте боп бес саусақ пен қаламым,

Қалмақшымынағамажырарнапбір,
Ағасеніңеткенісіңкөптым-ақ,
Оғанқуәаспан,әлем,көк-тұрақ.
ҚазыналыҚазҰПУдыкөргенде
Ағасеніңатыңескекептұрад.
Талайөрен,талайоттышынарлар,
Сағаналғыс,ризалығынишынарнар.
Талаймықтыдарындардыңмойнында,
«Ұстазымыз—Ромсейіт»
Дейтұғындайтұмарбар.
Көппендегеұстазболдыңтымбөлек,
Мейірімменжүзбақытқамыңбөлеп.
Ағасеніңтөккентерің,сірә,бұл,
ҚазҰПУдыңоқытушыжастары,
Өткізедікүндіөзге,түндіерек.
Ұстаз—ғалым,ұстанымыңкөпкеүлгі,
Біліміздепөткізетінкөптүнді.
Сенжасағанеренеңбекбүгінде,
Саналарғасанқазынашөктірді.
Ұлағаттыұстаз-ғалым,ұлыағам,
Тамырыңдақаныңболыпмыңағам.
Егермағанбірқұзіретберілсе,
Ағасені,атаредім«ұлыадам».
ӨзОтаныңойлағандаөзұлын,
Тарихыңнанестіледіесілүн.
Ағасеніңтаңбаланыпсанаға
ҚазҰПУдақалмақендіесімің.

МЕНЖАСТАРҒАСЕНЕМІН

Тарихсырынақтарайыңнөркөңілдіңжырымен,
Өзгелердіңболақоймасөлеңімесыныкем.
Тәуелсізелсеніңбүгінабыройыңтымбиік
Бүгінгіжас,сенелімініңтұраламастұғырыең.

Құрбанболғансексеналтысерілерікешегі
Намысытік,жігеріот,ыза-кегібеселі.
Жасжүрегіжұртымдепжігертөктіжауына
Қызылқанбопас-суыда,табаныменкешері.
Бүгінгіжасүлгіетедіерлердіңсолерлігін,
Содантүзерсенімінде,сенімініңкемдігін.
Жасынжігер,болатбілексолжастарымболмаса,
Өрелісті,өнегеніжасайалмақендікім?

Бойжеткеніарсақтаған,абыройыңтікұстап,
Туғанжердіңсуынішіп,жұпарыментыныстап.
Азаматыарқасүйепбір-бірінесенетін
Батырымдепәрістежолберетінырысқаақ.

Бүгінгіжас-құзарбиікАлатаудыңасқары,
Бүгінгіжас—кемеләңіз,ертеңініңдастаны.
Мағжансеніп,ақүмітінарқалатқанарқаға,
Елдіктісүй,ерліктісүй,тәуелсізелжастары.

Қане,көңіл,шарықта,қайғықашып,тарқамұң,
Данадалам,мерейіңдіаспандаттыарқарың.
Ауыздығыншайнайшапқанқұлажүйрік,сәйгүлік
Менжастарға,жасөренге,сенімімдіартамын.

Естілетінәуенінен,жырынандаерекүн,
Ойойласаойлағантектұңғиығын,тереңін.
Санасынашегелегенелдіксенімнақышын,
Ақазулыарланбөріменжастарғасенемін.

КІСІЛІК ПЕН КІШІЛІК ТІҢҮЛГІСІ БОЛҒАН ҰЛАҒАТТЫ ҰСТАЗ

Б.З.Алтынкөзов—Оңтүстік Қазақстан облысы, Түлкібас ауданы,
Жанұзақ атындағы шағын кешенді мектептің меңгерушісі

Бұл мақалада өзінің бар ғұмырын ұстаздық мамандыққа арнаған жас мамандардың жанашыр тәлімгері, шәкірттерінің сүйікті ақылшысы, үлкен ұжымның ұйтқысы Ромсейт Мұқтанұлы Қоянбаев туралы шәкіртінің ұстазына деген сағынышы, оған деген құрметімен ризашылығы баяндалған.

Тірек сөздер: Киелі мамандық, сапалы білім, саналы тәрбие, ұлттық ойын, баланың қабілеттері, дамыту, ата-дәстүр, салт-сана, әдет-ғұрып, шаңырақ, текті тұлға

Мұғалім болу – қашанда абыройлы да жауапты іс. Соның ішінде бастауыш сыныптың мұғалімі болу үлкен жауапкершілікті талап етеді.

Өзінің бар ғұмырын ұстаздық пен мамандыққа арнаған жас мамандардың жанашыр тәлімгері, шәкірттердің сүйікті ақылшысы, үлкен ұжымның ұйтқысы, менің ұстаздық өмірімнің бастауы болған Ромсейт Мұқтанұлы Қоянбаев туралы ой қозғағым келіп отыр.

«Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі» факультетінің сол жылдардағы деканы, ұстаздардың ұстазы Ромсейт Мұқтанұлы Қоянбаев қанша машәкірттерін «Ұстаз» атты қасиетті декиелі мамандыққа баулып, сапалы біліммен саналы тәрбиенің қырымен сырын қанша машәкірттерге меңгертті десеңізші. Қазіргі уақытта өзі тәрбиелеп шығарған шәкірттері Республикамыздың түпкір-түкпірінде қызмет атқаруда.

Менде Ромсейт Мұқтанұлы Қоянбаев ағамыздың 1999-2001 жылдардағы шәкірттерінің бірімін. Дегенмен өмір қызық қой, бір арнамен жүрмейді. Мен өзім кішкене кезімнен техникаға қатты қызығатынмын. Ақыры солықызығушылығым жетелеп, инженер-механик деген мамандықты таңдадым. Мен менин инженер-механик деген мамандықты енді менің бастағанда, 90 жылдың басында «қайта құру» басталып, соны Одақтың ыдырауына әкелді. Соның нәтижесінде елімізге мендігіналып, елде уақыт шатоқырау болып, дағдарыс қаушыр адыда мен жұмыссыз қалдым. Басқалар сияқты менің отбасым да қиындықтуды. Өзім қатты қиналып жүргенде Алматыдағы інім демалысқа келіп, менің өміріме өзгеріс енгізді. Сенеге мен еліміз секілді тәйтәй басқан баладайсың, еңбек жолыңды өзгертіп, ұстаздық мамандыққа барсаңшы, өйткені сен мұғалімнің баласы емессің бе? Неге еке жолың кумасқа деп ұсынып сайтты. Өйткені менің әкем Алтынкөз Зарлық 40 жылдың көлемінде шағын кешенді мектепті басқарған, ұлағатты ұстаз. Әрине, ол менің көкейіме қона кетті. Сөйтіп мен арман қала Алматыға (Сол кездегі Абай атындағы Алматы мемлекеттік университеті) қазіргі қазіргі Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, (бас-тауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі) психология-педагогика факультетіне сырттай оқуға түстім.

Міне менің көрнекті ғалым, аялы ұстазым Ромсейт Мұқтанұлы Қоянбаев пентаныстығымосылай басталды. Ол кісінің жақсылығын мен көп көрдім. Ауылдан келген біз секілді ауылдың қарапайым баласын бауырына тартып, өзінің көрегендігін көрсетіп, жақсылығына аямады. «Бірауыз жылы сөздің құдіретін» Ромсейт Мұқтанұлыдан сезінген едім. Жылына 2 рет сессияға барғанда ағаман ауыл проблемаларын, қаланың күй-бітіріншілігінайтты парқа-жарқа болып қалатынбыз. Сондай бірауылы ұстазым Бауыржан сен осы мектепке орналастаңба? Орналассаң қандай қызмет атқарып жүрсін деп өзінің көл көсір, дария-дайақылына ытайтып еді. Шынында да кеңгеру ұстазым тұнып тұрғандан аның көзі еді, тыңдаған сайын тыңдай бергің келетін. Соңғы курста мен диплом жұмысының тақырыбын таңдай алмай жүрген болатынмын. Сонда парасат пайымды ой-өрісі кең ұстазым Бауыржан осы сен неге қиналып жүрсін, денешынықтырып әнінен бересін, неге диплом жұмыстақырыбын «Бастауыш сыныптың оқу-тәрбие процесінде ұлттық ойындардың қолданудың маңызы» деп алмайсың. Жалпы ұлттық ойын арқылы баланың қабілеттерінен жан-жақты дамытуға және ата-дәстүр, салт-сана, әдет-ғұрыпымыздан мағұлматтар жинауға болады дегеніңіні еттерін қалайша ұмытуға болады. Ұстазымның ұлағаттылығының, данышпан көрегендігінің арқасында жоғары оқу орнын қызыл дипломмен тамамдадым.

Әрине мен Ромсейт Мұқтанұлының өзіме ғана қатысты естеліктерін баяндап отырмын. Аялы ұстазымыздың 18 жыл декан болып тұрған кезіндегі «ПМНО» факультетін бітірген мен сияқты қарапайым ауыл баласын ажаған жақсылығымен көрсеткен шарафаты қаншама десеңізші!

Ақын Ғафу Қайырбеков айтқандай:

Ұстаз болу – жүректің батырлығы

Ұстаз болу – сезімнің ақындығы

Ұстазболу-мінездің жаныуағы

Ұстазболу-адамның асылдығы,-

демекші, ұстаздардың ұстазы болған, менің ұстаздық мамандықты жүрегіме ұялатып, оның қырымен сырын менің герткен үлкен парасат иесі Ромсейт Мұқтанұлы ағамыздың арқасында қазіргі уақытта Жанұзақ елді мекеніндегі шағын кешенді мектептің меңгерушісі болып қызмет атқарып жүрмін.

Ромсейт Мұқтанұлы қайтыс болды деген суық, қайғылы хабар құлаққа естілгенде, жаным құлазып есенгіреп келдім. Үлкен мен кішінің көңіл кілтін табатын, жан-жағын атежәк сыйлықпен қуаныш сыйлайтынасылағаның келбеті көз алдымнан кетер емес. Әрине, туралап келген ажалға кім араша бола алады? Осындай өмір мектебінің үлгісі болған аулы ұстазымыздың бейнесі мен озықойлары бар шаһкірттерінің санасында мәңгілікке жаңғыратыны сөзсіз.

Естелігімнің соңында айтары масылағамыздың аулы жарық алданапайымыздың отбасына береке, бақыт, шаңырағына шаттық, текті тұлғаның ұрпақтары қызы Гүлнар мен ұлдары Ғалымжан, Бауыржан және немерелерін емерейлеріңіз әрдайым биік болсын деп тілеймін.

Данная статья посвящена наставнику Ромсеиту Муктанулы Коянбаеву, проявившему заботу о молодых специалистах и посвятившего всю свою жизнь образованию и науке, человеку, который стал душой коллектива.

Ключевые слова: священная профессия, качественное образование, сознательное воспитание, национальные игры, способности ребенка, развитие, древний обычай, нравственные ценности, традиции и обычаи, шанырак, человек знатного рода

This article is devoted to mentor Romseitu Muktanuly Koyanbayeva, who took care of young professionals and devoted his life to education and science, the man who became the soul of the team.

Keywords: holy profession, quality education, conscious education, national games, the ability of child development, an ancient custom, moral values, traditions and customs, shanyrak, a man of noble birth

ӘОЖ 37.018.235:697

ПРОФЕССОР М. ҚОЯНБАЕВТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СӨЗДІК ЖАСАУ ТӘЖІРИБЕСІ: ДӘСТҮР ЖӘНЕ ЖАҢАШЫЛДЫҚ

Б.Т.Қабатай – п.ғ.к., доцент Абай атындағы ҚазҰПУ

Бұл мақалада профессор М.Р. Қоянбаевтың педагогикалық сөздік жасау тәжірибесі және педагогика ғылымының қырымен меңгеруге беталған әрбір жас үшін бағыт-бағдары баяндалған.

Тірек сөздер: қысқаша педагогикалық сөздік, азаматтық, адам тұлғасы, іс-әрекет, қарым-қатынас, тәрбие жүйесі, борыш, ереже, космос, мәдениет, саясат

Қазакелінің тәуелсіздік алуы мен қатар мемлекеттік тіл ретінде жарияланған қазақ тілі құндылық деп танылу да. Өткенімізге көз жіберсек, «қазақ тілі Қазан төңкерісіне дейін тек халықтың ауыз әдебиетінде, тұрмыс және отбасында ауызекі тіл дәрежесінде кең қолданылғаны болмаса, оның мемлекеттік тұрғыдағы қызметі жоқтың қасы болды, баспасөз бетінде өрісі өтетар болғаны белгілі» (1, 29). Тіліміздің мемлекеттік мәртебегі ең болуы –

тәуелсіздігіміздің басты нәтижесі, оны қоғамның рухани жаңаруына сай өмірдің өзі туғызды. Жалпы «сөздік» термині тіл білімінде екі мағынада қолданылады: 1) белгілі біртүрлі, диалектінің әлеуметтік топтың немесе жеке бір жазушының лексикасы, сөздік құрамы; 2) сөздер мен морфемалардың, сөз тіркестері мен идиомалардың т.б. әліпбиі тәртібі мен орналастырылып, түсінігі мен аудармасы берілетін анықтамалық кітап. Көнетүркі тілінде "лұғат" деп аталған. Түркі халықтары әлемде сөздік жасауда ең тербастаған халықтардың бірі. Атап айтқанда, атақты Махмұт Қашқари "Диуани лұғат-ит түрк" (Түркі сөздігі) атты еңбегін 1073 жылы жасап шығарған еді. Сөздік тек сол кездегі көптеген түркі халықтары мен тайпаларының тарихы, әдебиеті, әдет-ғұрпы, тілі, қоныстануы жайында құнды мәліметтер берілген. Сөздікте түркі тілдерінің 31 диалектілерінен онмыңға жуық сөз, сөз тіркестері мен арабшаға аударылып, жан-жақты талданған, 300-ге жуық ауыз әдебиеті үлгілері, өлең-жырлар, мақал-мәтелдер берілген. Бұл сондай жан-жақты және терен дайындалған сөздік ретінде әлі де құнын жоймаған. Мұны тілімізге тиек етіп отырған себебіміз, тіліміздегі сөз байлығын халықтың бүгінгісін ғана емес, өткендегісін де білуге болады, өйткені тіл халықтың өткен өмірінің куәсі, бүгінгінің – шындығы.

Өткендегісін білген халық бүгінгісіне демеу болып, болашағын дұрыс болжай алады. «Қоғамдағы небір өзгерістер қоғамдық санадағы таным – білімдер түрінде тілде «тіркеліп» жатады. Міне, тілдегі үздіксіз болып жатқан бұл үрдістің лексикографиялық форматқа түскен сөз байлығы –

яғнитүсіндірмесөздігіненайқынбайқауғаболады»(3). Оғанқосажекеленгенғылымсалаларындамуығылым и-ұйым-

дастырушараларынатікелейбайланыстыекенінескерсек,сөздіктержасауәрбірғылымныңөрістеуіүшінасақа жеттішартдептопшылауымызғаболады. БұлпікіріміздіндұрыстығынХалелДосмұхамедұлы-ныңсөзідедәлелдейтүседі: «Біздіңтәжірибеміздеқазақтілі-байтіл. Тексөздеріғылымжолынасалыныпреттелмегентіл. Қазақтіліғылымжолынасалыныпреттелсе, ешбіржұрттыңтіліненкемболатынемес, бұғанилануымызкерек»(2,251).

1993жылыжазылғанпрофессорР.М.Қоянбаевтың«Қысқашапедагогикалықсөздік»құралыбірінші-ден, педагогиканыңөзалдынадербесғылымекендігіндәлелдеу; екіншіден, қазақтілінғылымтіліретіндеайналы-мғаүсірусияқтықияндакүрделіміндеттердішешугебағытталған. Олайдейтініміз, педагогикажөніндегіғалы-мдарпікіріүшбағыттаөрбіген. Біріншітопғылымөкілдерініңойынапедагогикаадамзатбілімдерініңпәнарал-ықаймағынкұрайды. Осыданмұндайкөзқараспедагогиканыңдербестеориялықғылымекендігін, яғнипедагог-икалыққұбылыстардыңидеялықтүйініболарынтіптідемойындамайды. Бұлжағдайдапедагогикалықнысанре-тіндеәртүрлікүрделіболмысobjекттері(космос, мәдениет, саясатжәнет. б.) қабылданарысөзсіз. Ендігіғалымда-ртобыпедагогиканыңбасқағылымсалаларынан(психоло-

гия, жаратылыстану, әлеуметтанужәнет. б.) алынғанбілімдердіжанаматүрдепайдаланып, оқужәнетәрбиеайма-ғындатуындайтынмәселелердішешугеикемдестірілгенқолданбалыпәнрөлінтандады. Бұлайболғандапедаго-гикалықпрактиканыңскеасуыменөзгерістерінетұғырлытірекболартұтастайтеориялықнегізқалыптасуымү-мкінемес. Мұндайпедагогикамазмұныпедагогикалыққұбылыстардыңжекетақырыптарыжөніндегікездейсо-қ, жүйеленбеген, байланыссыздеректержиынтығыкүйіндекөріне-ріекініңбірінеаян. Қазіргікезеңдеғылымменпрактикағаүшіншіғылымитұжырымөзтіімділігіментанылыпот-ыр: педагогика-

өзіндікнысанымензерттеупәнінеиесалыстырмалыдербесбілімсаласы. Дәлосытұжырымдықазақтопырағына-әкелгенМ. Жұмабаевболса, педагогиканыңсырынтереңзертте-генқазақғалымдарыныңбелортасындаР.М.Қоянбаевоныпсихологияғылымыменбайланыстырақарас-тырып, педагогикағылымыныңнысандыкерекшелігіжөніндебатылолұсынды: «Педагогика-саналыжәнемақсатқабағыттыұйымдастырылғанбарысретінде тәрбиежөніндегіғылым. Педагогикатәрбиеба-рысыныңміндеттерін, мәнін, заңдылықтарын, талаптарын, мазмұнын, түрлерін, әдістерін, тәсілдерін, жәнеоныт-іімдікүрушарттарынзерттейді»(4,78).

Тілөзініңғасырларбойыжинақтаған«дүниеліктерін»сақтап, саралайотырып, ұрпақтан-ұрпаққажалғасакеліп, сөзқазынасынжаңалықтарменжасартатүседі. Бұрыннанбардыжинақтау, жаңанысарал-ау, мағыналықөзгерістердікөрсету, олардыдұрыстанып, орындықолдануғабағыт-бағдарберусөздіктердіңнысаналыміндеттерініңбіріболыптабылады. Мұндайміндеттердіңойдағыдайорынд-алуығалымНүргелдіУәлидіңпікірінше, «еңалдыменоныңтөрттағанына, атапайтқанда:

- 1) сөзтізбенбазалықкорпусына;
- 2) сөзтізбедегісөздердіңанықтамасына(грамматикалық, этимологиялық, стилистикалықбелгілерге);
- 3) сөзмағынасыныңтүсіндірілуіне;
- 4) сөздікмақаладаберілетіндәйексөзгебайланыстыболады»(3).

Педагог-ғалымР.М.Қоянбаевтыңпедагогикалықсөздігіносыталаптарғасайталдапкөрейік:

1. Сөзтізбенің базалық корпусы. Сөздік жасау жұмысы, әдеттегідей, ең алдымен сөзтізбетууден басталады. Аталған сөздіктің сөзтізбек ұрамына педагогика ғылымында жиі қолданыстағы сөздер алынған. Құрал педагогика саласына қатысты екі жүзгетартасөздері тіктеліп алынған.

2. Лұғаттық мақалаларда түсіндірілетін сөздердің анықтамасы. Ғалымның аталмыш еңбегі анықтамалық құрал ретінде қабылданады. Ол тіл жайындағы ақпараттардың көзі. Әрбір сөздікті пайдаланушы сөздік арқылы педагогтің күзін ретке кәсіптің ілдіменгереалады.

3. Сөз мағынасының түсіндірмесі сөздіктің түсінді, әрі аса күрделі бөлігі болып табылады. Сөздік тесөз мағыналары негізінен сипаттама жолмен түсіндірілген, сондай-ақ анықтамалар тәсілі қолданылған. Сөз мағынасының сәтті ашылуы – бір ғана басылымның немесе бір ғана сөздікшінің жеке үлесі емес, бұрын-соңды жарық көрген сөздіктерге қатысқан лексикографтардың дәтәжірибесі мен кәсіби біліктілігінің, сондай-ақ тіл зеректігінің нәтижесі. Ғалымның сөз мағынасын тануда дәлдік, нақтылық, түсініктілік, аз сөзге көп мағына сыйғызушылық талптарын ұстанғаны байқалады.

4. Сөздіктің дәйектемелік корпусы. Әрине, үлкен көлемдегі мұндай еңбектің нәтижелі аяқталуы үшін оның лексикографиялық негізі, практикалық базалары болуға тиіс. Профессор Р.М. Қоянбаев бұл құралды жасауда ана тіліміздің сөздік қорын түгелдей, ондағы әр сөздің мағынасы ашылып, мәні анықталып көрсетілген көптомдық түсіндірмелі сөздік кесуімен.

Қорыта келгенде, тәуелсіздігіміздің алғашқы жылдары «педагогиканы жан-жақты оқып үйренуде ғылымның түсініктерін, ұғымдарын және атауларын мағыналық қабылдауда педагогтің оқу орындарының студенттеріне қажетті» (5,3) аталған педагогикалық сөздіктің құрастырылуына ана тіліміздің қысқаша сөздігіне жасалған қадам, жасаманға қамқорлық, батылдық, бір сөзбен айтқанда азаматтық деп бағалауға болады. Р.М. Қоянбаев «Қысқаша педагогикалық сөздігінде»: «Азаматтық – адам тұлғасының жетекші сапаларының бірі. Іс-әрекет, қарым-қатынас және тәрбие жүйесінен қалыптасады. Азаматтықтың мәні адамдық міндеттерін және борыштарын санау, белсенді атқару, құқықтарын пайдалану, қоғам белгілеген ережелерді дәл орындау болып табылады. Азаматтық адам тұлғасының патриоттық, интернационалдық, еңбекке қоғамдық тұрғыдан қасиеті болып табылады» (4,5) деп жазады. Шын мәнінде өмірдегі қандай да бір оқиғаның мәселені орындау, шешу, жүзеге асыру барысында азаматтық танытқан профессор Р.М. Қоянбаевтың аталмыш еңбегі педагогика ғылымының қыр-сырын меңгеруге беталған әрбір жас үшін бағыт-бағдар болмақ. «Аға ұрпақ тәжірибесіндегі жинақталған білім, білік, дағдылар мен қарулануы, қоғамның адала заматы болуға ұмтылған» (4,4) педагог маманның жұмыс үстелінде жататын көмекші жол сілтеу құралы болары сөзсіз.

1 Қалиев Ғ., Болғанбаев Ә. Қазіргі қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. - Алматы: «Сөздік-Словарь», 2006 ж.

2 Қалиев Ғ. Тіл білімі терминдерінің түсіндірмесі. - Алматы: «Сөздік-Словарь», 2005 ж.

3 Уәлиев Н. Фразеология және тілдік норма. - Алматы, 1998 ж.

4 Қоянбаев Р.М. Қысқаша педагогикалық сөздік. - Алматы: Абай атындағы мемлекеттік университеті, 1993 ж.

5 Сөздікті жариялағанымызға ұсыған профессор Т.С. Сабыров, п.ғ.к. З. Әбілова, М. Қараевтың пікірлерінен: Қоянбаев Р.М. Қысқаша педагогикалық сөздік. - Алматы: Абай атындағы мемлекеттік университеті, 1993 ж.

Резюме

В статье рассматривается опыт составления педагогического словаря М.Р. Коянбаевым и специфика педагогической науки.

Ключевые слова: краткий педагогический словарь, гражданский, личность, деятельность, взаимоотношение, система воспитания, долг, положение, космос, культура, политика

Summary

This paper examines the experience of making pedagogical vocabulary M.R. Koyanbaev and specificity of pedagogical science.

Keywords: brief pedagogical dictionary, civil, personality, work, relationships, education system, the debt situation, space, culture, politics
ӨОЖ 37.01:33(512.122)

ҚАЛДЫРҒАНІЗІҢ МӘҢГІЛІК...

Ү.Қ. Қыяқбаева – «Жалпы, жас ерекшелік және әлеуметтік педагогика» кафедрасы, профессор, п.ғ.к

Бұл мақалада өнегелі қосиетімен, ізгілік шапағатымен, еңбегімен еліне кең танылған, білімділігімен біліктілігі, парасаттылығымен қарапайымдылығы, ақыл-

парасатыменерекшеленгенқазақтыңбіртуаразаматыРомсейтМұқтанұлыныңжастарғаүлгі,істегеніс-
әрекеттеріғибратқатолыұстаздыққызметіменпедагогикалықмұраларыбаяндалған.

Тірексөздер: Білім, білік, тәлім-тәрбие, жетіаташежіресі, дастархандәстүрі, отбасы, бастауышмектеппедагогикасы, бастауышбілімберудіңпедагогикасыменәдістемесі, бастауышбілімберуазмұны

Ұстаз! Осыбіржылыестілетінқарапайымсөздіңастарындамағынасытереңқасиеттіұғымжатыр емеспе? Ол ұғым-

ұстазтұлғасыныңұлылығы. Кішіпейілділігіменқарапайымдылығы, парасаттылығыменбекзаттылығыұстаздықдепалатынұлылықтыңөлшемінеайналғанұстазымРомсейтМұқтанұлыҚоянбаевөмірденөткенімен, есім ішәкірттерініңесіндемәңгіліккеқалғантұлға. Шынындада, қазақҰлтыныңбіліміменғылымыныңбастауарналарынажітікөзжіберсек, дарадарынментуматаланттар, айқынкөзқараспенбедерліколтаңбалар, мыңсанізденіспенпарасаттылықтыңпарқынаөшпесізқалдырғанРомсейтМұқтанұлыҚоянбаевтайтаутұлғаларұлттықбілімменғылымкеңістігініңнегізінқалыптастырғанысөзсіз.

ҰстазымРомсейтМұқтанұлынатәнасаұлкенадамгершілік, кемшіліктердікешіребілетінкендік, қатардағызріптестерініңқиындықтарынтүсінебілу, мүмкіндігіншеқолұшынберугедайындығы, көпсөзденгөрібатылдатүбегейліістергебейімдікқасиеттері, бәрімізгеүлгіболарлықеді.

Өнегеліқасиетімен, ізгілікшапағатымен, еңбегіменелінекеңтанылған, ақыл-парасатыменерекшеленгенқазақтыңбіртуаразаматыРомсейтМұқтанұлыныңжүргенжолыжастарғаүлгі, істегеніс-әрекеттеріғибратқатолы, әрісікімгедеболсаөнегеболатын, үлкенгетынысберетінініболабілген, кішіпейіл, шынайысіментанылғанәділбасшы, шеберұйымдастырушы, педагогикағылымыжолындатөртөккеналыпбәйтерек.

РомсейтМұқтанұлыкезкелгенпедагогикалыққұбылыстыңшындықнегізініңқарамақайшылығыболаалатынынкөребілгеніоныңғалымдықзеректігіменұштасады. Шынындада, бүгінгікүніоныңтереңойлыпедагогикалықпікірлеріменөзектіұстанымдарынанкезкелгенмәселенішешубарысында, әсіресе педагогикағылымындакешенді-жүйеліқадамжасаудыңбастамасыекенінайқынаңғаруаболады.

1985жылданкейінпедагогикалықоқуорындарындажоғарыбілімдібастауышсыныпмұғалімдеріндаярлайтынбөлімдерменфакультеттерашылабастады. Мақсатыбастауышсыныптарғаіргелібілімалып, жан-жақтышығармашылықпенжұмысестейтінжаңатиптіәдіскерлердайындауді. Солкезеңдепедагогикасаласындағысоныбағыттардыанықтапқанақоймай, бастауышқытудыңпедагогикаменәдістемесіамандығыныңқажеттілігіналғашретсаралағанРомсейтМұқтанұлыеді. БолашақбастауышсыныпмұғалімдеріндаярлайтынАбайатындағыҚазақҰлттықпедагогикалықуниверситетіндеРомсейтМұқтанұлыныңорныерекше. Әрсаланыөзкөшбасшысыболадыемеспе? Кезкелгендамудыңжақын, орта, қашықболашағыболатынынпедагогиканыңтеориясынжасап, ілгеріпаарушыларежелден—

ақдәлелдегенболатын. Алжалпыбастауышбілімберудіңнегізгітетігі—бастауышмектепмұғалімдеріндаярлауболыптабылатынынРомсейтМұқтанұлыныңкөрегенділігідепайтуғабалады. Бастауышқытудыңпедагогикасыменәдістемесіфакультетініңқалыптасуымендамуы, жоғарыбіліктіғылыми-педагогикалықкадрлардыдайындауменбайланысты.

Кезкелгенұжымныңөсуіменөшуі, өркендеуіментығырыққатірелуісолұжымдажұмысатқаратынмамандардыңбіліктілігіменолардыбасқаруға, тиянақтыжұмысатқаруғажағдайжасайбілуге, шама-шарқына, тәжірибесіне, мінез-құлқыныңерекшеліктеріне, интеллектісінеқарайтиістіқызметорындарындапайдаланабілугебайланыстыемеспе?

РомсейтМұқтанұлынатәнбасшыретіндеірекшеқасиеті-оныңістегеніс-әрекеттерініңжасампаздығындаеді. Тағыбірбасшыретіндеерекшелігі, қоластындағықызметкерлердіңтағдырынажауапкершілікпенқарайтын.

РомсейтМұқтанұлығылымменбілімніңшарбасындатұратынғылымсаласыпедагогикаға, оныңболмысыменболашағынақатыстыпроблемаларыншешудеаянбай, сенімдікөзқараспенкүшжігерін, өзіндікқағидаларынұстанғанғалымеді. Педагогикағылымыныңнегізгіқағидаларынмындағанстудентжастарғаөмірлікқұралбағдарретіндесыйлағанұстазболатын. Тарихтыңбіршешушікезеңіндепедагогикағылымыныңклассикалыққағидаларынсақтап, теорияғанегізделгенстратегиялықжоспаржасаудыағыздайтын. Яғни, педагогикағылымыныңбасымбағыттарындағытеориялықмәселелердішешугеардайымбелсендіқатысатын. Соныңбірдәлелі, егемендігімізгедейінболашақбастауышсыныпмұғалімдерінеарнапжазған«Педагогиканыңжалпынегіздері», «Тәрбиетеориясы», «Білімберуменәдістемесі» аттыоқулықтары. Аталғаноқулықтардәрісжинағыретіндестуденттердіңтүсініпоқуына, қабылдауынажеңілжазылғанегемендігімізгедейінгіқазақтіліндеалғашқытөлоқулықтареді.

Ромсейт Мұқтановичеге мендігімізді алғанға дейінгі тарихке зенде күрделі педагогикалық мәселелерді шешуде салмақтылық танытып, оны дәуірдің заңдықұбылысы деп қарсы алды. Республикалық, университетаралық конференцияларға қатысып, өзінің сындарлы пікірін ғылыми қауымның ұстаздардың, шәкірттердің санасына сіңіребілді. Парасатты, ұтымды пікірі есі-

Ромсейт Мұқтанұлының барлық ғылыми болмысы гуманистік ұстанымдарға сай болатын.

Ромсейт Мұқтанұлы ғылымда, қоғамдық өмірде, шәкірт алдындағы борышын өтеуде айтулы тұлға. Педагогика ғылымына қосқан жаңалықтары өзінің өміршеңдігімен, құндылығымен дәріс берді. Соның бірі - бастауыш білім беру мазмұнының даму болашағы. Бастауыш білім беру мазмұнының таудың теориясы мен тәжірибесіне арнап 1998 жылы М. Жұмабаевтың «Педагогика» оқулығынан кейін жарық көрген қазақ тіліндегі Ромсейт Мұқтанұлының «Педагогика» атты төлоқулығы. Аталмыш оқулықтан республикамыздың орта, жоғары педагогикалық оқу орындарының санмындаған студенттері білім нәрімен сусындауда.

Ромсейт Мұқтанұлының басты қағидасы шәкірттерінің ойлап отырып талдау жасауға оңан шешім шығаруға ғұй ретуболды. Ол өзінің соңғы күндерінде шәкірттеріне қызмет етті, студенттерге дәріс беріп, педагогиканың өзекті мәселелерін қозғап, жаңа әлемдік педагогикалық ойлау жүйесінің бағыттарына сипаттама жасады. Атап айтқанда, университеттің «бастауыш мектеп және негізгі мәдениеті» сериясы бойынша шығарылатын педагогикалық басылым «Хабаршыда» 2004 жылы «Оқытудың кредиттік жүйесіне көшудің кейбір мәселелері», 2005 жылы «Білім беруді дамытудың жүйесі мен дамуы жөнінде ой-пікірлер» және «Бастауыш мектептің даму болашағы», 2006 жылы «Жалпы бастауыш білім беру мазмұнының даму болашағы», 2007 жылы «Білім туралы заңға сәйкес 050102-

«Бастауыш оқыту педагогикасы және әдістемесі» мамандығы бойынша мамандар даярлаудың кейбір мәселелері» атты мақалаларында бастауыш білім беру педагогикасының өзекті мәселелеріне жан-жақты талдау жасады.

Ромсейт Мұқтанұлы өзінің мағыналы өмір жолымен, ішкі рухани байлығымен, адами асыл қасиеттерімен, ақыл-парасатымен бізге үлгі болған тұлға.

Туа біткен даракасиетімен, зерделілік пен зиялылығы, парасаттылық пен қарапайымдылығы, білімділігімен біліктілігі басым бастауыш білім беру педагогикасының негізін қалаған тұңғыш ғалым - педагог Р.М. Қоянбаев студенттердің қамын көбірек ойлайтын, солардың саналы тәрбиелуіне әрекшә назар аударатын. Студенттермен жиі кездесіп, оларға қатысты мәселелерді әрқашанда бірінші орынға қоятын. Студенттің жекетұлғаретінде қалыптасуына, олардың университет өміріндегі қоғамдық жұмыстарға белсене араласуына жағдай жасап, үнемі бақылауда ұстайтын.

Сонымен қатар, ғалым ұстаздың ғалым-педагогтарды даярлаудағы еңбегі ерен. Ғалым еңбегін жалғастырып, келешек ұрпақтан тәрбие мектебінен дәріс беріп, идеяларын таратушы шәкірттері Р.М. Қоянбаевтың жетекшілігімен диссертациялар қорғады. Солардың бірегейі «Бастауыш білім беру сатысында қазақ халық дәстүрлерін тәрбие құралы ретінде пайдаланудың педагогикалық шарттары» тақырыбында кандидаттық диссертация қорғаған Сайдақметов Бауыржан Сейітбекұлы. Бірегейі дейтінсе бебім, Бауыржан Сейітбекұлы Р.М. Қоянбаевтың қазақ халық дәстүрлерін тәрбие құралы ретінде пайдалану идеяларын насихаттай отырып, қазақ халқының жеті ата шежіресімен дастархандың бірінші қазақ отбасында атадан балаға, ұрпақтан ұрпаққа жалғасын тауып, Р.М. Қоянбаевтың тәлім-тәрбиелік қағидаларының жиынтығын тәжірибе жүзінде іске асыруы. Шынында да, ұстазымның педагогика ғылымына қосқан идеялары өзінің өміршеңдігімен, құндылығымен әрекшә шәленуде.

Ұстаздық ету, ғалым болу, ғылыммен білім саласын ұтымды ұйымдастыру Ромсейт Мұқтанұлы Қоянбаевтың тұлғалық бейнесін нақты сипаттайды. Нағыз ұстаздық биік көтерілген жанды ірі депте, ұлы деп те тануға лайықты. Қазақтың біртуар азаматы Р.М. Қоянбаевтың 75 жылдық мерейтойы шәкірттерінің ғана емес, университетіміздің мерейтойы деп білемін. Өйткені олар ірі тәжірибелерімен шәкірттерінің құрметі мен сүйіспеншілігіне бөленген рухы асқақ, ұстаздық ісін ұлағатты, шәкірттерінің талантына теректі азылай білген, бергенінен берері мол тұлғалы азамат еді.

Өмір өтсе де жақсы адамның аты жадында сақталып, ұмытылмайтыны, керуен көші жылжыған сайын, уақыт өткенде оның даралық, даналық тұлғасының биіктей беретіні сөзсіз. «Таулар алыстаған сайын, биіктей түседі» деген даналық сөз ұстазым Ромсейт Мұқтанұлына арналғандай көрінеді маған. Өмірден озғанына 7 жыл толса да, оның тұлғалық келбеті, қоғамдағы орны туралы әріптестерінің, шәкірттерінің мәңгі есінде.

Резюме

В данной статье излагаются педагогическая деятельность и наследие мудрого наставника, настоящего ученого, уникального педагога Ромсейта Мухтановича Коянбаева, опытная деятельность, которого являются примером для молодого поколения.

Ключевые слова: Знание, навык, воспитание, родословная (генеология), традиции, гостеприимство, семья, педагогика начальной школы, педагогика и методика начальной школы, содержание образования начальной школы

Summary

In this article is dedicated the biography and creative activity of the famous scientist, talented teacher of the Republic of Kazakhstan, the candidate of pedagogical sciences, professor R. M. Koyanbayev, as founder of pedagogical primary education, its contribution to preparation of pedagogical staff of primary education.

Keywords: Pedagogics of elementary school, pedagogics and technique of primary education, pedagogics of preschool and primary education, theory of training and education, theory of education, pedagogical dictionary, master thesis, standards of education, training programs

УДК: 379.33.67

СТРАТЕГИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ – ЗАЛОГ УСПЕШНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО КОЛЛЕКТИВА

Р.К. Бекмагамбетова –

завкафедрой общей, возрастной и социальной педагогики КазНПУ имени Абая, д.п.н., профессор

Мақаланың авторы қазіргі жағдайда болашақ педагогтарды даярлаудың сапасына реттеу да стратегиялық жоспарлаудың норманың дүзектеніп кеткенін көрсетеді. Мұндай жұмысты атқару, текіскер басшының қолынан келеді, соның ішінде Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің педагогика және бастауыштық оқыту әдістемесі факультетінің деканы болған Р.М. Қоянбаевтың қызметіне ретке келтірілуіне қарамастан.

Тірек сөздер: стратегия, стратегиялық басқару, педагогикалық мамандар даярлау сапасы, нарықтық экономика, басқару құзыреттілігі, басқарушы.

В условиях перехода рыночной экономики требования к качеству подготовки будущего педагога возросли, изменившиеся условия вызвали необходимость профессионального управления педагогическим коллективом и предполагают грамотную работу с персоналом, четкую и результативную организацию педагогического процесса, в данном случае нужен мудрый руководитель, способный стратегически мыслить.

Управленческая компетентность очень востребована сегодня в руководителем образовательного учреждения.

В этой связи хотелось бы вспомнить опытного талантливого руководителя, известного ученого-педагога, долгие годы возглавлявшего факультет педагогики и методики начального обучения в Казахском национальном педагогическом университете имени Абая Коянбаева Ромсеита Мухтановича.

Важнейшими профессиональными чертами Ромсеита Мухтановича были умение принимать обоснованные решения и брать на себя за них ответственность, умение анализировать и выбирать стратегически выигранные позиции и оперативно управлять в реальном масштабе времени.

Он умел гибко регулировать свое временное состояние и вносить изменения на факультете в ответ на запросы окружающей среды, эффективно использовали имеющиеся ресурсы и возможности.

При разработке стратегии деятельности факультета он мог установить приоритетные направления.

Стратегическое управление факультетом опиралось на человеческий потенциал.

Процесс стратегического управления на факультете предусматривал несколько этапов: целеполагание, стратегический анализ, разработка стратегии и реализация стратегии.

В разработке данного процесса привлекались его единомышленники: профессора Караев М.А., Рахметов С.Р., Мендеев Р.Т., Оспанов Т.К. и др.

На этапе целеполагания определялись коллективные цели и задачи деятельности в пределах стратегического управления.

На следующем этапе осуществлялся тщательный анализ прогнозирования педагогической ситуации, и на этой основе – исследование проблем организации, связанных с достижением поставленных целей.

На этапе разработки стратегии предусматривалось несколько вариантов решений поставленных задач, составлялся подробный план реализации стратегии.

На этапе реализации стратегии проводился строгий контроль осуществления намеченных планов, корректировка деятельности и оценка проделанной работы.

Ромсеит Мухтанович хорошо всегда владел текущей ситуацией, умело направлял в нужное русло деятельность педагогического коллектива.

Успех деятельности факультета, возглавляемого профессором Р.М. Коянбаевым, во многом зависел от искусства делового общения с сотрудниками, эмоционального настроя педагогов и студентов, умения создать благоприятный социально-психологический климат в коллективе.

Он умел располагать к себе людей, был знатоком человеческой души, мог учитывать индивидуально-психологические особенности партнера по общению, умел слушать рядом сидящего человека, искренне признавал положительные черты других людей, незаметно давал почувствовать человеку свою значимость, повышал и поддерживал их авторитет.

Для него вежливое, уважительное отношение к людям было нормой поведения. Он мог правильно организовать взаимоотношения со своими подчиненными студентами.

Ромсеит Мухтанович когда демонстрировал свое руководящее положение, был внимательным и доброжелательным, избегал нотаций, обоснованно излагал свое мнение.

Очень хорошим качеством в нем было умение поддерживать разговор на любую тему, высказать свою точку зрения, не навязывая свое мнение.

Он был великодушным моратором, обладал замечательным даром – сделать участником общения своим единомышленником, превратить противоположные мнения по поводу тех или иных действий, решений в совпадающие.

Как хороший руководитель, Ромсеит Мухтанович умело направлял межличностные отношения в коллективе, при его руководстве не было ссор, сплетен, интриг, конфликтов, разобщения людей, излишней напряженности, была стабильность, все мы жили единой семьей. Целостность коллектива достигалась за счет сближения мнений, оценок, интеллектуальных и личностных особенностей. В коллективе был создан благоприятный климат и режим труда, а также гибкая система стимулирования и мотивации персонала.

Ромсеит Мухтанович мог ладить с людьми, ведь это самая важная профессиональная черта руководителя, путем общения формируется коллектив, именно путем общения руководитель направляет действия своих подчиненных.

Р.М. Коянбаев обладал высокой культурой управленческого общения, этикой поведения руководителя, умел влиять на позицию подчиненного.

Он великодушно понимал, что преподавательский персонал – это главный ресурс образовательной организации, поэтому высоко оценил человеческий фактор, создавал корпоративный командный дух в коллективе, вовлекал педагогов в реализацию политики и целей факультета, оценивал и анализировал удовлетворенность и вовлеченность персонала, его возможность самостоятельно принимать решения в различных ситуациях.

Ромсеит Мухтанович особое внимание уделял организации учебно-воспитательного процесса.

Организация учебного процесса на факультете предусматривала четыре основных направления:

-

учебные занятия (информацию о проведении занятий он брал из уст студентов, с которыми тесно общался, посещения занятий ППС);

- методическая работа;
- организационно-методическая работа;
- воспитательная работа.

В поле его зрения были все студенты, необычно он строил с ними свою работу. Он постоянно давал студентам возможность почувствовать собственную значимость:

- привлекал студентов к выполнению различных заданий;
- учитывал мнение студентов;
- отмечал хорошую работу студентов;
- внимательно слушал мнение студентов, не подавлял их, а поощрял их инициативу;
- уважал личное достоинство студента;
- интересовался состоянием дел студентов, их проблемами и заботами;
- давал возможность высказывать свою точку зрения;
- умело влиял на позицию студента.

Профессор Р.М. Коянбаев обладал политической зрелостью, широким кругозором, деловыми качествами, умением стратегически мыслить, организаторскими способностями, высокой культурой поведения, хорошим знанием дела.

Последние годы характер работы руководителей значительно усложнился, управлять коллективами становилось все труднее и ответственнее. Это предполагает необходимость повышения ответственности и профессионализма руководителей факультетов, управленческих работников в новых условиях сталкиваются со стрыми противоречиями.

В условиях повышения роли современных руководителей вузов особое внимание заслуживает положительный опыт профессиональной деятельности профессора Р.М. Коянбаева.

Резюме

Автор статьи отмечает, что в современных условиях стратегическое планирование играет большую роль в повышении качества подготовки будущих педагогов. В этом деле большая роль принадлежит хорошему руководителю, к числу которых относился бывший декан факультета педагогики и методики начального обучения Казахского национального педагогического университета имени Абая Р. М. Коянбаев.

Ключевые слова: стратегия, стратегическое управление, качество подготовки педагогов, рыночная экономика, управленческая компетентность, руководитель, персонал

Summary

The author of the article notes that in modern conditions strategic planning plays a larger role in improvement of quality training of future teachers. In this case the big role belongs to the good head Koyanbayev R. M. which number the former dean of pedagogics faculty and technique of elementary education of the Kazakh national pedagogical university named after Abay.

Keywords: strategy, strategic management, quality of preparation of pedkadr, market economy, administrative competence, head, personnel

ӘОЖ 37.01:33(512.122)

БЕЛГІЛІ ПЕДАГОГ Р. М. ҚОЯНБАЕВТЫҢ ҚАМҚОРЛЫҒЫНАН БАСТАЛҒАН ТАРИХИ БІЛІМНІҢ ТҮЙІНІ

Б. Т. Берлібаев – т.ғ.д., Алматы энергетика және байланыс университетінің профессоры

Бұл мақалада атақты педагог Р. М. Коянбаевтің тарихи білім беруде дамуына деген көзқарасы туралы, осы мәселе бойынша бөлек ақпараттарды қамтыған ойлар айтылады.

Тірек сөздер: Адал дос, армен ұят, кішілік, адамгершілік, сабырлық пен маңғаздық ұйыған үлкен тұлғамен дос болу, сырлас, сыйлас

Халықта «Ұлық болсаң – кішік бол!», сондай-ақ «Әкім болсаң – халқыңа жақын бол!» – деген керемет таңғажайып мәтелдер бар. Осындай нәрлі сөздерді бойына жинай білген Рамсейітағаны өмірден өткені – недекөзді ашып – жұмғанша міне, 8 жылдай болып қалыпты. Өмірдің осыншама жылдамдығына аразмыз – дан өткен қадірлі дос – жаран, қамқоршыға – інілерді еске алғанда біледі кенсің. Бүгінде Рамсейітаға, мен үшін қамқор бола білгендер арасында ұмытылмас азаматтардың біріне айналып отыр.

Әрине, ол маған бірден қамқоршы болған жоқ: Жоғары білікте жұмыс істеп келіп, Абай атындағы ҚазПИ-дегі «Педагогика» кафедрасына жұмысқа орналасқан беті болу керек, тарих факультетінің студенттікаудиториясынан шыға берсе, оның кім екенін студенттерден сұрап – білдім. Осыдан бастап біз жиі кездесетін болдық. Мен сабаққа келгенде, ол сабақтаншығып бара жататын. Мен оны алғаш көргенде оның сымбаты мен көркіне қызықтым: Боиы сұңғыла, кеудесінтік ұстайтын көрікті адамның бейнесі – небұйралау қою толқын шашымынсіз жарасып тұрды. Жүріс – тұрысынан байсалдылықты, сөйлеген сөзінен сабырлықты, берген ақыл – кеңестерінен ізгілік пен ақылдылықты, көпшілік ортадағы іпкір таласта ұстамдылық қасиеттерді бірден байқауға болатын еді.

Жүре – келен ақтырақ сұрастыра білсем, жоғары біліктегі азаматтармен біраз жылдар бойы істес болған екен. Алғашқы ойым, оның үлкен биліктен кетіп, педагогтық қызметке келуі болатын. Ширек ғасыр бірге болсақта, мен ол жөнінде ешуақыт сұраған емеспін және ешкімнен білгім де келмеді. Неге екенін білмеймін, оның төңірегіндегі азаматтардың бірі де – бірі ол туралы әңгіме қозғамайтын.

Бірде, менің ұстазым Өжетбек Өмірзақов күтпеген жерден менен: Зайцовты көрдің бе? – демесі бар-ма. Мен аңтаңмын. Мына ұстазым кімді мензеп тұр – деп ойланғаным соледі, этаждан Рамсейітаға көрінді. Әлгі ұстазым: Е-е-е, міне өзі де келді – деп, үшеуіміз жамырайа мандасып кеттік. Амандық – саулықтан кейін Өжекең, өзінің сырсыз тілімен: Оу, Зайцев сен қайда жүрсің? – деп қағыта жөнелді. Ана түкміз бермей: Ей, сен онан да анарға тіліңді келтірмейсің? – деп, Өжекеңнің жанын атиген болды. Оның сабырлығын көрген менің ойыма «Ұлық болсаң, кішік бол!» – деген сөз түскетті. «Іздегенге – сұраған» – дегендей, аңғал Өжекеңді орнына қойған Рекең, өзара әңгімелесіп кете барды. Жаңылмасам, олардың арасы 2-3 жас болу керек, «Бес жас бел құрдас» – дегендей, екі құрдастың (мен үшін екі ұстаздың) сонда – ғы кетісі маған, бұл күнде сағым сияқты елестейді.

Иә, егер Рекеңнің маған деген қамқорлығына келсек, ол өзінше біртөбе әңгіме: 1993 жыл болу керек, менің сол кезеңде

здегі факультет аса қалыбыл пәсептелетін Тәукеш Әлімғазиевич Найзағариннің қалауы бойынша тарих факультетінің деканының тәрбие жкніндегі және сыртқы бөлімнің орынбасарлығына аусынды. Сол кездегі декан Байғабылов Нариман Сағынтаевич маған ойлануға мүмкіндік бергенде, бірінші кездескен адам ым Рамсейітаға болды. Бұл кезде кеуіміз кәдімгі дейтанысып қалған едік. Оның есесіне ол, мені мен бірге факультеттің бұрынғы деканы марқұм Шәбден Әділхановқа жақын жүретінедік. Оған мән-жайды айтып, ақыл сұрадым. Ол менің жасымды сұрады. Мен 40-қа келгенімді айттым. Олтаңыр-қап, «Мен сенің әлі жас екеніңді білмейді екенмін ғой, 40 деген қылшылдаған жас емеспе? Нағыз қамалатын жасқа келіпсің. Мен сенің орныңда болсам, ол қызметтен тартынбаған болар едім. Бірақ өтесің болуың керек, егер саған біреулер орқа бастағанын сезсең, еш ойланып бастамай қызметтен дер кезінде өзгерісмен бастарта білгеніңде дұрыс»-деп, өз тәжірибесімен бөлісті. «Тағы бірайтарым, - деді ол, сені Шәбденге жақын жүрген адамсың, кейбіреулер сені уақытша пайдаланғысы келеді. Қолайлы бір сәтте, сені қызметіңнен сығытуға мүмкін. Бұл жерде үлкен дипломатия жатыр, қайткенде де абай болғаныңды ұрыс!»-

деп шығарып салды. Осыдан кейін Сүйеніш Сәбиденович Нұрқасынов, Өжетбек Әуірзақов, Жанұзақ Қасымбаев, Болат Ақназаров сияқты тағы да біраз ұстаздарым мен ақылдасқаныма, оларда Рекеңайтқанға жақын кенескерді.

Жүре-келе бәрі Рекеңайтқандай болып шықты. Бір жылы ішінде көп нәрсе көзім жетіп, әлгі қызметтен өзгерісмен бастартуым атура келді. (Оның өзі өзінше бір әңгіме.) Егер, сонда қасарысқан болсам, мен қазіргі дәреже менің өзіме де жете алмаған болар едім. Қазіройласам мен, дәл сол кезде оқпен оттың ортасында жүрген екенмін. Оған ешқандай күмәнім жоқ. Тіпті, менің көзімше мені көре алмайтын «педагогсымақтардың» кейбірі «інісімақтарына» менен озып кету жөнінде ақыл айтып тұрғанын байқағанымда, мен әлгілердің жүзіне жиркенішпен қараушы едім. Олардың енді біреулері менімен дос болған боппұр, бымыр аластарымен өзара оңаша қалған әңгімелерінде мені бесінші тәжданлақтыруға да рекеңің естігенімде, олардың мен ойланып жатқан дақатіге зекенің көзім жететүсті. Сонда, Рекеңайтқан сабырлылықпен сақтық деген сөздер есіметүсетін. Міне, шын қамқорлық деп осыны айт, басыма қиын түскенде Рекеңайтқандай, маған қазылған нордан сытылып шыға білдім.

Бүгінгі таңда, жаңағымыр аластар республикаға аса беделді тарихшы-профессор Жанұзақ Қасымбаевқа «Парасат» орденінің иегері болуға қамқоршы болғансып жүріп, ақыры сол да на адамның күмәнді өлімінен кейін, оның кафедрасында таратып тынды. Алонына далшәкірттерін жан-жаққа кетуге мәжбүрледі. «Өзі жоқтың көзі жоқ»-дегендей, олар басқасын былай қойғанда, өздеріне адал қамқоршылар ыбола білген профессор Тәукеш Әлімғазиевич Найзағаринді бір сәт ескетүсіріп, оның құрметіне кабинетте шаалмады. Құдай-ау, олдүніе ден қайтқанда, оның өліміне келіп, біруыстопырақ салмағанының кейбірінің қылығын көргенде, жағамды ұстағаным бар. Алолараты дардай тарих факультеттің өзін олармен күйге жеткізіп, орнынан сушыққандай етіп басқа орынға көшуіне тосқауыл бола алмай, дәрісінсіздік көрсетті. Бүгінде, арысы Кеңесодағына, берісі республикаға танымал болған сол тарих факультеті тарап кетудің қарсаңында тұр. Міне, «Әлі білмеген әлек»-дегеніміздің өзі де осы шығар. Сонда бұлардан не үміт, не қайыр! Олармен үшіннеше түрлі қулық-сұмдықты тіршілігіне арқау етіп, әйтеуір жер басып жүрген мүсәпіп, бейшаралар ғана.

1995ж. Республикалық Баспа Комитетінен шығарылып, Қазақстан Республикасы «Білім министрлігі» аласының шешімімен бекітілген қазақ педагогикалық энциклопедиялық сөздігіндегі «білу» сөзіне байланысты, «Білімнің қарапайым тұрмыстық формасы жасбалаларда кездеседі» [1, 90-б.] деген анықтама мен келісе алмадым. Егер мұндағы «жас бала» деп отырғанымыз, мектеп жасына дейінгі жастағылар болса, білім есігін жаңа ашып отырған баланы қалай білімді деп айтамыз. «Сонымен, - дейді жаңа энциклопедияда - білім - табиғатпен қоғамдамуындағы фактілерді, ұғымдарды, заңдарды меңгерудің нәтижесі». Бұлаңықтама мен келіскен жағдайда жаңағы «жас бала» қоғам табиғат заңдарын мектепке дейін-ақ біліп келсе, онда оны оқытудың керегі болмай қалады.

Шындығы, мұндағы мәселе, білімге қатысты емес, білуге қатысты айтылған деп ойлаймыз. Осы білудің сөзінің орысшадан қазақшаға аудармасы да өз мағынасында орынға алмай жүргенің айтсақ, өкінішті нәтиже тағы өкініш қосып аламыз. Мысалға, орыс тіліндегі «знание», «знания», «образование», «познание» деген сөздердің түсіндірме-аудармасы қазақша-орысша сөздіктердің бәрін де негізінен білім сөзінің мағынасын береді. Біздіңше, «знание»-«білу»; «знания»-«терең білу»; «умение»-«біліктілік»; «образование»-«білім» деп аударылса, ғылыми ізденіс те дашауға орын берілмейтін тәрізді. Айталық, біз қазіргедейін білімді

тұрмыстық, ғылымға дейінгі және ғылым теориялық деңгейге бөліп келсек, енді жоғары-
да көрсеткен түсіндірмеге орай, білімнің тұрмыстық саласымен –
білумен терең білу; ғылымға дейінгі саласымен – біліктілік айналысып, білім үлесіне –
ғылым теориялық саласы қалса, бәрі орын-
орына келетін сияқты. Қазақ педагогикалық энциклопедиялық сөздігіндегі «білуге құштарлық» [1, 93-б.], –
деген сөз тіркестерін бір ғана «Білу» деген сөзбен алмастырсақ, мұндағы «у» деген дыбыстың өзі «құштарлық» сө-
зінің де мағынасын береді деп ойлаймыз.

1980-

ші жылдардан бастап болса керек, Абай атындағы Қазақ педагогикалық университетінің жанына нағарту ми-
ністрлігі бекіткен педагогикалық –
тематикалық ғылыми жинақтан Рамсейітағаның мақалалары ноки жүріп, жаңағы жоғарыдағы ойларымды оған
баяндап бердім. Ол педагогика ғылымынан жетік білімінің бар екендігін байқата отырып, болашақта менің Қазақ
стандағы тарихи білімнің қалыпта-
сып, даму мәселесімен айналысуыма кеңес берді. Сөйтіп мен, докторлық диссертациямның алғашқы тақырып-
тың нұсқасын осы Рамсейітаға даналған едім. Кейін байқағанымдай, ол менің болашағыма азық болатын қамқор-
лық жасаған екен. Мен болсам, өзімнің докторлық диссертациямдағы мета-дологиялық құстанымды осы білімнің
өзіне анықтама беруден бастадым:

«Біліктілік» сөзі орыс тіліндегі «умение» деген сөздің мағынасын беріп тұрса да, орысша-
қазақша сөздіктерде ол сөзді елтілік, іскерлік, шеберлік, істей білу деп аударған. Егер осы шұбалаңқы сөздерді бір
ғана «біліктілік» сөзімен алмастырсақ, «умение» сөзі өзінің қазақша иесін табады. 1993 жылы Москвада «Больша-
я Российская энциклопедия» баспасының шыққан «Российская педагогическая энциклопедия» деп аталатын 2-
томдық жинақтың 1-ші томының 331-
ібетіндегі «знания» сөзіне берілген түсініктеме біздің ойымызға қанат бітіретүседі. Онда былай делінген: «На осно-
ве знания вырабатываются умения и навыки. Знания могут быть донучными, житейскими, художественными (ка-
к специфический способ эстетического освоения действительности, научными (эмпирически и теоретическ-
ие). Житейские знания, основывающиеся на здравом смысле и опыте быденном сознании, являются важной ориентир-
ной основой повседневного поведения человека. Эта форма знания развивается и обогащается по мере прогр-
есса научного знания. В то же время научные знания выбирают себе опыт житейского познания» [2, 331-
б.]. Демек, жан-

жағынды терең білгесін ғана біліктілікке орын беріледі. Ал «познания» сөзінің қазақша түсіндірмесі тағы да білім,
мағлұмат, тану деп аударылса, шындыққа тек «тану» сөзіналғандұрыс. Әрі «білу» сөзінен кейін «тану» сөзінің о-
рыналуының логикалық қисыны да бар. Себебі «білу» сөзі жекен әр сені білумен шектелсе, «тану» сөзі «білуден» ке-
йінгі «терең білу» ұғымына жақын келеді. Сонда «біліктілік» «терең білуден» кейін туындайды, яғни Ресей сөзді-
гінде айтылғандай, «білікті-лік» «тұрмыстық танымның» тәжірибелерін өз бойына іріктейді.

Енді жоғарыдағы пікірімізге қайта оралсақ, ислам діні ғылымды дәтеріске шығармай, оны адамзат-
тың өмір сүруіне жеңілдік беру жолының тірленуіне жоғары бағалайды. Тек түркі тілдестердің ислам дініне де-
йінгі ғылымнан хабарсыздығы жаңадан өмірге енгізілген қарапайым ғылым жетістігін күндей ісімен байланысты-
руға әкелді. Осы арада ислам дініне мойын сұну тіптен күшейген тәрізді. Ал сол кезде (IX-
XI ғғ.) ғылыммен айналысқан бір шоғырада мадароны өміршеңдігін көргенмен, халықтың негізгі дінінің сауат-
сыздығымен білімсіздігі ғалымдардың болашақ жұмыстарынаылғидекесірін тигізіп, ақырыял-
Фараби бастаған көптеген даналардың көңіл көкжиегін әрі асырмай тастады.

Осы жоғарыда айтылғандарға орай, білімнің Қазақстандағы ғылымилық тарихының кейбір элементте-
рі арабтан басталады деп айтуға негіз бар. Ал бұған дейінгі көшпелілердің тарихи оқиғалары мен табиғат құбылы-
старды сезінуі, түйсінуі білім арқылы емес білу, терең білу және біліктілік арқылы болған білімнің қалыптасуына
дейінгі үрдіс (процесс). Қазір, біліммен ғылым қарыштап алға кеткен заманда, адам үшін табиғаттың құпиясының
бәрі алашылып болмағанымен санассақ, білімге дейінгі табиғаттың қыр-сырын білу –
түркілерге де оңай соқпады. Адам тарихы ең уелі осы табиғатпен байланысты болса, ол табиғат-
тың сырын біртіндеп терең білумен біліктілігін қалыптастыру арқылы ғана өз зор тасынныңайтып, гүлден-
діріп, бүкіл адамзат жасаған өркениеттілікке әркім өз үлесін, өзіндік ерекшелігімен әкелді. Табиғатты жеке халық
тәрізінің білгені мен таниды. Сол арқылы алдымен, отбасының жақсылығын тілей жүріп, қоршаған ортада өден
бейімделген қоғамдық қатынастарға өзінің білгені мен араласады. Ақыры әлемді қадамдар өркениетіне десө-
лөзіндік білу арқылы ғана үн қоса алады [3, 20-22-б.].

1 Қазақ педагогикалық энциклопедия сөздігі. – Алматы: Республикалық баспа кабинеті, 1995. – 185б.

2 Российская педагогическая энциклопедия / Гл. ред. В. В. Давыдов. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1993. – 608с.

3 Берлібаев Б. Т. Қазақстан тарихи білімнің қалыптасуы мен дамуы: тарихи-теориялық зерттеу (1920-
2001 жж.). – тарих ғылымдар. д-ры ғылыми дәрежесінің алғашқы дисс., 07.00.02; 07.00.09. – Алматы, 2010. – 354б.

Резюме

В данной статье рассматриваются взгляды известного педагога Р.М. Коянбаева на развитие исторического образования, его значение для будущего поколения ученых по данному вопросу.

Ключевые слова: Верный друг, честь и совесть, душевность, сердечность, выдержка и величавость, дружба и величие человеческого человека, близкий друг, уважение и дружбу

Summary

This article discusses the views of R.M. Koyanbayev, the renowned educator of history education, its edification for future generation of scientists on this issue.

Keywords: loyal friend, honor and conscience, warm-heartedness, geniality, endurance and stateliness, friendship with majestic person, respect of friends

ПРОФЕССОР Р.М. КОЯНБАЕВ – КАЗАҚСТАНДА БАСТАУЫШ БІЛІМ БЕРУ ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ НЕГІЗІН ҚАЛАҒАН ТҰҢҒЫ ШҒАЛЫМ-ПЕДАГОГ

Қ.Бөлеев – п.ғ.д., Ұлттық Білім академиясының академигі,
Тараз инновациялық-гуманитарлық университетінің профессоры,
Л.Бөлеева – п.ғ.к., Тараз инновациялық-гуманитарлық университетінің доценті

Бүгінгі таңда Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартындағы «Жоғары кәсіптік білім» саласында «Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы бойынша болашақ бастауыш мектеп мұғалімдерін сапалы даярлау басты міндеттерінің бірі болып саналатыны айрықша көрсетілген.

Бастауыш мектеп мұғалімдерін кәсіби дайындауда жоғары педагогикалық оқу орындарында оқытылатын «Бастауыш білім беру педагогикасы» пәнінің алатын орны мен рөлі айрықша. Өйткені болашақ мұғалім бастауыш білім беру педагогикасының негіздерін, бастауыш мектепте тәрбие жұмысын ұйымдастырудың теориясы мен технологиясын, бастауыш мектепте оқытылатын барлық пәндердің әдістемесін және бастауыш мектепті басқарудың ғылыми-әдістемелік негіздерін «Бастауыш білім беру педагогикасы» оқу пәнін меңгергенде ғана оның кәсіби жұмысына даяр болуға негіз қалайды.

Қазақстанда болашақ бастауыш мектеп мұғалімін кәсіби дайындау бойынша қажетті бастауыш мектеп педагогикасын тұтастай қаптитын 2005 жылы жарық көрген **Р.М. Коянбаев пен Қ.Т. Ыбырайымжановтың «Жалпы бастауыш білім беру педагогикасы»** атты оқу құралы [1].

Құрал төрт бөлімнен, отыз бір тараудан тұратын «Бастауыш оқыту педагогикасы мен әдістемесі» мамандығы студенттеріне арналып, қазақ тілінде шыққан тұңғыш еңбек.

Бірінші бөлім «**Жалпы бастауыш білім беру педагогикасының негіздері**» деп аталып, ондағы бестараудат өмендегідей мәселелер қарастырылған: жалпы бастауыш білім беру педагогикасы, оны тану саласы, негізгі ұғымдары және әдіснамалық негіздері; оқу-тәрбиенің біртұтас барысы – оқушылардың жан-жақты дамытуының негізгі қозғаушы күші; оқу-тәрбие барысын күшейту мен қолайлы ету негізінде ғылыми ұйымдастыру; педагогикада адам жасын кезеңдерге бөлу, педагогтік мамандық және мұғалім тұлғасы.

Бұл бөлім материалдары студенттерді бастауыш білім беру педагогикасының теориялық-әдіснамасы мен қаруландырып, оларды бастауыш мектеп мұғалімінің тұлғасы мен таныстырады.

Екінші «**Тәрбие теориясы**» бөлімінің негізгі тарауында келесі мәселелер баяндалған: тәрбие барысының мәні, тәрбиенің жалпы әдістері, оқушылардың жұмыс ұйымдастыру мен тәрбиелеу, саяси-идеялық тәрбие, материалистік дүниетануды қалыптастыру, оқушылардың өнегелікке тәрбиелеу, оқушылардың неғекет тәрбиелеу, оқушылардың әсемдікке көз қарасын тәрбиелеу, оқушылардың денетәрбиесі, құқықтық тәрбие, бастауыш мектептегі сыныптан тыс тәрбие жұмыстары, мектеп, отбасы және еңбек құжымдары жұртшылығының бірлескен тәрбие жұмысы, мектептен тыс мекемелер.

Бұл бөлім материалдары болашақ бастауыш мектеп мұғаліміне оқушылар мен тәрбие жұмысын ұйымдастырудың теориясы және технологиясы мен қаруландырады.

Үшінші «**Білім беру және оқыту теориясы (дидактика)**» атты бөліміндегі сегіз тарауда қарастырылған мәселелер: білім беру және оқыту теориясы, оның мазмұны мен міндеттері, оқыту барысының мәні, оқыту принциптері, мектептегі білім беру мазмұны, оқыту барысын ұйымдастыру формалары, бастауыш мектептегі оқытудың әдістері, бастауыш сыныпта білімді тексеру және бағалау, педагогикалық білім берудің маңызды мәселелері.

Бұл бөлім студенттерді бастауыш сыныпта оқытылатын барлық пәндердің әдістемесінің еруге даярлайды.

Төртінші «**Мектеп жұмысын басқарудың ғылыми-**

әдістемелік негіздері» бөлімінің алты тарауында қарастырылған мәселелер: Қазақстанда халық білім беру жүйесі, мектеп–

педагогикалық процесті басқарудың орталығы, қазіргі кезеңдегі мектеп басшысының рөлі, мектеп жұмысын басқарудағы халық педагогикасының кейбір мәселелері, үйелмен–

халық педагогикасының негізі, балалар мен жастар ұйымдары. Мұндағы мектеп жұмысын басқарудағы халық педагогикасының пайдаланылуы қазақ этнопедагогикасы ғылымында бұрын–

соңды сөз болмаған зерттеуді қажет ететін инновациялық авторлық идея.

Бұл бөлім материалдары болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін бастауыш мектеп жұмысын басқару негіздері мен таныстырып, олардың халықтық педагогика арқылы мектеп жұмысын басқаруға және отбасында балаларға ақыл-тәрбие беруге үйретеді.

Сонымен, мазмұндық талдауға алынған оқу құралы автордың көп жылғы зерттеу жұмысы мен іс-тәжірибесінің нәтижесі [2–

6], ол бастауыш білім беру педагогикасын тұтастай жүйелі қамтыған жалғыз еңбек екендігі профессор Р.М. Қоянбаевтың– Қазақстанда бастауыш білім беру педагогикасының негізін қалап, мазмұнын жасаған тұңғыш ғалым-педагог болғандығын дәлелдейтін шындық пен ақиқат.

1 Қоянбаев Р.М., Ыбыраимжанов Қ.Т. Жалпы бастауыш білім беру педагогикасы. Оқу құралы.– Түркістан: Тұран, 2005.–432б.

2 Қоянбаев Р.М. Бастауыш мектеп педагогикасының жалпы негіздері. Лекциялар курсы.– Алматы: ҚМПУ, 1992.–106б.

3 Қоянбаев Р.М. Білім беру және оқыту теориясы. Оқу құралы.– Алматы: ҚМПУ, 1990.–120б.

4 Қоянбаев Р.М. Тәрбие теориясы. Оқу құралы.– Алматы: ҚМПУ, 1991.–82б.

5 Қоянбаев Р.М. Қысқаша педагогикалық сөздік.– Алматы: АлМУ, 1999.–62б.

6 Қоянбаев Ж.Б., Қоянбаев Р.М. Педагогика. Оқу құралы.– Алматы: Эверо, 2004.–420б.

ЗАМАНАУИМЕКТЕПТЕПЕДАГОГМАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУМӘСЕЛЕЛЕРІЖӘНЕБІЛІМБЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚТЕХНОЛОГИЯЛАР ПРОБЛЕМЫПОДГОТОВКИПЕДАГОГОВДЛЯСОВРЕМЕННОЙ ШКОЛЫИИННОВАЦИОННЫЕТЕХНОЛОГИИВОБРАЗОВАНИИ

УДК:379.33

КВОПРОСУОВОСПИТАНИИНАНАЦИОНАЛЬНЫХТРАДИЦИЯХ

А.С.Тотанова—*к.п.н., профессорКазНПУимениАбая*

Национальные традиции представляют собой устойчивые явления тех сфер жизнедеятельности народа, которые регулируются функциями общественного сознания и характеризуются устойчивостью, стереотипностью и преемственностью и выступают как долговременный фактор массовой регуляции общественных явлений. Национальное воспитание проявляется у каждого народа как своеотличительное, самобытное. Национальное воспитание является одним из главных приоритетов и органическим компонентом развития образования. Воспитание молодежи на национальных традициях представляет собой специально организованный, целенаправленный процесс становления гражданина.

Ключевые слова: традиции, национальные традиции, национальное воспитание, национальная система воспитания

Традиции являются одной из древнейших форм регуляции отношения личности и общественных групп к природе и во многом определяют воспитание подрастающего поколения в духе уважения законов природы и понимания важности соблюдения экологических предписаний и запретов. Традиции и обычаи, обряды играют важную роль в воспроизводстве культуры во всех сферах духовной жизни, в реализации многовековых усилий сменяющих друг друга поколений делать жизнь богаче, содержательнее, в преемственности нового и старого, в гармоничном развитии общества и личности. Традиции представляют собой сложное социальное явление и представляют собой прочно устоявшиеся и унаследованные от предшествующих поколений и поддерживаемые силой общественного мнения формы поведения людей и их взаимоотношений или принципы, по которым развивается общечеловеческая культура [1; 2].

Народные традиции принято относить к числу этнических признаков нации, считать их одним из важнейших элементов национальной специфики. В них воплощаются отдельные стороны национальной культуры, национального самосознания, нравственно-психологические аспекты жизни нации, особенно — в сфере взаимоотношений между людьми. Традиции выражают, прежде всего, характер общественных отношений, складываются, чтобы закреплять результаты этой деятельности, в том числе и трудовой. Г. Н. Волков указывает на то, что традиции, будучи элементами культуры, также служат своего рода механизмами, способом, с помощью которого социальный опыт передается от поколения к поколению. Они образуют объективную форму исторического процесса, поскольку достижения культуры, включающие все бытие традиции, создаются не одним поколением людей [3]. Одной из особенностей традиции и обычая как средств воспитания является их диалектическая взаимосвязь с общественным мнением. Особенность воспитательного воздействия традиции и обычая заключается в том, что оно не ограничивается каким-то одним периодом в жизни человека. Каждый человек, живя в обществе, все время находится в сфере действия его традиций и обычаев. Выполнение этих требований и предписаний оказывает значительное влияние на формирование мировоззрения, культуры чувств и поведения личности, на ее отношение к обществу. Традиции и обычаи являются далеко не частным делом, а всегда находятся под жестким контролем не только общественного мнения, но и государства. Таким образом, отражая объек-

тивные условия жизни общества, традиции закрепляют более существенные элементы, способствуют их преемственности. Традиции, как унаследованная, стереотипная форма социальной регуляции, имеют особое значение в воспитании подрастающего поколения. Они никому не навязывают взгляды и способы поведения, а включают человека в практические действия, с которыми без внутреннего сопротивления воспринимаются представления и нормы поступков.

В доиндустриальном обществе большинство черт культуры передавалось через традицию, поэтому оно называется традиционным. В современном обществе ее сильно потеснили радио, телевидение, пресса, библиотеки, школы, университеты. Они выступают основными каналами передачи прошлых знаний. В качестве традиций выступают определенные общественные установления, нормы поведения, ценности, идеи, обычаи, обряды, общественные установления, вкусы, взгляды. Те или иные традиции действуют в любом обществе и во всех областях общественной жизни. По сфере распространения традиции могут действовать во всем обществе и только в отдельной области общественной жизни, характеризовать отдельные группы людей, семьи, но очень редко или почти никогда отдельных индивидов. В начале традиции передавались неосознанно – через научение и подражание. С усложнением культуры они воспроизводились уже осознанно и оформлялись словесно. Если традиции существуют десятки и сотни тысяч лет, они могут превратиться в социальный институт. Например, человеческая парная баня была редким явлением, но постепенно стала традиционными владениями народов. Еще позже она превратилась в институт семьи. В социологии традиции понимают именно как механизм воспроизводства социальных институтов и норм, когда необходимость сохранения этих норм правдывается самими фактами их существования в прошлом.

Традиции выполняют ряд культурных функций: устанавливают преемственность культуры; служат каналом хранения и передачи информации и ценностей от поколения к поколению; выступают механизмом социализации людей; выполняют селективную функцию отбора подходящих образцов поведения и ценностей. Исходя из этого, традиции можно классифицировать, взяв за основу такие основания, как содержание, принадлежность к различным группам и сферам проявления. Можно разделить на три группы. По содержанию выделяют следующие виды традиций: трудовые, учебные, боевые, бытовые, спортивные. Если в основу классификации положить признак принадлежности к различным группам, то следует указать такие виды традиций, как общенародные, национальные, классовые, территориальные, возрастные, внутригрупповые, профессиональные и смешанные. Если исходить от сферы проявления, то появляются политические, моральные, художественные, правовые и религиозные виды традиций.

Характерными чертами традиции является всеобщность, массовость, устойчивость, долговечность, эмоциональная привлекательность. Смысл их состоит в сохранении неизменности и унаследованных форм поведения, в ережном отношении к сложившемуся ранее укладу жизни как к культурному наследию прошлого, во внимании не только к содержанию поведения, но и к его внешним проявлениям, к стилю, в результате чего внешняя форма поведения становится особенно устойчивой. Активный отбор и формирование традиции – постоянная забота общества на протяжении его истории. В новых условиях сохраняются традиции, которые имеют значение и ценность, т.е. те, которые способствуют преемственности, развитию деятельности, резко не противоречат логике отношения субъекта к объекту (или субъекту), естественно историческому ходу вещей. Становление традиций означает, как правило, и формирование определенного общественного мнения. С другой стороны, общественное мнение, отражая назревшие требования жизни, способствует обновлению и развитию прогрессивных традиций. Именно общественное мнение контролирует выполнение требований традиций и обычаев каждым индивидом, воспитывая убежденность в их правомерности и необходимости. Таким образом, через общественное мнение обычаи и традиции оказывают повседневно влияние на поведение каждого человека, на его образ жизни, мышление, убеждения. Для становления личности каждого человека большое значение имеет использование в практике работы прогрессивных традиций народа. Человек не может стать личностью вне окружающей его социальной среды, а значит вне народа, главного субъекта истории. Традиции и обычаи – это память народа, сохраняющая все ценное в истории, одно из средств, обеспечивающих прогрессивно развитие общества за счет «удержания положения» из старого.

Народные традиции и обычаи, составляя обязательный компонент системы воспитания, всесторонне и глубоко воздействуют на весь процесс формирования личности. Они способствуют выработке у молодежи цельного мировоззрения, предполагают усвоение, использование и исполнение опыта старших поколений. Пропагандируя и развивая их, мы имеем возможность ярко и убедительно показать моральные и духовные ценности жизни и окружающего мира. Поэтому обращение к прогрессивным народным традици

ям в деле формирования личности – это объективная необходимость, вытекающая из задач воспитания. Именно народные традиции как послание коллективного опыта устанавливают историческую связь поколений. Воспитание детей на традициях позволяет черпать убеждения из самого чистого родника – народного опыта. Наши предки относились к природному окружению как к совокупности духовных и материальных ценностей, подтверждением тому – оставленные нам в наследство национальные традиции.

Национальные традиции представляют собой устойчивые явления тех сфер жизнедеятельности народа, нации, которые регулируются функциями общественного сознания (национальная культура, семейный быт, язык, художественное творчество, психология поведения и общения). Национальные традиции характеризуются, прежде всего, устойчивостью, стереотипностью и преемственностью и выступают как долговременный фактор массовой регуляции общественных явлений [4]. Они воспринимаются личностью как непререкаемая истина и соблюдаются не путем морального принуждения, а добровольно. Каждое поколение выбирает соответствующие временитрадиции и отказывается от устаревших. Национальность – (термин, производный от слова «нация») – это определенная генетическая, социально-экономическая и культурная общность людей, социальная характеристика представителей конкретных наций. Первоначально данный термин использовался для обозначения народности, т.е. этнических общностей, исторически предшествующих нации. Позже используется также для обозначения наций и других этнических общностей, населяющих страну, которая обладает той или иной формой национально-территориальной автономии. Позволяет выявить принадлежность человека или группы людей к определенной народности или нации (например, в переписи населения, анкетном опросе, системе паспортного учета). В западноевропейских языках понятие «национальность» используется главным образом для обозначения государственной принадлежности (подданства) людей, в отличие от обозначения этнической принадлежности, для чего, как правило, используется другой термин – «этническая национальность». В традиционном понимании человек может принадлежать только одной национальности.

Педагогическая сущность национальных традиций состоит в следующем:

- составляют основное содержание воспитания, служат формой культурной самозащиты нации;
- выступают средством результата воспитательных усилий народа на протяжении многих столетий;
- объединяют навысоких моральных основах все этносы, которые проживают в той или иной территории, отстаивают свободу и равноправие младшего и старшего поколений;
- надежно защищают национальную самобытность народа, ориентируют на профессиональное самоопределение, связанное с традиционными региональными промыслами;
- воплощают в себе минувшее, современное и будущее народа, обосновывается его правона собственную жизнедеятельность и творчество, передают величие моральных основ нации;
- сохраняют и передают опыт народа для укрепления порядка и норм жизни людей в определенных социальных условиях и этнографических обстоятельствах;
- предоставляют воспитанию определенное национальное направление, обеспечивают объединение национальных и общечеловеческих ценностных приоритетов индивидуума.

Национальное своеобразие воспитания проявляется у каждого народа как своеотличительное, самобытное (культура, язык, обычаи, традиции). Это своеобразие мы видим также в поведении людей, умении разговаривать и обсуждать какие-либо проблемы, выстраивать взаимоотношения и налаживать сотрудничество. Национальное воспитание является одним из главных приоритетов и органическим компонентом развития образования. Воснована национальное воспитание должны быть положены принципы гуманизма, демократизма, преемственности и наследственности поколений, толерантности. Цель национального воспитания – обретение молодежью социального опыта, наследование духовных достояний, достижение высокой культуры межнациональных взаимоотношений, формирование личностных черт граждан, духовности, физического совершенства, морального, эстетического, правового факторов, экологической культуры. По сути – это культура межнационального общения, где признание, понимание, принятие особенностей каждого человека и народа в целом реализуются во взаимодействии, в информационной, коммуникативной сфере деятельности человека и передаче опыта культурного наследия от поколения к поколению. Национальная система воспитания определяется национальным менталитетом, демонстрирующим свои ценности и мировоззрение, другому народу, другому человеку. Проблема национальных ценностей в образовании, региональное своеобразие воспитания должны рассматриваться на основе общечеловеческих, философских, гуманистических подходов. Стокизрения ученых, национальное воспитание и образование являются органической частью развития общества. Национальные ценности только тогда становятся ценностями образования, когда они не допускают противопоставления одного ребенка другому, когда они учат каждого из них понимать национальные чувства другого, видеть величие и

историческую значимостьклада каждого народа культуру и духовно-развитие человечества.

Насегодняшний день национальное воспитание молодежи является актуальным вопросом. В целях стабилизации экономики страны, повышения патриотических чувств возникает необходимость в национальном воспитании. Для реализации данного вопроса необходимо правильно расставить акценты в духовном становлении нового поколения. Актуальность воспитания молодежи очевидна, при этом необходимо учитывать предыдущий опыт, сохраняя национальные обычаи, такие как человечность, уважение к старшим и младшим, гордость, справедливость, ум и величественность нации, искусство речи, соприкосновение с их национальными ценностями с другими, огромное культурное, духовное и нравственное наследие. Под воспитанием молодежи на национальных традициях понимается специально организованный, целенаправленный процесс становления гражданина, воспроизведения тех трудовых, нравственно-бытовых, художественно-эстетических знаний, умений и навыков, которые были усвоены и внедрены народом в жизнь в течение всего периода существования. Таким образом, воспитание на традициях реализует, во-первых, глубокое и всестороннее познание родного народа, т.к. традиции выступают своеобразным генетическим кодом нации; во-вторых, осознание каждым молодым человеком самого себя как неотъемлемой части своего народа, нации; в-третьих, формирование самобытной индивидуальности, необходимости для этого самообразования и самовоспитания. Воспитание на традициях успешно осуществляется в общей деятельности образовательных и внеучебных учреждений, семьи.

1 Воловик В.И. Преемственность поколений и традиции общества. – М., 1973.

2 Баллер Э.А. Традиции многонационального общества. – Минск, 1990.

3 Волков Г.Н. Этнопедагогика. – М., 2000.

4 Бабаков В.Г., Семенов В.М. Национальное сознание и национальная культура. – М., 1996.

Түйін

Ұлттық салт-

дәстүрлер қоғамдық сана қызметтері арқылы реттелетін және тұрақтылық пен сабақтастық негізінде қоғамдық құбылыстың здіксіз бұқаралық реттеу факторы ретінде халықтың өмір сүруінің тұрақты құбылысын көрсетеді. Тәрбиенің ұлттық сипаты әр халықтың өзіндік керекшелігі, тұрмыс-тіршілігі. Ұлттық тәрбие білім дамуының басты негізі және органикалық компоненті болып табылады. Жастарға ұлттық тәрбие беру азаматтың қалыптасуының мақсатты бағытталған арнайы жүйесі.

Тірек сөздер: дәстүр, ұлттық дәстүр, ұлттық тәрбие, тәрбиенің ұлттық жүйесі

Summary

National traditions are persistent phenomena of those spheres of life of the people, which regulate the function of social consciousness and characterized by resistance, stereotypical and continuity and act as a permanent factor in the regulation of mass social phenomena. National identity education manifested in every nation as its distinctive identity. National education is at top priority and the organic component of the development of education. Educating youth on national traditions is a specially organized, purposeful process of becoming a citizen.

Keywords: traditions, national traditions, national education, national education system

УДК: 548,3(04)А-13

ИЗУЧЕНИЕ СТРУКТУРЫ И СТРОЕНИЯ ЛИНА ССОЛЯМИ ДВУХИ ТРЕХВАЛЕНТНЫМИ МЕТАЛЛАМИ

Д.А. Абдыбалиев – д.х.н., профессор,

Р.М. Султаналиева – профессор,

Ж.С. Асаналиев – преподаватель,

И. Козубай – преподаватель

Тағжрыйбада алынған химиялық татаал туздардың кристаллды қуылу шұңғымдығын I_0 және $\frac{d\alpha}{n}$ чондуктары көрсөтөт.

Кристаллу ачаларының чондуктары атайын чончөсептөөлөрдүн негизинде жана кошумча «COMPHYSLABORATORY» программасын колдонуп, кристалл торчолорунун: a, b, c, α, β , γ жана V чондуктарының нөлчөмдөрү эсептелген.

Сцелью изучения структуры и строения любого сложного химического соединения (или вещества), необходимо иметь достаточно идеальновыращенные монокристаллы [1,2].

К сожалению на практике не всегда удается получить достаточно идеальновыращенные одноосные монокристал-

лы. Последнее время бурным развитием науки и информационной технологии широко используется компьютеры современного выпуска для решения некоторых задач по физике твердого тела.

Тогда остается химиком синтезировать однородные поликристаллические соединения методом физико-химической растворимости, либо химическим препаративным способом [1-3]...

Специально приготовленные образцы из порошка снимаются дифрактограммы, на аппарате ДРОН-1,5 медным анодом никелевым фильтром. Полученные дифрактограммы рассчитываются с помощью микрокомпьютера МИР-12 и имеют ряд значений относительных интенсивностей линии I/I_0 и соответствующие им межплоскостные расстояния $d_{\alpha}/\text{нм}$.

Далее рентгенофазовые данные I/I_0 и $d_{\alpha}/\text{нм}$ с помощью методов проб и ошибок, проводится вычисление по установлению параметров неизвестной элементарной ячейки кристаллической решетки [4-7].

После трудоемкого вычисления имеем значения следующих параметров элементарной ячейки: $a, b, c, \alpha, \beta, \gamma$ и объема V . Эти величины уточняются с помощью программ [5, 6] и полученные результаты приведены в таблице 1.

Следовательно из полученных параметров элементарной ячейки видно, что кристаллические решетки, имеют, формы триклинной и моноклинной сингонии.

Используя, некоторые приемы инженерной графики с основами начертательной геометрии построены пространственные изображения, также типы формы элементарной ячейки [8] (рис. 1 и рис. 2):

Зная, кристаллографические параметры элементарной ячейки можно вычислить: длины молекулы, а также радиусы анионов-катионов, количество атомов содержащей в элементарной ячейке и их объемы.

Таким образом, экспериментально вычисленные кристаллографические и кристаллохимические параметры приведены в (табл. 2). Установлено взаимосвязи и взаимоотношения параметров элементарной ячейки между собой. Такие данные необходимо как справочный материал для специалистов структур-щико-визанимающихся в этой области по физике твердого тела.

Из таблицы 2 видно, что линейные размеры молекулы изменяются в пределах от 1,01 до 2,547 нм, а их диаметры колеблются от 1,01 до 1,347 нм, а также количество атомов [2, 5, 6] содержащей в элементарной ячейке колеблется от 5 до 7.

С целью дальнейшего продолжения изучения свойств этих параметров элементарной ячейки, были построены ряд графиков зависимостей некоторых параметров между собой [рис. 3, 4, 5].

На рисунке 3 видно, что для случая (с/а) имеется два эндозффекта при 442,59 кг/кмоль и 709,38 кг/кмоль, что означает в соединении возможно идет процесс восстановительная реакция, а для второго окислительная реакция, при образовании комплексных ханилиновых соединений.

Для соотношения c/b обнаруживается эндозффект при 345,8 кг/кмоль, для соединения $\text{CuSO}_4 \cdot 2\text{C}_6\text{H}_5\text{NH}_2$, из малого содержания атома водорода, видим реакция протонирования аниона идет медленнее, чем по сравнению соотношении величины c/a .

Из рисунка 4 видно, что на кривой (с/аотL) имеется один эфффект при длине молекулы 2,27 нм, а для величины c/v появляется один эндозффект при длине молекулы 1,79 нм; что это соответствует химическому соединению $\text{CuSO}_4 \cdot 2\text{C}_6\text{H}_5\text{NH}_2$.

Как видно из рисунка 5, что для первого случая с увеличением соотношения величины r_a/r_k умеренно растёт длина молекулы, для второго случая наблюдается провалы кривой на точках от 0,638 до 0,647 нм, от 0,677 до 0,741 нм, а далее наблюдается с увеличением содержания атомов водорода изменяется радиусы r_a/r_k .

Таким образом, нами были изучены все возможные взаимосвязи и взаимозависимости изменения их параметров элементарной ячейки кристаллической решетки.

Для дальнейшего исследования химизма процесса происходящие выше названных условиях, необходимо детальное изучение и продолжение работы.

ВЫВОДЫ:

1. Впервые определены кристаллографические и кристаллохимические параметры элементарной ячейки кристаллической решетки: $a, b, c, \alpha, \beta, \gamma$ и V .

2. Построены пространственные изображения формы, установлены типы элементарной ячейки кристаллической решетки.

3. Вычислены длины молекулы, радиусы анионов-катионов, количество атомов содержащей в элементарной ячейке а также объемы элементарной ячейки.

4. Полученные результаты могут быть использованы как справочный материал при проведении практических занятий по физике твердого тела.

1 Миркин Л.И. Рентгеноструктурный анализ. Получение и измерение. – М.: Наука, 1976. – с. 8-10.

2 Порай-Кошиц М.А. Основы рентгеноструктурного анализа химических соединений. – М.: Высшая школа, 1982. – 151 с.

3 Парте Э. Некоторые главы структурной неорганической химии // Пер. сангл. канд. хим. наук А.В. Алексеевой. – М.: Наука. – 1993. – 144 с.

4 Абдыбалиев Д.А. Синтез и изучение соединений анилина методами физико-химического анализа // Изв. АН. Кирг. ССР, сер. хим.-биол. наук Ден. ВИНТИ №5483–В89.

5 Липсон Г., Стил Г. Интерпретация порошковых рентгенограмм. // Пер. сангл. Б.Н. Беловой и Г.П. Литвинской. – М.: Мир. – 1979. – с. 145–152.

6 Программа «COMPHYSLABORATORY» – пакет прикладных программ для РФ А статических кристаллохимических соединений IBM PC. – Л.: 1990. – 53 с.

7 Леонова Л.Б. физико-химическое взаимодействие анилина с солями меди, железа, цинка и олова. автореферат на соискание учен. степ. канд. хим. наук. – А-Ата-1990. – 26 с.

8 Абдыбалиев Д.А., Такенев К.Т., Касымалиев Б.К. Методическое руководство по предмету «Начертательное геометрия на основах инженерной графики» – Бишкек-2013. – 52 с.

Резюме

Используя экспериментальных данных I/I_0 и d_α/n величины, можно установить и определить параметров неизвестной элементарной ячейки кристаллической решетки: $a, b, c, \alpha, \beta, \gamma$ и V .

Уточнение этих параметров проводится с помощью программ «COMPHYSLABORATORY». Соединение кристаллизует в триклинной, моноклинной или сингонии.

Summary

Using experimental of data I/I_0 and d_α/n sires it is possible to set and define the crystalline grofes: $a, b, c, \alpha, \beta, \gamma$ and V .

Classification of these parameters ave conducted with helping program «COMPHYSLABORATORY» with soltstwo and three.

Connection of $C_6H_5NH_2$ with soltstwo and three valency metal crystallire cirof triclina and monoclinsyngoniya.

УДК:379.33

“ЛИИНБИЛИМБЕРҮҮ” АРКЫЛУУ ОКУТУУ ПРОЦЕССИНӨРКҮНДӨТҮҮ

Ж.Жакшылыков – Эл аралык Ата түрк Алатоо университети

Бул макала билим берүүнү аныни чинен окутуу процессин бүтүндөй бир система катары изилдейт. Кыргыз жана Казакпе дагогикасына “лиинбилимберүү” түшүнүгүн киргизүү маселесин сунуштайт.

Ачык сөздөр: Демингдин 14 көрсөтмөсү, системалык көз караш, лиинбилимберүү

Кандай гана система же процесс болбосун, анын эффективдүүлүк башкарылып жаткандыгынобъективдүүлүк баалоо ооной эмес. Бирок, көптөгөн башкаруу системалары субъективдүүлүктү минимумга түшүргөн жол жоболорду жана кичине маларды сунуштайт. Бул башкаруу системаларыны чинен сапаттуу башкаруу философияларынын негизинде Демингдин 14 көрсөтмөсү, “Тойота өндүрүштүк системасы”, “Лиинбсигма”, “Кайзен”, “Лиин өндүрүш желиинбилимберүү” жана “сапаттуу башкаруунун 8 принциби” сыяктуу системаларды мисалгаалса болот.

Бул ардыны чинен Демингдин 14 көрсөтмөсүнө таянып окутуу процессин сапаттуу башкаруу системасы жана анын моделин түзүү боюнча изилдөө жүргүзүлөт. Негизимурдагы макалаларда бул көрсөтмөлөр кенир талкуу алынган. Бул жолку изилдөөнүн өзгөчөлүгү деталдуу түшүндүрмөлөрдү берүүсүндө жана адам баласынын тул кубоюна салыштыруу өзгөчөлүгүндө жатат.

Биринчиден, Демингдин 14 көрсөтмөсүнө окутуу процессинде колдонуу боюнча талдоо жүргүзөбүз. Бул жерде ар бир көрсөтмөнүн (4 гана көрсөткүч алынды) окутуу процессин башкаруунун компоненти, шарты же функциясы катары колго алып, бирдиктүү башкаруу системасын түзүүгө аракеттенебиз. Дүйнөдөгү эң идеалдуу система –

була да мазатынын тул кубою, деги эле инсандын өзү. Дененин ар бир компоненти, функциясы, процесстери бири бирине ири менен жана айлана –

чөйрө менен тыгыз байланышта болуп, натыйжада бул комплекстүү система жашоо сунулантууда.

Демек, окутуу процессин башкаруу системасына адам баласынын дене боюна салыштырып түзүү идеясынеги здүүлүгүн көрсөтөт. Төмөндөгү көрсөтмөлөр башкаруу системасынын компоненти болуу менен бирге, адамдын тул кубоюунун мүчөлөрүнө параллелдүүлүк байланыштырылат. Натыйжада, системанын модели өзү келип чыгат.

1. Мекеменин же компаниянын максаттарын жана тилектерин камтыган билдирүүнү түзүп чыгуу жана аны бардык иштегендерге жайылтуу. Жетекчилик бул билдирүүгө болгон ишенимин жана аткарууга болгон каалоо сунардайым көрсөтүп турууга тийиш.

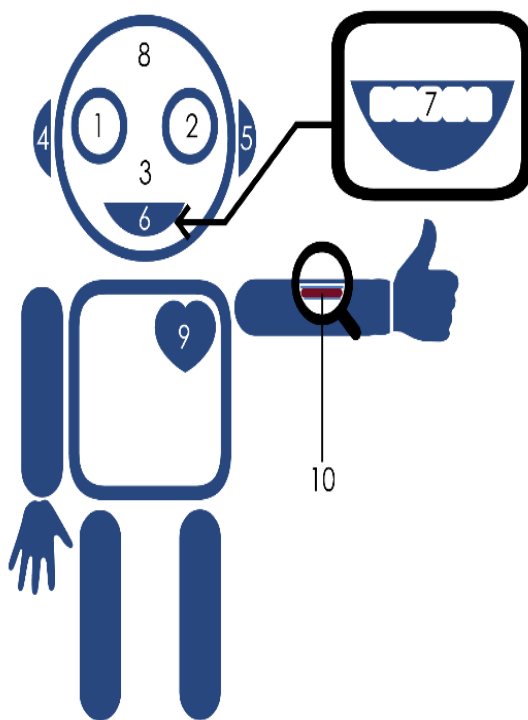
Окутуу процессин бул жердегисистема катары алсак, *иштегендер* булар окутуучулар, студенттер, алардына та-
энелери, күчтүү студенттер димекемесе нежумушка алгысы келгени шкерлер дүйнөсү, мамлекет жана жалпысы
нан коомчулук болуп саналат. *Максаттарды* окутуу процессинин акырында алынат урган жыйынтыктар, окутуу-
учу менен студенттин процесстени раабы болушу, студенттин турмушка жарамдуу болчу илим, билим жана кө-
ндүмдөргө ээ болушу сыяктуу натыйжалар десе болот. Ушул өңдүү, Демингдин биринчи баскычынын ар бир сө-
зүнталдоо толук мүмкүн. Мисалы, максат-
тилектерди камтыган билдирүүнү процесске байланышы бар бардык адамдарга жайылтуу маселеси өтө маанил-
үү. Эң болуу окутуучу өзү бул билдирүүнү жакшы түшүнүп, студенттердин ар бирине жеткирүүсү талап кылынат.
Студенттердин ата-
энелерине жеткирүүнүн канчалыкта асири болот, пайдасы барбы деген суроого дагы жооп издесе болот. Ошондо
йэле, университеттин бүтүрүүчүлөрү менен түздөн-
түз иштешкен бизнес чөйрөсүнө жеткирүүнүн каражаттары кандай болууга тийиш? Тиешелүү шкерлерге түз ж-
еткирүү туурабы же интернет сыяктуу массалык маалымат каражаттары аркылуу берүү жетиштүүбү? Мына ушу-
л сыяктуу маселелерди бул көрсөткүчтүн алкагында чечүү керек. Акырында, университеттин жетекчилиги жана
сабак каттешеси бар болгон бардык окутуучуларга дагы бул билдирүүнү таасирдүү жолдорду колдонуп жеткирү-
үшарты коюлат. Булиш-
чаралар менен максат католук көңүл буруу жана процесске чыныклас менен киришүүнө натыйжасы көз дө-
лөт. Бул биринчи көрсөткүчтөнө гизгитема мекеменин максаты жана миссиясы. Максатты оң көзгө, миссияны сол көзгө са-
лыштырабыз. Анткени, система максатын көзгө жөнөгөндө миссиясына тескери абал болбошук керек. Оң көзгө
неналдыга умтулуп чуркаган учурда, сол көз менен ойгобатып миссияны эстете туура абалда маанилүү. Эки көз ачыл-
ганда максатты, жабылганда миссияны эстөө идеясы да кызыктуу жана түшүнүктүү. Көрсөткүчтүн экинчи сүйл-
өмүндө жетекчиликтин жоопкерчилиги жөнүндө айтылат. Процессин башкаруучулар коюлган максатты көз-
дөй, миссияга ылайык иш алып барышы керек жана айтылган билдирүүгө биринчи болуп өз дөрүнүни шенгендер
индемонстрациялоого милдеттүү. Бул жерде максатты жана миссияны көз менен салыштыруунун канчалык төп-
келишин айтат октубул. Мисалы көзгө декарайт бирок көрбөйт. Мындайча айтканда аңдабайт же элесалбайт.
Бүгүнкү күндө башкаруучулардын көпчүлүгү максат коюуну билет бирок ага болгон ишенимин чөйрөсүнө көрс-
өтө албайт, балкымага өзү датолу кишенбейт. Ошондуктан, окутуу процессин башкарган окутуучу билдирүүдө а-
йтылган максаттарга көзүн чоңачыпишенүүсү керек. Андан соң башкаларды ишениндириүүсү оңой жана таасирдүү
болот.

2. *Ардайым жаңы философияларды үйрөнүү. Башкача айтканда, дүйнөдөгү жаңылыктардан кабардар бо-
лу менен бирге, пайдалууларын ишке ашыруу. Бул жаңылык жогорку жетекчиликке керек болгондой эле, меке-
менин ар бир мүчөсүнө тийешелүү.*

Сабактагы эски методдорду радикалдуу түрдө колдоно бербей, ааламдашып жаткан дүйнөдөгү жаңылыктар
ды биздики менен салыштырып туруу азбел. Бул процесске жогоруда саналып өткөн ар бир мүчөнү тартуу өзүнчө
санат. Бүгүнкү күндө инновация деген сөз абдан популярдуу болуп жатат. Бул өзү жаңылыкты жана жаңыланууну
үтүшүндүргөн жөнөкөй сөз. Ансызда идеалдуу системалардын натурасында жаңылануу бар. Мисалы, адамдын
тулку бою өзүнө жүжөңдөтүп, жаңыланып, өрчүп өнүгүп турат.

Ушул сыяктуу, окутуу процессиндегисырткы жана ички катышуучулардын бардыгы жаңылыкка даяр болуп,
инновацияга радикалдуу мамиле жасаганда налыс болуусу керек. Тескерисинче, жаңы философияларга ачык б-
олуу менатилетинен кандай жолдор менен ээ болуу деген санааны тартышы азбел. Дене-
бой менен салыштырууда жаңы философия издөө же инновацияларды алып келүүнү адамдын мурдуна окшотоб-
уз. Жалпыга маалым болгондой мурун-
аңкыган жытты жактырган, жаман жытты чанган жана өзгөчө жыпар жыттарды издеген орган. Демек, мурунга ок-
шоштуруу менен системанын бул көрсөткүчүнөн процесске пайдалуу жаңы ойлорду, пикирлерди, философиялар-
арды, инновацияларды дегизе жаңылануу тенденциясын күтөбүз. Окутуу процессин башкарууда бүгүнкү күн-
гө чейин келип жеткен тажрыйбаларды эске алуу менен бирге, элдик менатилетини бизгетууракелген жаңы ойлорд-
удагы кабылалуу бузак ченемдүү. Бул көрсөткүчтөгү негизги маселелердин бирөөсү бул-
сабактан мурда жасап кеткен учурда жаңылануу механизмин иштетүүнүн жол-
жобосун иштеп чыгуу болуп саналат. Мисалы, окутуучу өтүлүп жаткан сабактын темасынын актуалдуулугунун
денгээлин кантип текшерет жана бул өңдүтөгү жаңы тенденцияларды кандайча жуурулуштуруп сабак өтөт? Муг-
алимдин жаңыланууга оң көз карашта болуусун камсыздоонун жолу эмне? Дегизе, студенттер жана мекеменин
администрациясы радикалдуу жаңыланууга даярбы? Мына ушул сыяктуу маселелер бул көрсөткүчтүн алкагын
да чечилиши керек. Адамдын денесинде мурундундагы бир функциясы таза демалууна камсыздоо болуп санала-
т. Демек жогоруда белгиленгендей, процессин максатына жана миссиясына туура келбеген, студенттерге пайд-
асы болбогон, коомго зыяны болот урганы ойлорду, пикирлерди, идеяларды жана философияларды электен өткөр-
үү милдети бар.

болбосо, бардыкиш-аракеттер сан менен жекага жүзүндөгү аңааткарылсаанда 1-көрсөткүч маанисин жоготот жечала иштейт. 2-көрсөткүч боюнча окутуу процессинин катышуучулары жаңы ойлорго ачык болушукерек. Ааламдашуу маалындагы сабагы натиешелүү бардык жаңылыктарды системалуу билүүгө тийиш. Ошол ээле учурда студенттердин моралдык, педагогикалык жана психологиялык бабын атерстаа иринтийгизетурган маалыматтарды электен өткөрүү милдети унутулбашы керек. Мына ушул салыштырманы дененин бардык мүчөлөрү боюнча талдоо толук мүмкүн.

Сүрөт 1: Окутуу процессинин башкаруунун модели

(1 жана 2: көз-максат коюу; 3: мурун-студенттердин өмүсү, каалоо тилектеринен эсептешүү; 4 жана 5: кулактар-жаңылыктарга дайыма кулактатуу; 6: ооз-айтылган сөздү аткаруу же пландалганыш-чараны уюштуруу; 7: тиштер-дайыма процесстин ички жана тышкы кардарлары менен кеңешүү, ой-пикирин угуу; 8: мээ-эрудицияга ээ болууга умтулуу; 9: жүрөк-сапатор досун ийгиликтүү иштетүү; 10: канжана кантамыр-процесстин катышуучулары, ишти аткаруучулар, бардык инсан ресурстары, педагог, студенттер, сапатор досунун мүчөлөрү ж.б.).

1 Ebel R.L., Frisbie D.A. Essentialsof Educational Measurement. 5th ed. -Michigan: Prentice Hall, 2008.

2 Lorange P. New Vision for Management Education: Leadership Challenges. Emerald Group Publishing Limited, 2002.

3 Ohno T. Toyota Production System: Beyond Large-Scale Production. -New York: Productivity Press, 1988. -143pp.

4 Pyzdek T., Keller P. Six Sigma Handbook. 3rd ed. The McGraw-Hill, 2010. -548pp.

5 Shewart W. Economic control of quality of manufactured product. -New York: D. Van Nostrand Company, 1931 (1980). -501pp.

6 Wieland-Burston J. Chaos and Order in the World of the Psyche. -New York: Psychology Press, 1992. -144pp.

7 Жакшылыков Ж.Ж., Соорбекова Б. Орозолуу ойлоноу жана окутуу процессиндегы сырапсыз 80 мүнөттөткөрүү // Кыргыз Республикасындагы педагогикалык билим берүү жана илимдин актуалдуу маселелери. –Бишкек, 2014.

8. Ленгфорд Д. Билимберүүчү нубакыт каражаты. - Монтана: Langford International Inc. - 134pp.

9. Мамбетакунов Э., Сияев Т. Педагогиканын негиздери: Жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн окуу куралы. - Бишкек: Педагогика, 2009. - 138pp.

10. Мамбетакунов Э. М. Комплексный подход к формированию учащих ся научных понятий // Совершенствование процесса формирования научных понятий учащих ся школьников студентов вузов. - Челябинск. 1986. - pp. 18-19.

11. Философский энциклопедический словарь. - М.: Советская энциклопедия, 1989. - 497pp.

Резюме

Данная работа исследует и делает системный подход к сфере образования в целом, в частности к учебному процессу. Предлагаются новые понятия "линообразование" в систему кыргызского и казахского образования.

Ключевые слова: 14 принципов Деминга, системный подход, линообразование

This article researches the education system whole, specifically the teaching process based on system approach. Also, it suggests "lean education" as a new notion in Kyrgyz and Kazakh education system.

Keywords: Deming's 14 points, Teaching process, System approach, Lean education

УДК 371.3

ОКУТУУ ПРОЦЕССИНДЕ МААЛЫМАТТЫК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ КОЛДОНУУНУ БАГЫТТАРЫ

С.С. Эрдолатов – Эл аралык Атамурк Алатоо университети

Бул макалада окутуу процессинде маалыматтык технологияларды колдонууну багыттары жөнүндө айтылат.

Ачкыч сөздөр: Билим берүү, Мудл, окутуу процесси, маалыматтык технология

Маалыматтык технологиялар коомдун ар кандай тармактарында активдүү колдонулууда. Республикабыздын жогорку техникалык окуу жайларында маалыматтык технологияларды пайдалануу окуу процессин жакшыртуу, коомдун талабына ылайыктуу адистерди даярдоо, жаңыланган билимдерге ээ болуу максатын көздөйт. Алар кылуу илимий изилдөө иштери, дүйнөлүк маалымат алмашуу системасын жакшыртуу аракеттери, профессионалдык билим берүү системасын реформалаштыруу жана компьютерлештирүү багыттары ишке ашырылууда.

Айрыкча интернет булактарын сандар үчүн таратпа маалыматтарды алууга мүмкүнчүлүктүзүп олтурат. Мындай мүмкүнчүлүктөн билим берүү системасы да курулган жок. Билим берүү системасында компьютердик технологиянын колдонулушукунан күнгө өрчүп баратат. Бирок, мындай жаңылыктар өлкөбүздүн бардык аймактарын толук камтыды деп айтууга ал ыярте.

Окутуу процессинин мазмуну дидактиканын негизгиселелеринин бири. Окутуу процессинин мазмуну кимге, кандай көлөмдөгү билимди, кандай деңгээлде берүү керектигин аныктайт. Демек, тигил же булукуу мекемесинин окутуу процессинин мазмуну болуп алдын-ала бекитилген билимдин, билгичтиктин жана көндүмдөрдүн системасы эсептелет. Окутуу процессинин мазмуну студенттердин таратпага өтүүшүнө, аларды ойлонуу, ой жүгүртүү ишмердүүлүгүнө жана өз алдынча эмгектенүүсүнө шарт түзүүсү зарыл.

Жогорку окуу жайларындагы жүрүп жаткан компьютерлештирүүдөн соң, кафедраларда студенттердин иштөө еринекөзөмөл жүргүзүү, маалымат ресурстарын бөлүштүрүү, кафедрага тийиштүү болгон предметтер боюнча окутуунун эффективдүүлүгүн жогорулатуу жана маалыматтык технологияларды окуу процессинде пайдалануу боюнча улам жаңы проблемалар пайда болууда.

Жогоруда белгиленгендей окуу жайдын бардык адистиктери боюнча окуу процессинде маалыматтык технологияларды пайдалануу азырынча тийиштүү көрсөткүчкө жетише элек. Мындай абал кафедралардын лабораториялык иштери боюнча фонддарынын жоктугунан, предметтер боюнча студенттерди окутууда окутуунун тийиштүү программалык камсыздоолорунун жетишсиздигинен, окутуучулардын компьютерде иштөө, пайдалануу мүмкүнчүлүктөрүнүн жана көндүмдөрдүн жоктугунан ж.б. пайда болууда.

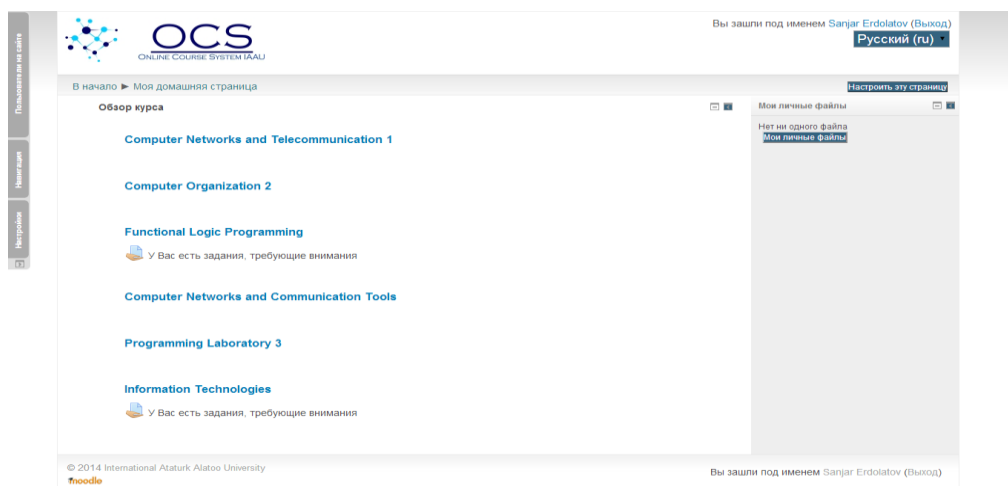
Окутуу процессинде маалыматтык технологияларды колдонууну багыттары деп аталгандыктан «Объектив технологиясы-Object If technology», «Мудл электрондук окутуу каражаты-(Moodle-Modular Object-Oriented Dynamic Learning Environment)» сыяктуу маалыматтык технологиялар аркылуу техникалык багытта окуган студенттердин билим сапатын өркүндөтүүдө колдонулат.

Объектив технологиясы каражаттары 2006-жылдына жакын чендеринде иштелип чыгып, 2007-жылдын соңунда Германиялык окумуштуулар командасы тарабынан программатүзүүдөгү графикалык анализде

рдиджасоодоонойжанатаасирдүүболушункөрсөтөт.

Мудл(Moodle-ModularObject-OrientedDynamicLearningEnvironment)дегенанглистилиненкоторгондоМодулдукОбъект-ОриенттикДинамикалыкҮйрөнүүЧөйрөсүдепаталыпкөбүнчөпрограммажасаганстуденттергежананапедагогикалыктармактаиштегендергебайдалууболупэсептелет.НегизиненМудлэлектрондукокутуукаражаты1990-жылдарыбашталганКуртинтехнологиялыкуниверситиндетүзүлүпбаштаган.

Мудлэлектрондукокутуукаражаттарывиртуалдыкокутуучөйрөсүдепаталат.Булокутуукаражаттарыдүйнөдөпопулярдууболупдинамикалыконлайнвебсайтыстуденттерүчүнколдонуугаберилген.АныиштетүүүчүнВебсервергекурулуусукерекжеболбосомугалимдинжекекомпьютеринекурулупандандагыпрофессионалдууболуусуучүнандавебхостингкомпаниясынакурулгандаиштепбаштайт.

1-сүрөт.Мудлэлектрондукокутуукаражаты

Мудлнегизиненэлектрондукокутуукаражатыжанастуденттергедисциплиналарды,бааларды,үй-тапшырмаларын,кыскачаэкзамендердиөткөрүүгө,дискуссия,форумжанабашканерселердиджасоогомүмкүнчүлүктөрүболот.Мудлачыккоддорумененбулдегенкоддорунуниверситеттинжемуғалимдердинкаалоосуна жарашаөзгөртүүгөмүмкүнчүлүктүзүлөт.Мудлэлектрондукокутууу системасынакысызкомпьютергежүктөпалуугажанаколдонуугамүмкүнчүлүкбаржанаошондойэлелицензиялуунуталапкылбайт.

Мудлэлектрондукокутууу системасыАмерикакошмоштатында6000университетколдонупкележатат.Мисалгаалсак,Охайоуниверситети,Нью-Йоркуниверситети,Канадауниверситети,ЖаңыЗеландиятехникалыкуниверситети,АтабаскауниверситетижанаошондойэлеЕвропанынИспания,Германиясыяктуумамлекеттердагыколдонупкелишет.

ОшондойэлеМудлэлектрондукокутуукаражатымектептердедагыколдонуугамүмкүнчүлүктөрүбар,окуучуларфорум,чат(онлайнсүйлөшүүпикиралмашуу)жанавикисыяктуумүмкүнчүлүктөрүнөаябайкызыгышат.Ошондойэлеүй-тапшырмаларынокутуучубергенкөнүгүүлөрдүжасапкелүүгөмүмкүнчүлүктүзүлөт.

Мудлэлектрондукокутуукаражатынтөмөнкүлөрколдонолат:

1. Университеттер
2. Лицейлер
3. Башталгычмектептер
4. Мамлекеттикишканалар
5. Ден-соолукборборлору
6. Аскердиккурулуштар
7. Абажолдору
8. Жекеүйрөнүүчүлөр

Мудлэлектрондукокутуукаражатыныннегизгиөзгөчөлүктөрүтөмөнкүдөй:

1. Ишаракеттер(математикалыкжанасөзтабууоюндары)
2. Булактардынтүрлөрү
3. Суроолордунтүрлөрү(тест,туура,катажанатолтуруутүрүндө)
4. Маалыматкиргизүү(маалыматтарбазасы)
5. Графикалыктемалар

6. Колдонуучу методдору (колдонуучун сөзсөз жазуу түрүндө)
7. Сабактыалуу методдору
8. Фильтирлөө

Мудл электрондук окутуу каражаты дистанттык окутуу каражаты катары дагы колдонулат. Маселен, Д.М.А. Жыбаев өзүнүн диссертациялык изилдөөсүндө Маалыматтык каражаттардын жардамы менен студенттердин таанып билүү ишмердүүлүгүнүн өнүгүшү аттуу илимий диссертациясын коргогон. Андыктан изилдөөчүнүн максаты Жаңы маалыматтык технологиялык каражаттарды колдонуу менен келечектеги информатика жана математика окутуучуларынын таанып билүү ишмердүүлүгүнүн өнүгүшүнүн педогогикалык шарттарыништеп чыгуу болгон.

Кыргызстандын жогорку окуу жайлары дистанттык билим берүүнүн айрым бир элементтерин колдонуп келишет. Изилдөөчүлөр дистанттык билим берүүнү мамлекеттик деңгээлде өнүктүрүү багытындагы укуктук негиздердин жоктугун белгилешет. Теориялык изилдөөнүн натыйжасында жанатоптолгон тажрыйбаларга ылайык дистанттык билим берүүнүн жетишкен жана жетишпеген жактары аныкталган.

Дистанттык билим берүүдө дүйнөлүк стандарт деп эсептелген Moodle программасы колдонулуп келет, бул программанын негизинде студент өзүнөн гайлуучу рудан дапалуунун негизинде окуусун жүргүзөт. Moodle программасынын негизинде иш алып баруу С. Нааматоватындагы Нарын мамлекеттик университетинде 2010 жылы дан бериколго алынууда.

Эм технология деген түшүнүктү талдап көрсөк:

“Педагогикалык технология” түшүнүгү традициялуу педагогикага жаңыдан эле киргени менен азыркы күндө көпчүлүктүн колдоосуна ээ болуп, мазмуну теориялык жактан талданып, жалпыланып, ошол эле учурда практикалык колдонулушуда тартиптенип изилдөөгө алынууда. Технология түшүнүгү педагогикага өндүрүштөн, өндүрүштүк технологиядан кирген. Анын мазмуну жөнөкөйлөтүп айтсак төмөнкүчө.

Окутуу технологиясы –

окутуунун максатына жетүүчү тандалып алынган методдорду, ыкмаларды, каражаттарды, уюштуруу формаларына окуучуларга билим, таалим-тарбия берүүдө жана өнүктүрүүдө колдонуунун натыйжалуу жолу. Мындай жолдордун түрү өтө көп болгондуктан көпчүлүк учурда окутуунун технологиялары жепедагогикалык технологиялар деп айтылат. Мында алгачкы чийки зат (сырьё) – окуучу. Сырьёну иштетүү – окутуу процессин уюштуруу. Продукт – тийиштүү билимге ээ болгон, таалим тарбияланган, дене жана акыл-эс жагынан өнүккөн окуучу, башкача айтканда мектептин бүтүрүүчүсү.

Педагогикалык технология өзүнүн мазмунуна окутуу технологиясынан башка дагы атайын технологияларды камтыйт. Алардын катарына билим берүүнүн максатын, мазмунун жана окутуу принциптерин аныктоо, окутуу программаларын, окуу китептерин түзүү технологияларын кошууга болот.

Мектептин түрүнө, класстын баскычтык деңгээлине, окуучулардын курактык көзгөчөлүктөрүнө, окулуучу ар кандай предметтердин мазмунуна, окуу жайынын материалдык-техникалык базасына, мугалимдердин өздөрүнүн теориялык жана кесиптик даярдыгына, окуу жайында түзүлгөн шарттарга жараша окутуунун ар кандай технологияларын иштетип чыгат, колдонулат жана жалпыгатаратылат.

Акыркы учурда дидактикалык технология жөнүндө көп сөз болгон менен ал технологияны иштеп чыгуунун механизми, башкача айтканда окутуу технологиясын түзүүнүн технологиясы жөнүндө көп сөз айтылбайт. Биздн оюбузча, дидактиканын токтотер жеримиз ушунда.

Окутуу технологиясыны иштеп чыгуунун мазмуну бири-биринен тыгыз байланышта болгон эки элементтен турат:

- а) окутуунун билим берүүчүлүк (дидактикалык) максатын аныктоо;
- б) максатка жетүүнү камсыз кылуучу дидактикалык процесстерди түзүү.

Окутуу технологиясынегизинен окутууну уюштуруу, анын натыйжалуулугун жогорулатуу максатын көздөйт. Азыркы учурда аларды жаңы технология, маалыматтык технология, окутуунун интерактивдүү методу жана формасы деп атап жүрүшөт.

Маалыматтык технология түшүнүгү өзүнүн мазмунуна төмөнкү компоненттерди камтыйт: маалыматты түзүү; аларды сактоо жана аралыкка берүү; маалыматты кабыл алуу; маалыматты сактоо жана керектөө талабына ылайык аларды кайра иштетүү; маалыматты пайдалануу ж.б.

Компьютердик технология –

маалыматтык технологияны компьютердик техниканы колдонуу ишке ашыруу, ар кандай коммуникацияларды пайдалануу.

Окутуу технологиясы –

билим берүүнүн максатына жетүүнүн методу, каражаты, уюштуруу формасы жана шарттары, жыйынтыктоо, баалоо, коррекциялоо сыяктуу элементтерди өзичине камтыйт.

ыбаев//ВысшееобразованиеКыргызскойреспублике.-Бишкек,2010.-С.32-35.

2 АнисимовА.М.РаботавсистемедистанционногообученияMoodle[Текст]/А.М.Анисимов//Учебноепособие.-Харьков.2008.-275с.

3 Ибраев,А.Д.СтуденттердинөзалдынчаишмердүүлүксистемасындаКыргызстандынжогоркуокуужай-ларындагыжаңымаалыматтыкжанаWebтехнологияныколдонуубалы[Текст]/А.Д.Ибраев,М.К.Семетов//ВестникКазНПУ.И.Скрябина.-Бишкек,2007.-№1(7).-С.394-397.

4 ИсмаиловаГ.Д. “Азыркытабияттаануунунконцепциялары”курсунокутуутехнологиялары[Текст]/Г.Д.Исмаилова//Элагартуу№7-8,-Б.:2011.-С.54-59.

5 МамбетакуновЭ.Физиканыокутуутеориясыжанапрактикасы[Текст]/Э.Мамбетакунов.-Бишкек,2004.-490б.

6 МахмутовМ.И.Проблемноеобучение.Основныевопросытеории[Текст]/М.И.Махмутов.-М.:Педагогика,1975.-368с.

Резюме

Встатьеподробнорассматриваетсяосновныепонятияиспользованияновыхинформационныхтехнологийвобразовательномпроцессе.

Ключевые слова: образование,Мудл,учебныйпроцесс,информационнаятехнология

Summary

Inthisarticleexplainedbydetailaboutinformationtechnologiesandusingofthemineducationprocesses.

Keywords: Education, Moodle, Teaching process, Information technology

ӨОЖ:378.016.02

СТУДЕНТТЕРДІ ОҚЫТУУДЕРІСІНДЕ ОБЪЕКТІГЕ БАҒЫТТАЛҒАН ЖОБАЛАУ ІСКЕРЛІКТЕРІ НҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Б.Д.Сыдықов, Г.А.Момбиева—Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматық.

Бұл мақалада болашақ мұғалімдерді кәсіби дайындауда қолданылатын объектілі-бағдарлы жобалаудың теориялық, психологиялық ерекшеліктері сипатталады. Жоғары оқу орнында студенттерді бағдарламалауға оқыту дерісінде объектілі-бағдарлы жобалауға ғидаларына сүйенген жөн. Қолданылатын объектілі-бағдарлы жобалаудіснамасы оқытудың бірнеше әдістемелік кезеңдерін қамтитыны айтылады.

Тірек сөздер: объектілі-

бағдарлы жобалау, ғылым, жаңа технологиялар, компьютерлендіру, жаңа ақпараттық технологиялар, мамандар

Қазіргі қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық, саяси өзгерістер, күннен-күнге үдеп келе жатқан интеграциялық күрдістер, еңбек нарығындағы бәсекелестіктің арттуы жоғары оқу орнында бітіретін мамандарға қойылатын талаптарды күшейтуде. Сондықтан жоғары оқу орнында оқытудың талабына сай біліммен ғылымды игерген, сауатты дасалауатты, шығармашыл, кәсіби құзыретті, функционалды сауатты ақпараттық мәдениеті қалыптасқан мамандар дайындаудың қажеттілігі артуда.

«Қазақстан-2050» стратегиясы «Қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауда: «Біздің жастарымыз оқуға, жаңа ғылым-білімді игеруге, жаңа машықтаралуға, білім мен технологияны күнделікті өмірде шебер дегімізді пайдалануға тиіс. Біз бұл үшін барлық мүмкіндіктерді жасап, ең қолайлы жағдайлармен қамтамасыз етуіміз керек»-деп білім саласын нығайтудың міндеті жүктелген [1]. Қазақстан Республикасында білімді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарлама-сында экономиканың тұрақты дамуы үшін білімнің сапасына рттыруарқылы адами капиталды дамыту алға қойылып отыр [2].

Жоғары оқу орнында оқыту дерісінде болашақ мамандар лаудамына дайысты міндеттердің шешімін табу: кәсіптің жетік жолдарын меңгерген мамандар лау; кәсіби пәндерді игеру мен қатар, адамгершілік, рухани-мәдени құндылықтарды меңгерген, жан-жақты жетілген тәрбиелеу; болашақ мұғалімнің қоғамдағы әлеуметтік белсенділігін арттыру; жалпы педагогикалық, әдіскерлік іскерлігін арттыру; өз бетінше білім ала білу қабілеттерін қалыптастыру; функционалды қсауаттылығын үздіксіз арттырып отырудағы сын қалыптастыру бастымәселе болып табылады.

Сондықтан болашақ мұғалімдерді ақпараттық технология құралдарын жасауға оқыту мазмұнының объектілі і моделін құруға объектілі-бағдарлы жобалаудың жалпы қағидаларын қолдану біздің зерттеуіміздің өзекті мәселесі болып табылады.

Жоғары оқу орындарындағы информатика және информатиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі курстарының шеңберінде болашақ мұғалімдерді заман технологияларға және оларды оқыту әдістемесімен жабдықтауға оқыту ұсынылады. Оқыту мазмұнын таңдауда және қандай да бір ортада оқыту әдістемесін жасау барысында ағалым-әдіскерлер қолданғаныңғайларды назарда ұстау мақсат қасай келеді.

Объектілі-

бағдарлы жобалауды ақпараттық технология құралдарына оқыту мазмұнын жобалау құралы ретінде тиімді қолдану үшін объективті алғышарттар жасайтын объектілі-

бағдарлы жобалау үдерісінің қағидаларына тап көрсетеміз:

- Технологиялығы;

- Объектілінің ғайдың бағдарламалық жүйелерді және құралдарды жасау саласынан заман бағыттарғас әйкестігі;

- Модельдің анықтығы және икемділігі;

- Объектілі-бағдарлының ғайдың табиғилығы.

Осы жағдайларды болашақ мұғалімдерді объектілі-бағдарлы жобалау негізінде кәсіби дайындау үдерісіне қатысты таңдаулар жүргізу арқылы ашамыз.

Технологиялығы. Объектілі-бағдарлы жобалау—

пәнді саланы сапалы құрылым дауды қамтамасыз ететін жобаланатын жүйенің логикалық және физикалық құрылымын құру және ұсыну үшін аспап болып табылады [3]. Объектілі-бағдарлының ғайдың теоретиктері оны «технология» ретінде емес, «әдіснама» ретінде жиі сипаттайды. Мұндай терминология келесілерді ескеротырып анықталады:

1. Технология екі құраушыдан: «әдіснамадан және нақты іске асыру құралдарынан» тұрады [4]. Объектілінің айға «нақты іске асыру құралдарын қолдану» — бұл объектілі модельдің негізінде сәйкесінше бағдарламалық қамсыздандыруды автоматты түрде құруды қамтамасыз ететін қандай да бір гипотетикалық жасау құралдары. Қазіргі кезде осы сала бойынша теориялық зерттеулер жүргізілуде және олардың практикалық түрғыда тексеру жүзеге асырылуда. Сонымен бірге, бағдарламалау теоретиктері атап көрсеткендей, «бағдарламалаудың құрамындағы ғылымның дәнердің элементтері болады. Инженер-бағдарламашыны дайындауда бағдарламаға қойылатын талаптар дан олардың орындайтын күрделі бағдарламалық жүйеге дейінгі жолды қамтитын әмбебап әдістің болмайтындығына тап көрсетеміз» [5].

2. «Кез-

келген технология әдіснамасының құрамына мыналар енеді: өндірістік үдерісті жекелеген өзара байланысқан және бағынышты құраушылар: кезеңдер, амалдарға композициялау; амалдардың және жекелеген процедуралардың орындау бойынша нұсқау-жазбалардың (инструкциялардың) детерминделгендігі» [4, 926.]. Объектілі жобалаудың өзегі, әдістеменің «талап бойынша қамтамасыз ету үшін келесі объектілердің жиынтығы ретінде» қарастыра отырып жүйені бөліктерге бөлетін *объектілі-бағдарлы композиция* болып табылады. Объектілі жобалау әдіснамасының *детерминделгендігі* осы үдерістің ұрайтын кезеңдердің анықталғандығы мен түсіндіріледі (яғни мәнді функциялардың анықтау, объектілерді таңдау, олардың арасындағы қатынастардың және өзара әрекеттерді айқындау, объектілі модельді құраушылардың сипаттау); осы кезеңдерді іске асыру үшін негіз болып табылатын теориялық түрғыдан негізделген әдістердің жиынтығының болуы.

Осы айтылғандардың негізге ала отырып объектілі жобалау үдерісінің кезеңдерін және біздің зерттеу жұмысымыз бойынша олардың мәнділігін қарастырайық.

1. Объектілерді таңдау және сипаттау.

Оқып-үйренетін құралдардың мәнді функциялары мен байланысты объектілердің кластары нерекше-леу мынадай мүмкіндіктер береді:

- дидактикалық қағидаларды ескеротырып жасалынған стратегиялар мен объектілі-

бағдарлы жобалаудың объективті критерийлерінен негізделет отырып, олар туралы ұғымдардың және олардың құрылымдарының қалыптастыруға жет болатын объектілердің негізгі кластарына тап көрсету;

- оқып-үйренетін құралдардың спецификалық керекшеліктерін және оның басқа құралдармен байланысына айқындау.

2. Объектілер арасындағы қарым-қатынас.

Объектілі жобалау кластар арасындағы қатынастардың типіна айқындау, бұл қатынастардың анықтылау және көрнекі түрде олардың ұсыну мүмкіндігін береді, мұны басқа құралдардың қолдану барысында іске асыруға болады.

Объектілер арасындағы қатынастардың айқындау және олардың қатынастау, объектілер арасындағы өзара қатынастардың анықтайтын объективті критерийлер негізделет отырып, оқытудың пәнді қаймағын құру.

ылымдау мүмкіндігін береді.

3. Объектілердің өзара әрекеттесуі.

Объектілі жобалау объектілер арасындағы байқындалған қатынастар мен өзара әрекеттесу шаблондарының негізінде олардың өзара әрекеттесу тәсілдерін нақтылау үшін құралдар ұсынады. Сонымен қатар, формальді құралдар – өзара әрекеттесуді сипаттау үшін сценарийлер ұсынылады.

Бұл ұсынылған құралдармына дайым мүмкіндіктерді береді:

- оқып-үйренуге қажет болатын амалдардың негізгі түрлерін, оларды оқып-үйренудің көпдеңгейлі тізбегін анықтау;

- қандай да бір операциялар тобын орындау ерекшеліктерін, олардың басқа операциялар мен өзара байланысын нақтылау.

Объектілі ыңғайдың бағдарламалық жүйелер мен құралдарды жасаудың қазіргі бағытына сәйкестігі. Сонымен объектілі-бағдарлы жобалау –

көп функциялы бағдарламалық жүйелерді тиімді жасау мүмкіндігін беретін қазіргі заманғы технология. Бағдарламалық қортаның объектілі моделін құру барысында жасаушылар құрылатын ортаның қызметі турмақсаттарын, оны қолдану аймағының спецификасын,

қолданылатын құралдардың мүмкіндіктерін және т.б. талдаудан бастайды. Ақпараттық технология құралдарына оқыту мазмұнының объектілі жобалау барысында кері үдерісті іске асыруға қажет, яғни дайын жүйе бойынша (табиғатқа баламалы жүйе құралдарымен) оқыту мазмұнының жобалау барысында қолдану – «қайта құру» мақсаттарының спецификасына ескеру арқылы оның объектілі моделін қандай да бір жуықтау дәрежесімен «қалпына келтіру» [6].

Сондай-ақ бағдарламалық құралдардың дамуының қазіргі кезеңін сипаттайтын екі бағытты атап көрсетейік:

- жасау үдерісін автоматтандыру мүмкіндігін беретін жобалау мен сипаттаудың әмбебап құралдарын қолдану (UML, CASE технологиялары);

- бағдарламалық құралдар арасында өзара әрекеттесуді қамтамасыз етуге, бірыңғай технологияларды, жалпы кітапханаларды, жүйенің бағдарламалық ресурстарын қолдануға ұмтылу.

Мысалы, MS Office пакетін құраушылар үшін қолданудың қасиеттерін кейсі, іске асырудың бірыңғай идеологиясы тән болады, сондай-ақ мұндай үрдіс бағдарламалау жүйелерінде (C++, Delphi, Java), әртүрлі МҚБЖ-де (Ms Access, FoxPro және Paradox Windows үшін), графикалық және Web-редакторларда жалғасады. Delphi ортасында бірнеше МҚБЖ (Dbase, Paradox) жұмыс істейді. MS Office пакетінің шеңберінде әртүрлік ұраушылармен (Ms Word, Ms Excel, Ms Access) өзара және басқа орталармен ақпарат алмасу мүмкіндігін беретін технология іске асырылған.

Объектілі-

бағдарлы модельді болашақ мұғалімдер информатикаға оқыту мазмұнын сипаттау үшін қолдану оқып-үйренетін жүйелер арасындағы байланысты анықтау, бірыңғай құраушыларды және оларды оқып-үйрену реттелігінің айналым мүмкіндігін береді [7, 8].

Модельдің ашықтығы және икемділігі. Болашақ мұғалімдерге оқытылатын информатика, информатиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі, объектіге-

бағытталған программалау және т.б. көптеген нысанға бағыттағы курстар білім беру жүйесінің неғұрлым динамикалы дамитын ресурс ақпараттық технологиялар мен тығыз байланыста болып отыр. Оқыту үдерісінде бұлоқып-үйренетін ақпараттық технология құралдарының нұсқаларының үдайы жанартылуымен, мұғалімге қажетті жаңа қолданушы орталардың және бағдарламалау жүйелерінің пайда болуымен көрініс табады.

Қандай да бір құралға оқыту мазмұнын сипаттайтын баламалы объектілі модельдің болуы, мұғалімге жанану сқадапайда болған өзгертулердің ролі мен мәнділігінің неғұрлым нақтырақ түсіну, оқыту үдерісінде іске асырылатын жағдайларды ескеріп отырып оқыту мазмұнына өзгертулер енгізу қажеттігі туралы шешім қабылдау мүмкіндіктерін береді.

Объектілі-бағдарлы ыңғайдың табиғилығы. Объектілі-бағдарлы ыңғай – жүйенің мәнді функцияларының шеңберінде болатын өзгертулерге қатысты жеткілікті тұрақты табиғи, түсінікті модель құру мүмкіндігін береді. Классификациялау теориясына сәйкес «қоршаған ортаны тану үшін адамдар ұшыңғайды қолданады»:

1) тәжірибе арқылы алынған жеке леген объектілердің құрылымы, олардың мәнді қасиеттері мен объектілер арасындағы байланыстар туралы ақпараттық барлық білімдерді ажыратып бөлу;

2) бүтін меноның құраушылары арасындағы айырмашылықтарды орнату;

3) объектілер класына қындау және олардың арасындағы айырмашылықтарды орнату.

Объектілі-бағдарлы модель әртүрлі кластардың өкілдері болып табылатын және белгілі бір анықталған қасиеттері бар, өзара байланысқан және өзара әрекеттесетін объектілердің жиынтығы түріндегі жүйенің логи-

калыққұрылымын сипаттайды. Сондықтан объектілі модельмен ұсынылатын ақпарат жоғарыда келтірілген ғайғатолығымен сәйкес келеді және осыған сәйкес объектілі жобалауды әртүрлі пәнайымағын құрылымдау аспабы ретінде қолдану үшін объективті алғышарттар бар болады. Объектілі ғайғанегізделген оқыту мазмұнын жобалау болашақ мұғалімдерге информатиканы оқытудың теориясымен әдістемесі бойынша жүргізілген зерттеулерде қалыптастырылған ОӘЖ (оқытудың әдістемелік жүйесінің) элементі ретінде оқыту мазмұнына қоюлатын дидактикалық талаптарды орындауды қамтамасыз ету мүмкіндігін береді.

Осы тұрғыда оқыту үдерісінде бағдарламалау тілінен студенттердің білімді сапалы игеруі, белсенділік көрсетуі – ақпараттық технология құралдарына оқыту мазмұнын объектілі-бағдарлы жобалау негізінде құзырлы мамандарға оқытуға алғышарттарының бірі. Бұл кезде мына ұғымдар қалыптастырылады: *массив, жазу, жиын, функция, класс, объект, мұрагерлік, жоба, форма, оқиға*.

Дербес жағдайда, ғылымилық талаптары оқыту мазмұнының информатиканың пәндік аймағының ұғымдарына сәйкестігімен, сонымен қатар, информатиканың танымдық әдістерінің бірі – модельдеуді қолданумен қамтамасыз етіледі. Мазмұнда көрсетілген ғылыми білімдердің жалпылау талаптары, орталық құраушылары абстракциялау және алынған абстракцияларды реттеу болып табылатын объектілі жобалаудың мәнділігімен қамтамасыз етіледі. Объектілі ғайды қолдану жобаланатын ОӘЖ-нің мақсаттарына сәйкес оқыту мазмұнында ұсынылған білімнің және іскерліктердің толықтығын қамтамасыз ету мүмкіндігін береді.

Оқыту мазмұнында келтірілген білімнің *логикалық беріктігімен қайшылықсыздығы* талаптары объектілі жобалаудың теориялық тұрғыдан негізделген және практикалық тұрғыда тексерілген әдістерін қолданумен қамтамасыз етіледі. Объектілі жобалау әдіснамасы білімнің бір мәнді және оның ұсынудың мүмкін формасынады, көпдеңгейлі есептер жүйесінің ұғымдарын, олардың арасындағы байланыстарды ерекшелеу арқылы білім мазмұнын құрылымдауды қамтамасыз етеді.

Оқыту мазмұнын объектілі жобалаудың *технологиялығы* оның кезеңдерінің детерминділігімен, жобаланатын білім мазмұны оқытудың мақсаттарымен шарттарынан тәуелді түрде түзетү мүмкіндігінің болуымен өрнектеледі.

Оқыту мазмұнын ұйымдастырудың *модульдік* қағидасы қандай да бір оқулық функцияны теориялық мәліметтерді шолу, баяндау, есептеу арқылы материалды бекіту, шығармашылық есептерді шешу, өзін-өзі бақылау, дүниетанымды кеңейту, практикалық дағдыларды қалыптастыру және т.б. орындайтын, логикалық аяқталған материалдарды оқулық материалдан ерекшелеуді ұсынады. Мазмұндық құрудың модульдік қағидасы оқыту мақсаттарымен шарттарынан тәуелді түрде модульдердің кейбірін таңдау, оларды алмастыру мүмкіндігін береді, яғни мазмұнның бірнеше мүмкіндігі –

вариативтілік қағидасы қамтамасыз етіледі. Пәндік аймақты белгілі бір анықталған қасиеттері бар және анықталған міндеттерді орындайтын өзара ерекшеліктеріне объектілердің жиынтығын түрінде ұсыну жүйесінің мәнді функцияларымен және олар орындайтын амалдар мен тікелей байланысты негізгі объектілерді ерекшелеу мүмкіндігін береді. Мұндай объектілердің жиынтығы *базалық модульдік* құрайды. Қосымша функцияларды және онымен байланысты амалдарды орындайтын объектілердің негізінде материалды теріс оқып – үйрену үшін модульдер қалыптасады. Сонымен қатар, объектілі модель объектілермен орындалатын амалдар жиынтығының негізінде болашақ мамандарда қалыптастыруға жеті болатын практикалық дағдылардың тауға және күрделілігі әртүрлі деңгейдегі жаттығулар жүйесін жасауға көмектеседі. Жаттығулардың күрделілігі деңгейінің анықтау үшін қалыптастырылатын объектілермен амалдардың санын қолдануға болады.

Сондықтан баяндалған теориялық мағлұматтар негізінде объектілі-бағдарлы жобалауды ақпараттық технология құралдарына оқыту мазмұнын жобалау аспабы ретінде қолданудың қажеттігі және мақсатқа сәйкестігі туралы қорытынды жасау мүмкіндігін береді.

1 ҚР Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы.

2 Қазақстан Республикасында білімді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы №1118 Жарлығы.

3 Буч Г. Объектно-ориентированный анализ проектирования примерами приложений на C++. - М.: Бином: - СПб.: Невский диалект, 1998. - 560 с.

4 Советов Б. Я. Информационная технология. - М.: Высшая школа, 1994. - 368 с.

5 Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании. Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. - М.: ИЦ «Академия», 2005. - 192 с.

6 Михеева Е. В. Информационные технологии в профессиональной деятельности. - М.: Академия, 2006. - 384 с.

7 Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. - М.: Издательский центр "Академия", 2001 - 272б.

8 Лапчик М. П. и др. Теория и методика преподавания информатики. - М.: Академия, 2001. - 624с.

Резюме

В статье описаны теоретические, психологические особенности объектно-ориентированного проектирования, применяемые в профессиональной подготовке будущих учителей. В процессе обучения студентов программированию в вузе необходимо основываться на принципы объектно-ориентированного проектирования. Применяемые методологии объектно-ориентированного проектирования состоят из некоторых методических периодов обучения.

Ключевые слова: объектно-ориентированное проектирование, наука, новые технологии, компьютеризация, новые информационные технологии, специалисты

Summary

In article the theoretical, psychological features of object-oriented design applied in vocational training of future teachers are described. In the course of training of students in programming in high education institution it is necessary to be based on the principles of object-oriented design. The applied methodologies of object-oriented design consist of some methodical periods of training.

Keywords: object-oriented designing, science, new technology, computerization, new information technologies, experts

УДК: 378.021.3:153.9.020.40

МАСТЕРСТВО ПЕДАГОГА В РЕШЕНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ЗАДАЧ

А. К. Айтпаева – к. п. н., доцент КазНПУ имени Абая, г. Алматы

Мұғалімнің балалардың жас және жеке-психологиялық ерекшеліктерін түсінуі және есепке алуы, курделілік деңгейі әртүрлі педагогикалық міндеттерді шешудегі педагогтің шеберлігіне тәуелді болады. Педагогикалық шеберліктің деңгейін тәрбиеленушілердің өзара қатынастарының көрсеткіші және ойынша бағалауға болады.

Тірек сөздер: Педагогикалық шеберлікті, кәсіби мақсаттар, кәсіби біліктілік

На современном этапе развития общества, в частности, системы образования, проблема педагогического мастерства является наиболее актуальной. Сегодня педагогу необходимо быть мобильным, уметь подстраиваться под постоянно меняющиеся условия профессионально-педагогической деятельности в рамках реформирования образования. В этом случае уместно говорить о мастерстве педагога в решении основных профессионально-педагогических задач.

Педагогическое мастерство – достаточно сложное понятие. Оно включает в себя множество компонентов. Мой педагогический наставник профессор Коянбаев Р. М. определял педагогическое мастерство через такое понятие, как «педагогическое воображение». Оно, по его мнению, заключалось в умении учителя поставить себя на место ученика и в соответствии с этим строить свою работу.

В педагогической науке большое внимание уделяется научной основе мастерства учителя. Так, ученые-педагоги А. С. Макаренко, В. А. Сластенин, Р. М. Коянбаев видят основу педагогического мастерства в умении учителя применять научные теоретические знания в своей практической деятельности, иными словами, – способность использовать свои знания в решении педагогических задач. Исходя из этого, можно утверждать, что в список требований к учителю – мастеру входят не только его практические умения, но и достаточно объемный запас специальных знаний. Следовательно, чтобы соединить научную теорию с практикой, педагогу необходимо совершенствоваться владеть навыками теоретического мышления.

Профессор Коянбаев Р. М. основу педагогического мастерства видел в знании и педагогом своего дела. Он утверждал, что сами воспитанники ценят учителя и считают его мастером своего дела, если видят, что он уверенно использует свои разнообразные знания и умения. Коянбаев Р. М. был уверен, что учитель, не владеющий основами педагогического мастерства, не способен решить педагогические задачи: «Я опыте пришел к убеждению, что решает вопрос мастерство, основанное на умении, на квалификации».

Педагогическое мастерство представляет собой гармоничное сочетание знаний и умений учителя. В педагогике есть несколько точек зрения, рассматривающих мастерство педагога с данной позиции.

АвторбольшогоколичестваработовластипедагогикВ.А.Сластенинкласифицируетуменияпедагога,связанные,преждевсего,ссинтезомтеорииипрактическойдеятельности,следующимобразом:

- умение соотносить теоретическое содержание учебного процесса с конкретными педагогическими задачами, которые не обходимо решить педагогу в процессе своей профессиональной деятельности;
- умение применять на практике имеющиеся знания, приводя тем самым в последовательное движение весь педагогический процесс;
- умение понимать сложные взаимосвязи компонентов педагогического процесса [7, с. 42].

Таким образом, в процессе решения профессиональных задач проявляются ключевые, базовые и специальные компетенции педагога, которые в своей совокупности составляют профессиональную компетентность, под которой принято понимать «специфическую способность, необходимую для эффективного выполнения определенного действия в конкретной предметной области и включающая узкоспециальные знания, особые рода предметные навыки, способы мышления, а также понимание ответственности за свои действия» [6, с. 54].

Рассматривая вопросы профессионального мастерства в педагогической деятельности, ученые-педагогические предложили такое понятие, как «педагогическая техника», которое определяется как совокупность знаний, умений и навыков учителя, с помощью которых он организует комплексную работу с детьми.

В понятие «педагогическая техника» входит не только теоретическая база современного учителя и его опыт практической работы, но и движения, жесты, мимика, а также интонация. По мнению ученых, педагогическая техника позволяет учителю давать учащимся образец социального поведения, дисциплинирует.

Кроме того, педагогическое мастерство зависит от гражданской позиции учителя, его личностных характеристик, сформированности профессионального самосознания и профессионально-ценностного отношения к себе как представителю педагогической профессии. Профессионально-ценностное самоотношение педагога определяет его отношение к себе в профессиональной деятельности, а именно к процессу своего профессионального становления и самореализации в пространстве и во времени профессиональной деятельности, воссоздающей путем интеграции различных аспектов своего «Я» в профессии (Я-действующее, Я-взаимодействующее, Я-живой организм, Я-существующее, Я-осуществляющееся), переходящих в целостный образ «Я-профессиональное».

Таким образом, можно определить основные компоненты мастерства педагога, необходимые ему для решения профессионально-педагогических задач:

1. Профессионально-педагогическая компетентность педагога.
2. Владение педагогической техникой.
3. Высокий уровень общей и педагогической культуры.
4. Гуманистическая направленность деятельности (идеалы, интересы, ценности, гуманистические отношения).
5. Профессиональные качества (любовь к детям, интеллигентность, ответственность и т. д.).
6. Сформированность профессионального самосознания и самоотношения.
7. Творческие педагогические способности.

В настоящее время в педагогической практике большое внимание уделяется последнему компоненту педагогического мастерства, так как именно он помогает учителю применять свои умения в постоянно меняющихся условиях. Творческая деятельность педагога предполагает гибкость мышления, способность к прогнозированию, генерированию идей, рефлексии, стремление к совершенствованию. В основе своей деятельность педагога эвристична, направлена на решение профессионально-педагогических задач.

По мнению ученых В. А. Кан-Калики и Н. Д. Никандрова, в творческом процессе педагога одновременно или последовательно должны смысливаться разные педагогические задачи. Прежде всего, это должна быть общая педагогическая задача всей деятельности учителя, которая, в конечном счете, определяет все детали творческого процесса, выступая как его общая концепция. Затем должна смысливаться этапная педагогическая задача, связанная с конкретным этапом педагогической деятельности в учебной или воспитательной сфере. Наконец, в каждом микроэлементе педагогического процесса должны смысливаться постоянно возникающие ситуативные (частные) педагогические задачи [4, с. 28-29].

Исследуя общие педагогические умения учителя, Р. М. Коянбаев считает, понятия «педагогическое мастерство» и «педагогическая задача» неразделимыми. «Чем выше ступеньки умений, тем больше в личной умелости каждого учителя научно-го знания, на основе которого находятся оптимальные (или близкие к ним) решения» [8, с. 105].

Педагогическая задача – это неотъемлемая часть, фундамент, двигатель всего педагогического процесса. Исследуя педагогическое

а мастерство в решении педагогических задач, мы использовали следующее определение задачи Б.Ф. Спирина и М.Л. Фрумкина: задача – это «... результат осознания субъектом деятельности, цели деятельности, условий деятельности и проблемы деятельности (проблемы задачи)» [8, с.9].

В трудах В.А. Сластенина мы находим следующее определение педагогической задачи: «Под педагогической задачей... следует понимать осмысленную педагогическую ситуацию с привнесённой в неё целью, связанной с необходимостью познания и преобразования действительности» [7, с.337].

Таким образом, педагогическое мастерство заключается в поиске наиболее эффективного решения среди существующих, рационально анализируя и отбирая решения.

Ещё одним важнейшим аспектом педагогического мастерства является способность учителя привлечь к решению задачи самих воспитанников. В педагогике существует несколько классификаций педагогических задач. На интересует классификация, основанная на педагогических целях. В соответствии с этим, педагогические задачи делятся на:

- стратегические (достаточно стандартные задачи, решаемые большинством педагогов ежедневно);
- тактические (вытекают из стратегических, представляют собой часть решения стратегических задач);
- оперативные (возникают внезапно, в определённый, отвлечённый, момент деятельности учителя).

Эффективность деятельности педагога определяется, прежде всего, тем, каким образом он получает соотношение решения разных типов задач в комплексе. Особый интерес здесь вызывают оперативные педагогические задачи, так как они чаще всего носят внезапный характер и требуют от педагога высокого уровня развития теоретического и творческого мышления, сообразительности, быстрой реакции, а также немедленного принятия мер.

Как правило, при высоком уровне профессионализма педагог может иметь в своём арсенале набор способов решения задачи и уметь применить его к соответствующей педагогической ситуации. Важно заметить, что для одной и той же педагогической задачи всегда может быть найдено не одно, а много вариантов решений (нормативных способов) в зависимости от личной и профессиональной «Я-концепции» педагога.

Мастерство в решении разнообразных педагогических задач разного класса и уровня сложности зависит от понимания и учёта учителем индивидуальных психологических и возрастных особенностей детей. Если начинающий и неопытный учитель, как правило, при решении педагогической задачи намечает много способов её решения, то достаточно опытный педагог, мастер не перебирает готовые варианты, а намечает реальную программу действий каждый раз заново, исходя из конкретных условий.

Таким образом, профессиональное мастерство учителя, главным образом, состоит в его умении максимально использовать свои творческие и теоретические возможности для наиболее успешного воспитания и образования учащихся. Оценить уровень педагогического мастерства можно по результатам, представляющим собой изменения, произошедшие не только с самими воспитанниками, но и в отношениях между ними.

1 Азаров Ю.П. Тайны педагогического мастерства: учебное пособие. - М., 2004. - 432 с.

2 Бодалев А.А. Личность и общение. - М., 1995. - 328 с.

3 Бырдина О.Г. Позиционный подход к пониманию профессионально-ценностного самоотношения будущего педагога // Молодой ученый, №11 (58), 2013. - С. 575-577.

4 Кан-Калик В.А., Никандров Н.Д. Педагогическое творчество. - М., 1990.

5 Костюк С.Г. Избранные психологические труды. - М.: Педагогика, 1988. - 304 с.

6 Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б.М. Бим-Бад. - М., 2003.

7 Сластенин В.А., Исаев, И.Ф., Мищенко, А.И. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений. - М., 2001. - 512 с.

8 Спирин Б.Ф. Педагогика решения учебно-воспитательных задач. - Кострома: КГУ, 1994. - 107 с.

Резюме

В данной статье рассматривалось мастерство в решении разнообразных педагогических задач разного класса и уровня сложности с учётом понимания учителем индивидуальных психологических и возрастных особенностей детей.

Ключевые слова: Педагогическое мастерство, профессиональные задачи, профессиональная компетентность

Summary

Mastery in the decision of various pedagogical tasks of different class and level of complication depends from understanding and account by the teacher of individual psychological and age-related features of children. Estimating the level of pedagogical mastery is possible on results, being changes, happening not only with pupils.

ilsbutalsoasbetweenthem.

Keywords: Pedagogical mastery, professional tasks, are a professional competence

ОӘЖ: 796,011,3:736,3.

ОЙЫН–ТҮЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ МАҢЫЗДЫ ТӘРБИЕ ФАКТОРЫ

К.А.Жукенова—п.ғ.к., доцент Абай атындағы ҚазҰПУ,
Т.Т.Ережепов—магистр, Абай атындағы ҚазҰПУ-нің аға оқытушысы

Мақалада ойынның пайда болуы, дамуы, және түлғаның қалыптасуындағы алатын орны қарастырылады. Ойынның теориялық мәні ашылып, терең тоқталып талқыланады.

Түйінсөздер: ойын, бала, даму, қалыптасу, педагогикалық күрдіс, жас ерекшеліктер, ағза, өзгерістер

Ойынның педагогикалық теориясы мен тәжірибесін жасауда Н.К.Крупскаяның еңбегі зор. Ол балалар ойынын мақсатқа бағытталған, әлеуметтік, шығармашылық іс-әрекет ретінде жаңа түсінікті енгізді. Н.К.Крупская ойынды өсіп келе жатқан ағзаның қажеттілігі ретінде қарастырып, осы қажеттіліктің фактормен түсіндірді: біріншіден, баланың қоршаған өмірді танып білуге ұмтылуы, және екіншіден, өзін тәнеліктеумен, белсенділікпен. «Ойын—қоршағанды тану тәсілі», сонымен қатар ол баланың дене күшін дамытады, ұйымдастырушы қабілеттердің, шығармашылықтың дамуына, балалар ұжымының дамуына ықпал етеді. Мектепке дейінгі шақта балалардың басты іс-әрекеті ойын болатын, ол қарым-қатынасқа үлкен мүмкіндік беретін. Мектепке келген уақыттан жетекші іс-әрекет оқуға ауысады. Бірақ баланың мектепке ауысуында іс-әрекетінде қатаң өзгерістер жасаудың қажеті жоқ. Сол себепті де мектепте оқу кезеңінде ойын әрекеті оқу мен тәрбиелеуден егізгі орынды алу керек. Н.К.Крупскаяның дұрыс ескертуі бойынша, «мектеп ойынға ауа қыт бөлмеді, балаға бірден ересек адамның әдістері мен іс-әрекетке бағытталуды талап етеді. Ол ойынның ұйымдастырушылық рөлін бағалай бермейді. Ойыннан күрделі сабақтарға ауысу тым жылдам өтеді...».

Н.К.Крупская дан кейін ойынға бала дамуының құралы ретінде А.С.Макаренко назар аударды. Оның пікірінше, ойын—бүл түлғаның қалыптасуындағы маңызды тәрбие факторы [1]. Ойын—тең көңілді уақыт өткізу емес. Ол әрдайым баланың әрекеттенуін талап етеді, сол себепті де еңбекке даярлану үрдісі болып табылады. Ойын болашақ заматтың өміріндегі міндетті емес нәрсе болып көрінеді, бірақ шынына келген де жоғары қуатты, ақылды, өз бетінше әрекет етуді талап етеді. «Ойын баланың өмірінде маңызды орынды алады, — деп жазды А.С.Макаренко. —

Бала ойында қандай болса, өскеннен кейін жұмыста да сондай болады. Сол себепті де болашақ қызметкерді тәрбиелеу ойыннан басталады...» [2]. А.С.Макаренконың айтуынша, «ойнамайтын балалар ұжымына ғыз ұжым балалар ұжымы бола алмайды» [2]. Ұлы педагогтың сөздерін қайталайтын болсақ, ойын балаға қажетті нәрсе деп білеміз, өйткені дәл осы ойында бала өмірлік қажетті психикалық процесстер мен қасиеттер қалыптастырылады. Сонымен қатар, ойын балағатаныс, онда бала өзінің ғайлы сезінеді. Осы мәселе педагогтарға үлкен артықшылық береді. А.С.Макаренконың айтуы бойынша, ойынды педагогикалық күрдіске енгізу қажет, ойын баланың түлғасының дамуының бірден-бір жолы болып табылады. Автордың пікірі бойынша, балалар ойыны—бұл педагогикалық тұрғыдан сауатты ұйымдастырылған ойын, тәрбиелеуші ойын. Ойын—тәрбие өзіндік тәрбиеге алмасатын құрал. Әрине, егер бұл ойын дұрыс әрі жақсы болса.

Педагогикада ойын және оның педагогикалық басқарылуы мәселесін зерттеу неғұрлым дамыды. Мысалы, ойын мәселесі А.П.Усованың ғылыми іс-әрекетінің алғашқы қадамдарынан бастап қызықтырды. Ол ойын және оның педагогикалық басқару концепциясын жасауда үлкен үлесін қосты. Автордың ескертуі бойынша, ойын—балалардың өз бетінше орындайтын іс-әрекеті. Бұл ойынды балалардың өмірі мен іс-әрекетін ұйымдастыру формасы ретінде қарастыруға негіз болды. Балалардың ойын әрекетінің даму дәрежесі ойын әрекеттерінің мазмұны мен орындай білуіскерлігі мен сипатталады. А.П.Усов балалардың шынайы қарым-қатынасының дамуында ойынның маңыздылығына, оларды зерттеу қажеттілігін ескертеді. Оның пікірі бойынша, ойында ұжымды тәрбиелеудегі маңызды сапа қоғамдастық сапасы дамыды. А.П.Усованың пікірінше ойынды басқару оқу туды басқарудан күрделі және қиын іс болып табылады, бұл басшылық терен білімдер мен үлкен педагогикалық шеберлікті қажет етеді [3].

Д.В.Менджерикская—балалар ойынының теориясы мен тәжірибесінің негізін қалаушы болып табылады. Оның осы бағыттағы зерттеулері ізденістердің тереңдігі және жаңалықтардың айқындығы мен ерекшеленеді.

і. Оның еңбектеріндегі ойын баланың ерекше тәжірибелік іс-әрекеті және оны жан-жақты тәрбиелеудің құралы болып табылатыны дәлелденді. Сонымен қатар, ол балаларды сабақта оқыту мен ойын мазмұны дамуына қарасты бағытталған ойынға бағытталған [4].

Ойын педагогикасының психологиялық негіздерін Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев [5], Д.В. Элькониннің [6], А.В. Запорожецтің [7] еңбектерінен көре аламыз, олар баланың ойын әрекетінің мазмұны мен қатар құрылымының дәлеуі мен тәрбиелік шартқа тәуелділігін ұсынды, сонымен қатар оның бала психикасының әртүрлі психикалық құрдістерінің және жектеу қалыптасуына ықпалын механизмдерін зерттеуге де назар аударды.

Ойын теориясының дамуына Л.С. Выготский маңызды үлесін қосты. Автордың айтуынша: «Ойынның мазмұнында дамудың барлық тенденциялары бар: олдаму көзі және жақын маңдық дамуды жасайды; ойын барысында қажеттіліктердің өзгерісі мен жалпы мінездің өзгерісі анықталады».

А.Н. Леонтьевтің [5] тұжырымдауынша, бала дамуының негізінде ойын – ойыншы қарқынды заттарға деңгейде дамудың қатынасы, оны меңгеру және қажетті әрекетті орындау. Бала ойын кезінде қоршаған ортаның шын айналымы мен негіздерін әрекетке келтіреді, оның мазмұнында өзінің өмірдегі деңгейіне қатынасын білдіреді.

Ерекше мәдени құрылым ретінде түсіндірілетін балалар ойынының дәлеуі мен тәрбиелік табиғаты туралы тезис, Д.В. Элькониннің зерттеулерінде қарастырылады. Оның пікірінше, ойын қоғам дамуының белгілі – бірі кезінде пайдаланылады және балалардың ерекше қасиеттеріне араласудағы ұмтылысын жетілдіру құралы болып табылады, өйткені ерекшеліктердің құрделілігі мен ірістік әрекеті балаға тікелей қатысуға мүмкіндік бермейді. Автор ойынның мазмұнын келесі шеңберге қысқартады: «Бүл ерекше адам, оның іс-әрекеті мен басқа адамдармен өзара қатынасы, яғни «адамдар арасындағы қатынас, заттармен әрекеттестік арқылы орындалады; адам – зат қатынасында емес, адам – адам қатынасында».

А.В. Запорожец, П.Я. Гальпериннің ойы әрекетінің кезеңдік даму теориясына сүйене отырып, ойын психикалық процестердің қалыптасуының өзіндік материалдық кезеңі болып табылады, ол өз кезегінде балаға түсінікті көрнекі-

әрекетті құрды эмоциялық тартымды бейнелерді жасап шығаруға мүмкіндік береді. А.В. Запорожец ойынның әнін қоршаған орта заттарымен құбылыстарының жалпылама типтік бейнелерінің жүйесін жасауға және оларды әртүрлі құрылымдарымен мүмкіндік береді «баланың кейінгі дамуына қиялдың және бейнелік ойлаудың қабілеттерін дамыту бағалау өте қиын» [7,8]. Демек, ойын жекеші ғармашылық көнімі ретінде емес, дәлеуі мен тәрбиелік қоршаған ортаның қалыптасуына, баланың дәлеуі мен тәрбиелік тәжірибесі мен негіздерін дамытады.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттердің талдау нәтижесі ойын іс-әрекетінде бастаушысының поқушылары тек білімдер мен іскерліктерді меңгеріп қана қоймайды, сонымен қатар олардың бойында ойынша әрекетте білу қабілетінің қалыптасуына да ықпал етеді.

Қазақ ғалым-педагогтардың ойын туралы көзқарастары да ерекше қызықты мазмұнға ие.

Абай Құнанбаевтың еңбектерінде қазақ халқының бүкіл өмірінің маңызды бөлігі алатын нұлттық ойындарға үлкен назар аударылады. Абай халық ойындарының баланың рухани дамуына және денеді дамытуға жақсы ықпал ететінін түсіне білді.

Педагогика ғылымының дамуына Жүсіпбек Аймауытовтың «Тәрбиедегі жетекшілік» тақырыбындағы еңбегі маңызды үлес қосты, оның мазмұнында білім, оқыту, даму дидактикасы сияқты педагогикалық ғылымдар қарастырылады және бала тәрбиесінің маңыздылығы анықталады. Ең бастысы ойынды оңтүлған даму және тәрбие беру құралы ретінде ерекше атап өтеді.

Ахмет Байтұрсынов –

атақты педагог, ағартушы, қазақ тіліндегі алғашқы оқулықтардың авторы. Ол балалардың ана тіліне оқытуды дидактикалық ойындарға үлкен мән берді. «Қазақ тілінде оқыту» тақырыбындағы мақаласында ол былай дейді: «... Тәрбиешілер немесе мұғалімдер баланың көңіл-күйі мен психологиясына ескеруі қажет және оның ақыл-ой және денелік дамуы іс-әрекетте болып жатқанын да білуі қажет» [8].

20-30 жылдары оқыту педагогикасы мен психологиясының теориялық мәселесін қарастыруды ағартушы, ақын –

Мағжан Жұмабаев үлкен үлес қосты. Автор балалар ойынының психологиялық мәнін атап өтеді: «Баланың ойлауы, қиялдауы ойының ішінде көрінеді, бала үшін ойын – еңбек. Ойын кезінде бала қоршаған ортаны танып біледі және белгілі – бір білімдерді меңгереді» [9].

М. Жұмабаев ойын – баланың өз әрекеті мен ісін анықтайды.

Қазақ ағартушыларының еңбектерінде ойынға тәрбие мен даму әдісі ретінде теориялық негіздер ғана берілмеген, сонымен қатар қазіргі жағдайда өзекті мәселенің ішкі шешуіне қолдануға болатын тәжірибе-лі-

педагогикалық материалда беріледі.

Қазақтың халық ойындарының әлеуметтік және педагогикалық мәнділігі М.Т. Тәникеевтің, Т.Ш. Қуанышевтің, Е.С. Сағындықовтың қазіргі зерттеулерінде анықталады. Авторлардың пікірінше, қазақ ойындары ойынға қатысушылардың жымдық өзара қатынасын қалыптастыруға, халықтың салт-дәстүрі, тұрмысы жайлы түсініктерін және білімдерін кеңейтеді.

М.Т. Тәникеевтің тұжырымдауынша, ұлттық ойындардың пайдалу тарихын талдау негізінде дұрыс баға беру мен оның сипаты қажет, өйткені әр халық өзінің әлеуметтік-мәдени және экономикалық шарттарына сәйкес өзін тәңіміне ыңды құрастырады.

Е.Сағындықов өз зерттеуінде халық ойындарын сабақ үстінде және сабақтан тыс тәрбие жұмыстарында қолдану әдістемесін жасады, мұғалімдер мен тәрбиешілердің, ата-аналардың бірлескен әрекетінің тәжірибесін жалпылайды.

Е.Сағындықовтың көзқарасын жалғастырады. Автор бастауыш сынып оқушыларының тәрбие мен оқытуды қазақтың ұлттық ойындарының маңызын атап өтеді, мектепте тәрбие мен білім беру үрдісінде ұлттық ойындарды қолдану жолдарын қарастырады, балалардың үрдісіндегі өз бетінше әрекеттегі ұйырысында ұлттық ойындарды қолдану шарттары мен әдістерін анықтайды.

Егер Е.Сағындықов пен Т.Иманбековтің еңбектерінде бастауыш сынып оқушыларына ұлттық ойындарды қолдану қажеттілігі қарастырылған болса, Т.Ш.Қуанышевтің зерттеулері балалар мен өз жұмысында ұлттық ойындарды қолдана алатын болашақ денетәрбиесі мұғалім даярлауға бағыт-талған [10, 11, 12].

Педагогикалық үрдістің құрылымына ойынды талдай келе, төмендегідей заңдылық анықталды: педагогикалық үрдісте ойын баланың іс-әрекетін детектінің табиғи жағынан психикалық құбылыс ретінде ғана көрінбейді, сонымен қатар педагогикалық құбылыс ретінде сипатталады. Мұндай сипатта ойын тек педагогикалық үрдістің негізінде ғана орыналады.

Бұл заңдылық бірден пайдалануға болмайтындығын білгілі-бір кезеңінде ғана пайдалануға болмайтындығын педагогикалық құбылысқа тек қарнайын педагогикалық міндетті шешуде ғана қолданады.

Педагогикалық үрдісте ойын балалар іс-әрекеті ретінде көрінсе, ал педагогикалық құбылыс ретінде ол әртүрлі қызмет атқарады:

- Тәрбие құралы ретіндегі қызмет;
- Оқытуды ұйымдастыру формасы қызметі;
- Тәрбиені ұйымдастыру формасы қызметі;
- Балалар оқыту мен тәрбиелеу тәсілдері және әдістері қызметі.

Қазіргі ғылыми білім негізінде ойында да міндетін генетикалық алғашқы және өз бетінше жүретін іс-әрекет формасы болып табылады, олардың дүниені тану пәлдегі қажеттілігін қанағаттандырады. Ойын – бұл табиғаттың тірі кереметі. Ол шектеулі және жеткілікті, олардың бүкіл өмірінде қуаныш сыйлайды. Олар басқа іс-әрекетке, оның мазмұны мен қатынасын арттыра отырып, жеңілауысады.

Ойынның маңызды ерекшеліктерінің бірі адамның барлық мүмкіндіктері мен қабілеттерін белсендіре-тініс-әрекетті береді.

Сонымен қатар, ойын келер ұрпақтың болашақ өмірге даярлық қызметін орындаушы табиғи және жаңаша дидактикалық құрал ретінде мазмұндалады. Ойында өмірді бейнелей отырып, бала қарым-қатынастың әлеуметтік қажетті формаларын және еңбек іс-әрекеттің алғашқы дағдыларын меңгереді. Сонымен бірге, ойын әрекетін тандау еркіндігі «жакындаму» аймағының (Л.С.Выготский) қалыптасуына ықпал етеді және олар кезегінде тұлғаның дамуының негізі ретінде анықталатын интеллекті мен тұтас «Менің» қалыптасуына ықпал етеді. Шешім қабылдауды қамтамасыз ететін ақыл-ой әрекеттерінің қалыптасуында ойын тәжірибесі құнды ерекшелік болып табылады. Әрдайым мәселелік жағдайда бола отырып, бала біртіндеп өмірдің барлық жағдайларында бірдей қолдана алатын ақыл-ой әрекеттерін дағдыларын меңгере алады. Бірақ ең маңыздысы, олармен бірге экстерналды жағдайларда шешім қабылдаудағы дағдылары да қалыптасады. Оның мазмұнына уақыттың жетіспеушілігі, ақпараттың жетіспеушілігі және қабылданған шешімдердің нәтижесінің нақтылығы байқалады.

Қорытындылай келе, ойын әрекеті шынайы өмірдің жағдайларына бейімделген, жаңа ұрпақтың тіршілік әрекетіне қабілеттерді қалыптастыратын бірден-бір жолы деуге болады.

1 Крупская Н.К. Роль игры в детском саду. Пед. соч. В 10 т. - М.: Изд-во Акад. Пед. наук РСФСР, 1959. Т. 4. - 630 с.

2 Макаренко А.С. Лекции о воспитании детей. - Пед. соч. Т. 4. - М.: Изд-во Акад. Пед. наук, 1957 - 552 с.

3 Усова А. П. Роль игры в воспитании детей // Под. Ред. А. В. Запорожца. – М.: Просвещение, 1976. – 96 с.

4 Менджершкая Д. В. Игра – Дошкольная педагогика, Учпегиз, 196–250 с.

5 Леонтьев А. Н. Психологические основы дошкольной игры // Избр. псих. произв.: в 2 т. Т. 1. – М.: Просвещение, 1983. – с. 303–323.

6 Эльконин Д. Б. Психология игры. – М.: Педагогика, 1978. – 304 с.

7 Запорожца А. В. Избранные психологические произведения: В 2 т. – М.: Просвещение, 1986. – Т. 1. – 320 с.

8 Байтурсынов А. Нужды школы // Антология педагогической мысли в Казахстане. Сост. К. Б. Жарикбаев, С. К. Калиев. – Алматы: Рауан, 1995. – 512 с.

9 Жумабаев М. Педагогика. – Алматы: Рауан, 1993. – 1123 с.

10 Таникеев М. Т. Народные игры и физ. Упражнения как важный компонент здорового образа жизни // Сб. науч. межд. Конференции. История организации теории и практик физкультуры и спорта. – Бұхара, 1990. – 27–32 с.

11 Сагындыков Е. Использование народных игр в учебно-воспитательной работе в 1–4 классах казахской школы. Автореф. Дис. канд. – Алма-Ата, 1988. – 25 с.

12 Куанышев Т. Подготовка будущих учителей физической культуры средствами национальных игр – Автореф. дис. канд. – Алма-Ата, 1992. – 17.

Резюме

В данной статье рассматривается возникновение и развитие игр, ее роль в формировании личности. Также обсуждается теоретический смысл игр в развитии ребенка.

Ключевые слова: игра, ребенок, развитие, формирование, педагогический процесс, возрастная особенность, организм, изменения

Summary

This article examines the emergence and development of games, its role in shaping personality. And also discusses the theoretical meaning of games in a child's development.

Keywords: game, baby, development, formation, pedagogical process, age feature, the body changes

УДК: 378.022.3:154.9.021.40

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ НАПРАВЛЕННОСТЬ ПРОФЕССИОНАЛЬНО ЗНАЧИМЫХ КАЧЕСТВ ПЕДАГОГА

А. К. Айтпаева – к. п. н., доцент КазНПУ имени Абая, г. Алматы

Педагог түлғасының бағыттылығы кәсібиіс- әрекетте және желенген педагогикалық жағдай ттар дәкөрініс береди, адамның біртүтас бейнесін, қабылдауын және мінез-құлық логикасын анықтайды. Педагогикалық бағыттылықтың дамуы, педагог еңбегінің пәндік саласынан психологиялық салаға мотивациясының алмасуы қоқушылардың түлға сына дагенқызығушылығына анықпалөтеді.

Тірек сөздер: Педагогикалық шеберлікті, кәсіби максаттар, кәсіби біліктілік

Личность педагога (ее ценностные ориентации, смыслы, идеалы) характеризуется педагогической направленностью и определяет сущность педагогической деятельности и общения: ради чего трудится педагог, какие он ставит задачи и цели, какие выбирает способы и средства достижения целей и решения задач. Поэтому личность является центральным фактором в труде педагога.

Какотмечала, Маркова А. К. структуриальность педагога включает:

- мотивационности (направленность личности и ее виды);
- свойств личности (педагогические способности);
- интегральные характеристики личности (педагогическое самопознание, творческий потенциал).

«Мотивация личности обусловлена ее направленностью, включающей ценностные ориентации, мотивы, цели, смыслы, идеалы. Направленность личности определяет систему базовых отношений человека к миру и самому себе, смысловое единство его поведения и деятельности, создает устойчивость личности, позволяя противостоять нежелательным влияниям извне или изнутри, является основой саморазвития и профессионализма, той кой отсчитывается нравственная оценка целей и средств поведения» [1, с. 41].

В целом в направленности педагога могут быть выделены:

- гражданская;
- познавательная;
- самообразовательная направленность.

Педагогическая направленность – это мотивация профессии педагога, главное в которой действительная ориентация на развитие личности учащегося (она не ограничивается любовью к детям). Устойчивая педагогическая направленность – это стремление стать, быти и оставаться педагогом, помогающее ему преодолевать препятствия и трудности в своей работе. Направленность личности педагога проявляется в его профессиональной жизнедеятельности и в отдельных педагогических ситуациях, определяющих его восприятие и логику поведения, весь облик человека. Однако у педагога это облик приобретает порой и три рованные черты, выражающие избыток назидательности, категоричности суждений, поэтому у него педагога можно узнать сразу. Известно, что развитие педагогической направленности способствует движению мотивации педагога с предметной стороны его труда на психологическую сферу, интерес к личности учащихся [2].

Способности педагога обычно рассматривают как индивидуальные свойства личности, способствующие успешному выполнению его деятельности. Педагогические способности определяют как индивидуальные устойчивые свойства личности, состоящие в специфической чувствительности к объекту, средствам, условиям педагогического труда и создания продуктивных моделей формирования искомых качеств личности воспитанного [3].

В управленческие педагогические способности входят: способности влиять на отдельные поступки другого человека и его поведение в целом, обращаться к мотивам и целям учащегося и через них управлять поведением, не превращать управление в манипулирование другим человеком [4]. Выделяют так же явные, скрытые педагогические способности и ярко выраженные, компенсируемые и не компенсируемые.

Имеются и другие подходы к анализу педагогических способностей. Например, Кузьмина Н. В. выделяет следующие:

- коммуникативные;
- организационные;
- гностические [5].

Естественно, что каждая из выделенных педагогических способностей может проявляться в разных ситуациях, в том числе и в творческих, где творчество педагога неизбежно транслируется, переходит в творчество ребенка. Поэтому одно из важных качеств педагога как творческой личности – это исключительно высокий уровень эмпатии, или, по очень удачному выражению и названию книги В. Леви, «Искусство быть другим» [6]. И чем выше способность педагога к сочувствию, состраданию, сопереживанию, наконец, к творчеству, тем выше его профессионально-творческие результаты. В. Леви, характеризуя разнообразие творческих проявлений педагога, показывает, что педагог, в зависимости от ситуации, может быть наблюдателем, контролером, наставником, исследователем, врачом, товарищем, критиком и так далее. На вопрос «Гений общения, каков он?», В. Леви выделяет следующие качества:

- «Плюс интерес. Огромное любопытство, колоссальная жадность к людям, отсюда повышенное внимание, и тонкая наблюдательность, и превосходная память на все, касающееся другого...
- Минус тревожность. При всей живости, подвижности этот человек на редкость спокоен. Центры страха как бы недоразвиты: беспечность до беззаботности. Замечательно, однако, что, по крайней мере, в 90 случаев из 100 эта беспечность оказывается мудростью.
- Плюс обратная связь. Вы еще взгляды даете, а он взглянул уже трижды, и понимает Ваш взгляд как старого знакомого... Высокая чувствительность к изменениям... Способность легко, быстро перестраиваться, превосходная подвижность психики – свойство врожденное, но поддающееся тренировке. Сопутствующие качества: ловкость, тактичность, находчивость, остроумие, артистизм.
- Плюс артистизм. Богатство жестов и интонаций; превосходный рассказчик, имитатор мим. Вкус подробности, кочным деталям. Неистощимый игровой азарт не карточного игрока, а ребенка, жаждущего жить разными жизнями.
- Плюс агрессивность. При общем фоне доброжелательности и благодушия гений общения не лишена агрессивности, которая проявляется редко, но метко...
- Плюс оптимизм. Оптимизм как убеждение, как жизненная установка, и оптимизм, как состояние, ощущение радости бытия – вещи разные, хотя и взаимосвязанные.

- Минус предвзятость. Отсутствие предрассудков. Совместная невосприимчивость к каким-либо посторонним мнениям человека, равно как и титулам и званиям, загромождающим сущность.
- Плюс симпатия. И ряд педагогических принципов, которыми руководствуются творческий работающий педагог: «Принцип первый – вникни. Принцип второй – создай благоприятную атмосферу. Принцип третий – не унижай. Принцип четвертый – возвышай» [7, с. 85].

Все авторы указывают на то, что существуют способности общие и специальные. К общим способностям относятся, прежде всего, способности интеллектуальные: хорошая память, сообразительность и другие. К специальным способностям относятся те, которые необходимы для успешности выполнения специальных видов деятельности.

Показателем уровня общих способностей учителя, как правило, является успешность обучения в средней школе педагогическому учебному заведению. Но если бы для овладения мастерством было бы такое положение: кто отлично учится в педагогическом учебном заведении, тот столь же успешно справляется с самостоятельной педагогической деятельностью. Однако наблюдаются случаи, когда человек учится блестяще, а с самостоятельной работой справляется плохо. Довольно часты и противоположные случаи: студент не особенно успешно учится, а с самостоятельной работой быстро овладевает педагогическим мастерством и пополняет запасы теоретических знаний. Следовательно, для успешного овладения профессией необходимы специальные способности [8].

Уровень специальных педагогических способностей проявляется в глубине, разносторонности информации, которую педагог может получить об особенностях развития своих учащихся; в быстрой перестройке своей деятельности.

Ряд авторов, такие как А. К. Маркова и Л. М. Митина выделяют следующие психологические качества самого педагога, важные для его педагогической деятельности. Перечислим их.

Педагогическая эрудиция –

запас современных знаний, которые педагог гибко применяет при решении педагогических задач.

Педагогическое целеполагание –

потребность педагога в планировании своего труда, готовность к изменению задач в зависимости от педагогической ситуации. «Педагогическое целеполагание – это способность педагога видеть сплав целей общества и своих собственных и затем предлагать их для принятия и обсуждения учениками» [9, с. 54].

В ходе анализа педагогических ситуаций разворачивается педагогическое мышление как процесс выявления и внешнего заданного, скрытых свойств педагогической деятельности в ходе сравнения и классификации ситуаций, обнаружения в них причинно-следственных связей.

Особый интерес здесь представляет практическое педагогическое мышление. Это анализ конкретных ситуаций с использованием теоретических закономерностей и принятия на основе этого педагогического решения. «**Практическое мышление** – это всегда подготовка к преобразованию деятельности, направленной на внесение внешних изменений. Практическое мышление осуществляется обычно в условиях дефицита времени, имеет ограниченные возможности для проверки предположений» [10, с. 20]. Вариантом практического педагогического мышления является диагностическое мышление педагога – анализ отдельных черт ребенка и связывание их воедино с учетом прогнозирования развития личности.

Для анализа мышления педагога важно поставить два вопроса:

- аналитическое дискурсивное, развернутое во времени, имеющие выраженные этапы;
- интуитивное мышление, которое характеризуется быстротой протекания, отсутствием четко выраженных этапов, минимальной осознанностью.

Педагогическая интуиция –

это «быстрое, одномерное принятие педагогом педагогического решения с учетом предвидения дальнейшего развития ситуации без развернутого осознанного анализа» [11, с. 21].

Важной чертой педагогического мышления является педагогическая импровизация – нахождение неожиданного педагогического решения и его мгновенное воплощение, совпадение процессов создания и применения при их минимальном разрыве.

Резюмируя вышеизложенное, отметим, что в ходе изучения педагогом детей и самого себя совершенствуется также ряд других профессионально важных качеств.

Педагогическая наблюдательность, зоркость, педагогический слух – понимание педагогом сущности педагогической ситуации по внешним незначительным признакам деталей, при этом умение вводить в мир ребенка по малоприметным нюансам его поведения, способность выразительными движениями читать

человека как книгу.

Педагогический оптимизм – подход педагога к ребенку с оптимистической гипотезой, с верой в его возможности, резервы его личности, способность видеть в каждом ребенке что-то положительное, на что можно опереться.

Педагогическая находчивость – умение гибко перестраивать трудную педагогическую ситуацию, придавать ей положительный эмоциональный тон, позитивную и конструктивную направленность.

Педагогическое предвидение – умение предвосхищать поведение и реакцию детей до начала или до завершения педагогической ситуации. Предусматривать их свои затруднения.

Педагогическая рефлексия – обращенность сознания педагога на самого себя, учет представлений детей о его деятельности и представлений ребенка о том, как педагог понимает деятельность ребенка. Рефлексия означает осознание педагогом себя со стороны в меняющихся ситуациях. Педагогу важно развивать у себя здоровую конструктивную рефлексию, приводящую к улучшению деятельности, а не к разрушению ее постоянными колебаниями. Педагогическая рефлексия – это самостоятельное обращение к самоанализу без того, чтобы от него это потребовала администрация учебного заведения.

1 Маркова А. К. Психология труда учителя. - М., 1993. - С. 41.

2 Маркова А. К. Психология труда учителя. - М., 1993. - 190 с.

3 Кузьмина Н. В. Способности, одаренность, талант учителя. - Л., 1985. - 32 с.

4 Андреев В. И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. Основы педагогики творчества. - Казань, 1988. - 236 с.

5 Кузьмина Н. В. Формирование педагогических способностей. - Л., 1991. - 98 с.

6 Леви В. Л. Искусство быть другим. - М., 1980. - 207 с.

7 Леви В. Л. Искусство быть другим. - М., 1980. - С. 85.

8 Гуревич К. М. Профессиональная пригодность основных свойств нервной системы. - М., 1970. - 272 с.

9 Маркова А. К. Психология труда учителя. - М., 1993. - С. 54.

10 Маркова А. К. Психология труда учителя. - М., 1993. - С. 20.

Резюме

В данной статье рассматривалась педагогическая направленность педагога и его профессионально значимые качества.

Ключевые слова: Педагогическая направленность, профессионально значимые качества педагога

Summary

The orientation of personality of teachers shows up in all his professional vital functions and in separate pedagogical situations, determines his perception and logic of behavior, all look of man. Development of pedagogical orientation is assisted by the change of motivation of teacher from the subject's side of his labour to the psychological sphere, interest in personality of students.

Keywords: Pedagogical mastery, professional tasks, are a professional competence
УДК: 37.035:323(574)

ЖАСТАРҒА ЕЛБАСЫНЫҢ «МӘНГІЛІКЕЛ» ИДЕЯСЫ АРҚЫЛЫ ОТАНСҮЙГІШТІКТӘРБИЕБЕРУДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

А. Қ. Дүйсенбаев – п.ғ.к., Қазақ-орыс халықаралық университетінің доценті, Ақтөбе қ.,

А. Ақжолова – ф.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ, аға оқытушы, Алматы қ.

Аталған мақалада жастарға Елбасының «Мәңгілікел» идеясы арқылы отансүйгіштіктәрбие берудің педагогикалық негіздері қарастырылады. Қазіргі уақытта «Қазақстандық керемет» деген ұғым негізінде тәрбие жүзін құруымыз керек. Оның негізінде қазақ ұлтының –

құдыреттілігі, имандылығы, адамгершілігі, патриоттық тәрбиесі туралы насихаттаудың маңызы зор. Автор қазақ халқының жастардың бойында отансүйгіштіктәрбие беруді қалыптастыру мәселелерін еталдау жасайды.

Тірек сөздер: Қазақстандық керемет, патриотизм, отансүйгіштіктәрбие, қазақстандық патриотизм, «Мәңгілікел» идеясы, ұлттық тәрбие, қазақ патриотизмі

Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуын жеделдетуге, қоғамның саяси және рухани өмірі саласындағы міндеттерді қайта жаңартуға бағытталған идеялық-тәрбие жұмыстары мемлекетіміздің

кеттің стратегиялық бағдарымен анықталды. Еліміздің тәуелсіздігі қалыптасып, егемендікке жетуі қазақ халқының және республикада тұратын басқа да халықтардың ұлттық дүниетанымының өсуіне жағдай жасады.

Қазақстанның жоғарғы оқу орындарында студенттерге қазақ халқының этностық ерекшеліктерін, тарихы мен мәдениетін, сондай-ақ халықтың батырлық-қыздарының ерліктері мен дәріптеу жастарға патриоттық тәрбие берудің және оны қазіргі жағдайда зерттеудің қажеттілігін арттыратын түсініктерді.

Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасының негізгі міндеттерінің бірі қазақстандық патриотизмге, биік мәдениетке, адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуге тәрбиелеу болып табылады. Бұл жастарға этнопедагогикалық негізде білім беріп, патриоттық тәрбиелеу ісінен ұсқау әрі оның қажеттілігін анықтайтын бағдарламаларды енгізуді қамтамасыз етеді [1].

Соңғы жылдары қалыптасқан тәрбие жүйесі көпшілік жағдайда сөз, ұран, мәліметтік сипатта болып, жоғары оқу орындарындағы студенттердің міндетті түрде қоғамдық пайдалы іс-әрекетке қатысуын қарастырмады, оларға патриоттық тәрбие беру бағытында мытуды қиындатты. Мұның өзін қазіргі кезде жоғары оқу орындарында тәрбие берудің мәселесіне жаңаша көзқарастыруынан қараудың және студенттердің патриоттық сана-сезімін, сапаларын, мінез-құлқын қалыптастырудың көздейтін тәрбиенің формалары мен әдістерін жетілдіруді талап етеді. Бұл бүгінде байсалдылық, табандылық, батылдық, батырлық, қайсарлық туралы білім ғана емес, өнегелік көрсету қажет болып отырған уақытта аса маңызды.

Қазіргі уақытта «Қазақстандық керемет» деген ұғым пайда болды. Ол тек бастамасы. Оған нағыз сай болу үшін жан-жақты дамуымыз керек. Қазақ ұлтының құдіреттілігі, имандылығы, адамгершілік көзінен, жүрегінен көрініп тұрған, патриоттығын ішінде ұйып жатқан кеңхалық. Бүкіл білім беру жүйесі арқылы осыларды сыртқа шығару, жоғарғы дәрежеге көтеруге қажет, олу үшін сапалы патриоттық тәрбие керек. Бұл сырттан ғана келетін әсер емес, ол іштен шығатын, дамитын, қалыптасатын ерекше қасиет. Ол қазақ менталитетінің ғасырлар бойы қалыптасып келе жатқан халыққа тән сана мен келген ойлау нәтижесі.

Қазақстан Республикасының егемендік болып анықталуы мен мемлекеттік тіл болуымен қатар өткен тарихымызды қайта қарап, ондағы рухани құндылықтарды елестетіп және рухани құндылықтардың қорына өлшеусіз үлес қосатын мұраларын зерделеп зерттеу бүгінгі күрделі тәрбиесінің кереметіне жарау, өзекті мәселелердің бірі болуда.

Қазақстан Республикасында білім берудің сапалық бойынша қоғамның бүгінгі күні талабы әрбір адамды Отанын сүйуге, туған жерін құрметтеуге, ата-бабаның озық салт-дәстүрлерінің құндылығын мақтан тұтуға, әлемде халықтар арасындағы бейбітшілік үшін достықтың ғайт уабағын берудің алмайынша бекеттің қажеті санайды. Сондықтан болашақ мамандардың патриоттық тәрбиесіне ерекше мән беру, олардың бойында патриотизмді қалыптастыруға болашағының өркендеуін, еліміздің еңбекшілікпен бейбітшіліктің мәңгілік қанат жаюына қамтамасыз ететіні анық. Өйткені патриотизм әлемдегі бейбітшілік үшін күрес пен, адамзат өміріне қауіп төндіретін термоядролық, экологиялық және террорлық апаттың алдыналуымен, халықаралық қатынастардың күрмеу және әлемдегі жанатәртүрлі бекітумен, өз ара түсіністіктің негізге алумен, тәуелсіз елдер мен және басқа да мемлекеттер мен көршілік татуластықпен, іскерлік ынтымақтастықпен тығыз байланыста болуымен өлшенеді.

Студенттер бойында патриоттық сана қалыптастыру тек қана жиыноткізу мен шектеліп қалмауы тиіс. Бұл бағытта атқарылатын жұмыс жоғары оқу орындарында оқу-тәрбие процесінің өзектісі, ең маңыздысы болып белгіленуі қажет.

Қазақстанда патриоттық тәрбиенің біртұтас жүйесі жасалып, әсіресе қазақстандық патриотизмді қалыптастырудағы рөлі шынайы бағалануы тиіс. Сондықтан да үкімет тарапынан арнайы бағдарламалар қабылдануы тиіс. Олар мерзімді баспасөздердің толығымен жарияланып, сол қабылданған бағдарламалардың жүзеге асырылуының нәтижелері басылым беттерінен көрініс тауып жатса, жастардың бойында қазақстандық патриотизмді қалыптастыруда оң шешім болар еді. Саяси-әлеуметтік тұрғыдан бүгінгі күнгі ерлік рухы және отансүйгіштік тәрбие мәселесі бойынша ғалым Р.Б. Әбсәттаровалғашқылардың бірі болып, «қазақстандық патриотизм» ұғымын атүсінік береді: «Қазақстандық патриотизмді егеменіміз –

Қазақстанда өмір сүретін барлық ұлттардың отансүйгіштік сезімімен бірлігі» [2, 124]. Зерттеушінің пікірінше «қазақстандық патриотизмнің» еліміздің тәуелсіздігін нығайтуда және халықтар достығын насихаттауда маңызды зор болып табылады. Бұл ретте Қазақстан Республикасының бірлігі мен тұтастығы және әлеуметті

қдамуына сипаттама беріледі. Патриотизм дегеніміз – Отанға деген сүйіспеншілік, әрбіразаматтың мемлекет алдындағы борышын жан қиярлықпен орындау. Ал «Қазақстан» ұлттық энциклопедиясында: «Отаншылдық, отансүйгіштік, патриотизм (грек. *patris* – Отан) – адамның Отанына, туған еліне, оның тіліне, салт-дәстүрімен мәдениетіне деген сүйіспеншілік сезімі», – деп анықтама берілген [3, 218].

Ал, қазақстандық патриотизм Қазақстанның азаматының өзіносы елдің төлбаласы, нағыз азаматы ретінде сезінгенде, Қазақстанның өзінің туған елі, Отаны деп есептеген жағдайда ғана қалыптасады дей келе, Қазақстанның патриоттықандай болу керек екенін белгілесек, онда оның ерекшеліктері мынада:

- Қазақстан бір ұлтты мемлекет. Онда тұратын ұлт өкілдері «Мәңгілік қазақ елінің» тілін, ділін, дінін құрметтеп және азаматы екендігіне мақтан тұтуы тиіс;

- Қазақстанда тұратын барлық диаспора өкілдері Отанды қорғауға дайын болуға міндетті;

- Қазақстан халықтарының ұлы державалық патриоттық сезімге ұмтылдыру мақсатында қазақстандыққа жайып қасану;

- Қазақстан Республикасының азаматының Отанын қорғауға деген онқөз қарасын қалыптастырып, Қазақстан Республикасының қарулы күштерінің әскер қатарында болатынына ұлттық патриоттық сезімін тудыру;

- Қазақстанның әрбіразаматы «ҚАЗАҚ» туғанын бақытты сезінуі қажет;

Әрбір халықтың тарихи өмірінде қолжеткізген құнды дүниелері – рухани және адами қасиеттері, құлықтылық (моральдық нормалар) үлгілері бар. Сондықтанда әрбір жаңа ұрпақ үшін мәнді тәрбие –

ұлттық тұрғыдағы тәрбие үлгісі болып табылады. Өйткені, мұнда тәрбиенің негізін замандар бойы қалыптасып келген асыл рухани құндылықтар және биік зеттілікпен құлықтылық тұрғысындағы ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып жататын, адамның адамдық қасиетін нығайтып, әрі асылдандыратын халықтың даналық өмір-салтын аңтуына пәтератын бұл жымас ережелер мен қағидалар құрайды. Ұлттық тәрбие – адам өмірінің алтын арқауы. Ұлттық тәрбие жалпы адамзаттық рухани құндылықтарды жоқ қашығармайды, қайтасолармен үндесіп жатады. Бұл бір-бірін байытып, құнарландырып отырады. Ұлттық тәрбиеленгендерден пәнаралға адам –

рухани бай адам. Ондай адам жалпы адамзаттық тұрғыдан мәдени және рухани құндылықтарды бойынатын зертсіздіксіздік, сөйтіп, толық әрі кемі адам дәрежесін зертсіздік жетеді. Ұлттық менталитет – тұнып тұрған рухани қазына. Халықтың тілі мен мәдениеті болсын, салт-дәстүрі мен наным-сенімі болсын – мұның бәрі де әрбір халықтың інісі асылдақым батыр рухани дүниелер. Әсіресе, наным-сенімнің әрбір халықтың өмірінде алатын орны өзгеше. Халықтың дәстүрлерінің қоғамдық мәнін жойып, отбасылық мәнге ғана ие болды. Оның өзі бертін келе, мектеп, жоғары оқу орындарының тәрбие жұмыстарының негіздеріне кірді. Зерттеуші С. Т. Иманбаева өзінің «Оқушылардың ұлттық жауынгерлік дәстүр арқылы ерлікке баулудың педагогикалық негіздері» атты ғылыми диссертациясында: «Жауынгерлік дәстүр дегеніміз – тұтас қазақ қолының жауынгерлік сипаттағы зертсіздігінің үзбей ұстауы», – дейді. Мұнда қазақ батырларының ерлігі, батырлығы және соғыс барысындағы жеңістері және оларды жас ұрпаққа отансүйгіштік тәрбие беру деп аялдану жолдары көрініс береді [4, 17].

Жоғары оқу орындарында студенттерге қоғамдық белсенділігінің зертсіздігіне патриоттық тәрбие беруінің маңызы зор екенін біз зерттеулерімізде байқадық. Өйткені егемендік болған соң сол елдің елдік белгісі – ұлттық патриотизм тәрбиесі аяқын көрінуі тиіс. Ұлтының наным-сенімдерін, саяси көзқарастарымен бағыт-бағдарын, ұлтының әрбіразаматы өз ұлтының ерекшеліктерін танып білуі керек. Ұлттың салт-дәстүріне құрметпен қарау, оның тілі мен ділін, дінін сыйлау, жетістіктерін еш аттану – ұлттың әрбір өкілінің азаматтық борышы. Біздің зерттеуімізdekөтеріліп отырған ұлттық патриотизм ерекшеліктері студенттердің өз ұлтының тарихын, батырларымен біртұартулғаларының ерліктерінің білуіне негізделеді.

1 Назарбаев Н. Ә. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Егемен Қазақстан, 2011, №258.

2 Абсаттаров Р. Б. Национальные процессы: Особенности и проблемы. – Алматы: «Ғылым», 2005. – 248 с.

3 Қазақстан. Ұлттық энциклопедия. Т. 7. / Бас ред. Б. Аяған. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, 2005. – 728 б.

4 Иманбаева С. Т. Оқушылардың ұлттық жауынгерлік дәстүр арқылы ерлікке баулудың педагогикалық негіздері: пед. ғыл. канд. ... автореф.: 13.00.01. – Алматы, 1995. – 23 б.

Резюме

В статье рассматриваются педагогические основы патриотического воспитания через идею «Вечная нация» Президента. В настоящее время должны создаться условия воспитания на основе понятия «Казахстанское чудо». Важность этой системы в том, что пропагандируется могущество, вера, нравственность, патристическое воспитание. Автор анализирует проблемы формирования

рмирования у молодежи чувства казахстанского патриотизма.

Ключевые слова: Казахстанское чудо, патриотизм, патриотическое воспитание, идея «Вечная нация», национальное воспитание, казахстанский патриотизм.

Summary

In article are recovered the pedagogical basics of patriotic education through idea "The eternal nation" of the President. In present time has to create an educational system on the basis of the concept "Kazakhstan Miracle". Importance of this system that the power, belief, moral, patriotic education is propagandized. The author analyzes formation problems at youth of feeling of the Kazakhstan patriotism.

Keywords: Kazakhstan miracle, patriotism, patriotic education, idea "The eternal nation", national education, Kazakhstan patriotism

УДК:37.035:323(574)

СОВРЕМЕННАЯ МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ КАК НАУКА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Г.Т. Джамангараева – КазНПУ имени Абая,
Ш.Б. Калбергенова – Университет Алматы, магистр, г. Алматы

Бұл мақалада шет тілінің қытуының әдістемесі ғылымның өзекті мәселесі ретінде, жеке әдістеменің шет тілінің қытуының теориясының әдістемелік ұсыныстарының ерекшеліктерін көрсетеді. Әртүрлі деңгейлі кантропоцентричность, пәндік байланыс ретінде сипатталып, әдістеменің философиямен, лингвистикамен, психология және дидактикамен байланысына ерекше мән беріліп, талдау жасалынған. Әдістеменің ғылым ретінде объектік-пәндік саласының ерекшелігі негізделіп, әлеуметтік-қоғамдық дамудың объективтік заңдылықтарының гуманитарлық саламентығыз байланыстығы зерттелген.

Тірек сөздер: пәнаралық байланыс, әлеуметтік-қоғамдық даму, объективтік заңдылық

Настоящая статья посвящена анализу специфических характеристик современной методики обучения иностранным языкам (МОИЯ) как науки, ее статусу и месту в системе научного познания. Как известно, в начале своего пути (начало прошлого века) МОИЯ трактовалась как совокупность приемов и последовательности шагов, используемых учителем для того, чтобы учащиеся усвоили необходимое содержание обучения иностранному языку (ИЯ). Первыми возникли так называемые частные методики, в которых давалось описание практических шагов по обучению учащихся конкретному ИЯ. Постепенно, по мере накопления познавательных наблюдений в области преподавания ИЯ их обобщений, складывалось методическое научное мышление, которое уже в середине прошлого века сформировало общую методическую научную картину. Именно с этого периода начинается золотой век отечественной МОИЯ как самостоятельного научного направления и понятие «методика» обучения ИЯ приобретает расширительное значение. Представители «золотого поколения» методистов, к числу которых полным правом можно отнести А.А. Мирюкова, И.В. Рахманова, И.Л. Бим, С.К. Фоломкину, Н.И. Гезидр., вели интенсивный многолетний научно-познавательный поиск доказательств того, что методика есть непростая совокупность рекомендаций и предписаний, позволяющих организовать учебный процесс по ИЯ. Ими накоплен богатый фонд методических знаний, представляющий МОИЯ как науку, исследующую цели, содержание, методы, средства и способы обучения ИЯ и воспитания средствами ИЯ, – науку, позволяющую исследовать эффективность разных моделей обучения иностранным языкам. В последние десятилетия нынешнего столетия МОИЯ трактуется как теория обучения ИЯ, представляющая собой строго структурированную систему знаний о закономерностях «приобщения» обучающегося к новой для него лингвокультуре (язык + культура) во взаимосвязи с родным языком и исходной культурой обучающегося [2, с. 54].

Таким образом, современная МОИЯ прошла сложный и богатый путь научного познания: от исключительно эмпирического осмысления процесса обучения ИЯ до теоретического обоснования целостной, развивающей системы научных понятий, способов и средств методического научного познания. Она доказала свою способность формулировать собственные теоретические постулаты в рамках исторически обусловленной, социальной и культурно детерминированной в своем развитии методической (концептуальной) системы приобщения учащегося к лингвокультурному опыту и реализовать их в конкретных учебных материалах, технологиях, средствах обучения, в реальном учебном процессе. Под научной картиной мира мы, вслед за В.С. Степиным, понимаем обобщенную характеристику предмета исследования науки, т.е. обобщенные схемы-образы предмета исследования, посредством которых фиксируются основные системные характеристики изучаемой реальности [13, с. 197].

Поэтому некий скептицизм, выражаемый нередко по отношению к статусу МОИЯ как научной дисциплины

ины, является проявлением определенной неосведомленности и дилетантства [16, с. 78].

Настановление МОИЯ как науки оказывали и оказывают влияние различные факторы. К ним следует отнести, прежде всего, те задачи, которые в конкретную историческую эпоху перед методической наукой выдвигает общество. Помимо этого, влияние на МОИЯ оказывает состояние других наук. Ее теоретические постулаты всегда учитывали и учитывают парадигмальный взгляд философов и дидактов на феномены «образование» и «обучение», лингвистов – на «образ языка» как основного объекта исследования, психологов – на процесс познания и учения. Этим обусловлен междисциплинарный характер МОИЯ как науки, которая в своих изысканиях, связанных с теоретико-методологическим обоснованием методических феноменов и формулировкой собственной системы понятий, не замыкается на свое содержание и не ограничивается исключительно внутренним миром резерва совершенствования, а контактирует с другими научными областями и, прежде всего, с философией, лингвистикой, психологией, педагогикой и дидактикой. В то же время следует иметь в виду еще один важный фактор, обуславливающий специфику методического познания. Это предшествующая история методов обучения ИЯ и актуальное состояние развития собственно методической науки. В связи с этим важно иметь представление о том, какие особенности характерны для МОИЯ на современном историческом этапе ее бытования. На некоторые из них остановимся подробнее [14, с. 153].

Как известно, МОИЯ как научная дисциплина связана с образовательной средой, которая создается человеком в которой она является главным действующим лицом. Это дает основание отнести МОИЯ к числу гуманитарных научных дисциплин, которые «концентрируются вокруг проблемы человека» [8, с. 274] и исследовательский предмет которых включает в себя «человека, его сознание и частоты выступает как текст, имеющий человеческий смысл» [13, с. 9], «ценностно-смысловые» измерения.

В гуманитарной сфере тесно переплетаются объективные закономерности социально-общественного развития и индивидуальные интересы, мотивы, потребности и возможности конкретного человека. Поэтому МОИЯ как гуманитарная наука ориентирована, прежде всего, на решение социально-практических задач, связанных с реализацией актуальных потребностей общества в изучении его гражданами неродных языков и повышении качества языкового образования. При этом она, опираясь на объективные закономерности общественного развития и науки, учитывает ценностно-смысловые взаимосвязи, возникающие в обществе, в образовании. Это положение придает методическому познанию неповторимую сущностную особенность – антропоцентричность.

Антропоцентричность проявляется, прежде всего, в принятии современными методистами антропоцентрической парадигмы научных исследований [3], потребовавшей «разворота» научного поиска в сторону специфики человека как неродного языка, его общих и ключевых компетентностей как конституирующих личностных характеристик. В контексте данной парадигмы личность каждого, кто включен в образовательную деятельность в сфере ИЯ, становится естественной точкой отсчета анализа и обоснования закономерностей иноязычного образования.

Именно личность, находящаяся в измерении, по меньшей мере, двух лингвокультур, признается в современной лингводидактике как ценность [6; 14], при этом особую значимость приобретают такие категории, как: личностный опыт, эмоции, мнения, чувства. Это дает основание увязывать иноязычное образование не только с «присвоением» обучающимся определенной совокупности иноязычных знаний, навыков и умений, но и с изменением его мотивов, отношений, личностных позиций, систем ценностей и смыслов. В этом состоит основная цель иноязычного образования на современном этапе его развития [4].

1 Бучило Н. Ф., Исаев И. А. История философия науки. – М.: Проспект, 2012.

2 Гальскова Н. Д. Соотношение дидактики, лингводидактики и методики обучения иностранным языкам // Методика обучения иностранным языкам: традиции и современность. – М.: Титул, 2010.

3 Гальскова Н. Д. Основные парадигмальные черты современной методической науки // Иностранные языки в школе. – 2011. – № 7.

4 Гальскова Н. Д. Проблемы современного иноязычного образования на современном этапе и возможные пути их решения // Иностранные языки в школе. – 2012. – № 9.

5 Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика. – М.: Академия.

6 Гальскова Н. Д., Тарева Е. Г. Ценности современного мира глобализации и межкультурное образование как ценность // Иностранные языки в школе. – 2012. – № 1.

7 Горлова Н. А. Тенденции развития методики обучения иностранным языкам: учебное пособие. – М.: МГПУ, 2010.

8 Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987.

9. Лукашевич В. К. *Философия и методология науки: учеб. пособие.* – Минск: Современная школа, 2006.
10. Микешина Л. А. *Философия науки.* – М.: Издательский дом Международного университета в Москве, 2006.
11. Пассов Е. И. *Методика как теория и технология иноязычного образования.* – Кн. 1. – Елец: МУП «Типография» г. Ельца, 2010.
12. Сериков В. В. *Обучение как вид педагогической деятельности.* – М.: Издательский центр «Академия», 2008.
13. Степин В. С. *Философия науки. Общие проблемы.* – М.: Гардарики, 2008.
14. Тарева Е. Г. *Динамика ценностных смыслов лингводидактики // Лингвистика и аксиология: этносемиотрическая ценностных смыслов: коллективная монография / отв. ред. Л. Г. Викулова.* – М.: ТЕЗАУРУС, 2011.
15. Ушаков Е. В. *Введение в философию и методологию науки.* – М.: КНОРУС, 2008.
16. Халеева И. И. *Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков).* – М.: Высшая школа, 1989.

В статье рассматриваются актуальные проблемы методики обучения иностранным языкам как науки, вскрываются факторы, обуславливающие специфику ее развития от методических рекомендаций частной методики до теории обучения иностранным языкам. Особое внимание уделяется анализу взаимосвязей методики и философией, лингвистикой, психологией и дидактикой, а также описанию таких ее характерных черт, как междисциплинарность, антропоцентричность, разноразностность. Обосновывается специфика объектно-предметной области методики как науки а также в гуманитарной сфере тесно переплетаются объективные закономерности социально-общественного развития.

Ключевые слова: межпредметная связь, социально-общественное развитие, закон объективности

The article deals with current problems of the methodology of teaching foreign languages as a science, opened the factors causing the specifics of its development of guidelines and private methods to the theory of teaching foreign languages. Particular attention is paid to the analysis of interrelation techniques with philosophy, linguistics, psychology and didactics, as well as a description of its characteristics such as interdisciplinarity, anthropocentric, tiered seating. Substantiates the specificity of the object-domain techniques as a science as well as in the human sphere is closely intertwined objective laws of social development.

Keywords: intersubject communication, socially-social development, the law of objectivity

УДК: 379.8-053.5

МЕКТЕПЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІ ОЙЛАЙҚАБІЛЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҒЫЛЫМИ НЕГІЗДЕРІ

А. А. Алимбекова, К. Б. Малдыбаев – Абай атындағы ҚазҰПУ,

Жалпы, жас ерекшелік және әлеуметтік педагогика кафедрасының аға оқытушылары

Мақалада мектеп жасына дейінгі балалардың креативті ойлайқабілеттерін қалыптастырудың ғылыми негіздері берілген. Адамның шығармашылықпен ойлау қабілеттерін білім беру жүйесінде мектепке дейінгі оқу-тәрбие үрдісінен бастаудың өзектілігі айқындалған. Креативті ойлау мәселелерінің алыс, жақын шетелдерде және Қазақстан ғалымдарының идеялары талданған.

Тірек сөздер: ақыл-ой, баланың дамуы, креативті ойлау, шығармашылық ойлау, таным, ақпарат, сана, қызығушылық, таным, қажеттілік, қоршаған орта б.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың 2014 жылдың 17 қаңтарындағы Қазақстан халқына Жолдауында «Қазақтың мәңгілік ғұмыры ұрпақтың мәңгілік болашағын баянды етуге арналады. Ендігі ұрпақ – мәңгілік қазақтың перзенті. Ендеше, қазақ елінің ұлттық идеясы – Мәңгілік ел!» [1] деді. Бұл сөзді білім беру саласында жүрген адамдар қазіргі қоғамдық прогрестің заңдылықтарынан туындаған ғылыммен білімнің және тәрбиенің айрықша басымдылыққа ие деп түсінуге мәжбүр. Қазақстанда соңғы жылдары қабылданған құжаттардың мазмұнына адамзат дамуының жаңа кезеңіне жаңа білім беру жүйесі, жаңа оқыту жүйесі, жаңа білім беру философиясы мен жаңа білім үлгісі сәйкес келу керектігін міндеттеп отыр. Соның бірі оқу-тәрбие үрдісінде жастардың креативті ойлай білуге баулу.

Адамның креативті ойлау қабілеттерін білім беру жүйесінде мектепке дейінгі оқу-тәрбие үрдісінен бастаудың маңызы зор, себебі баланың тәрбиесі отбасынан кейін, күрделі білім беру жүйелерінде жалғасады. Осындай күрделі білім беру жүйесінің алғашқы фундаменті – мектепке дейінгі оқыту мен тәрбиелеу ұйымдары.

«Қазақстан Республикасының Президенті Н. Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: «...ту көрсеткішінің жоғарылығын, жалғасып жатқан демографиялық өсімді ескеріп, мен «Балапан» бағдарламасын 2020 жылға дейін жүзеге ашып қалыптастырамын. Үкімет пен әкімдердің алдына балаларды мектепке дейінгі білім беру және тәрбие мен 100% қамтуға қолжеткізуді міндетін қоямын» [2] деген.

Елбасының бұндай міндет қоюының астарында, азаматтық қоғамда өмір сүріп, оның даму жолдарын да еңбектеу үшін, қажырлы, қайратты, алдына бір мақсаттармен зеп, оларды орындауға атсалыса отырып, өз беті нше іздене алатын, жаңалықтарға құштар, білімді, өзінің іс-әрекеттері үшін жауап бере алатын, сын тұрғыдан ойлай қабілеттері қалыптасқан, қиындықтарды жеңілетін, қажымайтын, белсенді, парасатты тәуелсіз Қазақстанның саяси-әлеуметтік, экономикалық дамуына және республиканың өркениетті елдер қатарында өмір сүру үшін еңбек ететін ел жанды азаматтардайында саясаты тұр. Ал жаңа заман талаптарына сай құрылған мектепке дейінгі ұйымдар сапалы адамдар капиталындамытудың негізі болып табылады.

Қазіргі Мемлекеттің жалпыға міндетті мектеп алды даярлық жасындағы балаларды жан-жақты дамыту арқылы креативті ойлау қабілеттерін қалыптастыруға бағыттылған білім беру стандартының мазмұны, бір-бірімен тығыз байланысты «Денсаулық», «Қатынастық», «Таным», «Шығармашылық», «Социум» білім беру салаларының мақсатын анықтап отыр. «Таным» білім саласында «Сенсорлық-танымдық құзырлықтың стандарты: ақпаратты естесіңіз және қоршаған ортаны зерттеудің бағыттары көрсетілген» [3].

Стандартқа сәйкес дайындалған «Балбөбек», «Алғашқы қадам», «Зерек бала», «Біз мектепке барамыз» бағдарламалары оқу-тәрбие үдерісінде балалардың денсаулығын күтуге және жеке бас мәдениетін тәрбиелеуге байланысты алғашқы түсініктерін қалыптастыру, дүниетанымын қалыптастыру мақсатында жаңа ақпаратты меңгеруге қызығушылығын тудыру, яғни өз бетінше кітап, журналдар оқып, түрлі бағдарламаларды көру, яғни шығармашылық ойлауды ағдыларынигеруіне бағытталған [4,5,6,7].

Баланы креативтілікке баулу қазақ халқындағы сырлар бойы жалғасқан. Қазақ халқы баланың ақыл-ойының дамуына үлкен мән берген. Қазақ халқында әжесінің ертегісімен өскен бала-зерек, ойға құйріккеледі деген пікір қалыптасқан. Абайдың ақындығына, шығармашылығына Зере әжесінен естіп өскен ертегілерімен өсиетті ізгі серіні тигізген. Сонымен қатар Ш. Уалихановтың ұлттық мәдениет пен рухани құндылықты игеруіне зорықпалы еткен әжесі Айғаным болғанын жақсы білеміз.

Мектепке дейінгі балалармен бастауыш сынып оқушыларының даму ерекшеліктері туралы елеулі педагогикалық идеялар айтқан Р.М. Қоянбаев халық педагогикасының баланың ақыл-ойындамыту әсерін зерттей келе ғылыми анықтама берген: «Халық педагогикасы бойынша ақыл-ой тәрбиесі деп шәкірттердің ойлау қабілеттерін, сана-сезіміне оқу және еңбек процесінде дамытуды айтады» дей отыра баланың ақыл-ой күштерін, шығармашылықпен ойлауына бағыттау үшін кәсіби мамандар, яғни тәрбиешілер мақсатты түрде іс-

әрекетін ұйымдастыра білуі керек. Себебі баланың ойланудың ең жоғарлаған сәйісінің болашақта шығармашылықпен ойлану мүмкіндігі қалыптасады. Креативті ойлау әрадама жаңа идеяларды ұсынуға және жаңа мүмкіндіктерді көруге, мәселелерді тиімді шешуге қалетеді. Р.М. Қоянбаев Педагогикалық сөздігінде «Креативтік-тұлғаның салыстырмалы беріктігін сипаттайтын құрамасы, шығармашылығының қабілетін, шығармашылық дарындылығының деңгейі» деген. Бұның барлығы баланың шығармашылық ойлауының қамтамасыз ететін таным қызығушылығымен байланысты жүзеге асады. Ғалым таным және қызығушылыққа ғылымдарын талдап ғылыми анықтама берген: «Таным психикалық процестердің (түйсік, қабылдау, зейін, ойлау, сөйлеу, т.б.) дамуымен бірге баланың психикалық қасиеттерінде (қабілет, бейімділік, мінез) қалыптаса бастайды. Осыған байланысты ойлаудың қабылдағыштық, бақылағыштық, білуге құмарлық, ізденпаздық сияқты болымды жақта-ры да жетілетүседі» [8] дейді. Бұдан біздің түсінгеніміз-таным қоғамдық тәжірибенің дамуымен тәуелді адам ойлауында шындықтың бейнеленуі және қайта жаңғырту ба-рысы, нәтижесі әлем жайлы жаңа білім-дер. Бала қоршаған дүниені таным арқылы игереді. Ал, таным-адамның жаратылыссын, өмірінің мәнін, ақиқат әлемді, объективті шындықты білу қабілеті. Таным адамның шығармашылық ізденісін тығыз байланыста дамып, оның білімі, адамгершілік мақсаттары қалыптасып, қоғамдық-тарихи процесте-гі өз орнына ие болуына бағытталған.

Танымның қалыптасу үдерісіндегі жаңа зандылықтардың ашылуы Д. Локктың атымен тығыз байланысты. Ол өзінің «Адамның санасы туралы тәжірибе» (1690 ж.) еңбегінде баланың психикасы өмір барысында қалыптасатынын дәлелдеді. Д. Локк «баланың санасы туылғанда заңатта, оған өмір өз белгілерін қалдырады» деген пікірі жоғарыда айтылған ғылыми ойлармен ұштасып жатқанын көреміз, яғни бала өмірге жан-жақты дамуға қабілетті болып туылады, аласықабілеттер оның қоршаған ортасынан алынады ақпараттарға қызығушылықтан туындайтын нәтижесінде дамып, қалыптасады. Қорыта айтқанда, бірінші

ден, баланың өзін қоршаған әлеммен салыстыруы, яғни субъект пен объекттің ажыратуы. Бұған өзіндік сана, өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау жатады. Екіншіден баланың өзіне және қоршаған әлемге деген қатынасы, оның сезімі, жантебіреністері, күйзелістері жатады.

«Қызығушылық – танымдық қажеттіліктің көріну формасы. Ол тұлғаның іс-әрекеттің мақсаттарына мағыналы сезінуге тұлғаның бағыттылығын қамтамасыз етеді және сонымен бірге бағдарламаға, іс-әрекеттің толық және терең бейнелейтін жаңа деректер мен танысуға жәрдем етеді...» [8].

Әлеуметтанушылардың дәлелдеуі бойынша, қажеттілік – қызығушылық – құндылықтің мінез-құлық қатұрткі болатын бірізді қатынастар қатарын құрайды.

Қажеттіліктің иесі жеке адам немесе қоғам бола алады. Қажеттілік іс-әрекет қатұрткі болып, алғышартты құрайды. Сонымен қатар, іс-әрекеттің іңдамуының барысында, текадамғаған атән, шығарма-шылық сипаттағы, адам қажетіне іс-әрекетті бағыттайтын жаңа қажеттіліктерді тудырады.

Қажеттіліктен кейін қызығушылық тудырудесек, ол туралы психологиялық сөздікте "қызығушылық дегеніміз – дүниедегі заттар мен құбылыстарды белсенділікпен танып білуге бағытталған адамның жеке ерекшеліктерінің біркөрінісі" [169], деп көрсетілген.

Қажеттілік пен қызығушылықтың өзара қатынасының диалектикасы: себеп пен салдардың орыналмастыраалуларында. Рухани қажеттіліктің негізінде дамыған оқырмандық қызығушылық күнелі қанағаттананырылудың барысында белгілі бір әдебиетті оқуға деген тұрақты қажеттілікке дейінартады, ал бұл қажеттілік жаңа қызығушылықты тудырады (біздің жағдайымыз дасалауатты өмір салтты ұстану қызығушылығын). Оқырмандық қызығушылықты қалыптастыра отырып, сыртқы қпал (педагогикалық арнайы үдеріс) қоғамдық қажеттілікті жекетұлғалық қауыстыраалады. Жалпы оқырмандық қызығушылық, әдебиетке деген оқырмандық қызығушылықты арттыра отырып, жаңа баспа өнімінің тиражына әсер етеалады, алоны пайдалану оқуға деген қажеттілікті жаңғыртады.

Жалпы әлеуметтік деңгейдегі қажеттілік пен қызығушылықтың байланысының мәні қоғамдық өмірдегі кезкелген құбылыс немесе оқиға оларда пайда болған қызығушылық пен байланысты болуында, қоғамдағы қажеттілікке және қызығушылыққа даобъективті-субъективті сипаттағы диалектика тән. Бұл формаулааның мәні мынада: танымдық қызығушылықты зерттеген ғалымдар оқырмандық қызығушылықты танымдық қызығушылықты қалыптастырудың бір факторы ретінде қарастырады: «Мықты танымдық қызығушылық әбіроқушының дамуының барысында кездесемейді. Ол өте дарақасиет және ол көптеген факторлардың әсерінен (текоқуда емес, сонымен қатар бос уақытында өзінің сүйікті ісі мен айналысуының барысында; тек оқулықпен ғана емес, тағы да басқа көптеген ақпарат құралдары арқылы; мұғалім ғана емес, ата-аналары, жолдастарының және т.б. көмегімен) қалыптасады». Сондықтан балада ең алдымен танымдық қызығушылықтың алғашқы қадамы әдебиеттерді өз бетінше оқуға қызығушылығын қалыптастыру қажет.

Әлеуметтану, психология, педагогика мен басқа да адамтану ғылымдарының қарқынды зерттеуінің пәні болыптабылады. Философиялық энциклопедиялық сөздікте қызығушылық ұғымына «қызығушылық (латынша interest – мағынасы бар, маңызды) әлеуметтік іс-әрекеттерге қатысатын жеке адамдардың, әлеуметтік топтардың, кластардың тікелей ниеттерінен, себептерінен, ойларынан, идея-ларынан және т.б. тұратын әлеуметтік іс-әрекеттердің, оқиғалардың нақтылы себептері деген философиялық түсінік берілген» [159].

Қызығушылықтың әдіснамалық негізі ежелгі және ортағасыр философияларының бектерінен бастау алған. Жеке адамның өзінің материалдық мүдделері үшін жан-жақты күресін өз теориясының негізі етіп алған Томас Гоббс жеке қызығушылықты, ақшалай қызығушылықты және жаңа қоғамдық құрылыс қызығушылықтарын бөліп көрсетті [169].

Гераклит, Демокрит, Протогор, Гиллей, Сократ, Аристотель, Цицерон және т.б. қызығушылықты қоғамдық және жеке қызығу ретінде қарастырып, қоғамдық қызығушылықтардың негізінде жеке қызығушылықтардың қалыптасатындығы туралы құнды пікірлер айтқан. Соның ішінде Ежелгі грек философы Аристотель «қызығу» термині пайда болмай жатып, бұл құбылысты адамның рухани табиғатының негізі болыптабылатын танымға ұмтылыс ретінде анықтады.

XVIII ғасырдың француз-материалистері Д. Дидро, Ж.О. Ламетри, К.А. Гельвеций, П.А. Гольбах жеке адам басқа адамның ойларының қызығуына, ақылының сипатына және қоғамдағы алатын орнына тәуелділігіне байланысты бағалайды, сондай-ақ, кезкелген ұжым және халықтың қызығушылығына қарай қалыптасады деп түсіндіруге талпынған. Француз

зматериалистері қызығудың қоғамдық сипатына назарауды атырып, кез келген қызығу өзін-өзі жақсы көру сезімінен туындайды. Адам табиғатына нашулы немесе мейірбан емес, өз қызығуына байланысты өзгереді деп қызығушылықты адамның сезімдік табиғатынан іздеген. Осы тұрғыдан, Гельвецийдің табиғат аясы нкүдіретті табиғи заңы қалай билесе, адамның мінез-құлқы мен қызметін «қызығу заңдары» солай билеп, соған бағынышты орындалады деген пікірі орынды [18, 19]. Оның пайымдауынша, қызығу адамның белсенділігіне әсер ететін негізгі факторларды біріктіретін, басқаша айтқанда, табиғи физикалық қажеттілік, құмарлық болып табылады. Материалистер адамдар өзінің әрекетінде әрқашан қызығуды басшылыққа алып отыруы тиіс екендігіне ескертіп, «қызығу-адамды әрекетсіздіктен және жалқаулықтан азат ететін, оған алғашыл жауап беретін жалғыз ынталандырушы» деген пікірді айтады.

Неміс классик ғалымдары қызығушылықты ақылға байланысты түсіндіруді меңзеген. Канттың пайымдауынша, ақылмен қызығу керек, бірақ бұл жағдайда ақыл-адамның жеке қызығуларының сарапшысы болып табылатындығын айтқан. Сондай-ақ қызығушылық теориясының даму дағымандыры өлі туралы «қызығу адам табиғатынан егізделген, әлеуметтік бәсекелестік жағдайында дамиды» деп пайымдады. Гегель Канттың артынша қызығудың табиғаты жөнінде, «тарихты теренірек қарастырудан, адамның әрекеті олардың қажеттіліктерінен, құмарлықтарынан, қызығуларынан пайда болады... және олар қоғамда бастырмалыққа айналады» деген пікірге келеді. Мұндай көзқарас объективті, яғни адамның әрекетінде және белсенділігінде көрінетін маңызды әлеуметтік қызығуды жүзеге асырудың қажеттілігін көрсетеді.

Жоғарыда аталған философтар қызығушылықты әлемдік ақыл-парасатпен, ешбір шартқа тәуелсіз идеямен байланыстырса, бүгінгі заман философтары қызығушылықты жасампаз күшке теңейді. Сол себептен де қызығушылық туралы берілген анықтамалар нәтижесі әртүрлі сапада көрінеді:

— қызығушылық әртүрлі жағдайда, объектіні, шарттарды және салаларды зерттеуге байланысты туындайды;
— осы құбылысқа қарай жекетілген барлық негізгі психикалық функциялары өзінің бейнесін табады;

— қызығушылық жалпы түсінік аясында емес, соңғы «кестенің» деңгейімен жиі қарастырылады және алынған сипаттама бүкіл болмысқа таралады.

Қорыта айтқанда, философтар қызығушылық мәнін зерттей келе, ол құбылыстар мен заттардың қасиеттері мен маңызды байланыстарын танып-білуші субъектіге тәуелсіз өмір сүреді. Түйсіктер мен қабылдаулардың және ақыл-ойдың нәтижесінде біз заттарды, олардың қасиеттерін танып-білеміз. Бұдан, қызығу категориясы — ішкі кедергілерге қарсы әрекетке бағытталған қайшылықты түсінігімен анықталып, дүниені танып-білудің мәніне негізінде құбылыстардың адам санасында бейнеленеді деп тұжырымдаған.

Қоғамдық және жеке өмірде еш нәрсе адамдардың қызығуын сыздырмайтындықтан, қызығушылық маңызды **әлеуметтік категория** болып табылады. Қызығушылық мәселесін философиялық-әлеуметтік тұрғыда Ресей ғалымдары А.Г. Здравомыслов, М.В. Демин, Д.А. Кикнадзе, б. еңбектерінде негіздеген. Педагогика ғылымында баланың танымдық белсенділігімен қызығушылығы тұлғаның әрекеттік күйімен білімді меңгеру барысындағы оқуға ұмтылуымен, ақыл-ойының жетілуімен, еріктік күш-жігерімен көрінісін анықтайды.

Қосаған ортада анағалықпараттанымарқылы баланың рухани әлеміне еніп, белгілі бір мәнге ие болады. Қоршаған орта құбылыстарын танып-білудің танымдық қажеттіліктен немесе ақпараттық қажеттіліктен туындайды. Баладан танымдық қызығушылық, танымдық іс-әрекет, танымдық белсенділік, танымдық қажеттілік және ақпараттық қажеттіліктің пайда болуына әсерін тигізеді.

И.И. Юзвигінің ақпараттық қажеттілік-өмірдің барлық саласындағы тірі мен өлінің аярататын негізгі атрибуттардың бірі деп санайды [10].

Мектеп алды даярлық тобының балаларында ақпараттық қажеттілік, ақпаратқа қызығушылық деңгейі өте жоғары болады.

Мектеп жасына дейінгі балалар материалдық, рухани, қызығушылық қажеттілігі алдымен отбасынан алады. Бұл жастағы балалар қолайсыз жағдайда қорғаныш іздейді және таныс емес затты танып-білуге қызығушылық танытады.

Мектеп алды даярлықта балалардың бойында білімді меңгеруге қажетті қасиеттерді, тұлғалық сапалар-

дықалыптастырып, креативті ойлау қабілеттерін дамытуда қоршаған орта арқылы берілетін ақпараттар мәселесі күрделі үдеріске айналып отыр. Бұл өз кезегінде мектепке дейінгі білім беру ұйымдарының оқу-тәрбие жұмыстарының жоғары деңгейде ұйымдастырылуына талап етеді.

Жоғарыда келтірілген пікірлер адам бойындағы қасиеттердің барлығы балаға кішкентайынан алдымен жақын қоршаған орта арқылы берілген ақпараттар нәтижесінде қалыптасатынын дәлелдейді.

Бала психологиясы естігенін, көргенін өзінше ойында қортып, көз алдында елестетіп, қиял әлеміне енеді. Әсіресе бала түрлі ертегілер мен аңыз әңгімелерден естігендерінің ішінде не жаман, не жақсы екенін сын тұрғыда бағалап, сондағы жағымды іс-әрекеттерге еліктеуге тырысады.

К.Д. Ушинский бала тәрбиесінде ауыз әдебиетінің рөліне ерекше тоқтала кеткен: «Ертегілер – халықтық педагогиканың алғашқы және тамаша үлгілері. Ертегілердегідей халықтың асқанданалық тәрбиесі мен пара-пар келетін бірде-бір тәрбие құралы жоқ». «... Бала тәрбиесінде құрғақ насихаттан гөрі қызықты мәтіннің атқарар қызметі үлкен. Сонымен бірге халық педагогикасында мәтіндер жанрларында барынша түрлендіре қамту көзделеді. Ертегі, аңыз, әңгіме, өлең түрлері мен қатар санамақ, ұйқасын табу секілді ойын түрлерінде пайдаланған жөн» деп атап көрсетеді [11].

Баланың түрлі ақпараттардың қызыға қабылдауы көп заттар мен тікелей байланысты, соның бірі халық ауыз әдебиеті. Құны жоқ мұралары мен тарихта атқалған Абай, Ш. Уалиханов сияқты белгілі тұлғалардың дүниетанымының қалыптасып, тұлғалық көзқарасының, азаматтық биік қасиеттерінің жетіліп, сын тұрғыдан ойлау қабілеттерінің қалыптасуына Айғаным және Зере әжелерінен естіген халық ауыз әдебиетінің қалыптасуы зор әсер еткенін білеміз.

Бала тәрбиесіне ерекше көңіл бөлетін қазақ отбасының ерекшелігі дүниеге келген бала ата-әжесінің тәрбиесіне берілген. Бала ата-әжесі арқылы қызықты ақпараттар алып отырған. Олар солақпараттар нәтижесінде жақсы-жаманды ажыратып, үлкен-кішіні тани бастайды. Өмір тәжірибесі көрсеткендей ата-әже тәрбиесіндегі баланың тілі ерте шығып, жағымды мінез-құлық қалыптасып, кез-келген затқа сын тұрғыдан қарауға және бағалауға дағдыланып, ұй шаруасына бейімделеді және үлкендердің арасында елгезек, тілалғыш, мейірімді болып өседі. Ата-әже мен немере арасындағы туыстық байланыс өте нәзік әрі берік келеді. Баланың жас және дербес ерекшелігіне сәйкес жүйелі, сапалы берілген ақпараттар рухани-адамгершілік қасиеттерінің жетілуіне, интеллектуалдық дамуына әсер етеді. Нәтижесінде баланың дүниетанымы кеңейіп, ересек өмірге әлеуметтену үрдісінде үйлесімділікте болады.

Адамның шығармашылық пен ойлауы сананың жемісі.

Л.С. Выготский «Сана мен психиканың сырларын ешқандай неәдіснамалық, не қағидалық айла-әрекетпен шеше алмайсың», - деген [15].

Санатұралы пікірлерін Л.С. Выготский тұжырымдай келе: «Психологиялық тұрғыдан сананың бар екендігі күмән туғызбайды. Оның аса маңызды ақиқат екені анық... Сана мен психиканың зерттелу мәселесі анықты, әрі батыл қойылып, ғылым тәжірибесі арқылы объективті жолмен шешілмей, жаңа психология дәлгері басу мүмкін емес» [15] деген. Сонымен қатар Л.С. Выготский өз зерттеу алаңын «психологияшың» (сана психологиясы) деп анықтап, психологияның «үстірт» (мінез-құлық теориясы) және «астырт» (психоталдау) түрлеріне қарсы тұрады. Ол санаға «мінез-құлық құрылысының мәселесі» ретінде қарады.

Санаға берілген ғылыми анықтамаларда сана – адам танымында объективті шындықты идеалды түрде бейнелеудің формасы.

Сана адамның өз болмысы мен қоршаған ортадан берілетін ақпараттардың мән-жайын, мазмұнын ұғымын білуде белсенді қызмет атқаратын психологиялық процестер, яғни түйсіну, сезіну, қабылдау, ойлау т.б. заңды нәтижесі болып табылады. Сондай-ақ «сана – қоғамдық өмір барысында қалыптасқан қоршаған әлемнің жалпыланған және субъективті үлгісі, сөздер және сезімдік бейне түріндегі ақиқаттың жоғарғы психикалық көрінісі» [16]. Яғни адам санасының дамуы сырттан берілетін ақпараттарға тікелей тәуелді келеді. Бала санасы арқылы ойлау мен сөйлеуге, қоршаған ортадан алынған ақпараттардан бейнелер мен түсініктердің жиынтығын жалпыланған үлгісін жасауға қабілетті. Бала қоршаған ортадан алатын ақпараттарға қызығуы, жаңа құбылысты, затты танып-біліп, есінесақтауы, жауап іздеуі сана арқылы жүзеге асады. Демек сана барлық ақпараттар негізін жүйелейтін орталық.

А.В. Ганзен өзінің ғылыми зерттеу жұмысының нәтижесінде «жалпы ғылыми басып өту» деген түсінікті қолданып, одан сананың сипаттамаларын шығарады. А.В. Ганзен сананың ақпаратты қабылдау құрылымын жасай отырып, психиканың төмендегі шесіп атайды:

- сана+зейін+жады-интеграцияқызметі;
- қабылдау+сезіну+түйсіну-қарсыәрекеткөрінісқызметі;
- ойлау+елестету+сөйлеу-белсендікөрінісқызметі;
- жанкүйзелісі+жантебіренісі+сезім-қарсыәрекеттіреттеуқызметі;
- ерік+түрткі+әрекет-белсендіреттеуқызметі[17].

БалалардыңбойындаадамғатәнсапалардыөтеертекезденқалыптастырудакөпөңбекатқарғанКеңеспедагогтарыныңбіріВ.А.Сухомлинскийдесекқателеспейміз.БаланыңдамуыменәлеуметтенуінтеориялықжағынанғанаеместікелейтәжірибедесынағанВ.А.Сухомлинскийбаласанасыныңқабылдауытуралымын адайтұжырымжасайды: «Балаойлайды...мұныңөзіоныңмисыңарықабығынейрондарыныңбелгілібіртобықоршағандүниеніңобраздарын,картиналарды,заттарды,кұбылыстарды,сөздердіқабылдайды,сөйтіпөтенәзікнервклеткаларыарқылы-байланысканалдарынанөткендейсигналдарөтеді.Нейрондаросыақпараттарды«өңдейді»,оныжүйегесалады,топтастырадыжәнежалғастырады»[18].

Практикпедагогтыңбұлтұжырымдамасынанбаласанасындақоршағанортаданалынғанәрбірақпаратөңделіп,жасынасаікесденгейдетүсінедіестесактайды,жәнеонықажетінеқолданаалудәрежесінежетеді.Баланыңсанасындағыақпараттаржиынтығыоныңбілім,білік,дағдысынқұрайды.

Баласанасыныңбелгілібірқызметінежауапберетінқұрамдасбөлшектерітөмендегідейболыпкеледі:

1. *Танымдықүдерістер*(сезіну,қабылдау,ойлау,естесактау).Бұлардыңнегізіндекоршағанәлемтуралыбілімдердіңжиынтығықалыптасады;
 2. *Субъектпенобъектініңжырату*(өзінқоршағанәлемменсалыстыру,«Мен»және«Менемес»дегендіажыратабілу),бұғанөзіндіксана,өзін-өзітану,өзін-өзібағалаужатады;
 3. *Адамныңөзінежәнеқоршағанәлемдегенқатынасы*(оныңсезімі,жантебіреністері,күйзелістері);
 4. *Шығармашылық(креативті)ойлауқабілеті*(санаменойлаудың,қиялдың,көздіңкөмегіменбұғандейінболмағанжаңабейнелер,түсініктерқалыптастысады);
 5. *Әлемніңуақыттықбейнесінқалыптастыру*(өткенкүндерестесакталады,алқиялболашақтыңүлгісінжасайды);
 6. *Іс-әрекеттіңмақсаттарынқалыптастыру*(санаадамныңқажеттіліктерінеқарайіс-әрекеттіңмақсаттарынқалыптастырып,баланы(адамды)соларғақолжеткізугебағыттайды.
- Балақайкездеболмасынқоғамныңәлсіз,ерекшеқамқорлықтықажететегінәлеуметтіктобынажатады.Алқазіргібалалартуралыайтатынболсақ,оларөтекүрделіқоғамдаөмірсүруде.Нақтырақайтқанда,қазіргібалаларқоғамдыжайлағанэкономикалықжәнеэкологиялықдағдарыс,қарқындытехникалықдаму,күнделіктісан-қилыөзгеріпөтыратынжаңаақпараттарзаманындаөмірсүругемәжбүр.Соныменеліміздіңболашақтаөркениеттімемлекеттердіңқатарындадамиберуіүшін,білімберуісіменайналысатынкәсібімамандарғанаемес,еліміздіңбарлықересектоптарыжоғарыдаайтылғанмәселелердіескеріп,баланыңәлеуметтенубарысындаберілетінтүрліапараттардыдұрысжәнеетімдіжеткізугеүлкенжауапкершілікпенқараудыөздерініңазаматтықміндетіміздепсанағандарыабзал.

1 ҚРПрезидентіН.Ә.НазарбаевтыңҚазақстанхалқынаЖолдауы.- Астана.17.01.2014.

2 ҚазақстанРеспубликасыныңПрезидентіН.Ә.НазарбаевтыңҚазақстанхалқынажолдауы«Қазақстан-2050»стратегиясы-қалыптасқанмемлекеттіңжаңасаясибағыты», -Астана: ЕгеменҚазақстан, 2012.

3 Мемлекеттікжалпыміндетті5-тенб-жасқадейінгімектепалдыдайындықжастағыбалаларғабілімберустандарты, -Астана, 2007.

4 Балбөбекбағдарламасы.-Алматы, 2000.-240б.

5 Ертежастағы(1жасдан3жасқадейінгі)балалардытәрбиелеуменөқытуғаарналған«Алғашқықадам»бағдарламасы.-Астана, 2009.

6 «Зерекбала»мектепкедейінгіжішіжастағы(3жасдан5жасқадейін)алалардытәрбиелеуменөқытубағдарламасы.- Астана, 2009.

7 «Бізмектепкебарамыз»мектепкедейінгіересекжастағы(5жасдан6жасқадейінгі)балалардытәрбиелеуменөқытубағдарламасы.-Астана, 2009.

8 ҚоянбаевЖ.Б.,ҚоянбаевР.М.Педагогика. Университетстуденттерінеарналғаноқуқұралы.3басылым.- Алматы, 2004.

9 ҚоянбаевР.М.,ЫбыраимжановҚ.Т.Педагогикалықсөздік.-Түркістан, 2006.

10 ЮзвизинИ.И.Основыинформациологии.-М.:Высшаяшкола, 2000.

11 УшинскийК.Д.Педагогическиесочинения:В6т.Том4.-М.:Педагогика, 1989. - 528с.

12 АдлерА.Постижениечеловеческойприроды.- Вена,-1957.

13 ЖұмабаевМ.Педагогика.- Алматы:«Рауан»1993.

14 Актуальныепроблемыформированияинформационнойкультурыдетейдошкольноговозраста.Сборникнаучных

статей по материалам международной научно-

практической конференции. «Инновационные процессы в дошкольном образовании». – СПб., 2012 г. (6 стр.).

15 Выготский Л.С. Вопросы детской психологии. – СПб., 1997. – 220 с.

16 Философский словарь. под ред. Фролова И.Т. – М.: Политиздат, 1991. – 560.

17 Ганзен А.В. Системные описания психологии. Монография. – изд. ЛГУ, 1984.

18 Сухомлинский В.А. Балага жүрек жылуы, – Алматы: Жазушы, 1982.

Резюме

В статье представлены научные основы формирования у детей дошкольного возраста способностей к креативному мышлению. Автором определена актуальность того, что способности людей к креативному мышлению в системе образования следует начинать в дошкольном учебно-воспитательном процессе. Также проведена анализ работ ученых дальнего, ближнего зарубежья и Казахстана, в которых рассмотрены проблемы по креативному мышлению.

Ключевые слова: развитие ребенка, интеллект, креативное мышление, творческое мышление, познание, информация, потребность, окружающая среда

Summary

In the following article is considered the theoretical meanings of critical thinking of preschool age children. Also in the article are examined the man's critical thinking skills in the education process. The theme of critical thinking are researched in the foreign countries and Kazakhstan's scientist.

Keywords: development of the child, intelligence, creative thinking, knowledge, information, requirement, environment

УДК: 379.33

БАСТАУЫШСЫНЫПОҚУШЫЛАРЫНЫҢПАТРИОТТЫҚТӘРБИЕСІНҚАЛЫПТАСТЫРУДА ХАЛЫҚМУЗЫКАСЫНЫҢӘСЕРІ

К.Б.Малдыбаев, Қ.Е.Ағыбай – Абай атындағы ҚазҰПУ,
Жалпы, жас ерекшелік және әлеуметтік педагогика кафедрасы

Бұл мақалада бастауышсыныпоқушыларының патриоттық тәрбиесін халық музыкасы арқылы дамытудың жолдары қарастырылған. Бастауыш мектептегі музыка сабағына арналған бағдарламалардың мазмұнына жан-жақты талдау жасалған.

Тірек сөздер: патриоттық тәрбие, дамыту, музыка

Қазіргі тәуелсіз Қазақстан жағдайында оқушыларына білім және тәрбие беретін мектептің алдына қойылатын негізгі талап – еліміздің ертеңі ойлайтын қасиетті азамат қалыптастыру. Бастауышсыныпоқушыларының сана-сезімін ұлттық патриотизмге ояту қазіргі қоғамдағы тәрбиенің алғашқы негізгі мақсаты болуы қажет. Бұнда ұлттық құндылықтарды оқушылардың бойына сіңіріп тәрбиелеу екендігін де ешқандай күмән жоқ.

«Адамға ең бірінші тәрбие берілуі керек, тәрбиесіз берілген білім – азаматтың қас жауы, ол келешекте оның барлық өміріне апат әкеледі», – депті Әл-Фараби бабамыз. Осыдан өз тағдырын өзі шешу тең қолы енді жеткен халқымызға ұлттық рухани болмысты дұрыс қалыптастыру аса қажет екендігін байқаймыз.

Патриоттық тәрбиенің мақсаты – жалпы педагогика негізінде тұлғаның немесе әлеуметтік топтың патриоттық іс-әрекетке саналы түрде ұмтылысын сипаттайтын саяси-моральдық, кәсіби, психологиялық және дене қасиеттерін қалыптастыру болып табылады.

Қазақ халқының жана шары Ш. Уәлиханов өзінің патриоттық сезімін былай бейнелейді: «Менің патриоттық сезімімір біт сандығындай (матрешка сияқты бір сандықтың ішінде бір сандық, оның ішінде тағы бір сандық) меңең алдымен өз отбасымды, туған-туыстарымды қадірлеймін, одан соң ауыл-аймақ, ел-жұртым, руластарымды, одан соң халқымды, одан соң бірорыстарын, Ресей жұртын қадірлеймін» – деген екен [1].

Ұрпағын ойламайтын халық болмайды. Онсыз өсіп-өну, ілгерілеу жоқ. Халықты қоқу – тәрбие ісінің негізгі мақсаты – жалпы адамды, ең алдымен баланы сұлулық хабардар етотырып тәрбиелеу. Оқу мен тәрбие алдында ата-анада, тәрбиеші мен ұстазда, адамдық қоршаған ұжымда, тіпті көшедегі кездейсоқ халықта жауап береді. Сол себепті пәндерді оқытуға мысалды аламыз: негізгі ақхалқымыздың пайдала-нып келген ұлттық құрал-саймандарын, ұлттық атауларын қолдануға болады.

А.В.Сухомлинскийдің айтуы бойынша «...музыканың әрбір сөзі мәңгілік фресканың өтен әзік нақышы секілді, әрбір сөз де әрбір бейне дерухы, шығармашылық күшінің ойыны бар. Музыка-халық мәдениетінің рухани байлығы, оны талдау арқылы балатуға халқын жүрегімен танып біледі» [2].

Қазақ халқы патриоттық тәрбиедеғасырлар бойы сақталып, ауыздан-ауызға көшіп отырған халқымыздың рухани мұрасының белді бір бөлігі – батырлар жырын жан-жақты пайдаланған.

Қазақ мектептеріне бейімдеген бағдарламалар оқушыларға музыкалық-эстетикалық тәрбие беруде, оның музыкалық мәдениетінің көтеруде маңызды рөл атқарды. Ұлттық музыка материалдарының негізін де жасалған (фольклор, халық композиторларымен Қазақстан композиторларының шығармалары) бағдарлама оқушылардың вокалдық әнайту техникасында мытұда, есту қабілетін арттыруда, нотасауатын меңгерту де оқпалы зор болды. Бұл айда М.Х. Балтабаевтың жетекшілігімен жасалған «Елім-ай» бағдарламасын атауға болады [3].

Бағдарламаның мақсаты – оқушылар бойына өз ұлтының әдет-ғұрып, салт-дәстүрін сіңіру, ондағы әсемдік, эмоционалдық тұрғыда қабылдай білуге мүмкіндіктерту ғыз.

Негізгі міндеттері:

1. Халықтық ән-

күйлердің мазмұнымен, шығу тарихымен, авторларының өмірі мен таныстыру арқылы балалардың санасын атауға халқына деген құрметпен мақтаншы сезімін ұялату, ұлттық рухты сіңіру, ұлттық өнер саласының мәдениетін ейнкөтеру.

2. Балалардың ән-

күйдің өзіндік көркемдік ерекшеліктерін көре, ажырата, талдай білуге дағдыландыру, музыкалық шығармашылық қабілеттерін (естіген әуенді естесактау, ырғақты ұға білу, екпінді сезе білут.б.) дамытуға оқпалету.

3. Ұлттық өнерлер: ән, күй, би, ою-өрнектер арасындағы (мәселен, әуенмен бояулар, әуенмен қимылдар, қимылдармен сызық тарт.б.) өзара үндестікті, байланысты, ұқсастықты көре білуге, олардың өзіндіктілігін түсініп, эстетикалық тұрғыда қабылдай білуге үйрету.

4. Ауыз әдебиеті үлгілерін (мақал-

мәтелдер, жұмбақ, жанылтпаш, қаламақ, санамақ ойындары, ертегі т.б.) ойын тәсілі және әуен жаттығуларының сөзін тұрғысында пайдалану арқылы балалардың қиялында мытұп, ойын ұшқырлау, сөз өнеріне деген қызығушылығын арттырып, тілін ширату, тапқырлыққа, байқампаздыққа тәрбиелеу, рухани өрісінің кеңеюіне жәрдемдесу.

5. Балалардың ата-баба мұрасы-

домбыра, сабындау, нағуға үйрету арқылы күй өнеріне деген қызығушылығын шарттыру, күй өнері саласынан түсініктерін молайту, күй сазының әсемдігін жүрек сезіммен қабылдай білуге дағдыландыру.

Бағдарламаның бас көрсететін бір ерекшелігі –

оның тақырыптық құрылымы. Әрбір тоқсанның өз тақырыбы бар. Ітоқсан – «Сарыарқа», ІІтоқсан – «Тұлпар», ІІІтоқсан – «Аққу», ІVтоқсан – «Елім-

ай» деп аталады. Ол сабақтан сабаққа біртіндеп, бірізділікпен, жүйелілікпен, күрделене, толықтырыла ашылады. Төрттоқсанның аралығында да, барлық оқу жылдарының аралығында да ішкі сабақтастық жүзеге асып отырады. Барлық осымша, жанаматақырыптар негізгі тақырыптарға тәуелді және солармен байланысты меңгеріледі.

Тақырып аттары қазақ халқының дәстүр ерекшелігіне байланысты туындаған. Оны бағдарлама бөлімдерінің мазмұны айғақтайды:

«Сарыарқа» –

қазақ халқының кең жазирадаласы. Бұл символдық мәні бар сөз көптеген салаларға сипаттама бере алады. «Сарыарқа» десе, көз алдына қазақ жерінің бүтіндей дерлік табиғатының сұлу көрінісі келеді. «Сарыарқа» – қазақ халқының тыныс-тіршілігінің, күйініш-сүйінішінің куәгері. «Сарыарқа» десе, қазақ халқының дархан көңілі, кішіпейілдішігі, қонақжайлылығы елестейді. «Сарыарқа» – қазақ жері байлығының нышаны.

Халықтың «Сарыарқаны» поэтикалық шығармаларда жырлауы, сәндік-қолданбалы өнерде пайдалануы, музыкаға қосыпшырқауы туған жер мен табиғаттан алған эстетикалық әсерінен, оған деген сүйіспеншілігінен туындаса керек.

Міне осы әсер, осы сүйіспеншілік, осы мақтаншы сезім баланың эстетикалық мәдениетінің, адамгершілік, музыкалық тәрбиесінің бастауы болуы қажет. Өйткені, өмірдегі барлық ізгілік Отанға, елге деген сүйіспеншіліктен басталады.

«Тұлпар» – қазақ халқының төрттүлік малының ішіндегі киелісі, айнымас серігі. Ол жайында айтылған әңгіме, жыр, өлең, ертегілер, мақал-мәтелдер мен әсерлі теңеу сөздер көп. Мысалы, Кендебайдың Кер Кұласы, Қобыландының Тайбурылы, Алпа

мыстың Байшұбары, Қамбардың Қара Қасқасы балалармен жеткіншектердің жадында жатталып қалады.

Бағдарлама ауыз әдебиеті үлгілеріненгізудегі мақсат – ұрпақтан ұрпаққа мирас болып келген халықтың бай қазынасын, оның тандаулау үлгілерін жеткіншек ұрпақты тәрбиелеу құралына айналдыру, нақты рақайтқанда, олардың көркемдік, музыкалық, эстетикалық талғамымен мәдени деңгейін жоғарылату.

Бағдарлама мазмұнына ауыз әдебиеті жанрларынан балаларға үлгі боларлықтай, тәрбиелік маңызы зор шығармалар енгізілген. Шығармаларды тандауда олардың жас ерекшеліктері ескерілді. Бөлімдердің әр сабақтарда әртүрлі атпен жұмбақталып берілуі де, мәселен, «Ойлан тап», «Кім тез», «Көркемдік-дидактикалық ойындар», «Музыкалық ребустар шешу» балалардың назарына аудару, қызығушылығын арттыру мақсатын анықтап отыр.

Ә. Райымбергенов, С. Райымбергеновтардың ән-күй пәні бойынша жасалған «Мұрагер» атты бағдарламасы қазақ орта мектебінің бастауыш сыныптарына арналған. Бағдарламаның негізгі мақсаты – анықталған, дінін, дәстүрін, өнерін, әдет-ғұрпын біліп, өзін халқының асыл қазынасының мұрагері сезінетін, елін, туған жерін, атамекенін сүйетін қазақ амағын тәрбиелеу.

Бағдарлама төмендегідей педагогикалық міндеттерді көздейді:

- 1) домбыра сүйемелдеуімен аңайтып, күй тартуды үйрету, қазақтың басқа да халық сапаптарын меңгертіп, айтқыс өнерінің дәстүрін таныстыру;
- 2) қазақтың кейбір қолөнер түрлерін үйретіп, оқушылардың көркемдік ой-жүйесін қалыптастыру;
- 3) балалардың шығармашылықын тасып, ой-өрісін, қиялындамыту;
- 4) дәстүрлі өнер арқылы қайырымдылыққа, адамгершілікке, ізгілікке тәрбиелеп, мәдениетті, жан-жақты адам етіп шығару, «Мұрагер» атты бұл бағдарламаның басты мақсаты – балаларға домбыра үйрету арқылы олардың жалпы халық өнеріне деген ынтасын арттыру болып табылады. Домбыра үйрету халықтық музыка педагогикасының жүйесі бойынша, нотасыз үйрету әдістемесінен негізделеді.

Сабақта ою-өрнек өнері туралы мол ұғым-түсінік беріледі. Жалпы білім беретін мектептің оқыту-білім беру жоспарында өнер саласы бойынша пән сабақтары (қолөнер, бейнелеу өнері сабағы, кейбір мектепте рехореография (би) сабақтары т.б.) бар. Оған жоспарлы 45 минут ақыт пенті есіліс ағаттар бөлінеді. Әрине, атабабадан мирас болған дәстүрлі өнерімізді балаларға таныстыру, оны меңгерту – игіліктііс. Бірақ әрбір пән өз сипатын, ерекшелігін сақтауға тиіс деп ойлаймыз. Мәселен, қолөнері бойынша киізба су, кілем тоқу, текемет, сырмақ жасау, ұлттық киімдердегі, сәулет өнеріндегі, зергерлік бұйымдардағы ою-өрнектер мен терендеті анықтанысып, оны дәстүрлі технология бойынша аппликация ретінде жасау, бұйым жасаудың композициялық заңдылықтарын үйрену, хореография элементтері мен бейнелеу өнері, яғни сурет салу әліппесін меңгеру музыкамен бірікте жүргізіледі.

Бағдарламаның «музыка тындау» бөліміне жасаған талдау авторлардың оған қазақ халық сапаптық музыкасын жүйелендіруді мақсат тұтпағандығын, күйлерді тындауға ұсынғанда дидактикалық принциптерді оқта-текте ғана ұстанатындығын, шығарманы тыңдатуға арнайы әдістеме жасалмағандығын байқап тады. Мәселен, «Мұрагер» атты ән-күй пәні бағдарламасының 1-сыныбында – 24 күй, 2-сыныбында – 14 күй тыңдату жоспарланса, 3 және 4-сыныптарда күй тыңдату тіпті ескерілмеген. Керісінше, бұл бағдарламаларда күйді тыңдату дәлгері, оны балаға ойнап-үйрету ғана зараударылады [4].

Ш. Құлманованың жетекшілігімен бастауыш сынып оқушыларына арнап ұлттық музыканың негізінде жасалған «Ән-күй» пәні бағдарламаларының мазмұны «Ән-күй-халық қазынасы» атты барлық сыныптарға ортақтақырып асына шоғырландырылған. 1, 2, 4-сынып бағдарламаларына қытықырып бойынша әккі жарты жылдықты қамтиды [5].

1-сынып бағдарламасының 1-ші жарты жылдығының тақырыбы: «Сырлы дасазды әуен», ІІ-сі: «Күмбірлеген күміскүй».

2-сынып бағдарламасының 1-ші жарты жылдығының тақырыбы: «Әнмен күй-халық үні», ІІ-ші жарты жылдығының тақырыбы: «Аңыз-ертегі әлеміндегі әнмен күй».

3-

сынып бағдарламасы төрт тоқсаннан тұрды. Тоқсантақырыптары: «Эпос сарыны», «Ақыл, нақыл, өсиет», «Айтқыс өнері», «Күй тартыс».

4-сынып бағдарламасының 1-ші жарты жылдығының тақырыбы: «Қосарна», ІІ-сінің тақырыбы: «Халық музыкасының әлемдік арнаға аласуы» деп аталады.

Бағдарламаларға ортақ мақсат: музыка өнері арқылы рухани жағынан бай, халық музыкасын өмірдің бейнесі ретінде түсініп қабылдайтын және оны сүйетін, халқымыздың әдет-ғұрыптарымен салт-дәстүрлерін қастерлеп, классикалық музыканы және басқа халықтардың өнерін қадірлей білетін жекетілген тәрбиелеу.

Ортақ міндеттер: халқымыздың музыкалық шығармашылығына балалардың сүйіспеншілігін оятып, оны құ

рметтеуге тәрбиелеу және өз халқының әдет-ғұрпымен салт-дәстүрлері жөнінде түсініктерін қалыптастыру; балалардың әсемдікке, сұлулыққа деген сезімін дамыту, оларды халқымыздың сапалық, әншілік шығармашылығынан эстетикалық ләззат, әсер алуға тәрбиелеу; музыканың өмірмен байланыстылығын түсіндіре отырып, халық шығармашылығының көне заман мен осы заманғы сабақтастық дәстүріне балалардың назарына аудару; баланың музыкалық қабілетінің дамуына түрткі болу, ырғақты сезіну, есті білу және есте сақтау қасиетін тәрбиелеу; музыканы тыңдау және әнайту барысында музыкалық сауаттылық элементтерін білім беру; музыканы тыңдау және орындау барысында оған шығармашылықпен қарауға тәрбиелеу, қызығушылығымен қиялындамыту.

«Ән-күй-халық азынасы» тақырыбы 1-4-

сыныптардың әрқайсысының музыкалық материалдарынан көрініс тауып отыр, мақсатымен міндеттері соған сәйкестендірілген. Әрбір тоқсандық, жарты жылдық, жылдық тақырыптарды белгілеуде жүйелілік пен бірізділік сақталып, келесі тоқсан және сыныппен байланыстырыла отырып, негізгі аталған тақырыптың мәні ашылады. Бағдарламаға енген тақырыптар былайша жүйеленген:

1. Сырлы дасазды әуен;
2. Күмбірлеген күміскүй;
3. Аңыз-ертегі әлеміндегі әнмен күй;
4. Әнмен күй-халық үні;
5. Эпос сарыны;
6. Ақыл, нақыл, әсиет;
7. Айтыс өнері;
8. Күй тартыс;
9. Қосалқа;
10. Халық музыкасының әлемді қарнағуласуы.

Музыка сабағына әнайту, музыканы тыңдау, музыкалық сауаттылық, шығармашылықтапсырмалар және басқа да қосымша іс-шаралар тәртіпті музыкалық іс-әрекеттің негізгі түрлерінің бірлестігінен құрылған. Бүгінгі таңда бұкіл қазақ мектептері осы бағдарламамен жұмыс жасауда.

Сонымен қорыта келгенде бастауыш сынып оқушыларының патриоттық тәрбиесінде мақсатты түрде халық музыкасының түрлерін жүйелі пайдалануға болар еді.

1 Қ.Жарықбаев, С.Қалиев. Қазақстандағы педагогикалық ойлар антологиясы. – Алматы, 1995. – 459б.

2 Сухомлинский В.А. Воспитание советского патриотизма у школьников. – М.: Учпедгиз, 1959. – 147с.

3 Балтабаев М.Х. «Елім-ай» мектептегі музыка сабағына арналған оқу бағдарламасы. – Алматы, 1998.

4 Райымбергенов Ә., Райымбергенова С. «Мұрагер» мектептегі музыка сабағына арналған оқу бағдарламасы. – Алматы, 2001.

5 Құлманова Ш. «Ән-күй» мектептегі музыка сабағына арналған оқу бағдарламасы. – Алматы, 2009.

Резюме

В данной статье рассмотрены пути развития патриотического воспитания, у учеников младших классов используя народную музыку. Проведен разносторонний анализ содержания программы уроков музыки в начальной школе.

Ключевые слова: патриотическое воспитание, развитие, музыка

Summary

This article describes the development of patriotic education in primary school students using folk music. Conducted comprehensive analysis on the content of the program of music lessons in elementary school.

Keywords: patriotic education, development, music

УДК: 379.67

ПРИМЕНЕНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ ВО БРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Б.О. Жанқушков – старший преподаватель КазНПУ имени Абая

В статье обосновывается актуальность проблемы формирования субъектной позиции будущего учителя в процессе обучения в школе. Предлагается технология развития взаимодействия преподавателя и ученика в образовательном процессе через реализацию интерактивных образовательных технологий как средства качественного становления личности обучающегося.

Ключевые слова: субъектная позиция, технология развития, интерактивные методы

Применение интерактивных методов обучения уже популярными методическими инновациями. Само понятие «интерактивный» означает способность взаимодействовать или находиться в режиме беседы или диалога с кем-либо или чем-либо, например, с собеседником, текстом или компьютером.

Интерактивное обучение – (от лат. *inter* «между» + *action* «действие») – это обучение, погруженное во взаимодействие. Это обучение как совместный процесс познания, в котором знание добывается в совместной деятельности через диалог, политологующихся между собой и учителем.

Интерактивное обучение поднимает качество образования и повышает мотивацию учащихся к изучению многих предметов. Главными преимуществами использования интерактивного оборудования являются: использование обширной библиотеки ресурсов при подготовке к занятиям, интерактивное моделирование, отображение карт, разработку точных математических и других схем, диаграмм, возможность проведения виртуальных опытов и экскурсий. Интерактивное оборудование позволяет создавать, адаптировать, интегрировать текст, картинки, тесты, лабораторные работы.

Тем самым, форма интерактивного обучения существует множество, наиболее известные из них – «вертушка», «аквариум», когда группа работает, остальные внимательно слушают и делают выводы в конце, «мозговой штурм», «дебаты» и т.д.

Все они основаны на групповом взаимодействии участников с эмоциональной вовлеченностью и активностью каждого в процессе работы. В связи с этим групповые работы являются средством самопознания и познания встречных людей, формируют мировоззрение, способствуют личностному развитию и пониманию поступков и мотивов поведения окружающих, развивают у студентов коммуникативную компетентность.

Интерактивное обучение эффективно, если обсуждается какая-либо проблема в целом, о которой имеются первоначальные представления, полученные ранее на занятиях. Обсуждаемые темы не должны быть узкими. Важно, чтобы уровень обсуждаемой проблемы позволял перейти от узких вопросов к широкой постановке проблемы. В данном случае, это может значить обладание достаточным количе-

ством лексических единиц по обсуждаемой теме каждым участником, для того, чтобы каждый мог принять участие в работе, высказывать свое мнение [1].

Существует несколько правил организации интерактивного обучения: в работу должны быть включены все участники группы.

1. Разместить стол так, чтобы участники могли свободно пообщаться в малой группе.
2. Предупредить всех участников о том, чтобы все проявляло терпимость к любой точке зрения, уважать права каждого на свободу слова, уважать его достоинство.
3. Предварительная разминка для снятия закрепленности, скованности, предоставление возможности для самореализации.

Лучше конечно, когда, если будут заранее подготовлены материалы для творческих бесед.

Интерактивное обучение предполагает взаимодействие учащегося с учебным окружением, когда учащийся становится полноправным участником учебного процесса. К интерактивному обучению относятся методы, которые способствуют вовлечению учащегося в процесс получения урока, ролевые уроки.

Используем принцип функциональности к интерактивному обучению, т.е. моделирование языкового материала:

- а) лексическая единица;
- б) устойчивое словосочетание;
- в) предложение;
- г) небольшой рассказ только за тем же организационным диалогом.

Учитывая уровни преподавания, необходимо уделять внимание рациональному построению ориентировочной основы действий, что включает систему опор, указаний, ориентиров, памяток, ключевых материалов, дифференцированных по степени оказания помощи участникам с разной языковой подготовкой [2].

По источнику получения информации, ориентиры можно разделить на графические (схемы, таблицы, модели, т.д.), вербальные (правила, инструкции, памятки, т.д.).

На первом уровне в основном используется статические ориентиры, содержащие значительную долю информации в готовом виде. Это могут быть задания. Связанные с изучением лексических единиц, повторением, подбором синонимов, антонимов, вопросов, оборотов, т.д. Например, предлагаемая тема обсуждения взаимоотношений между людьми. Разминку можно ввести в интересной интегрирующей форме: показом фрагментов из фильмов, отображающих любовь, вражду, жалость, дружбу и т.д. [3].

Второй уровень преподавания предлагает полусамостоятельную деятельность, при которой происходит переход от анализа конструкций к автоматизации их восприятия, внимание ориентируется на смысловое содержание (с постепенным свертыванием ориентиров). Это беглое чтение текста (сканирование) с последующим нахождением специальной информации, чтение первых строк каждого абзаца, для последующего ответа на вопрос о чем этот текст, задание – найти слова, о которых говорили на этом занятии и сопределиения микронимит.д. Только затем уже переходим к более тщательному чтению текста.

И только на третьем уровне побуждающее – направляющая деятельность преподавателя вызывает самостоятельную, творческую деятельность участников, связанную с оценкой событий, поиском ответов для решения проблемных задач, дискуссией и т.д.

Основные характеристики интерактивного обучения:

- комфортные условия обучения, при которых ученик чувствует свою успешность, свою интеллектуальную состоятельность, что делает продуктивным сам процесс обучения;
- идет обмен знаниями, идеями, взглядами;
- развиваются коммуникативные умения и навыки;
- применяется индивидуальная, парная и групповая работа;
- осуждаемые темы требуют не только логического мышления, но и толерантности, уважения к чужому мнению.

Обучение в интерактивном режиме реализуется, если нацелены учебные заведения или ситуации. Для этого годятся задания открытым ответом или несколькими вариантами решения.

Интерактивный метод требует больше времени, чем монолог учителя, но обеспечивает понимание материала, закрепление и идет быстрее и легче. Интерактивные методы обучения способствуют формированию таких качеств, как уважение, право достоинства человека, мирный способ разрешения конфликтов, сотрудничество, терпимость, уважение, и т.д. [4].

Суть интерактивного обучения состоит в том, что практически все участники оказывают вовлеченными в процесс познания, они имеют возможность понимать по поводу того, что они знают и думают, востребован субъективный опыт учащихся и формируется их личностная позиция.

1 Ариян М.А. «Пути совершенствования профессиональной компетенции учителя иностранного языка». Иностранные языки в школе. - №1, 2003.

2 Бурдина М.И. «Дополнительные материалы на английском языке для старших классов». Иностранные языки в школе. - №3, 2001.

3 Комарова А.С. «Творческий подход к планированию урока английского языка». Иностранные языки в школе. - №4, 2003.

4 Колобанова Л.Н. Интерактивные методы обучения в современной школе. Методика преподавания. - №2, 2010.

Түйін

Мақалада келешек мұғалімнің жеке өзінің тұлғалық позициясын мектеп оқыту процесінде дамыту жағдаяттары қарастырылған. Жеке тұлға қалыптасуда интерактивті оқыту технологиясын қолдану арқылы оқыту үдерісіндегі оқытушы мен оқушының өзара іс-әрекеттестігінің технологиясының дамуы мақалада көрсетілген.

Тірек сөздер: субъектілі позиция, дамыту технологиялары, интербелсенді әдістер

Summary

In article locates the actuality problem of formation of a subject position of future teacher in the course of teaching at school. The technology of development of interaction of the teacher and pupil in educational process through realization of interactive educational technologies as means of the high-quality formation of the personality is offered.

Keywords: subject position, technology of development, interactive methods

УДК:379.33.67

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ҚАЗАҚ ТІЛІН ТАНЫМДЫҚ ІС- ӘРЕКЕТ АРҚЫЛЫ ДАМУ

Г.Нареге – М.Дулатов атындағы мектеп-гимназияның қазақ тілі мұғалімі,

А.Ж.Садреймова –

Абай атындағы ҚазҰПУ, Білім беру психологиясы және әлеуметтік коммуникация кафедрасының аға оқытушысы

Бұл мақалада қазақ тілін танымдық іс-әрекет арқылы дамыта отырып оқытудың мақсаты мен міндетіне жетуді көздей отырып, оқушылардың қазақ тіліне деген қызығушылығын арттыруға бағытталған.

ығушылықтарын, олардың шығармашылық қабілеттіліктерін дамыту қарастырылған. Сонымен қатар бастауыш сыныптардың қазақ тілі пәнінің тақырыбы бойынша ойлау процесінің түрлерін, формаларын, операцияларын пайдалана отырып, құрастырылған мұндағы тапсырмалар жүйесі дамыта оқыту идеясын жүзеге асыруға мүмкіндік береді, себебі оқушының ойлауын, елестету және естес ақтау қабілетін, ынтықсыменбе лсенділігін арттыратындығы көрсетілген.

Тірек сөздер: сана, ойлау, оқыту, тәрбие, тұлға, қарым-қатынас коммуникативті

Қазіргі таңдағы білім берудің барлық сатыларындағы түбірлі өзгерістер оқыту процесіндегі жаңаша көзқарасты, білім берудің жаңа тиімді технологиясының, белсенді оқыту әдістерінің кеңінен енуін туындатып отыр. Еліміздің болашағы өскелең ұрпақтың рухани байлығы мол, білімді, кәсіби біліктілігі жаңалық сапай жоғары дәрежеде болуына қажетті нәтижелерді қамтамасыз етуіне қажетті.

Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың “2030 жылға дейінгі халыққа арнаған” үндеуінде бүкіл адамзаттың даму мәселесіне, оның ішінде оқу-ағарту саласының өсіп-өркендеуі жайлы айтылғаны санасы биік, ойы терең, көзі ашық кез-келген адамзатқа аяны екендігі айтпаса да белгілі [1].

Оқушылардың білім сапасына қазіргі таңда қойылатын талаптың өсуі білімді игеру көрсеткіштері құрылымының өзгерісіндекөрініс табауда, әрі осы мәселенің дидактиктермен педагогтар зерттеулерінде көп қарастырылуы аса ерекшелігіне ие. Осы мәселеге орай, білім сапаларының көрсеткіштерінің анықталуы мақсат етіп түрлішек өз қарастырылуына қатынастарды бөліп көрсетуді жөн көрдік.

П.Я. Гальпериннің пікірінше “Біздің қоғамда балаға ұғымдардың қалыптасуы рудың басты жолы – ол мектептегі оқу процесі мұндай оқытудың жаңа ұғымдардың мазмұнының мәнді белгілеріне уәделі бастан-ақ түрлендіріледі [2, 396.]. Түсініктердің табиғаты өте күрделі объективті дүниенің субъективті бейнесі ретінде адам басындағы түсініктерді тікелей зерттеу мүмкін емес. Адамның түсініктері өз бетімен оқыту процесінде көптеген зерттеулер көрсеткендей бірзат жайлы нақты түсінікті қалыптастыру үшін ол заттың құрылысын жұмыс жасау негізінде, себебі білудің керек екендігінде. Бала өзінің түсінігін толықтыру үшін оны ыңғайлы өзгертіп нақтылап отыруы қажет. Түсініктердің негізгі қайнар көзі – объективті болмыс. Оқыту мен тәрбие процесінде осы объективті болмысты зерттеу мен қабылдауға бағыттай отырып оқыту-шыбаланың түсініктерін қалыптастырып дамытады.

В.В. Давыдов айтуы бойынша оқу мен тәрбиенің оқушылардың материалды игеру тәсілдерін меңгеріп, оны басқару мен тәрбиенің негізгі мақсаты болып табылады [3, 166.].

Қазіргі кезде әр мемлекет өзеге мендігіналған әр ұлттың өз тіліне негізгі болып, басқатілдер жана мәтін болып отырған кезде – оқу процесінің негізгі құрылымында өзгерістерге ұшырайды. Мұғалімнің қызметі оқушылардың танымдық іс-әрекетінің қалыптасуын, олардың бір-біріне әсерін, өзара әрекеттесуін ескеру-ге мәжбүр етеді. Сонымен оқушылардың танымдық оқу іс-әрекеті деңгейінің интеграциялануына байланысты білім шеберлігі артатын, өз ұлтының тілі мен мәдениеті мен, әдебиеті мен, болмыс тіршілігі мен танысатүседі. Соның нәтижесінде әр сыныпта олардың өзіне, өзгеге деген қызығушылығы артып танымдық кеңейеді.

Ал Ю.К. Бабанский көрсеткен “Оқу мен оқыту бірлігі – оқыту процесінің заңдылығы болып табылады” – деген тұжырымы дидактикалық сананың белсенділік, өз бетінше ішкі принциптерін енуін туындайды [4]. Мұндағы айтылып отырған “оқу” мен “оқыту” ұғымдары оқытушы мен оқушының қызметі тұрғысынан түсіндіріледі.

Қазақстандық жөнестелдік ғалымдардың дидактикалық оқыту процесіндегі концепциялар классификациясы көбіне ұқсас келеді. Оқыту теориясы мен игеру белгісі бойынша Ю.К. Бабанский берілген заңдылықтардан оқытушының жетекшілік роліне оқытуда алатын оқушылардың саналылығы, өз бетімен жұмыс істей алатындығы әрі белсенділік қасиеттері байқалады. Оның пікірінше оқу процесінде арнайы жүйелілік психологиялық зерттеуді қажет ететін оқыту процесінің дидактикалық психологиялық ескертпесіне негізделі – деді.

Л.В. Занков “Түрлі дидактикалық жүйе бойынша жұмыс істейтін бастауыш сынып мұғалімдерінің психологиялық ерекшеліктері” мақаласында қалыптасқан оқыту жүйесі кіші бастауыш кезеңі оқушының жетекші тұлғасын ыңдауындағы мейлінше жеңіл, табысты кезең деп қарайды.

Баға, жүйесінде қолданылған күнде бір белгі немесе, оқыту нәтижесін сырттай безендіру құралы ретінде болады. Мұғалім өз жұмысының табыстылығын үлгерімнің жалаң көрсеткіштері бойынша емес, оқушылардың дамуындағы алғашқы жетістіктеріне қарап бағалап, қорытады [5, 806.].

Балалардың ақыл-ой қабілетінің анықталуынан соң, Л.С. Выготскийдің айтуынша әрбір бекітілген тапсырманы 2 рет қайта жаңғырту керек дейді. “Алдымен есепті оқушы өз бетімен қалай орындайтындығын, ал содан соң есепті үлкендер көмегімен қалай шығаратындығын көру керек”, –

дейді. Тиімді дамыту бағалауының барысында баланың жалпы дамуына бағалау арқылы емес, ең алдымен бағалаудың негізі – оқу әрекеті арқылы жүзеге асатындығын үнемі естесек тау керек.

Ал, бағалау жоқ жерде түзету, толықтырылу енгізілмегендіктен, оқыту ісін ұңғиық қатірілері сөзсіз.

Қорыта келе, жоғарыда айтылғандарды бір сөзбен топпшылағанда, дамыту бағалауының түрлерін қысқа, түрді емектеп мұғалімдері үшін екі нұсқаушы құрал ретінде беруге болады:

1. Мектеп тәжірибесінде мұғалімнің үстемдік құралы ретіндегі және текоқушының оқу әрекетінің нәтижесі бولاتын бағалаудан аулақ болуы керек. Бағалау оқу процесінде бүкіл қатынасшылардың әрекетіне және оқу процесінің бүкіл жақтарын қамтуына (әдіс, тәсіл және нәтиже) қарау керек. Мұғалім бағасы оқушылардың өзін-өзі бақылауына ауыстыра алмайды.

2. Бағалаудың тиімді жүзеге асуы үшін мұғалімнің оқушы тапқан түзету, әдіс-тәсілдеріне дұрыс қарым-қатынасының болуы шарт. Оқушылардың түрлі, соның ішінде жеке, өзіндік оқуміндеттерін шешудегі талаптар, ұжымдық салыстыруларының пайда болуы, өзара талқылау – міне бұның барлығы оқу-танымдық мотивтердің қалыптасуына әкеліп соғатынын естесек тау керек.

Ал, бұл жағдайдың барлығы сөзсіз, мұғалімнен терекәсіптік дайындықты, шеберлікті, табандылықты, асатерекәбілеттілікті қажет етеді.

Ы. Алтынсарин мұғалімнің жадына мына жәйтті мықтап шегелейді: “Ол кіммен естес болып отырғанын ешуақытта да ұмытпауы керек. Егер балалар бірдемені түсінбейтін болса, онда оқытушы олардың інін ала мауғатиіс. Ол балалармен сөйлескенде ашуланбай, жұмсақ сөйлесу, шыдамдылық етуі керек, екі ұшты астарлы сөз, орынсыз терминдерді қолданбауы керек”, - деп мұғалімнің тәлімгерлік жұмысына сынай тады [6, 896.].

Оқытуға қызығушылықтың пайда болуын, дамуын жүзеге асыратын негізгі жағдайларды ерекшелік бөлуге болады.

1. Танымдық қызығушылықтардың дамуына, меңгерілетін пәнге деген, ақыл-ой еңбегінің өзіне деген сүйіспеншіліктердің дамуына оқушының өз бетімен ізденуі әрі жаңа білімді ашудан, проблемалық міндеттерді шешуден тұратын оқытудың осындай ұйымдастырылуы көмектеседі.

2. Оқу еңбегі басқа еңбек сияқты түрліше болған жағдайда ғана қызықты. Бір жақты мәліметтер, бірдей әрекеттесілдері адамды тез жалықтырады.

3. Оқытылатын пәнге деген қызығушылық пайда болуы үшін, берілген пәнді тұтастай және жеке келген бөлімдерінің оқылуы қажеттігін, маңыздылығын түсінудің міндетті түрде қажет.

4. Жаңа материал терек меңгерілген білімдермен неғұрлым көбірек бйланысты болса, соғұрлым оқушыларға қызықты болады. Оқушыларда бұрыннан бар қызығушылық негізінде жаңа қызығудың пайда болуы да жаңа материал дамуымен сабақтас.

5. Онша жеңілде емес, онша қиын да емес материал қызығуға ығызбайды. Оқыту қиын болуы тиіс, бірақ күш жететіндей.

6. Неғұрлым оқушы жұмысы жиі тексерілсе және бағаланса, соғұрлым оған жұмыс жасау қызығырақ болатын сөді.

7. Оқу материалының ашық түстілігі, эмоционалдылығы және мұғалімнің жеке басының толғануы, мазасыздануы оқушыға үлкен күшпен әсер етеді, пәнге деген қатынасына әсері болады.

Ізденгіштік, проблемалық оқытудың негізгі қозғаушы серіппесі – оқушыларға қойылатын сұрақтар мен тапсырмалар жүйесі.

Ең маңызды деген сұрақтар түрін етоқталайық. Ең бірінші кезектегі сұрақтар да қарама-қайшылықтар кездесетін сұрақ. Бұл ең алдымен – бұрынғы ескі ғымдармен жаңа білімдер арасындағы қарама-қайшылықты ғызатын сұрақтар.

Конструктивті әрекетпен байланысты жоғары ізденісті ақыл-ой белсенділігін тудыратын тапсырма-лар оқушыдан баз-

біреулердің логикалық, фактілік, стилистикалық, б. кателіктерін жөндеуін талап етеді. Үнемі қателерді табу, жөндеу, түсіндіру – Ш. А. Амонашвили қолданатын оқытудың бірден-бір әдісі болады [7, 896.].

Психолог А. П. Липкина кіші бастауыш оқушыларының ауызшатүсінігінің даму ерекшеліктерін зерттеген ғалым. Оның зерттеуінше, қысқатүсінік айтудың қарағанда балаларға оңайғатүседі. Егер балалардың мәтіндегі қысқа ғана, тек бастысына айтуды сұраса, олар жиі жағдайда мәнді мазмұндық сәттерді ұмытып кетеді, сөйтіп мәтіннің мазмұны ақсайды.

Мәтінді қысқарту және ондағы тек бастыны бөліп көрсету –

бұл оқушы үшін бір ғана міндет емес, екі міндет болады және біреу ақытта екіін шешу қиынғатүседі.

Ең бастыны бөлу балаға қиын, өйткені бала үшін барлығы басты секілді болады.

Бастыны бөлудегі қиналу мәтінді мазмұндық бөліктерге бөле алмауға әкеліп соғады: кейбір 2-ші сынып оқушылары мәтінде қанша сөйлем болса, сонша бөлік бар деп, әлдеді өзгелері мәтінді мазмұнға, мәніне қарап емес аят жолға бағдарлана отыра бөледі.

Алендіодандақиянырақболғанміндет-бөлінгенмәтінгеатқоюдаболды.

А.И.Липкинаөзерттеулеріндемәтінгеатқоюдакездескенқиыншылықтардыайтыпкетедіжәнемұндайатқо-
жалмаушылықІ-шісыныптағылардың88%-нда,екіншісыныптағылардың68%-ндаанықтал-
ған.Оданоқушыларбастауышты,баянадауышпенанауыстырыпқателескен.Мысалы:”Жүгіріпүйгебалалар”сөй-
леміндебастауышсыныпоқушылары”жүгіріп”сөзін–бастауыш.Себебі,сөйлемніңбасын-даІ-ші”түрдеген.

Жалпыныжәнебастыныбөлеалмауұғымдыменгерубарысындағымаңыздықиындықтарға,инвари-
анттылыққаәкеліпсоғады.

“Инварианттықұғымыменгеру,-дедіамериканғалымыДж.Брунер,-
педагогтыңойынакіріпшықпайтынбалаларүшінқиындықболыптабылады”.Инварианттықұғымынабайланы-
стыұлышвейцарпсихологыЖ.Пиаже,балаларментәжірибежүргізгенпсихологН.А.Менчинскаяқыл-
ойдамуытуралыбылайдейді:”Ақыл-ойдамуыныңнағызмәндікөрсеткішіоқушыларүшін–
нақтыданабстрактініжеңілденгейдеқарау,абстрактіліұғымдармензандарданпрактикалықәрекеттергеауыса-
дыжәнекерісіншепрактикалықәрекеттерденұғымдарға,танымдықміндеттердішешугекөшеді”.Әрбірміндет
тішешуменесекандай-дабірәрекеттіңорындалуыарнаулыақыл-
ойоперацияларының”тізбегін”шешудіталапетеді.

Анатілі:

-

балатілілдікжағынансөйлемдіерекшелейді.Сөйлемқұрайды,сөйлемдегісөздердішектіейді,сөздердібуынғабөл-
еді,екпінқоялады;

-

баласөздегіәріп,дыбыстыажыратады,сөздіңдыбыстықталдауынжасайды.(дауысты,дауыссыз,жуан,жіңішке
депажыратады);

-

баласөздегіұяң,қатаңдауыссыздардыажыратады,әрекет,заттыңатын,сипатынкөрсететінсөздердіайырады,т
үбірлессөздердітабады;

-баласөздіңтолықдыбыстықталдауынжасайды,сөздіңтүбірі,жалғау,шылау,жұрнақтыажыратады;

-сөзтаптарытуралыжалпыұғымыболады;

-сөзтаптарытуралыұғымыкенболады,сөйлемдімүшелерге,алсөздікұрылысынақарапбөледі.

7.Жалпылау:

-бірқласқажататыннақтызаттарарасындағыұқсастықтытабады(өрік-алма);

-түрлікласқақатыстызаттарарасындағыұқсастықтытабады(шкаф,едент.б);

-балақарапайымжалпыұғымдарарасындағыұқсастықтытабады(махаббат-жеккөру);

-түрлікласқажататынзаттардысуреттейтінұғымдарарасындағыұқсастықтытабады(килограмм-
километр);

-балаабстрактіліұғымдарарасындағыұқсастықтытабады.

Бастауышсыныптардыңқазақтіліпәнінінтақырыбыбойыншаойлау процесініңтүрлерін,формала-
рын,операцияларынпайдаланаотырып,құрастырылғанмұндағытапсырмаларжүйесідамытаоқытуидеясынж
үзегеасыруғамүмкіндікбереді,себебіолоқушыныңойлауын,елестетужәнеестесісақтауқабілетін,ынтасыменбе
лсенділігінарттырады.Оқытушыәржаңатақырыптытүсіндіргенсоң,оқушы-
ларғаоныөзбетіменменгеругемүмкіндікбереді(5-10минут).Біздамытушыэксперименткеосыуақыт-
тыпайдаланаотырып,сабақтықорытындылауда“Тіректапсырмаларды”ұсындық.Бұлпсихологиялықдиагнос-
тикалықжұмыстыңмақсатыүшкезеңдеорындалады.Біріншікезең-бүлоқушылардыңоқулық-
пенжұмысжасапүйренуінжәнеөзбетіменізденудағысынқалыптастырады,білімсапасынарттырады.Екіншік
езең(керібайланыс)-сабақтыңәртүрлібөліміндеоқытушыменоқушыарасындағықарым-
қатынастыңдұрысқалыптасуыжәнебірін-
біріжақсытүсінугемүмкіндікбереді,яғнибұлтапсырманыңорындалукезеңі.Мұндаоқушыларалғанбілімдерін
тереңдетіпдамытуғажәнежүйеліқорытындыжасау-ғаүйренеді.Үшіншікезең-
бүлоқушылардыңшығармашылыққабілеттілігінарттырады.Мұндаоқыту-
шыжекебаланыңойлауқабілетінеқарайпсихологиялыққаттығуларұсынып,диагностикалықтексеру-
лержасалынады.

Қорытакелгенде,қазақтілінтанымдықіс-
әрекетарқылыдамытаотырыпоқытудыңмақсатыменміндетінежетудікөздейотырып,оқушылардыңқазақтілі
недегенқызығушылықтарын,олардыңшығар-
машылыққабілеттіліктеріндамыту,әрбіроқушыныңойлау мұмкіндіктерінжетілдіруүшінжағдайжасау негізгі
мақсатымызболды.

Назарбаев Н.А. Қазақстан-

2030: Процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев. Послание Президента страны народу Казахстана. – Алматы: Білім, 1997. – С. 12.

Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий // Исследования мышления в советской психологии. – М.: МГУ, 1988. – 145 с.

Давыдов В.В. Содержание и структура учебной деятельности. –

Вкн.: Формирование учебной деятельности школьников. – М., 1982. – С. 10-21.

Бабанский Ю.К. Проблема повышения эффективности педагогических исследований: Дидактический аспект. – М., 1982. – 192 с.

Эльконин Д.Б. Психология обучения младшего школьника. – М.: Знание, 1974. – 64 с.

Алтынсарин Ы. Таңдамалы шығармалары. – Алматы: Ғылым, 1955. – Т. 1. – 54-68 бб.

Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функция оценки учения школьников. – М.: Педагогика, 1984. – 193 с.

Резюме

В этой статье рассматриваются вопросы усвоения норм и правил казахского языка через активную познавательную деятельность. Развитие творческих способностей у младшего школьника. Вместе с тем показаны способы развития мышления, воображения и интереса к языку.

Ключевые слова: сознание, мышление, обучение, воспитания, личность, общение, коммуникативность

Summary

In this article questions of assimilation of norms and rules of the Kazakh language through vigorous cognitive activity are reconsidered. Development of creative abilities in the young school student. At the same time ways of development of thinking, imagination and interest in language are shown.

Keywords: consciousness, thinking, training, education, personality, communication, communicativeness

УДК: 379.66.39

НЕОБХОДИМОСТЬ ПОЯВЛЕНИЯ КУРИКУЛУМА И ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ ИНТЕРАКТИВНОГО ОБУЧЕНИЯ

Г.К. Мехтизаде – диссертант Азербайджанского Педагогического Университета

Данная работа выполнена при финансовой поддержке Фонда Развития Науки при Президенте Азербайджанской Республики. Грант № EIF-Mob-5-2014-2(17)-14/11/5

This work was supported by the Science Development Foundation under the President of the Republic of Azerbaijan Grant № EIF-Mob-5-2014-2(17)-14/11/5

В статье описываются характерные особенности образования в современный период. Показывается особая значимость создания и применения курикулума. Все это создаст условия для формирования в перспективе общемирового образовательного пространства.

В статье исследуется возможность реформы курикулума. Обучение характерное особенности курикулума проматриваются в этом этапе.

В статье пишутся об интерактивных методах, которые дают возможность повышению качества знания воспринимая в процессе обучения их сущности.

Показывается другими словами, интерактивное обучение –

это, прежде всего, диалоговое обучение, в котором осуществляется взаимодействие между учеником и преподавателем, между самими учениками.

В то же время в статье была подчеркнута основная стратегическая цель в Азербайджанской системе образования это формирование совершенной личности. Народный концептуальный документ занимает большой спектр в интерактивных методах обучения. Исследуются использования обучения интерактивным методом. Кроме того, интерактивное обучение с словом показывает это в начале учения диалога прошедшее время для школьников между собой и между педагогами и общение.

Ключевые слова: Содержание обучения, курикулум, глобализация мира, инновационные методы обучения, стратегия обучения

Мир меняется каждый день, он никогда не перестаёт развиваться. Чтобы не отставать в развитии, мы должны каждый день работать над собой, и благодаря упорному труду обеспечить сохранение полученных достижений.

С этой точкой зрения цвет флага Азербайджанской Республики и их расположение приобретают дополнительный скрытый смысл. Также можно проследить определённый параллелизм в приоритете поставленных целей

реднашей системой образования: граждане, воспитанные такой системой образования, в первую очередь являются патриотами, гордящимися своей национальностью и привязанные к ней, а также являются людьми современными в глазах обладающих глубокими познаниями, знающими традиции и нравственные ценности своего народа.

Данный период ставит новые цели перед системой образования. Эти цели нашли своё отражение в новой учебной программе-Курикулуме 2008-2009 года. Ранее целью системы образования было привитие ученикам различных навыков, способностей и знаний по различным предметам предметным областям. В настоящий момент целью системы образования является формирование у людей современного мировоззрения, национальных и общечеловеческих ценностей, а также способностей отвечающих вызовам данного периода текущей обстановки. Другими словами, современная система образования должна формировать совершенную личность, которая была бы конкурентоспособной и отвечала бы требованиям современного глобального мира.

Реальность в том, что развитие современного государства может быть достигнуто только с помощью образования. Мировой опыт показывает, что развитие любой страны не зависит от природных ресурсов, а зависит лишь от способности обратить данные богатства в человеческий капитал с высоким творческим потенциалом.

В связи с этим Президент Азербайджанской Республики Ильхам Алиев, обладая даром предвидения, отметил: «Мы должны превратить экономически потенциальные ценности в человеческий капитал. Нефть, Газ – это дар великого Аллаха, мы успешно его используем. Но рано или поздно эти природные ресурсы иссякнут. Наши знания и мудрость обеспечат устойчивое развитие нашего государства на протяжении многих лет. Саморазвитие государства в ведущую роль играет не нефть и газ, а знания, научнотехнический потенциал, новые технологии. Стратегия, построенная на основе этой концептуальной мысли, превращает эти требования в конечную цель» (2.15).

В современном мире развитие и интеграция цивилизации вступили в свой новый более высокий период. На этом этапе, как во всех областях, ускорение реформ в системе образования в соответствии с требованиями глобализованного мира состоит в укреплении процессов унификации и должно рассматриваться как главная проблема.

Президент Российской Академии Образования академик И. Никандров и группа его коллег отметили, что из многих серьёзных проблем, стоящих перед системой образования, важным местом занимает унификация образования. Они указывали, что проблемы, возникающие перед системой образования, в первую очередь обусловлены организацией фундаментальных педагогических исследований, первичной педагогической подготовки и унификации образования (5).

Основные цели, стоящие перед этой программой, это использование передового опыта систем мирового образования, учет претворение в жизнь прогрессивного восприятия национальных особенностей и истории, учет интересов рыночной экономики, улучшение качества общего образования путём улучшения результатов образования учеников. А также реализация в Азербайджане системы образования, направленной на высокую результативность охватывающую личность учеников (3.14).

Реформы, проводимые в программе образования Азербайджанской Республики, охватывают решение таких актуальных вопросов, как учет общенациональных интересов, высоких моральных качеств учащихся на основе национальных ценностей, систематизации конкурентоспособности и формирования движения от национальной общечеловеческой шкалы ценностей. Потому возникла острая необходимость создания национальной концепции, охватывающей и позволяющей решить актуальные проблемы указанные ранее.

При подготовке к курикуламу были внимательно изучены и проанализированы передовой опыт таких государств как США, Россия, Голландия, Австралия, Англия, Финляндия, Швеция, Турция, Канада, Молдова, Казахстан и других государств. Рабочие группы проводили постоянные обсуждения, принимая за основу объективные выводы.

Проектные варианты курикулов, подготовленные с стороны этих рабочих групп, были неоднократно обсуждены, и в конечном итоге, были поэтапно представлены для оценки читателям в республиканской специализированной прессе для педагогов – «Педагог Азербайджана», «Проблемы образования» (4).

В то же время эти проекты курикулов были отправлены на экспертную оценку специализированных организаций таких стран как США, Австралия, Голландия, и в конечном итоге, получили положительную оценку. Международные эксперты оценили данные проекты как соответствующие уровню передовых европейских государств.

Наконец все эти предложения были обобщены в окончательный вариант принятого курикула, который был опубликован в специальном печатном для этого журнале «Курикулум» (1-3 номера за 2008-й год), в журнале «Научные произведения» издаваемым Институтом проблем образования, а также в виде отдельного учебного пособия, которое впоследствии было передано педагогам для постоянного изучения и использова-

ния.

Подготовка программы курикулумов крайне тяжёлый процесс. В этот процесс вовлекаются все, кто способен принять в этом участие (специалисты, учителя, родители, ученики и т.д.). В мировой практике приняты вовлекать специализированные структуры. Такие структуры собирают вокруг себя наиболее активные группы, которые и оставляют систему, включающую содержание и технологию и наиболее соответствующие требованиям общества.

В некоторых случаях озвучиваются мысли о составлении учебных курикулумов одним или несколькими лицами. Особенно чётко это прослеживается в старых учебных программах. Такие программы были субъективными суждением нескольких лиц.

В то же время привлечение наиболее заинтересованных в образовательном курикулуме групп (специалисты, учителя, родители и ученики) имеет более объективный характер. Поэтому в развитых государствах в процессе разработки курикулумов обращаются к технологическим и творческим механизмам специализированных рабочих групп.

Поэтому в Азербайджане была использована подобная технология. В 2005-ом году в состав структуры Института проблем образования был создан Центр Курикулума и с этого периода республика начинается период курикулумного движения. Сотни педагогов, работников министерства образования приняли участие в обсуждениях и определении предварительных направлений. В конечном итоге объединились около 23 рабочих групп, состоящих из 400 участников, имеющих право голоса при создании конечной версии курикулума. Эти рабочие группы возглавили такие видные учёные Национальной Академии наук Азербайджана (НАНА) как член-

корреспондент Низами Джафаров (родной язык), Ягуб Махмудов (история), Вагиф Аббасов (химия), профессор Самед Сеидов (английский язык), Фахретдин Вейсалов (немецкий язык), Мирзали Мургузов (физика), Сабир Мирзоев (математика), Мусеиб Мусеилов (география), Агаджан Абиёв (физическая культура) (согласно проекту Национального Курикулума общего образования Азербайджанской Республики Баку-2006).

Согласно процедурам Всемирного Банка, были выбраны 95 национальных советников, которые совместно с Всемирно признанной «СНТО Ogrope» (Голландия) дали необходимые консультации в процессе разработки курикулума.

Таким образом, в 2006 году утверждены такие статусные документы как «Общая концепция национального образования Азербайджанской Республики (Национальный Курикулум)», а затем в 2007 году курикулум по предметам для I-IV классов превратился в значительное событие в системе образовательных процессов республики (1.3).

Ситуация с применением курикулума, в основном определяется ожидаемыми отношениями учеников к процессу обучения, а также тем, в какой степени это отвечает принятым стандартам.

Говоря языком специалистов, «Здесь очень часто упускается очень важная деталь. Это отношения типа педагог-

ученик» (6). Когда речь идёт об оптимизации учебного материала, имеется в виду не только процесс усвоения содержания учащимися, но и содержание урока, но более важный вопрос, каким образом и откуда учащиеся могут добывать интересующую их информацию по теме урока. Остановимся на этом процессе подробнее. Как и ранее у нас была большая потребность в качественных учебниках и методических пособиях. Уровень образования в значительной степени зависит от качества содержания последних. Чтобы решить проблему, нужно смотреть в её корень. А корнем является автор этого учебника или пособия, если бы это было точнее, то коллектив авторов, которые опираются на курикулум, как на национальную стратегию образования и создают учебные пособия (2.19).

В то же время, согласно современным требованиям перед сотрудниками систематического образования помимо написания учебников также стоит задача создания учебно-методических пособий и методик, механизмов, дидактических материалов и т.д., формирующих процесс мышления и развития личности, и всё это опираясь на современные информационно-коммуникационные технологии.

Целью качественного написания учебных материалов, процесс обучения авторов данных пособий и стандартного курикулума был взят на контроль. Данная работа заключалась в ознакомлении с основными требованиями, стандартами и анти-стандартами, которые затем должны были превратиться в предмет урока и способ оценки учебных пособий для их пригодности.

Вторым стратегическим направлением был процесс модернизации человеческих ресурсов, вовлечённых в процесс преподавания. Это позволяет применять инновационные методы обучения, подготовить опытных педагогов, которые способствуют эффективному усвоению содержания учебных материалов.

Система образования не может быть эффективной без соответствующего уровня знаний и способно-

стей педагогов работающих внутри неё.

Это привело к необходимости создания такого документа как национальная концепция курикулума, который отвечал бы общечеловеческим стандартам в образовании.

Согласно концепции национального курикулума нашлось своё применение интерактивное обучение.

Данная концепция подразумевает вполне конкретные и прогнозируемые цели. **Цель** состоит в создании комфортных условий обучения, при которых студент или слушатель чувствует свою успешность, свою интеллектуальную состоятельность, что делает продуктивным сам процесс обучения, даёт знания и навыки, а также создаёт базу для работы по решению проблем после того, как обучение закончится.

Другими словами, интерактивное обучение – это, прежде всего, диалоговое обучение, в ходе которого осуществляется взаимодействие между учеником и преподавателем, между самими учениками.

Задачами интерактивных форм обучения являются:

- пробуждение у обучающихся интереса;
- эффективное усвоение учебного материала;
- самостоятельный поиск учащимися путей и вариантов решения поставленной учебной задачи (выбор одного из предложенных вариантов или нахождение собственного варианта обоснования решения);
- установление взаимодействия между учениками, обучении работать в команде, проявлять терпимость к любой точке зрения, уважать права каждого на свободу слова, уважать его достоинства;
- формирование у обучающихся мнения и отношения;
- формирование жизненных и профессиональных навыков;
- выход на уровень осознанной компетентности ученика.

При использовании интерактивных форм роль преподавателя резко меняется, перестаёт быть центральной, он лишь регулирует процесс и занимается его общей организацией, готовит заранее необходимые задания и формулирует вопросы и темы для обсуждения в группах, даёт консультации, контролирует время и порядок выполнения намеченного плана. Участники обращаются к социальному опыту – собственному и других людей, при этом им приходится вступать в коммуникацию друг с другом, совместно решать поставленные задачи, преодолевать конфликты, находить общие точки соприкосновения, и тогда компромиссы.

Для решения воспитательных и учебных задач преподавателем могут быть использованы следующие интерактивные формы:

- Круглый стол (дискуссия, дебаты);
- Мозговой штурм (брейн-шторм, мозговая атака);
- Деловые и ролевые игры;
- Case-study (анализ конкретных ситуаций, ситуационный анализ);
- Мастер-класс.

В данных методических рекомендациях предложены для рассмотрения ведущие интерактивные формы обучения. Существуют и другие виды интерактивного обучения (методики «Займи позицию», «Дерево решений», «Попс-формула», тренинги, сократический диалог, групповое обсуждение, интерактивная экскурсия, видеоконференция, фокус-группа и др.), которые можно использовать в процессе обучения учеников.

Кроме того, преподаватель может приносить не только несуществующие интерактивные формы, а также разрабатывать новые в зависимости от цели занятия, т.е. активно участвовать в процессе совершенствования, модернизации учебного процесса.

Следует обратить внимание на то, что в ходе подготовки занятия на основе интерактивных форм обучения перед преподавателем стоит вопрос не только о выборе наиболее эффективной и подходящей формы обучения для изучения конкретной темы, а также открывается возможность сочетать несколько методов обучения для решения проблемы, что, несомненно, способствует лучшему осмыслению студентами. Представляется целесообразным рассмотреть необходимость использования разных интерактивных форм обучения для решения поставленной задачи.

Принципы работы на интерактивном занятии:

- занятие – не лекция, а общая работа;
- каждый участник имеет право на собственное мнение по любому вопросу;
- нет места прямой критике личности (подвергнуться критике может только идея);
- все сказано о занятии – не руководство к действию, а информация к размышлению.

Таким образом, в статье рассмотрены основные характерные особенности образования в Республике Азербайджан в современный период.

- 1 Концепция общего образования в Азербайджанской Республике (Национальный Курикулум). Курикулум. - Баку, 2008, №1, - стр. 3.
- 2 Джаббаров М. Министр образования: XIV съезд азербайджанских учителей. Образование. Декабрь. 2013, - стр. 19.
- 3 Мехрабов А. Роль фундаментальных исследований в информатизации образования. Курикулум. 2013, - №3.
- 4 Мехрабов А. Анвар Аббасов. Объяснение курикулума - требование времени. Курикулум. 2010, - №1(9), - с. 8-10.
- 5 Никандров Н. Д. и др. Педагогика народов мира: история и современность. - М.: Педагогическое общество России, 2001.
- 6 William P. McCaw. Education is more than curriculum standards and assessment. - Баку: "Kurikulum" jurnal, 2008.

Түйін

Мақалада білім берудің қазіргі заманға сай үлгілерінен сөз қозғап, оның ішінде Курикулумді қолданудың ерекше белгілері көрсетіледі. Және жаһандануда курикулумнің мүмкіндіктері туралы да баяндалады. Оқытудың басқа да инновациялық әдістері туралы оның білім беру сапасына оңды-қпалынан мысал берді.

Интерактивті білім беру –

оқытушы мен оқушы арасында жүретін диалогтық оқыту болуымен қатар, мақалада көрсетілгендей Азербайджанның білім беру жүйесіндегі ерекшеліктер туралы баяндайды.

Кілтсөздер: тәлім-

тәрбиенің мазмұны, курикулум, әлемнің жаһандауы, оқытудың инновациялық әдісі, оқыту стратегиясы

Summary

The article deals with the typical features of the new education system in modern time. The creation of the curriculum shows that this new education system is very important in modern time. It will offer all facilities of forming of the world-wide education system.

The article deals with the necessity of the curriculum reform. Evolution process of curricula, technologies of their preparing, the important characteristic features have been commented.

In this article it is about interactive methodical technology and its contents which give the opportunity of knowledge equality and the process of teaching.

The peculiarity of the knowledge is described in modern times in this article. The forming and application of curriculum are shown. All of these will be placed in the global education system. By the way, the main strategic idea is noticed in Azerbaijan education system in this article. Besides, interactive training with words shows that the beginning of teaching dialogues in the past tense has connection for pupils and teachers.

Keyword: Educational content, Curriculum, globalized world, innovation method of education, strategy of education

УДК: 379.66.23

ҚАЗАҚТІЛ САБАҚТАРЫНДА ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Г.И. Уайсова – Абай атындағы ҚазҰПУ-нің профессоры, п.ғ.к.

Мақалада бастауыш сыныптағы қазақ тілі сабақтарында дидактикалық ойындарды пайдалану туралы мәселе қарастырылған. Белгілі педагогтардың ойындарының пікірлерінен сүйене отырып, оқыту үдерісінде дидактикалық ойынды пайдаланудың маңызы көрсетілген. Қазақ тілі сабағында қолданылатын дидактикалық ойындардың топқа бөліп көрсетіліп, солардың қолдану тәсілдері ұсынылған.

Тірек сөздер: бастауыш сынып, әдістеме, дидактикалық ойын, ойындық тәсіл, фонетика, мәтін, сөз таптары, синтаксис

Балаларға тиянақты білім беру үшін мұғалім күнделікті тәжірибеде қолданатын басты әдістемелік мәселелер ішіндегі ең маңыздысы, пәнді оқыту нәтижелерінің сапасын, оқушы белсенділігін арттыруы мүмкін емес. Сондықтан бастауыш сыныптарда қазақ тіліне оқытуда оқушылардың жаттанды меңгеруін жою, оқу үдерісін сапалы ұйымдастыра отырып оқушы белсенділігін арттыру мұғалімнің әдістемелік шеберлігінде екендігі сөзсіз. К.Д. Ушинский: «...өз сабағында барлық оқушыларды тарта білуі, белсенділігіне тәбиіі мұғалімнің көрсеткіші», – дейді [1].

Бастауыш сынып оқушыларының білуге деген ынтасы мен мүмкіндігін толық пайдалану және олардың оқу үдерісінде үздіксіз дамытып отыру, сабақтарында алған білімдерін практикада қолданудағы даярлықты қалыптастыру үшін ойын элементтерін пайдаланудың орынды ерекше.

Дүниеге келген сәбидің ертеңгі үлкен азаматтық қажалғасын жеке басының басты белгі, бедерінің бүгінгі ойын әрекеті үстінде қалыптаса бастайды. Ойында баланың шығармашылық мүмкіндіктері, эмоционалдық көңіл-күйі және ерік-

жігері бүршікатып білінеді. Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, Д.Б. Эльконин сияқты белгілі психолог ғалымдар: «Ойын – баланың өзіндік өмірі», –

деген ортақ тұжырым жасайды. Сондықтан оқыту үдерісінде ойын түрлерін ұйымдастырудың негізгі ерекшелігі оқуға жеткізетін ойын, ең алдымен, оқушының ойын

үдерісін, қиялындамытып, сөйлеу тілінің жетілуін, еркін пікір алысу, диалог, монолог түрінде өз арасымен ойыншықтарын қалыптастырады. Оқытуда қолданыла-тын ойын әдістері –

ойынныңнақөзімес, ойын түріндегі әдіс. Ол логикалық, дербес орындалатын жаттығу жұмыстарына балалардың зейінін аударып, қызықтыру мақсатында қолданылады. Ойынның танымдық сипаты жөнінде А.М. Горький: «Бала ойынды сүйеді. Ойнағандан болса оның бәрімен де ойнайды. Ол өзінің айналасындағы дүниені ойын түрінде таниды. Баласа өзбен де ойнайды, осы сөзбен ойнағанда өз аңатілінің нәзік әсерлерін үйренеді», – деген болатын.

Ойында балалар практика жүзінде, олардың түсінуіне қолжетерлік мінез-құлықтың моральды нормаларын таниды, бастапқы адамгершілік құндылықтарды меңгереді. Әрине, бұлардың бәрі стихиялы түрде емес, ересектердің және үлкен балалардың басқаруымен жүзеге асады.

Сабақ үдерісінде белгілі бір мақсат көздеп, материалды меңгерту мақсатында қолданылатын ойындардың бірі – дидактикалық ойын.

Дидактикалық ойындардың арғытегі ойынды өлендер мен қимылды ұштастыру негізінде, көп нәрсеге үйрететін ойындар жасаған халық педагогикасында жатыр. Оны «Ұшты-ұшты», «Сақина салмақ», «Тақия тастамақ» т.б. ойындарынан көруге болады.

Дидактикалық ойында балалардың ойын әрекетіне тән құрылым элементтерінің бәрі міндет, мазмұны, ойын (элементтері), әрекеттері, ереже, нәтиже бар.

Дидактикалық ойын белгілі шарттарды қанағаттандырады:

- ойынның сабақтағырыбына, мақсатына сәйкестігі;
- ойын баланың логикалық қабілеттерін жетілдіретіндей, әсер ететіндей болуы керек;
- ойын баланы мақсатты ұйымдастырушылық, жеңімпаз-ұстамдылық, сабырлық қатәрбие-леуі керек;
- ойын сабақтың мақсатын іске асыруға оқушыларға қажетті білікпен дағды қалыптастыруға көмектесетіндей болуы тиіс.

Дидактикалық ойындардың балалардың қоршаған орта мен таныстырудағы рөлі де ерекше. Ойын түсінде оқушы өзіне үлкен адамның белгілі бір социалдық функциясын қабылдайды. Оны өзіс-әрекетінде жүзеге асыруға тырысады. Балалардың дидактикалық ойындарға деген қызығушылығы ойын әрекетіне ойнау әрекетіне, ақыл-ойды дамытуға берілген логикалық жаттығуларға ауысады. Мысалы, рөлдік «Капитандар» ойынына лайық. Бұл ойынды ойнау барысында балалар елестету әрекеті арқылы «кемені жүргізеді»: ойындағы рульдің оңға, солға бұрады, кеменің жүзуіне, қозғалысына тән дыбыс-ырғағын шығарады. Бұл әрекеттер арқылы оқушылар кемекпитанының рөліне ойнайды. Ал дидактикалық жағынан алғанда, олар капитанның ойнау әрекетіне еліктейді, мұғалімнің аңалдыналасаған түсіндірмесі-несүйене отырып, кемені «берілген бағыт бойынша жүргізеді». Мұндай ойындар арқылы оқушы өзінің жөнісін білуге үйренеді, өз бетімен ойыннан қорытынды шығаруға машықтанады. Сондай-ақ ойын барысындағы әрекеттерді белгілеу, балалардың орын тәртібін анықтау, түрлі рөлдерді бөлісуді т.б. баланың ой-санасының дұрыс қалыптасуына әсер етеді.

Оқитудың ойындық тәсілдері дидактикалық ойындар өз ара түсінушілікті, ынтымақтастықты, бірлескен шығармашылықты орнықтыратын орта қахуалда қолданыстапқан жағдайда ғана шынайы ойындық қғнибалалар ерікті түрде таңдап алатын тәсілдерге айналады.

Сабақта ойынды жүргізудің сәтті болуы толығымен мұғалімге байланысты болады. Педагог оқушылардың шығармашылық ойынның ұйымдастыруы керек, олардың ойынға енгізуі және қызықтыруы керек.

Ол үшін не қажет және не істеу керек?

1. Ойындар репродуктивті оқыту жағдайында ғана қатынастар мүмкін емес (еліктеу, имитация, модельдерге еліктеу) және «мұғалім-оқушы» өз ара қатынастарына құрылады, бұл қатынастар мұғалімнің мәртебесіне негізделеді. Ойын кезінде мұғалім топтағы сенімділік атмосферасын, оқушылардың қойылған мақсатқа жетудегі өзіндік күштерін сенімділік күру керек. Оның кепілі ретінде мұғалімнің мейірімділігі, такт, мадақтау, оқушылардың әрекетін қолдауынады [2].

Мұғалім оқушылардың сөзін «Қатені жөнде», «Бір сәтке, сен дұрыс айтпадың» деген ескерту типіндегі сөздер мен бөлмеуі керек. Бұндай ескертулер оқушыларды мазаландырады, ойынның жылдамдығын бұзады, ойындық арапайым сабақтың үлгісіне айналады, оқушылардың ойынға деген қызығушылығын төмендетеді. Көптеген ойындарда жеңімпаз сөйлеудің дұрыстығы мен тапсырмаларды орындаудың жылдамдығы үшін алған ұпай сандары бойынша анықталады. Сөйлеудің дұрыстығын бақылауды ойын кезінде, ең бірінші кезекте мұғалім жүргізеді, одан басқа ең жақсы дайындалған оқушылардың арасынан арбитрлер сайланады. Олардың міндеті – қателескен оқушыны әдепті тоқтату және оның қатесін түзеу.

Оқытудың әрі бірінші кезекте дидактикалық ойындардың бірнеше түрі қалыптасқан. Оларды мазмұнына қарай шарт

тытүрдемынадайтоптарғабөлугеболады:

- 1) оқушыларданорындаушылықәрекеттіталапететінойындар;
- 2) өтілгенматериалдыескетүсіруәрекетінталапететінойындар;
- 3) балалардыңіс-әрекетінтүрлендіріпкөрсететінойындар;
- 4) ізденужәнешығармашылықтықажетететінойындар;
- 5) логикалықойлауды,қырағылықтықажетететінойындар;
- 6) сөздікойындар.

Дидактикалықойын—

бүкілтәрбие,білімберужүйесініңбәрінедекатыстыбастықұралдардыңбірі.Дидактикалықойындардыңқай-қайсысыболсынбалалардыңкөңіл-күйінкөтеріпқоймайды,білімдерінарттырып,ойлампаздық,тапқырлық,сенсорлыққасиеттеріндамытуғаықпалетеді.Дидактикалықойынтүрлерінқазақтіліноқытубарысындакөнінінтүрлендіріп,жаңасабақтыөтукезенінде,бекітужұмысын-дабірнешетопқабөліппайдалануғаболады.

Бізбастауышсыныптардақазақтіліноқытубарысындақолданылатынойындардытөмендегішетоптауғаболды:

1. Фонетиканыоқытудақолданылатынойындар;
2. Мәтіндіоқытудақолданылатынойындар;
3. Сөзмағынасынжәнесөзқұрамыноқытудақолданылатынойындар;
4. Сөзтаптарыноқытудақолданылатынойындар;
5. Синтаксистіоқытудақолданылатынойындар.

Ендіосылардыңкейбіреулерінетокталыпөтейік.

Фонетиканыоқытудақолданылатындидактикалықойындар

«Іздегенәріпбарма?»ойыны.

Ойын1-

сыныптаәліппеніоқытукезіндепайдаланылады.Олоқушылардыңүйренгенәріптердітолықмеңгеруіне,ыждаһаттыболуынаықпалетеді.

Ойынтәртібі:Мұғалімоқушыларғабірсөздідауыстапокиды.Егеролсөзішіндегікемәріптерөздеріндебарболса,оқушыларқолдарынкөтереді.Алжөкболса,қалпыншаотырабереді.Мұғалімқолкөтергеноқушылардыңбіреуіненсұрайды.Олоқушытабылғанәріптіңсөздіңқайжеріндекелетініайтыпбереді.

Мысалы,мұғалім:*май,ат,атас*сөздерінайтқанболса,оқушыларіздегентәрпінің*май*сөзіндесөздіңбасында,*ат*сөзіндесөздіңаяғында,*атас*сөзіндесөздіңортасындатұрғаныайтыпберуікерек.

Егермұғалім*Анас*сөзінайтса,оқушылароғанөздерінеқажетгіәріпболмағандықтан,қолдарынкөтермейді.

Мәтіндіоқытудақолданылатынойындар

1. *«Тапқырлар»ойыны.* Ойлануға1минутуақытберіледі.Түбірі*«тапты»*дегенсөздежұрнағы*«қасқыр»*дегенсөзде,жалғауы*«балалар»*дегенсөздекездесетінсөздітап.Немесе,түбірі*«ойын»*дегенсөзде,жұрнағы*«аспаз»*дегенсөзде,жалғауы*«қыздар»*дегенсөздекездесетінсөздітап.

2. *«Суретшілер»ойыны.* Бұлойынныңшарты—ұсынылғанбелгілерібойыншазаттысуреттеу.Сауысқанның,балықтың,тиінніңтүрлі-түстісуретіберіледі,уақытбелгіленеді,жоспарыберіледі,осысуреттейтінсөздердіқатыстырыпсипаттаумәтінінкұрастырады(Бір-бірініңжауабынтексереді,толықтырады).

Тапсырманыорындапбіткенсоң,әртоптанбір-біроқушышығып,заттыңсипатыноқыпшығадыда,солбойыншасуретінбаяншығады.Топтыңжұмысыұтымдысөздердіқолдануына,салғансуретінеқарайбағаланады.

Сөзмағынасынжәнесөзқұрамыноқытудақолданылатынойындар

1. *«Сөзденсөзішәру»ойыны.* Бұлойынныңшарты:берілгенсөздіңішіндегіәріптерденбірнешесөзойлапшығаруларытиіс.Мысалы,кемпірқосақсөзіненмынадайсөздершығаруғаболады:кемпірқос,сақ,ақ,кем,ем,кір(тұту).

2. *«Сыңарымдытап»ойыны.* Бұлойындымағынасықарама-қарсысөздердітанытудапайдалануғаболады.

Тату-...

Дұрыс-...

Жақсылық-...

Батыр-...

Сөзтаптарыноқытудақолданылатынойындар

1. *«Ойлан,тап»ойыны.* Ойынныңшарты:берілгентапсырмабойынша,керектібуындынемесесөздітезтауыпайтуқажет.Кімтез,әрідұрысайтса,солоқушыұтады.Мысалы,мынадайтапсырмаберугеболады:біріншісөзді

ңжалғасы, екіншісөздіңбастауыболатынбуындытап

кес(...)дікдәл(...)мепар(...)за

2. «Артықсөздітап» ойыны. Бұлоынбалалардыбайқағыштыққаүйретеді. Белгілібірқатардағысөздердінішіненсолтопқажатпайтынсөздітестатуыпайтуытиіс.

Негеолсөзартықдепойлайсың?

Шай, сүт, нан, айран, кітап, балық, қаймақ.

Ұшты, жүгірді, отырды, Сәуле, оқыды.

Алма, өрік, шие, бидай, құлпынай.

Қорытаайтқанда, оқушыларойынарқылыокуматериалынжеңілтүсініп, тереңменгередіжәнеоныұзақуақытбойыестесақтайтынболады, солпәнгеқызығушылығыартатүседі. Дидактикалықойындардаберілгентапсыр малароқушылардыңсабақташығармашылықпенжұмысістеуінеигітқыпалынтигізеді. Солсебептідебастауыш сыныппзақәтілісабағындақолданылатындидактикалықойындардыңтиімдітұстарынайқындап, ұтымдыойын түрлерініріктеудіңмаңызызор.

1СухомлинскийВ.А.Жүрекжылыуыбалаға.- Киев,1989.

2ЛяпинаГ.А.Игракаксредствоактивизацииучебно-воспитательногопроцесса.- А.,1975.

3Дидактикалықойындар(құрастырғанК.Оразбекова).- А.,1990.

Резюме

Встатьебылрассмотренпутииспользованиядидактическихигрнаурокеказахскогоязыкавначальныхклассов.Согласномнениюизвестныхпедагоговбылопоказанозначениедидактическихигручебномпроцессе.Дидактическиеигры,которыеиспользуютсянаурокахказахскогоязыкаразделенывгруппыитакжепредлагаетсяметодыихиспользования.

Ключевые слова: начальная школа, методика, дидактическая игра, фонетика, текст, синтаксис

Summary

InthearticletheuseofdidacticgamesatKazakhlanguagelessonforprimaryclasswasconsidered.Accordingtoopinionsoffamouseducatorstheimportanceofdidacticgamesinteachingprocesswasshown.DidacticgamesthatareusedduringKazakhlanguageclassaredividedintogroupsandmethodsofusingthemaressuggestedaswell

Keywords: Pedagogicsofelementaryschool, pedagogicsandtechniqueofprimaryeducation, pedagogicsofpreschoolandprimaryeducation

ДҮНИЕТАНУДЫ ОҚЫТУДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Г.Г. Арынова – Абай атындағы ҚазҰПУ, аға оқытушы

XXI ғасырда білім берудің өзіндік үлгісі қалыптасуда. Білім берудегі басты мақсат бірінші орынға шәкірттің білігі мен дағдысын емес, оның тұлғасын, білім алу арқылы дамуын қойып отыр. Мұндай міндеттерді шешу мұғалімдерден мектептерде оқушыларға берілетін ғылым негіздерін олардың болашақ іс-әрекетінің берік негізі әрі тірегі болатындай етіп оқытуды, оқу-тәрбие үдерісін, білім мазмұнын жанар-тумен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдері мен әр алуан құралдарын қолданудың тиімділігін арттыру-дың, оқытудың жаңа технологиясын қолдануды талап етеді. Осындай талаптардың бірі – оқушының дүниетанымын қалыптастыру. Дүниетанымның қалыптасуына адам, қоғам, табиғат бөлімдері тірек болады.

Дүниетаным – тұтастай алғанда адамның білімі мен наным, ар-ұждан мұраттары мен әлеуметтік құлықтың реттеушісі, саяси бағдар, қоршаған ортаға психологиялық және эстетикалық көзқарас қалыптастырушы. Бұның бәрі дүниетану деңгейінің адамзаттың даму эволюциясына байланысты өзгеріп күрделене түсетінін айғақтайды. Егер адамның дүниетанымы, біріншіден, қоғамның дамуымен байланысты өзгерсе, екіншіден, сол қоғамдағы халықтың сана-сезімінің өсуі, білімді меңгеру мүмкіндігіне қарай өзгеріп отырады. Сол дүниені танып білу әдістері мен оларды қаруландыру жолын іздестіру – біздің негізгі мақсатымыз. Осындай мақсаттан оқыту үдерісінде инновациялық технологияларды пайдалану қажеттігі туындайды.

Инновация ұғымын қазақ тілінде алғаш анықтаған ғалым Немеребай Нұрахметов. Ол: «Инновация, инновациялық үрдіс деп отырғанымыз білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі» – деген анықтама ұсынды [1]. Ал педагогикалық энциклопедияларда төмендегідей анықтамалар берілген: «инновация» сөзі латын тілінен енген – новый, яғни аударғанда «обновление – жаңарту», «новинка – жаңалық», «изменение – өзгеріс» деген мағына береді.

Инновация дегеніміз білім беру, тәрбиелеу жұмысына жаңалықты енгізу, яғни жаңа әдіс-тәсілдерді, амалдарды, құралдарды, жаңа концепцияларды жасап, оларды қолдану деп анықталған. Бұл айтылғандардан инновация ұғымын ғалымдар әртүрлі түсінетіндігі байқалады:

- 1) жаңалық, жаңаны енгізу, жаңарту үрдісі;
- 2) өзгеріс;
- 3) құрал, әдіс.

К.Бұзаубақова оқу-тәрбие үдерісіне педагогикалық жаңалықтарды енгізудің мынадай төрт кезеңнен тұратынын көрсетеді: 1 – жаңа идеяны іздеу, 2 – жаңалықтарды ұйымдастыру, 3 – жаңалықтарды енгізу, 4 – жаңалықтарды бекіту [2, 102-103]. Демек, инновациялық технологияларды пайдалану үшін алдымен қандай технологияны қолдану тиімділігін анықтап алу, содан соң оны оқыту үдерісіне енгізіп, одан әрі бекіте түсу қажет екен.

Жалпы алғанда, инновациялық технологиялардың мақсаты – оқытуды ізгілендіру, яғни оқу құралдары оқушылардың өздігінен танымдық іс-әрекетін жүргізе алатындай болуы. Жаңаша оқытудың негізгі түрлері: оқытудың дербес және топтық түрлері болып табылады. Бұл жерде алға қойылған мақсат – оқушыға деген сенім, оның өз ісіне жауап беру мүмкіндігіне сүйеніп беделі мен қадір-қасиет сезімін дамыту. Осы мақсатта кейінгі жылдары кеңінен таралып, жиі қолданылып жүрген инновациялық технологиялар қатарында дамыта оқыту технологиясын, деңгейлік оқыту технологиясын, модульдік оқыту технологиясын атауға болады.

Дамыта оқыту – күрделі құрылымды, біртұтас педагогикалық жүйе. Оның нәтижесінде әр оқушының өзін-өзі өзгертуші субъект дәрежесіне көтерілуі көзделіп, оқыту барысында соған лайық жағдайлар жасалады. Дамыта оқытудың дәстүрлі оқытудан айырмашылығы: көздеген мақсатында, мәнінде, мазмұнында, дамытудың негізгі факторында, мұғалімнің рөлі мен атқаратын қызметінде, әдіс-тәсілдерінде, оқушының білім алу белсенділігінің түрінде, оқу үдерісіне қатысушылардың әрекеттестік ерекшеліктерінде, олардың қарым-қатынас сипатында, танып-білу үрдісін ұйымдастыру түрлерінде т.б.

Деңгейлеп оқыту технологиясы деңгейлік тапсырмаларға негізделген. Ресей ғалымы В.П.Беспалько бұл деңгейлерді төртке бөліп қарастырады: бірінші деңгей – міндетті, оқушылық; екінші деңгей – алгоритмдік, үшінші деңгей – эвристикалық және төртінші – шығармашылық деңгей [3]. Осы аталған инновациялық технологиялар дүниетану сабақтарында ұтымды пайдаланылып жүргенін атап айтуға болады. Сол сияқты модульдік технология да дүниетану сабақтарында үлкен бөлімдердің соңында оқушылардың білімін жинақтап бекіту мақсатында қолдануға оңтайлы. Сонымен оқушыларды жан-жақты дамыта оқыту үдерісін қамтамасыз ету үшін олардың ойлау қабілетін, қиялын жетілдіру, шыңдау мақсаттарын жүзеге асыруда бұл аталған технологиялардың мәні зор.

Дүние – қоршаған орта, табиғат бүкіл әлем, олай болса бұған енбейтін, оның құрамына кірмейтін бірде бір зат не құбылыс жоқ. Адам дүниені өмір бойы танып білумен, оның таусылмас ерекшеліктерін бақылап, байқаумен айналысатыны анық. Бірақ оның сырын түгел біліп шегіне шыға меңгеру мүмкін емес. Дүниені өз дәрежесінде танып білу бір адамның меңгерген білім деңгейі мен оның мазмұнына байланысты жүзеге асады.

Табиғат заттары және адам қолымен істелген заттар жайындағы ілімді дүниетану пәніне енгізіп, оны оқушыларға ұғындыру арқылы адам мен табиғат арасындағы байланысты көрсету іске асырылған. Өмір талабына сай баланың дүниетануын ғылыми қоршаған дүниеден білім беруді мектеп қабырғасында жүзеге асыруды көздеген мұғалімдерден көп еңбек талап етеді.

Оқушылардың дүниетануының қалыптасуына эмоция мен логикалық ойдың мәні зор. Бұл екеуі де – адамның ішкі сезімі, жан әрекеті. Сыртқы шындықтың сезімге әсер етуінен түрлі хабарлар миға жетіп, эмоция тудырады да, ой осыған орай шешім қабылдайды. Ой – қорытынды шығарып, шешім қабылдау тірегі десек, эмоция оның көзге түсетін нәтижесі ретінде сыртқа шығатын күйі (қобалжу, ренжу, қуану, құптау және жоққа шығару) түрі. Осыған қарап, эмоция мен ойдың көзқарасын қалыптасуына тікелей әсер ететінін көруге болады. Бір затты не құбылысты танып білуде олар үнемі қатар жүреді. Ал танып білу нәтижесінде дүниетаным қалыптасады. Баланың бойындағы мұндай қасиеттерді ойын технологиясы арқылы аша түсуге болады. Өйткені ойын үстінде оқушылар түрлі эмоция мен сезімдерге бай болады. Демек, ойын арқылы оқушының қуану, ренжу, ептілік, шапшандық, достық, алғырлық қасиеттері дами түседі.

Дүниетанымдық қабілеттің керектігі адам баласының бүкіл өмірі табиғат аясында, қоғам ортасында, олармен қарым-қатынаста өтетіндіктен, ол қатынастардың әдіс-тәсілдерін меңгеруі тиіс. Мұндай әдіс-тәсілдерді бала жастан қоршаған орта туралы білім алу арқылы меңгереді. Мәселен, әр затты байқау, бағдарлап қарау, олардың түр-түрін сезіну арқылы қасиеттерін айқындай түсу мұның бәрі адамда бірден пайда болатын икемдік пен іскерліктер емес. Ол жүйелі меңгерілген білім нәтижесінде қалыптасады.

Қоршаған ортаға үнемділік көзқарас, жаңашырлық, кішіпейілділік осының бәрі де оқушылардың дүниетанымы негізінде әдетке айналатын қасиет. Қазіргі жағдайда қоғам дамыған сайын табиғи орта байлығы өте тез қарқынмен ұқыпсыз пайдаланылуда. Болашақ қоғам иесі – оқушылардың осы мәселені ерте бастан жете түсініп, ысырапқа жол бермеуі үшін олардың қоршаған ортаға гуманистік көзқарасын қалыптастыруымыз керек.

Бастауыш сыныптағы «Дүниетану» пәнінің білім берудегі маңызы – оның мазмұнының негізгі мектепте оқытылатын білім жүйесімен сабақтастығында. Бұл сабақтастықтың негізінде берілетін білімнің перспективтілігі жүзеге асады. Сонымен қатар білім берудің әр буыны бір-бірінен бөлініп, жекеленіп қалмай, өтілген және келешекте алатын біліммен де сабақтасады.

Айналадағы дүниемен таныстыру кезінде оқушылардың өздігінен атқаратын іс-әрекеттеріне баса көңіл бөлініп, дербестігін арттыруға мүмкіндік беріледі. Мұғалімнің мақсаты проблемалық жағдай туғызып, оны шешудің жолын оқушылардың өздеріне жүктеу болады. Алты жасар бала үшін көріп тұрған заттары мен құбылыстарын талдап, сипаттап айтып беру үлкен психологиялық дайындықты талап етеді. Қабылдаудың сезімге бай болуы бала творчествосының рухани күші мен эмоциялық өрлеусіз бала миы клеткаларының дамуы мүмкін емес дегенге кәміл сенуге болады. Бала миында болатын физиологиялық үдерістерде эмоциялық байланысты: қарбаластық өрлеу, елігу сәттері де ми сыңарлары қабығының клеткалары көп энергия жұмсайды, бірақ сонымен бір мезгілде организмнен көп энергия да алады. Егер алты жасар балаға қоршаған дүниеден білім беру кезінде оның жанына әсер ететіндей сезімдер туғыза алсақ, олардың ақыл-ойын, қиялын, адам қатынастарының күрделі де сан алуан дүниесіне енгізе аламыз.

Дүниетану сабағында жаңа технологияларды қолдану арқылы біз оқушыларға еліміздің табиғатты, табиғи байлығы, экономикасы, ғылымы мен мәдениеті, этика, әдеп, эстетика, құқық пен өнері, адам – адам, адам-қоғам, адам-табиғат арасындағы қарым-қатынас түрлері жайында ғылыми ұғымдар беріледі. Пәнді оқытып меңгеру барысында оқушылар дүниенің үш құрамдас бөлігі: адам, қоғам, табиғат саласынан білім алады. Басқаша айтқанда, биология, химия, география, физика пәндерінің алғашқы іргетасы қаланады десек те болады. Оқушыларда қоршаған дүние заттары, құбылыстары, табиғат, экология туралы ғылыми түсінік қалыптасады. Сонымен қатар тарихи деректер жайында жалпы мағлұмат алып, халықтың салт-дәстүрі, тұрмыс-тіршілігі, табиғат-тіршілігі, табиғат байлығы, мәдени-әдеби, көркем-қолөнер шығармашылығы арасындағы байланысты, сабақтастықты көре білуге үйренеді. Дүниетану пәнінен алған ұғымдарын басқа пәндермен байланыстыру арқылы дүниенің тұтастығы жайында жүйелі білім негізі қалыптасады.

1 Нұрахметов Н. Жаңаша оқыту талаптары \\\ Қазақстан мектебі, 1997.

2 Бұзаубақова К.Ж. Жаңа педагогикалық технология. - Тараз, 2003.

3 Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. - М., 1989.

ҚАЗАҚСТАН ҚОҒАМЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТТЕР ДАМУЫ ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПСИХОЛОГИИ И РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО- ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В КАЗАХСТАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ

УДК159.99

ТҮЛҒАНЫҢ ІС-ӘРЕКЕТІН БЕЛСЕНДІРУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗЫ

Н.С.Жұбаназарова – психол.ғ.к., доцент, әл-Фараби атындағы ҚазҰУ-нің

Жалпы және этникалық психология кафедрасы,

А.Ж.Садреймова – Абай атындағы ҚазҰПУ,

Білім беру психологиясы және әлеуметтік коммуникация кафедрасының аға оқытушысы

Бұл мақалада түлғаның іс-әрекетін белсендіруді ұйымдастырудағы қарым-қатынастың психологиялық маңызы қарастырылған. Сонымен қатар мақалада қарым-қатынас орнату мен деңгейі адамның ішкі дүниесіне қатыстылығы көрсетілген. Бүгінде қарым-қатынас барлық адамзатқа уымы үшін негізгі әрі басты байланыс құралы екендігі сөзсіз. Ал қарым-қатынас білім мен меңгеру тікелей танымдық іс-әрекеттің дамуын қамтамсыз етеді.

Тірек сөздер: Түлға, қарым-қатынас, іс-әрекет, интроверттілік, экстриверттілік, коммуникативті, интериндивидуалды, индивид, эмоция, ерік, ес, ойла, мінез-құлық, психология

Егемендіел болып, өркениетке бет бұрған қазақстанның жастары ертеңгі мемлекеттің ірісі. Сол тірек нықта, берік болуы үшін бәсекеге қабілетті тұлға қалыптастыру, кәсіби білікті мамандар дайындау қазіргі таңда өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Тұлғаның танымдық іс-әрекетін қарым-қатынас арқылы дамытудың көкей тастылығы бүгінгі таңда әсіресе кәсіби маман қалыптастыруда өте маңызды.

Сонымен қатар, Қазақстанның тәуелсіздігі егеменді мемлекет ретінде мәнді дәрежеде болашақ маманиелерінің коммуникативтік қабілеттілік деңгейлерімен, кәсіби білікті даму сапасымен қамтамасыз етуді алғашқы орынға қояды. Қазақстанның болашағы мен оның дамуын жалғастыратын мамандық даярлау туралы мәселелерді алға қояды. Демек, іргелі білімді жан-жақты меңгерген, бастамашыл, еңбекнарығы мен әрқилы технологиялардың ауысып тұратын талаптарына бейімделген және тек өзін-өзі ғана емес, сонымен бірге қажетті жағдайда күрделі мәселелерді өзінше шеше алатын мамандарлау бүгінгі таңда өзекті мәселелердің бірі. Әрине мұндай мәселені шешу тұлғаның алдымен қарым-қатынас құралымен қамтамасыз ету болып табылады.

Бүгінде қарым-қатынас барлық адамзатқа ауымы үшін негізгі әрі басты байланыс құралы екендігі сөзсіз. Ал қарым-қатынас білім мен өнеруіне тікелей танымдық іс-әрекеттің дамуын қамтамасыз етеді.

Қарым-қатынас бірлескен іс-әрекет, өзара әрекеттесуші субъектілердің белсенді ұйымдасқан жүйесі ретінде қарастырылып, жан-жақты сипатталған. Бірлескен іс-әрекеттегі қарым-қатынас ерекшеліктерінің көрсеткіштері жасалған. Тұлға үшін ерекше қарым-қатынас туралы білімдер, соның ішінде танымдық іс-әрекетінің дамуында ерекше орын алады және осы жағдайлар психологиялық мәселелердің шешімін табумен анықталады [1].

Қарым-қатынас – адамдардың бір-бірімен әсерлесу және бір-біріне әсер ету процестерінің жиынтығы болып табылады. Ол тек адамдардың бір-бірімен ақпарат алмасуы ғана емес, сонымен қатар олардың арасындағы эмоциялық байланыстың болуына анықпал етеді.

Жекетұлғаның қалыптасуы мен дамуындағы қарым-қатынас ролін сипаттай отырып, В.М. Бехтерев былай деп жазды: «Түрлі тұлғалар өздерін қоршаған ортамен қатынас жасағанда түрліше жағдайға тап болады. Адам басқалармен неғұрлым бай және түрліше қарым-қатынас жасаса, соғұрлым тұлғаның дамуы сәтті жүзеге асады».

В.Н. Мясичевтің 1970 жылы Бүкіл Одақтық Симпозиумда жасаған баяндамасында қарым-қатынас жайлы былай дейді: «Адамдардың бір-бірімен қатынас жасауы олардың өзара араласуларымен сипатталады. Яғни қарым-қатынас жасау арқылы адамның түрлі белсенділіктері, жағымды және жағымсыз мінез-құлықтары көрінеді. Адамдардың бір-бірімен қарым-қатынас жасауындағы себептерді анықтай отырып, әрбір адамның тектұлғалық қасиеттеріне ғана емес, сонымен қатар сөйлесу кезіндегі әрекеттерге де мәні бар. Оның бұл жайлы жазғаны: өзара еркін қатынас арқылы шынайы қарым-қатынас пайда болады, әлсіздік жоқ жерде, бір адамның келесі бір адамға тәуелді болуы кезінде керісінше жасырын қарым-қатынас пайда болады.

А.А. Леонтьевтің пікірінше «Қарым-қатынастың интериндивидуалды емес, әлеуметтік феномен ретінде түсіну керек; оның субъекті ретінде индивидті емес, әлеуметтік топ немесе тұтас қоғамды алу керек»-деп қарастырады [2].

Қарым-қатынасты зерттеу барысында әрғылым бұл процесті әр жақтан қарастырады. Қарым-қатынас жұмысқа қатынамаңызды орыналмайды. Адамның тұлға болып қалыптасу процесінің өзі, оның қоғамдық адамға айналуы қарым-қатынасыз мүмкін емес. Дамыған тұлғаға қарым-қатынас қажеттілікке айналады.

Адамның еркіндік белсенділігінің барлық түрлерін субъект-объектілік және субъект-субъектілік деп бөлу қабылданған, алғашқысы – іс-әрекет категориясына, ал екіншісі қарым-қатынас категорияларына жатқызылады.

Іс-әрекетті субъект-объектілі өзара әрекет ретінде қарастыру субъектінің мақсатқа бағытталған белсенділігі мен объектінің «әрекетсіздік» реактивтілігін қарама-қарсы қоюға негізделді және бұлардың жалпылама түсінігінде іс-әрекет субъектісі ретінде бейнеленеді. Бұл өз қажеттіліктеріне сәйкес отырып, өз мүмкіндіктерін пайдаланып және түрлі қосымша құралдарды жасап, адам объектіні қалайда өзгертуді, оған әсер етуді, жаңа байланыстарға және қатынастарға енгізу.

ізеді, яғнионы ассимиляциялайды.

Алосындай өзара әрекеттесулерде кездесетінақпараталмасуды айтатын болсақ, онда ол қарым-қатынас емес коммуникация болып табылады, яғни ақпарат көзі мен ақпаратты қабылдаушы арасындағы ақпараттық байланыс, бірақ оны механизмдер емес адамдар жүзеге асырады.

Қарым-қатынас барысында адамдар өзінің және басқалардың алдында өзіндік психологиялық ерекшеліктерді ашады, көрсетеді және түсінеді. Адамның психологиялық қасиеттері қарым-қатынас нәтижесінде пайда болады, дамиды, өзгереді. Басқалармен арақатынас жасай отырып, адам қоғамдық ежелерді, нұсқаларды, білім меніс-әрекеттәсілдерін, жалпы әлеуметтік тәжірибені өз бойына сіңіреді. Қарым-қатынас нәтижесінде адам жекетұлға болып қалыптасады.

В.А. Кольцованың мәліметтері бойынша, қарым-қатынас күшті, орташа және әлсіз қатысушыларға түрліше әсер етеді. Олардың көбі бірлескен әрекеттің арқасын да күштілерденгейіне көтеріледі [3].

Қарым-қатынасты өзара әсер ету факторлары ретінде қарастыруға болады. Бұл жағдайда қарым-қатынастың тұлғаның өмір сүруінің факторы ретінде қарастырылуы керек және керісінше, тұлға қарым-қатынастың факторы да бола алады. Тұлғалық фактор ретіндегі қарым-қатынаста функциялар әртүрлі болып келеді. Ең бастысы, қарым-қатынастың тұлғаның терең қажеттілігі, дәлірек айтқанда, оны қанағаттандырудың шарты және құралы болып табылады. Қарым-қатынассыз адамның өзін-өзі жүзеге асыру, өзін-өзі білдіру мен өзін-

өзібекіту сияқты мұқтылыстарымен байланысты болатын жеке қажеттіліктерді қанағаттандыру мүмкін емес.

Қарым-қатынас – адамзат қатынасының күрделі түрі. Кез-келген тұлға аралық қарым-қатынаста адамдар арасындағы жай байланыс емес, одан терең функцияны білдіреді. Әрине, басқалармен қарым-қатынас деңгейі түрлі тұлғалар үшін әртүрлі. Бұл индивидтің интро-немесе экстреверттілік деңгейіне байланысты болып келеді. Осымен де тұлғаның психологиялық генетикасының деңгейі анықталады [4]. Сонымен қатар, бұл тұлғалық ерекшелік оның басқа адамдармен байланыс орнату дағы қиындықта бола алады. Бірақ бұл жағдайда қарым-қатынастың тұлғаның өмірлік факторы ретіндегі өз рөлін жоғалтпайды.

Қарым-қатынас мәселесі психологияның өзекті мәселелерінің бірі болып табылады, өйткені тұлға қалыптасуының негізгі факторы және адамның бастаушы әрекетінің түрі ретінде қарым-қатынас бала дамуының негізгі шарты ретінде қарастырылады. Қарым-қатынас субъектілерінің өзіндік функционал-ды жүктеме-лері бар. Мысалы, А.А. Брудный бойынша қарым-қатынастың үш мынадай бастапқы функция-ларға бөледі: белсендіруші-әрекетке итермелеуші; интердиктивті-тиым салушы, тежеуші; дестабилизациялаушы – қорқыту, намысқа тиерсөздер және т.б., және қарым-қатынастың төрт негізгі функциялары: инструменталды-іс-әрекетті қарым-қатынас арқылы координациялау; синдикативті-қауым, топ қалыптастыру; өзін көрсету; тасымалдаушы функциялар көрсетілген. Соңғы функция педагогикалық қарым-қатынас үшін ерекше қызықты, өйткені “бұл функция оқытудың негізінде жатыр: тұлғаны оқыту қарым-қатынас арқылы жүзеге асады...”

Педагогикалық қарым-қатынас мәселесі неарналған жұмыстарда педагогикалық қарым-қатынас категориялары бөлініп алынған және ұйымдастырылған, сонымен қатар оның құрылымы ментіімділігінің сыни бағасы сипатталған (А.А. Леонтьев, А.А. Бодалев, В.А. Кан-Калик, Г.А. Ковалев, С.В. Кондратьев).

А.А. Леонтьев педагогикалық қарым-қатынастың тиімділігін келесідей анықтайды: бұл оқу әрекетінің шығармашылық сипатын және оқушының түр-ткісінің дамуына жақсы жағдай жасайтын оқу үрдісіндегі оқытушының оқушымен қарым-қатынасы, ол тұлғаның дұрыс қалыптасуы үшін оқытудың жеке бөлігінде рінде жағымды эмоциялық климатты қамтамасыз етеді, психологиялық кедергілердің туындауына қарсы тұрады, балалар ұжымындағы әлеуметтік-психологиялық үрдістің басқарылуын қамтамасыз етеді және оқу үрдісінде оқытушының тұлғалық ерекшелікте рін жоғары дәрежеде қолдануға мүмкіндік береді.

Адамның ұжымында өзіндік ерекшелік бейнесі «Мен»-бейнесі оның өзіндік мінез-құлқы меніс-әрекетін, сол ұжымынан еңдей қызмет атқарып, қандай орыналатынын көрсететін кез келген адамның даралық сипаты. Адамның даралық басын атын қасиеттер мен сипаттар, оның ерекшеліктері мен өмір кезеңінде түрлі топтар арасында қалыптасқан мінез-құлқының көріністері, сол мінез ерекшеліктерінің қандай топтар мен ұжым арасында өмір кешкені жайлы белгілі

ізқалдырып отыратын бейнелерінен құралатын мінезді адамның түрлі ортаға бейімделіп тіршілік етуі үшін оның тұтастурдегі психологиялық көзіндік портреті жасалады. Мұндай өзіндік адам бейнесінің жасалуы үшін мынадай екі түрлі талап қойылады. Оның бірі – адам өзінің бойынан, мінез-құлқындағы ұнамсыз сипаттармен жағымсыз қылықтардан арылуға күш жұмсап, кісілік қасиеттері мен азаматтық болмысын қалыптастыруға ұмтылады; екінші өзбасындағы мінезінің олқылық жақтарын толықтырып, кісілік қасиетінен ұқсан келтіретініс – әрекеттері мен қылықтарына арылу үшін күреседі. Сөйтіп өзінің даралық бейнесін қалыптастыра отырып, «енді мен кім болуым керек, өзім қарым-қатынас жасапараласатын топарасында қандай рол атқарамын» нендей істерді істеуге мүмкіншілігім бар? Деген сұрақтар қойып, алдына белгілі мақсат қажеттілік көздейді. Осындай мақсаттармен жүзеге асыру жолында ол өзге адамдармен қарым-қатынас қатұседі.

Қатынас жасау адамның даралық мінез қасиеті. Ол мынадай сатылардан тұрады:

1) Өзгелермен қарым-қатынас орнатуға ниет білдіруі.

2) Қатынас жасайтын әріптестерінің кімдерекенін танып білуге ықылас білдіріп, олар жайында қажетті мәліметтер алуға ұмтылады. Әрбір әріптесімен өзінің өзара қатынасының нендей ролдер атқаруы жайлы елестері пайда болады. Әріптестерінің кімдерекенін, танып білуге мән беріп, мен олардың арасында қандай орына ламын деп, өзгелердің пікірі мен санасады. Өзі өзгелердің орнына қойып, ішкі жан-дүниесінің сырына барлау жасайды.

3) Қатынас жасаушы серіктері жайында өзара тілдесіп, ұғынысудың жолыңіз дестіреді: егер олар тіл табыса алатын белгілііс – әрекет болса, атқаруға кіріседі. Іс – әрекет түсінде ұжым ішіндегі әріптестердің кімдерекені аңғарып, оларды да, өзін де танып білетін деңгейге көтеріледі.

4) Қарым-қатынас жасап, тілдескен әріптестернен де істерді атқара алады және олардың іс – әрекеті мен мінез-құлқында, қабілетін де нендей жағымды ісі бар, ұнамды қасиеттері мен олқылықтары кездеседі деген жәйттерді анықтап, кімнің кімекенін білетін болады. Егер жалпы тіл табысып кете алмайтын жәйттер байқалатын болса, онда қатынас қатұскена адамның өзгелермен әрі қарым-қатынас жасаудың пайдасызекенін аңғарып, олардан өзі наулақ ұстауға тырысады.

Адамның күнделікті өмірінде маңындағылармен тілдесіп пікір алысуы ұжым ішінде болса да, нақты жағдайлармен түрлі ситуацияларға тәуелді болып отыратындығы ақиқат жәйт. Мұндай жәй-жапсарлар әрбірадамның алдына қоятын мақсаты мен тіршілік тұтқиылдарына тәуелді түрлі шешімдерді қабылдап, оның өзіндік ұстанымына, мүддесіне сәйкес болуын талап етеді.

Сонымен қарым-қатынас дегеніміз – ғылым әрі өнер. Бұл шығармашылық процесс. Қатынас жасау, өзгелермен тіл табысу – әрбірадамның өмір тәжірибесіне, біліміне, тапқырлығы мен ақыл-ойына байланысты жүзеге асып отыратын тіршілік мұқтажы. Тіл табысып өзгелермен қатынас орнату әрбірадамның өзіндік талғам-тілегін, ықылас-ынтасын, жалпы адамға деген адамдық көзқарасын жеткізуді талап етеді. Қарым-қатынас нәтижесінде адамның кісілік қасиеті, өзгелерге деген қамқорлығы мен жанашырлық сезімі, гуманитарлық көзқарасы қалыптасады. Тіршілік ортасы мен өмір сүрудің саналуан сырларын біліп, жеке басының қадір-қасиетін арттырады. Адам өзі өзгелердің орнына қойып байқап, оның ішкі дүниесінің сырында барлап біледі.

Адамның өзгелермен тілдесіп қарым-қатынас жасай білуі жалпы адамдық қасиеттердің аса қажетті түрінің бірі. Күнделікті өмірде кездескен адамнан шық-жарқын сөйлесіп пікір алысатын болсақ көңілің ашылып, жан дүниең сергиді.

Қорыта келгенде, қарым-қатынас орнату дүниедегі адамның ішкі дүниесіне қатысты қасиеттері ойлауы мен саналы әрекеті, ал, келе-сі бөлшегі адамның мінез-құлқы мен өзгелермен тіл табысып бірлесіп әрекет жасайтын қатынасы паттарын білдіреді.

1) Джакунов С. М. Психология познавательной деятельности. - Алма-Ата, Қазақ университеті. 1992. - 195 с.

2) Леонтьев А. А. Педагогическое общение. - М., 1979.

3) Кольцова В. А. Опыт экспериментального изучения познавательной деятельности в условиях общения.

Вкн.: Методология и методы социальной психологии. - М.: Изд-во МГУ, 1977, - с. 189-200.

4) Данилин К. Е. Формирование внутригрупповых установок и рефлексивной структуры группы // Межличностное восприятие в группе. - М.: Изд-во МГУ, 1981. - 205 с.

Резюме

В статье рассматривается значение психологии в взаимоотношениях при активности личности в организации деятельности

и. Человеческое общение может рассматриваться не только как акт сознательного, рационально оформленного речевого обмена информацией, но и как качественное посредство эмоционального контакта между людьми. Оно многообразно как по содержанию, так и по форме проявления. Так как общение сегодня для всего человечества является главным средством связи.

Ключевые слова: Личность, общение, действие, интроверсия, экстраверсия, коммуникативный, интериндивидуальный, индивид, эмоция, воля, мышление, поведение, психология

Summary

In article value of psychology of relationship and activity of the personality in the organization of activity is considered. Human communication can be considered not only as the act of the conscious, rationally issued speech exchange of information, but also as direct emotional contact between people. It is diverse both according to the contents, and in a manifestation form. As communication for all human society today the main means of communication.

Keywords: Personality, communication, action, introversion, ekstraversiya, communicative, interindividualny, individual, emotion, will, thinking, behavior, psychology

УДК:379.8-053.5

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ВОЛОНТЕРСТВО КАК ФАКТОР ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ ПОДРОСТКОВ

Л.М. Нарикбаева – д.п.н., профессор КазНПУ им. Абая,
Олжабай Айым –

студент 4 курса специальности «Социальная педагогика и самопознание» кафедры общей, возрастной и социальной педагогики КазНПУ им. Абая

В статье актуализируется проблема формирования гражданской позиции, социальной активности подростков через вовлечение общественно-значимые виды деятельности молодежи, одним из которых является волонтерская деятельность. Авторами определены принципы социально-педагогические условия решения данной проблемы, что является целью дальнейшего исследования.

Ключевые слова: гражданская позиция, социальная активность, социально-педагогические условия

Глобальные социальные, экономические, политические и культурные изменения, происходящие в современном обществе, предъявляют новые требования к воспитанию подрастающего поколения. Развивающемуся обществу необходимы инициативные люди, которые могут самостоятельно принимать решения в ситуации выбора, способные к сотрудничеству, отличаются мобильностью, динамизмом, конструктивностью, обладают чувством ответственности за судьбу страны, за ее социально-экономическое процветание. Вся эта этимособу актуальность сегодня приобретает проблема развития социальной активности молодежи.

Вопросы воспитания социальной активности личности всегда были в центре внимания педагогики. Востребованные сегодня идеи воспитания общественной активности подрастающих поколений мы находим в трудах Н.К. Крупской, А.С. Макаренки, В.А. Сухомлинского, С.Т. Шацкого. Современные теоретико-методологические подходы к развитию социальной активности молодежи получили обоснование в работах Б.З. Вульфов, Р.А. Литвак, М.И. Рожкова.

К настоящему времени проведено ряд исследований, направленных на изучение отношения молодежи к общественной деятельности (Г.Г. Николаев, Л.А. Сивецкая, О.Б. Скрыбина, Е.Л. Федотова, С.Б. Шаргородская и др.), поиск оптимальных условий и эффективных методов развития социальной активности личности (Андержанова З.А., В.М. Бейлин, Н.В. Бушманова, И.Д. Гаврильев, Е.М. Карпова, Конвисарёва Л.П., А.Р. Лопатин, О.В. Соловьев, В.В. Умановский, А.Я. Школьникова и др.).

Современные педагоги, психологи, философы и социологи считают, что различные добровольческие общества, объединённые движения молодежи, одной из которых является волонтерская деятельность молодежи, не только может помочь решить многие социальные проблемы подрастающего общества, но и способствовать успешной социализации подростков, развитию социально-значимых качеств юношей и девушек, формированию у них активной жизненной позиции. Поэтому изучение воспитательных возможностей волонтерского движения приобретает сегодня особую актуальность.

Тем самым, актуальность заданной нами темы определяется сложившимися противоречиями между:

•возрастающей ролью волонтерского движения в социальном развитии общества и недостаточной разработкой

ностью его теоретических основ;

- потребность в социально активной молодежи, без которой невозможно дальнейшее экономическое, политическое и культурное преобразование современного общества и недостаточном использовании воспитательных возможностей волонтерского движения;

- необходимость развития социальной активности молодежи и недостаточной разработанности научно-методического, технологического обеспечения основ волонтерского движения.

Однако, несмотря на имеющийся существенный интерес ученых к значительности полученных результатов в проведенных исследованиях, собственно интересующимися аспектами развития социальной активности подросков в процессе волонтерской деятельности не рассматривался. До настоящего времени выявлены также воспитательные возможности волонтерского движения, неразработана эффективная модель развития социальной активности молодежи в условиях волонтерской деятельности.

В то же время, следует сказать, что реализация волонтерской деятельности сопровождается определенными трудностями, что нередко разочаровывает ее субъектов и нередко приостанавливает участие в ней. У каждого волонтера есть трудности свои, их преодоление требует индивидуального подхода. Социально-педагогическое сопровождение как раз имеет своей целью оказать помощь и поддержку каждому участнику.

Волонтерство – перспективное, позитивно мотивированное и, хорошо себя зарекомендовавшее средство стимулирования социализации молодого поколения, включения его в общественную жизнь раннего возраста. Оно позволяет заложить в юном поколении основы для формирования человеческих начал, качеств живых и чувствующих людей, активных, мыслящих граждан своей страны. Волонтерская деятельность выполняет функцию нравственного воспитания, возрождения в молодежной среде фундаментальных ценностей, таких как, патриотизм, милосердие, справедливость, гуманность, отзывчивость и других важных ценностей.

Волонтерство или Волонтерская деятельность (от лат. *voluntarius* – добровольно) – это широкий круг деятельности, включает традиционные формы взаимопомощи и самопомощи, официально представленные услуги и другие формы гражданского участия, которая осуществляется добровольно на благо широкой общественности без расчета на денежное вознаграждение [1].

Волонтерское движение – это добровольная форма объединения для мобилизации социальной инициативы, достижения общественно значимых целей, совместного решения общих проблем, способствующая личностному росту его участников и развитию социальной активности молодежи [1].

Социально-педагогической точкой зрения, волонтерство – это добровольно выбранное решение человека оказать помощь окружающей среде, людям, человеку, оказавшемуся в трудной жизненной ситуации. В такой деятельности, безусловно, проявляются гуманистические качества личности, утверждается потребность быть полезным обществу. Оно способствует целесообразному, ответственному проявлению у воспитанников социально-значимой общественной деятельности, направленной на социализацию и формирование таких важных качеств, как доброта, милосердие, сострадание и взаимопомощь.

Как отмечает, Андержанова З. А., во время социализации воспитанников лежат изменения мировоззрения в социальной значимости, важности своей роли, способности быть нужным и полезным человеку. Социальная активность воспитанников, обусловленная внутренними потребностями личности и направленной на выполнение общественно значимых задач является одним из важных факторов успешности их социализации. Она определяет готовность и способность воспитанников к общественной инициативе, социальному творчеству, ответственности, за свои действия; перед обществом, а также помогает ему в преодолении: неудачи и ошибок; продуктивному выходу из кризисных ситуаций; реализации социальной активности, способствует развитию социальных качеств личности, стимулируя ее социализацию [2].

Социально-педагогическое сопровождение волонтерской деятельности представляет собой организованный социально-педагогический процесс, предполагающий комплекс целенаправленных педагогических действий, ориентирующих воспитанников на волонтерскую деятельность; прогнозирующий проблемы трудностей воспитанника в волонтерской деятельности; оказывающий содействие в их предупреждении и преодолении.

Технология социально-педагогического сопровождения волонтерской деятельности представляет собой логически завершенную посл

еодовательностьэтаповпедагогическицелесообразныхдействий,способствующихнаиболееполномусамостоятельномуупроявлениювоспитанникавволонтерскойдеятельности,включаетследующиеэтапы:целевой;выбортехнологии,реализациятехнологии,контроль-но-оценочный.Даннаятехнология:реализуетсясучетом;индивидуальногосвоеобразиявоспитанникаи;реальныхпроблем,которыевозникаютунегов.процессевовлечениямволонтерскуюдеятельность.

Детско-юношескаяобщественнаяорганизацияальтруистическойнаправленностизанимаетважноеместомотивирования,стимулированииисопровождении-волонтерскойдеятельностимолодёжииподростков.Онаопределяетнаиболееважньесферыдлясамореализациииволонтерства,разъясняет,учит,вовлекаетиорганизуетсоциально-педагогическоесопровождение,основываясь,навозможностяхкаждогоподростка,своеобразииегопотребностей.Одновременноонапроводитспециальнуюподготовкусубъектовсоциально-педагогическоговолонтерства,разрабатываетдлянихрекомендациипововлечениювоспитанниковвволонтерскуюдеятельностьиобеспечениеихцелесообразнымсоциально-педагогическимсопровождением[3].

Возможностииволонтерскогодвижениявразвитиисоциальнойактивностимолодежиобусловленыреализацией,преждевсего,следующихпринципов:

- добровольностьвовлеченияиволонтероввразличныевидысоциально-ценнойдеятельности;
- правомвыборасредствдостиженияцелейприсовместномрешениипроблем;
- признанииравенстваличныхииобщественныхпотребностей;
- осознаниемсобственнойсоциальнойзащищенностииволонтеровприготовностизащищатьинтересыдругих;
- сочетаниемсамоуправленияпоследовательнымразвитиемдемократическихначалвуправлении;неформальностью,нестандартностьюсодержаниядеятельности;
- разновозрастнымсоставомучастников;
- целенаправленнымиспользованиемобученияивоспитаниякаксредствдостижениясоциальнозначимыхцелейилиличностногороставолонтеров.

Вовлечениемолодеживдеятельностьиволонтерскихорганизацийсоздаётновуюситуациюразвития,врезультатекоторойподростокперестаетвосприниматьсамогосебякакбесполезногоиотверженногочленаобщества.Теперьонможетоказатьпомощьдругому,а,значит,меняетсяегосоциальнаяроль,онастановитсяпозитивно-активной.

Дляразрешениявышеуказанныхнаипротиворечийипроблем,нанашвзгляд,необходимыследующиесоциально-педагогическиеусловия:

- активизациявзаимодействияреспубликанских,городскихволонтерскихдвиженийсошколами,различнымиучебно-воспитательнымиучреждениями;
- актуализациямотивационнойсферыиволонтеровиихвыходаврефлексивнуюпозицию;
- использованиевработелично-ориентированныхтехнологийразвитиясоциальнойактивностимолодёжииподростков;
- свободныйвыборволонтерамивидовиформсоциально-значимойдеятельностисучётомвозрасташкольников;
- социально-

педагогическаясопровождениепереходапроцессаразвитиясоциальнойактивностиподросткаврежимсаморазвитиясоциальнойактивности.

Такимобразом,успешностьреализациииволонтерскойдеятельностивомногозависитотподготовленности,развитостиопределённыхнавыковиумений,необходимыхврешениипроблемнуждающегосявпомощи человека,групплюдей.Вэтойситуациинеобходимосоднойстороныобучатьволонтеров,сдругойстороныпомогатьвпреодолениеитрудностей,которыевозникаютвволонтерскойдеятельности.

Нашадальнейшаяисследовательскаязадачанаправленаименнонасоциально-педагогическоесопровождениеиволонтерскойдеятельностимолодёжииподростков,цельюкоторогоявляется– выявлениенаиболееэффективныхспособов,формисредствпривлеченияподростковвволонтерскуюдеятельность,гдебудутсоблюдатьсяследующиепринципы:ориентированностьнаконкретногоподросткасучетомегоиндивидуально-личностныхособенностейиподготовленностикакволонтеракконкретнойпрактическойдеятельности;подготовленностьорганизаторов-волонтеровизмолодёжнойсреды,способныхнаучитьмладшихосновамволонтерскойдеятельностиврешении конкретныхзадачопределённойкатегорииисоциально-

уязвимых людей; авторитетность и действенность волонтерской деятельности в условиях детско-юношеских общественных организаций, организуемых в массовых общеобразовательных школах, а также в учреждениях дополнительного образования.

1 Википедия: <https://ru.wikipedia.org>

2 Андержанова З.А. Социально-

педагогическое сопровождение волонтерской деятельности воспитанников детского дома: Автореф... дисс. канд. пед. наук: 13.00.02 – Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования) – М., 2011. – 24 с.

3 Конвисарева Л.П. Волонтерское движение как фактор развития социальной активности молодежи: Дисс... канд. пед. наук: 13.00.02 – Теория и методика обучения и воспитания (по областям и уровням образования) – М., 2006. – 211 с.

Түйін

Мақалада жасөспірім азаматтың ұстанымының, әлеуметтік белсенділігінің қоғамдық-мәнді тартуарқылы қалыптастыру мәселесі көкейтеседі. Ол қызметтің бірі волонтерлік қызмет. Авторлар меносымаселені ұстанымдарымен педагогикалық шарттары анықталады, яғни біздің зерттеуіміздің мақсаты болып табылады.

Тірек сөздер: азаматтық позиция, әлеуметтік белсенділік, әлеуметтік-педагогикалық шарттар.

Summary

In article the problem of formation of a civic stand, social activity of teenagers through involvement socially significant kinds of activity of youth one of which is volunteer activity. Authors defined the principles and social and pedagogical conditions of the solution of this problem that is the purpose of further research.

Keywords: a civic stand, social activity, socially-pedagogical conditions

УДК: 379.8-053.5

К ВОПРОСУ СОЦИАЛЬНО- ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРОФИЛАКТИКИ АДДИКТИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Л.М. Нарикбаева – д.п.н., профессор КазНПУ им. Абая,

Болат Гүльнур –

студент 4 курса специальности «Социальная педагогика и самопознание» кафедры общей, возрастной и социальной педагогики КазНПУ им. Абая

В статье рассматривается проблема социально-педагогической профилактики «аддиктивного поведения» подростков, раскрывается сущность данного понятия, причины и признаки. Дается поэтапность работы социального педагога с данной категорией детей.

Ключевые слова: социально-педагогическая профилактика, аддиктивное поведение, социальный педагог

Каждый человек стремится к комфортному состоянию, но, к сожалению, в повседневной жизни оно не всегда достижимо. Всегда есть множество факторов, «мешающих жить». В таких случаях человекავозникает чувство психологического дискомфорта. Большинство людей для выхода из стрессового состояния используют свои внутренние ресурсы, обращаются за помощью к друзьям, близким людям или просто переживают – «время лечит», считая «проблемные» периоды естественным явлением жизни.

Люди используют различные способы, чтобы справиться со стрессом, снять усталость, расслабиться. Для них это еда, для других – спорт, музыка, компьютерные игры, рыбалка, чтение, работа, коллекционирование и т.д. В норме эти способы поддержания психологического комфорта не мешают, а помогают являться неотъемлемыми составляющими полноценной, насыщенной эмоциями и общением жизни. Если же таковы способствувает воглаву угла, отодвигая на второй план все остальное «жизненное», «человеческое», можно говорить о возникновении «аддиктивного поведения». Вероятность возникновения «аддикции» выше у людей, которые с трудом переживают даже кратковременные и «незначительные» затруднения, не умеют справляться с житейскими стрессами.

Аддиктивное поведение –

одна из форм деструктивного поведения, которая выражается в стремлении к уходу от реальности путем изменения своего психического состояния посредством приема некоторых веществ или постоянной фиксации внимания на определенных предметах или активностях (видах деятельности), что сопровождается развитием интенсивных эмоций [1]. Этот процесс настолько захватывает человека, что он начинает управлять его жизнью. Человек становится беспомощным перед своим пристрастием. Волевые усилия ослабевают и не дают возможности противостоять аддикции.

Аддикция (англ. addiction – зависимость, пагубная привычка), в широком смысле, –

ощущаемая человеком навязчивая потребность в определенной деятельности. В более узком смысле, это патологическоевлечение к чему-либо, что увеличивает риск развития психических заболеваний и/или связано с персональными или социальными проблемами [2]. Термин часто употребляется для таких явлений, как лекарственная зависимость, наркомания, но он не применяется к нехимическим зависимостям [2], например, поведенческим, примерами которых могут служить: интернет-зависимость, игромания, шопоголизм, психогенное переедание, фанатизм и т.п.

Учёные выделяют 5 этапов формирования аддикции:

1. Начало (исходная точка) -

возникновение и фиксация в сознании связи между переживанием интенсивного изменения психического состояния и приемом определенного вещества (или веществ - лением какого-либо действия). Человек предрасположен к аддиктивному поведению в момент сознания данной связи на эмоциональном уровне не понимает: «Это мое!». Фиксация происхождения не зависит от того, положительные эмоции испытывал человек или отрицательные - главное для него интенсивность переживания.

2. Аддиктивный ритм -

устанавливается определенная частота обращения к средству аддикции, пока только в моменты психологического дискомфорта. Установлению аддиктивного ритма способствуют: а) особенности личности (низкая переносимость даже кратковременных затруднений); б) тяжёлая личная жизнь (болезни, смерть близких, потеря работы); в) ограниченный выбор стратегий выхода из стресса. Между первыми двумя этапами может пройти несколько лет.

3. Аддикция как часть личности -

участие аддиктивного ритма формирует стереотип реагирования на психологический дискомфорт. («Поругалась - надо есть шоколадку»). В человеке возникают как бы две личности - «здоровая» и «аддиктивная». «Здоровая» стремится к общению, боится одиночества. «Аддиктивная», наоборот, стремится к уединению, может общаться только с теми же «аддиктами» (например: коллекционеры предпочитают общаться с теми же коллекционерами, и только по поводу коллекции).

Этот этап сопровождается внутренней борьбой двух составляющих личности, из здесь еще могут возникать периоды прекращения аддикции или замена одной аддикции на другую. У многих аддиктов на этом этапе существует иллюзия полного контроля над своими эмоциями и правильности своего поведения. У человека, общающегося с аддиктом, в этот период возникает ощущение, что он общается с разными людьми (только сегодня человек обещал больше не играть в казино, а завтра он может обмануть целью получения денег для игры, после завтра - злобно обвинить во всем вас).

Самое печальное, что аддикт в состоянии стремления к «своему ощущению» невозможно разубедить. Навсе доводы у него будут готовы ответ: «Марки не важнее, чем люди, они никогда не подведут...», «Всё люди пьют...», «Живём один раз, съёмеще пирожное...» и т.п.

4. Доминирование аддикции. На этом этапе человек погружается в аддикцию и изолируется от общества. Происходит нарушение межличностных отношений - не может общаться даже с теми же аддиктами. Окружающие на этом этапе замечают, что «это уже не тот человек», была личность «ушла», разрушилась.

5. Катастрофа. Аддикция разрушает не только психику, но и здоровье. Наблюдается общее пренебрежение к себе, к своему организму, к личной гигиене. Нефармакологические аддикции тоже разрушают здоровье, булимия (это психическое расстройство, в основе которого лежит постоянная озабоченность едой) приводит к ожирению, азартные игры - к заболеваниям сердца. Возвратиться к прежней жизни уже невозможно, так как здоровая часть личности уже разрушена. Человек потерял семью, квалификацию, работу, у него серьёзные финансовые проблемы. Поэтому аддикты - частые нарушители закона.

Таким образом, различают следующие виды аддикции:

1. *Химические аддикции*: а) зависимость от психоактивных веществ; б) алкоголя; в) наркотиков; г) таблеток (транквилизаторов, барбитуратов, и т.д.); д) табака.

2. *Нехимические аддикции*: а) переедание; б) голодание; в) коллекционирование; г) сексуальная; д) азартные игры; е) трудоголизм; ж) компьютерные игры, интернет; з) религиозный фанатизм.

Желание аддикта изменить настроение по аддиктивному механизму достигается с помощью различных аддиктивных агентов. К таким агентам относятся вещества, изменяющие психическое состояние: алкоголь, наркотики, лекарственные препараты, токсические вещества. Искусственному изменению настроения способствует также и вовлеченность в какие-

товиды активности: азартные игры, компьютер, секс, переиздание или голодание, работа [3].

Виды аддиктивного поведения имеют свои специфические особенности и проявления. Они неравнозначны по своим последствиям. У аддиктов, злоупотребляющих алкоголем, наркотиками и др. веществами, развивается интоксикация, наряду с психологической зависимостью появляются разные формы физической и химической зависимости, что связано со своей очередью с нарушением обмена веществ, поражением органов и систем организма, наблюдаются психопатологические явления и личностная деградация. Привлеченность к какой-то деятельности развивается психологическая зависимость, более мягкая по своему характеру. Новейшие виды объединяют общие аддиктивные механизмы.

Очевидно, что необходимо современная социально-педагогическая профилактика такого явления среди детей, особенно в современный переходный период развития общества с обширным кризисом практически во всех сферах жизнедеятельности общества – экономической, политической, социальной, нравственной.

Социально-педагогическая профилактика аддиктивного поведения подростков как самого критического возраста предусматривает первичную, вторичную и третичную формы. *Первичная профилактика* – представляет собой предупреждение возникновения у детей дефектов, отклонений в психическом развитии. *Вторичная профилактика* – предупреждение перехода нарушений развития в хронические формы, возникновения вторичных дефектов. *Третичная профилактика* – социальная адаптация лиц, страдающих дефектами [4].

Традиционно работа по профилактике аддиктивного поведения осуществляется в рамках двух методологических подходов: **информационного и поведенческого**.

Согласно *информационной модели* деятельности, если человек знает об опасности для здоровья «негативного» стиля поведения, то он не будет относиться к этому поведению отрицательно и будет от него воздерживаться. В качестве методов реализации главного принципа деятельности в данном случае используются, в основном, мораль, давление и запугивание.

Модель морализирования основана на утверждении безнравственности одурманивания, противоречащего постулатам нормам общества. Модель запугивания всячески эксплуатирует идею опасности потребления наркотиков и алкоголя. Таким образом, в этих моделях потенциальному потребителю предлагается информация относительно действия психоактивных веществ, их последствия и риска, с которыми связано их потребление, но отсутствует развитие поведенческих навыков и привычек.

Согласно *поведенческой модели* деятельности, не исключающей первой, основной акцент сконцентрирован на личностных и социальных аспектах, зачастую более значимых для человека, нежели факторы, связанные с возможной будущей болезнью. В качестве методов используются самооценка и самонастроение на здоровый образ жизни.

В рамках *аффективно-просветительской модели* с потенциальными потребителями проводится работа по формированию чувств самоуважения, системы личностных ценностей, в которых нет места наркотикам и алкоголю. Модель укрепления здоровья поощряет развитие альтернативных привычек (спорт, активный досуг, здоровый образ жизни, режим труда, питания и т. п.), которые могут стать барьером, препятствующим поведению, наносящему вред здоровью, и служить хорошей «заменой» наркотикам и алкоголю. Разновидностью этой модели является модель укрепляющих факторов или так называемая «копинг-стратегия». Все ее основы лежат на наблюдениях о том, что здоровые люди обладают ресурсами, помогающими им справиться с нагрузкой, повышенными требованиями среды, стрессами и конфликтами без применения одурманивающих веществ.

Таким образом, в поведенческих моделях социально-педагогической профилактики большое внимание уделяется выработке с помощью социального тренинга навыков принятия решений, совладения со трудными ситуациями, стрессовой, навыков решения проблем общения и проблемы отказа от потребления наркотиков, несмотря на давление своего окружения. Особая роль в развращении и профилактической работе принадлежит образовательным учреждениям – средним школам, социальным педагогам и психологам.

Однако, традиционно в средних общеобразовательных учреждениях профилактическая работа с ребенком в данном направлении была возложена на завуча и воспитательную работу, но эффективность этой работы, к сожалению, как известно, низкая. В настоящее время большая заслуга и ответственность в решении данных вопросов лежит на социальных педагогах.

Социально-педагогическая деятельность по профилактике аддиктивного поведения школьников должна реализовываться

в виде комплекса информационных, профилактических, реабилитационных мероприятий, а также путем организации различных досуговых сфер жизнедеятельности детей.

Первоначальная деятельность социального педагога, направлена, прежде всего, на исследование «внешней среды обитания» подростка.

Исходя из этого, очень важным является тщательное проведение 1 этапа работы – диагностической. На диагностическом этапе, предусматривающем в свою очередь ликвидацию факторов риска приобщения детей к спиртному, социальный педагог должен осуществить комплекс видов деятельности: провести сбор информации о ребенке, склонном к употреблению наркотиков, спиртных напитков и других вредных веществ; изучить и оценить реальные особенности личности подростка; выявить информацию о семье ребенка; изучить источники негативного влияния на ребенка и устойчивость его к этому давлению; определить алкогольных лидеров; изучить негативные факторы, провоцирующие наркотизацию и алкоголизацию ребенка, изучить влияние на ребенка микросреды.

Диагностическая деятельность социального педагога происходит посредством опроса (устного или письменного) самого подростка, его родителей, классного руководителя, при необходимости других значимых для ребенка людей. Применяется стандартизированное интервьюирование, наблюдение, изучение документации на семью и ребенка. В результате социальный педагог «ставит» социальный диагноз развития ребенка, вовлеченности его в процесс наркотизации и алкоголизации, определяет дальнейшие конкретные задачи и социально-педагогической деятельности с ребенком. Им могут быть: профилактика, коррекция, реабилитация или комплекс других мероприятий. На прогностическом этапе, на основе поставленного диагноза, социальный педагог должен разработать конкретную целенаправленную социально-педагогическую программу деятельности с ребенком, склонным к наркомании, алкоголизму и психотропным веществам, которая предусматривает этапные изменения и конечный результат социальной адаптации, коррекции или реабилитации.

1 Корленко Ц.П., Донских Т.А. Семь путей к катастрофе. - Новосибирск, 1990.

2 Свенцицкий А.Л. Краткий психологический словарь. - М., 1983–1988.

3 Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. - СПб.: Специальная литература, 1995.

4 Социально-

педагогическая работа по профилактике аддиктивного поведения у подростков: <http://knowledge.allbest.ru/>

Түйін

Мақалада жасөспірімнің «аддиктивтік тәртібінің» әлеуметтік-педагогикалық алдыналуының мәселесі қарастырылады, айтылмыш ұғымның мәні, себептері және белгілері ашылады. Айтылмыш баласанатымен, әлеуметтік педагогтың кезеңдік жұмыстары беріледі.

Тірек сөздер: әлеуметтік-педагогикалық алдын-алу, аддиктивтік мінез-құлық, әлеуметтік педагог

Summary

In article the problem of social and pedagogical prevention of "addictive behavior" of teenagers is considered, the essence of this concept, the reason and signs are revealed. The phasing of work of the social teacher with this category of children is given.

Keywords: socially-pedagogical prevention, addictive behavior, the social teacher

УДК: 379.8-053.5

ПРОБЛЕМЫ МНОГОДЕТНЫХ СЕМЕЙ В КАЗАХСТАНЕ

Л.М. Нарикбаева – д.п.н., профессор КазНПУ им. Абая,

Н. Таипова – студент 4 курса специальности «Социальная педагогика и самопознание»
кафедры общей, возрастной и социальной педагогики КазНПУ им. Абая

В статье рассматривается проблема многодетных семей как социально-педагогическое явление. Приведена классификация проблем многодетных семей и актуализируется социально-педагогическая задача комплексной поддержки и помощи.

Ключевые слова: многодетные семьи, социально-педагогическое явление, комплексная поддержка

Республика Казахстан сегодня переживает сложное время изменений в направленности общественно-государственного развития и радикальных преобразований, стремясь выйти на дорожку общемировой цивилизации. В действительности

ьностиэтотпроцессоспряженсобширнымкризисомпрактическивовсехсферахжизнедея-
тельностиобщества-экономической,политической,социальной,нравственной.И,неслучайно,впроцес-
сетакогопереходногопериодавопросыинститутасемьиисемейноговоспитаниявыходятнапервыйпланвсамы
хразличныхаспектахжизнедеятельностиобществаиидивида.

Семья-

базиснаяосновапервичнойсоциализацииличности,именноейпринадлежитведущаярольвоспитанияподраст
ающегопоколения,посколькусемьяначинаетсяпроцессусвоенияребенкомобщественныхнормикультурны
хценностей,приобретениякоммуникативныхуменийинавыков,опытачеловеческоговзаимопонимания,проф
ессиональноесамопределение.Всемьескладываютсянравствен-
ныйобликхарактерребенка,егоотношенияклюдямикружающейдействительности.Поэтомуюобществонем
ожетбытьбезразлично,чтопроисходитвкаждойсемье.

Социологическимиисследованияминеразвьявлено,чтовлияниесемьианребенкаильнее,чемвлияниешко
лы,улицы,средствмассовойинформации.Следовательно,отсоциальногоклиматавсовре-
меннойсемье,духовногоифизическогостановлениявнейдетейвнаибольшейстепенизависитуспеш-
ностьпроцессовформированияличности,развитияисоциализацииребенкавцелом.

Естественно,чторешениеэтихнасушныхзадачнеограничиваетсятолькосамойсемьей.Необходимооказан
иегосударственной,социальнойипсихолого-
педагогическойподдержкисемье,таккаклюбоеобщество,независимоотегосоциально-
экономическогоиполитическогоустройства,заинтересовановформированиииздоровых,высоконравственны
хисоциальноактивныхграждан.

Существуеттипологиясемейсоциальногориска,тоестьвыделениесемей,которыевсилуобъектив-
ныхилисубъективныхпричиннаходятсявсостояниижизненногозатрудненияинуждаютсявпомощисосторо
нгосударственнойсистемы,социальнойзащитыисоциальногообслуживания.

Главнымобразом,выделяютдвекатегориисемейсоциальногориска:

– Семьи,актуальнонуждающиесявсоциальнойзащитеиподдержкевсилуобъективносложившейсятрудно
йжизненнойситуации(семьясребенком-инвалидом,многодетная,неполнаясемья,семьявынуж-
денныхпереселенцев,малообеспеченнаясемья,семьясосоциальнымповедениемеечленовит.д.).

Семьи,превентивнонуждающиесявсоциальнойзащитеиподдержкевсвязисопасностьювоз-
никновениятрудноразрешимыхпроблем(молодаясемья,семья,ожидающаярождениеребенка,семьяснов
орожденным,семья,неспособнаясоздатьполноценныеусловиядляразвитияивоспита-
ниядетейит.д.)[1,с.178].

Многодетныесемьи,каквидим,относятсякпервойкатегориисемейсоциальногориска.Болеетого,многодет
нуюсемьювсеспециалистыединодушноотносятксемье«группыриска»,чтоподтверждаетналичиеширокого
спектрапроблемданнойкатегориисемей.Рассмотримэтипроблемы.

Материально-бытовые(финансовые)проблемы.Какправило,многодетныесемьииявляютсяэконо-
мическинеблагополучными,особенновтехслучаях,когдародители(одинилиоба)нетрудоспособныилибезра-
ботные,отсутствуетодинизродителей,низкаязаработнаяплатародителей,всемьефизическиилипсихически
больныедети,лечениекоторыхтребуетфинансовыхзатрат.Чащевсеготакиесемьиимеютплохиематериально-
жилищныеусловия.

Многодетныесемьииявляютсянаименееобеспеченными,снизкимсреднемесячнымдоходомнаодногочлен
асемьи.Вструктуредоходовпособиянадетейневелики.Долязатратнапродовольственныетоварывыше,аструк-
турапитаниягораздомеенееразнообразная.Детитакихсемейменьшеполучаютфруктов,ягод,мяса,яиц,рыбыит.
д.,чтовызываетбольшуютревогузаихздоровье.Всвязиспостоян-
нымростомценотмечаютсякрайнеограниченныевозможностиудовлетворятьпотребности,дефицитвсамыхн
еобходимыхпредметах:обуви,одежде,школьно-
письменныхпринадлежностях.Редкаянатуральнаяиматериальнаяпомощьихпроблемынерешает[2].

Измерениебедностимногодетныхсемейпоказало,чтомногодетныесемьиисохраняютвысокиерискибеднос-
ти,независимоотметодаееизмерения,особенновтомслучае,еслитакowymiиявляютсянеполнымногодетныес
емьи.Крайняябедность(доходынижепрожиточногоминимума,испытываетлишенияиявляетсясубъективноб
едным)характернадлятретимногодетныхсемей,чтов4разачаще,чемусемейс1-2детьми[3].

Проблематрудоустройствародителей.Втакихсемьяхчащематьнеработает,аотецнеполучаетдлительно
евремязарплату,нерегулярныинедостаточныпособиянадетей,возникаетпроблемапоискановойработы.Этоу
сугубляетсянезнаниемзаконовиинформацииотехльготах,которыеположенытакимсемьям.Выживаниемног
одетнойсемьиивсовременныхусловияхвозможнопутемповышениясобственныхдоходов(личнаяинициатива,
вторичныезаработки,работাপодростков).

Уязвимостьчленовмногодетныхсемейнарынкетрудавомногомпорожденаихотносительнонизкимобразо

вательным потенциалом, прежде всего, дефицитом профессионального образования. По характеристикам профессиональной подготовки члены семей с 3 детьми заметно уступают членам многодетных семей, а домохозяйства с 4 и более детьми отличаются настолько сильно, что есть основания говорить о большинстве этих семей как о особой группе. Вместе с тем, дифференциация между членами многодетных семей по этому показателю прослеживается и в поселенческом разрезе.

Жилищная проблема. Для многодетных семей в настоящее время приобретение жилья за счет собственных средств в большинстве семей невозможно. Рост платы за жилищно-коммунальные услуги еще более усложняет материальные проблемы многодетных семей. Уровень благоустройства жилищ многодетных семей крайне низок. Если все-таки они выделяются среди других типов семей, то в городах уровень благоустройства жилищ многодетных семей в 2 раза ниже, чем семей с 1 ребенком.

Жилищные проблемы создают трудности в соблюдении режима дня детей. Как правило, такие семьи не имеют возможности для автономности каждого ребенка – личного уголка, своей территории и соблюдения границ, личных любимых игрушек, что зачастую приводит к затяжным длительным конфликтам между детьми. Подростки обычно рановключаются в домашние дела и часто бросают школу, начинают рано работать, имеют большую вероятность приобрести вредные привычки (курение, алкоголь) и другие формы девиантного поведения.

Психолого-педагогические проблемы. В благополучной многодетной семье дети находятся в равном положении: нет дефицита общения, старшие заботятся о младших, формируются, как правило, положительные нравственные качества, такие как чуткость, человечность, уважение к старшим. Но вместе с тем, дефицит времени, недостаточность знаний по воспитанию детей создают определенные проблемы в таких семьях.

Дефицит воспитания в многодетной семье приводит к тому, что дети вырастают, имея заниженную самооценку, тревожность, неуверенность в себе, неадекватное представление о собственной личности. Большое количество детей в многодетных семьях ведет к повышению социального возраста старших детей. Они рано взрослеют и тем не менее связаны со своими родителями.

Но хуже всего, когда в такой семье царят социально-психологическое неблагополучие. Его причины и признаки: потребление алкоголя, наркотиков, низкая общая санитарно-гигиеническая культура, неблагоприятный психологический климат (неуважительные отношения между членами семьи, использование насилия как основного средства разрешения противоречий и т. п.).

Многодетные, особенно неполные семьи, отличаются большей безнадзорностью детей. Дети большую часть времени проводят на улице. Возникает проблема коммуникации как взрослых членов семьи, так и детей, особенно подростков. Это затрудняет процесс социализации детей и может способствовать появлению определенных психологических проблем в дальнейшей жизни.

Отношение окружающих, социальные проблемы. Отношение к многодетным семьям далеко не всегда благоприятно – в них видят конкурентов при распределении социальной помощи. Большое или среднее число детей в семье стало оцениваться как следствие ограниченности интересов, культурной отсталости. Среди семей с высоким уровнем притязаний сложилась новая прокреативная этика, которая рассматривает многодетность, как синоним бедности, маргинальности, отсталости (это характерно для многих культур «общества потребления»).

В формирующихся сегодня стереотипах общественной психики «герой нашего времени» представляется имеющим модного, но очень «дорогого», «высококачественного» ребенка. Многодетные семьи чаще всего не могут обеспечить своим детям престижный уровень жизни и образования. Поэтому дети из таких семей чаще демонстрируют заниженную самооценку, для них характерны слабое здоровье, снижение социального возраста старших siblings, что может негативно сказаться на их дальнейшей судьбе.

Многодетные родители испытывают дискомфорт в общении с коллегами по работе, зачастую лишены доброжелательного отношения в профессиональной среде. Дети из многодетных семей так же ощущают негативное отношение сверстников – трудности в общении с другими детьми, несовпадение интересов и т. д.

Медицинские проблемы. Сложный психологический климат многодетной семьи, как правило, влияет на здоровье детей. Социальная незащищенность многодетных семей, постоянное снижение уровня жизни создают пессимистически настроенное социальное самочувствие. Отмечается низкий уровень санитарной культуры многодетной семьи. Страдают здоровье всех членов семьи, имеет место распространение хронической патологии. У детей из таких семей как правило слабое здоровье.

Отцы многодетных семей болеют в 2 раза чаще, чем в других семьях. У матерей страдает репродук-

тивноездоровье,характерныслабоезнаниеконтрацепции,слабаясоциальнаяориентациявсексуальнойжизни,несоблюдениеинтергенетическихинтерваловмеждубеременностями.Отмечаетсянеудовлетворительноеполовоевоспитаниедетей,сравнительноранняяполоваяжизньподростков.Втакихсемьях10-15%проблемныхдетей.

Такимобразом,кругпроблем,скоторымисталкиваютсямногодетныесемьи,весьмаширокиразнообразен(материальные,жилищные,медицинские,образовательные,воспитательные,морально-психологические,индивидуальные,социальныеидр.).Очевидно,чтобольшинству многодетныхсемейтребуетсясоциально-педагогическаяподдержкаипомощьтем,чтобыониболееуспешновыполнялисвоитрадиционныефункции(воспитательная,рекреативная,коммуникативная,филицитологическая(созданиеатмосферысчастья),регулятивная),вконецномитогесталасостоятельнойввоспитательномотношении,оправдываяожиданияобщества.

Большаяответственностьприрешенииперечисленныхпроблеммногодетныхсемейлежитнасоциальныхработникахисоциальныхпедагогов.Нанашвзгляд,важно,чтобысоциально-педагогическаяпомощьиподдержкатакимсемьямносилаконкретныйхарактеридавалаощутимыерезультаты.Длятого,чтобыоказатьмногодетнымсемьямреальнуюпомощь,социальныйпедагогдолжен,во-первых,выявитьэтисемьииихпроблемы,аво-вторых,определитьочередностьихрешениявсоответствиисостепеньюактуальностидлякаждойконкретнойсемьи.

Ксожалению,ворганахсоциальнойзащитынаселениявнашейРеспубликеКазахстансегодняотсутствуеткомплексныйподходкрешениюпроблеммногодетныхсемей-основноевниманиеуделяетсяматериальномуположениюсемейитоврамкахсуществующегозаконодательства,определяющего,например,размерыдетскихпособий.Однако,размерыпособийвРеспубликеКазахстансоставляютвсего1800тенгенаодногоребенкаввозрастедо2-хлет,они,впрочем,какильготы,нерешаютпроблемымногодетныхсемей[4].

Присуществующихформахсоциальнойпомощииподдержкимногодетныхсемей,ониобреченынасоциальнуюдеградациювусловияхстагнацииилиуглублениясоциально-экономическихтрудностей.Статуспросителейотрицательнодействуетнасоциальноесамочувствиеличностиисемьи,апотомуивдальнейшемможнопредположить,чтотенденцияотходакодноидвухдетноймоделисемьибудетпродолжаться,это,естественно,неулучшитдемографическуюситуациювстрате.

Втожевреямногодетныесемьиобладаютбольшимтрудовымиличностнымпотенциалом,который,принадлежащемэкономическом,социальном,психологическомипедагогическомсодействию,можетпозволитьимперейтикполнойиличастичнойсамообеспеченностиитемсамымповыситьсясвоюсоциально-значимуюсубъектность.Длярешенияэтихнасушнихзадачнамипроводитсяисследованиевданномнаправлении.

1 МудрикА.В.Социальнаяпедагогика.-М.,2002.

2 Сергеева,Е.А.Оценкapotребностейиуязвимыхсемейвсоциальнойпомощи/Е.А.Сергеева//Отечественныйжурналсоциальнойработы.-М.,2006.

3 Бедность:альтернативныеподходыкопределениюиизмерению:коллективнаямонография.-М.,1998.-228с.Науч.докл./МосковскийцентрКарнеги;Вып.24.

4 www.sos-kazakhstan.kz

Түйін

Мақаладакөпбалалыотбасыныңмәселесіәлеуметтік-педагогикалықкөрінісіболыпқарастырылады.Көпбалалыотбасымәселесініңсыныптамасыкелтірілген,сүйеніштіңжәне көмектіңәлеуметтік-педагогикалықжинақтықмақсатыкөкейтеседі.

Тірексөздер:көпбалалыотбасы,әлеуметтік-педагогикалыққұбылыс,бірлескенкөмек

Summary

Inarticletheproblemoflargefamiliesasthesocialandpedagogicalphenomenonisconsidered.Classificationofproblemsoflargefamiliesisgivenandthesocialandpedagogicalproblemofcomplexsupportandthehelpisstaticized.

Keywords:largefamilies,socially–thepedagogicalphenomenon,complexsupport

УДК:379.33.67

АДАМГЕРШІЛІКТӘРБИЕБЕРУДЕҰЛТТЫҚЖӘНЕЖАЛПЫАДАМЗАТТЫҚҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢМАҢЫЗЫ

С.Т.Аманғалиева, А.Қалдарбекова – Алматы университеті,
Тәрбие істері жөніндегі проректор, тіркеу бөлімінің бастығы

Мақалада білім беру жүйесінің мәдени-
ізгілендіру функциясы сөзетіліп, рухани құндылық, рухани даму мәселелері қарастырылады.

Тірек сөздер: тәрбие, рухани тәрбие, адамгершілік, салт-дәстүр

Елбасы Н.Ә. Назарбаев өзінің Қазақстан халқына Жолдауында: «...оқушылардың қазақстандық патриотизмшіл, ғармашылық жағынан дамыған жекетұлғаретіндетәрбиелеу аса қажет... ұлттық мінез-құлық, биік талғампаздық, тәкәппарлық, тектілік, білімділік, биік талғам, ұлттық намысқасиеттерінсіңіріп қалыптастыруымыз керек», - дегені мәлім [1].

Жас ұрпақтың адамгершілік тұлғасын дамытуға зор маңызы бар. Адамгершілік – бұл адамның өзіне, өзгелерге, қоғамға қатынастағы мінез-құлбы. Мектепте оқитын балалардың рухани дамуына зор ықпал ететін факторлардың бірі – тәрбие. Тәрбие – бұл адамның өзіне, өзгелерге, қоғамға қатынастағы мінез-құлбын қалыптастыру, дамыту, нығайту. Тәрбие берудің мақсаты – адамгершілік, патриоттық, ғылыми, тәрбиелік қасиеттерді қалыптастыру. Тәрбие берудің жолдары – тәрбиелік тәртіп, тәрбиелік әдіс-тәсілдер, тәрбиелік оқытқыштар, тәрбиелік оқытқыштардың тәрбиелік қасиеттері.

Міне, сондықтан жалпы білім беретін орта мектептің түпкі стратегиялық нысанын мұндағы жаңаша, шығармашылық тұлғаны қалыптастыру, танымдық мәдениетті биік деңгейде дамыту, дүниеге мәдени тұлғаны қалыптастыру, ары жауапкершілікпен қарай білетін, біліктілігі жоғары адамдарды қалыптастыру идеясы болуға тиіс.

Сондықтан жекетұлғаның рухани және жан-жақты дамуының қайнар көзі білім мен ғылымды, тәрбиені қоғам талабына сай дамыта отырып, жас ұрпақ бойында имандылық, адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру бастыміндет болып есептеледі.

Адамгершілік тәрбиесі педагогиканың тарихы мен теориясында кеңінен зерттеліп жүрген мәселелердің бірі. Осыған орай, мектепте оқушылардың қоғамның моральдық нормасын орындауға қатыстыру, олардың тәртіп және мінез-құлық тәртібін қалыптастыру, санасына және мінезіне педагогикалық қыпал жасаудың бірлігін қамтамасыз ету, Отанға, халқымызға деген патриоттық сезімін тәрбиелеу міндеттерін жүзеге асыру: біріншіден, тәрбие процесін объективті және субъективті жақтарының бірлігіне, яғни оқушыларға қойылатын педагогикалық талаптарға – бұл объективті жағына; ал, жеке адамның қоғамдық норманы меңгеруі – бұл тәртіп пен мінез-құлық тәрбиесінің субъективті жағына байланысты; екіншіден, тәрбие шараларының мазмұнына, идеялық деңгейіне байланысты.

Адамгершілік тәрбиесінің мазмұны, оған қойылатын талаптар тәрбие бағдарламасында көрсетілген. Осы бағдарламаға сәйкес мектептің, сынып жетекшілерінің, қоғамдық балалар ұйымдарының жоспар-ларында оқу-тәрбие жұмыстарының мақсаты, мазмұны, формасы анықталады, іс жүзіне асырылады.

«Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту» тұжырымдамасы білім берудің мақсат-міндеттері мен мазмұнын ізгілік, рухани-адамгершілік пен демократиялық идеяларға негізделген мемлекетіміздің білім беру саясатына ықпал етеді [2].

Аталған идеялардың жүзеге асыру жалпы білім беретін мектептердегі оқу-тәрбие үрдісіне жаңа талаптар қою, оған құрылымдық, мазмұндық тұлғаны өзгерістер енгізу арқылы мүмкін болатыны белгілі. Осыған орай, 12 жылдық мектептегі оқу үрдісін ұйымдастыру базалық білім, білік, дағдылар, жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтар негізінде оқушылардың түйінді құзыреттілігінің қалыптасуын қамтамасыз етеді. Мектеп оқушыларына адамгершілік тәрбие беру – қазіргі мектептердегі бастыміндеттердің бірі, өйткені, біздің қоғамымызда адамгершілік бастамалардың ролі барған сайын артып, ізгілік, имандылық, мейірімділік сияқты адамгершілік құндылықтардың қалыптасуына ықпал етеді.

Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, жеке адамның рухани және құқық-құқықтарын қамтамасыз ету, адамгершілік пен салауатты өмір салтын берік негіздерін қалыптастыру, даралық тәрбиесін дамыту үшін жағдай жасау арқылы ой-өрісін байыту. Белсенді азаматтық ұстанымы бар жеке адамды тәрбиелеу мектептің оқу-тәрбие үдерісінде алдына мақсат қоя отырып жүргізілген іс-шаралар негізгі орыналады.

Тұлға – бұл әлеуметтік байланыстардағы және әлеуметтік қатынастардағы адам, қоғам мүшесі, оған қоршаған орта әсер етеді, ол саналы түрде адамдармен және әлеуметтік құбылыстармен қарым-

катынасорнатады. Қабылдауқабілетіарадамдаәртүрлі, бірақжекетұлғаәлеуметтікортадаөзіндараұстайдыжәнеөзқарым-қатынастарыүшінесепбереалады.

Жекелей-тұлғалықпедагогикалыққұндылықтаржүйесінетөмендегіқұндылықбағыттарынұсынады:

- құндылықтар, оқушыныңәлеуметтікжәнекәсібиортадатұлғаретіндеқабылдауы;
- құндылықтар, тұлғаныңталаптарының, көзқарастарыныңсәйкескелуі(қарым-қатынаста, құрбыларыменіс-әрекеттерініңсәйкескелуі, руханиқұндылықтарменалмасуы);
- құндылықтар, тұлғаныңшығармашылықерекшелігіндамытуғабейімдеу(әлемдікмәдениеттіменгеруі, сүйіктіісіменайналысуы, үнеміжетілуінеықпалы);
- құндылықтар, тұлғаныңбойындағыерекшеліктеріс-әрекетбарысындаіскеасуы(шығармашылық);
- құндылықтар, қоғамнанөзорнынтабабілуі.

Жоғарыдағықұндылықтаржүйесіөзарабір-біріменбірліктеіскеассатұлғаныңбойындағықұндылықтарқалыптасадыдегентұжырымжасайды. Олартұлғаныңтолыққандыбілімалуыныңөзінжалпыадамзаттыққұндылықтарғажатқызады.

Білімберужүйесініңмәдени-ізгілендіруфункциясынабірінші, руханиқұндылығын, руханидамуынкалыптастырудыұсынады. Тұлғаөмірде кездесетінөмірліккедергілердіжәнебілуі, екінші, моральдықжауапкершілік; үшінші, тұлғаретіндеөзін-өзііскеасыруы; төртінші, тұлғаныңруханиадамгершілікқұндылықтарыныңқалыптасуы, бесінші, руханиқұндылықтардыашабілуіжәнешығармашылықтұлғаретіндеөзін-өзііскеасыруы.

Рухани-адамгершілікқұндылықтармәселесінзерттеушіғалымШ.Майғаранова“Құндылықтар—тәрбиеменокытудағыадамгершіліккебағытталғанидеалдар. Оларғашындық, қайырымдылық, тұлға, пайда, бостандық, махаббат, шығармашылықт.б.жатады. Құндылықтар—идеалдардықабылдаунемесеқабылдаусезіміарқылыайқындалып, ақыл-ойсанаарқылықабылданды. Құндылықтарқұрметтеу, қошаметтеу, қабылдаутәріздіұмтылыстыбілдіреді. Құндылықтар—сезімменакыл-ойдыңұштасуынжәнесоларқылыадамныңіс-әрекетінбелгілейді.

Құндылық—бағдарлытәрбиедеруханиадамгершілікұстанымдарынжүйелітүрдежүргізутиімділіккежеткізеді. Олүшіноқушыныңмәдениқұндылықтардыигеруіне, өзін-өзідамытудағыларына, өмірсүребілугебейімділігіне, тұлғааралыққатынастарды, дағдылардыигеруіне, өзінежәнеөзгежауапкершілік-пенқарауынакөмектесубастынысанаболыптабылады.

Құндылықтартекобъективті, яғнишынайығанаболады, оладамғатәуелдіемес, солайболатұра, субъективтіөйткеніоладамсанасындаорыналады. Құндылықтарсезімарқылықабылданады, алсанаарқылыонытүсінугебол ады, соныңнәтижесіндетұлғақұндылықтыигередіде, іс-әрекететеді.

Тұлғаныңқалыптасуыналеуметтікғылымтұрғысынанқарастыратынболсақ“адам-қоғам-табиғат”өзарабірліктеқарастыраотырып, тұлғанықалыптастырудаөндірістікқатынастарменқоғамдықортан ынегізгідепқабылдайды. “Тұлғаныңбарлықкөріністерініңжиынтығыменбірлігі, олардыңөзарабір-біріменбайланысыоныңәлеуметтікқұрылымынқұрайды. Тұлғаныңәлеуметтікқұрылымыныңнегізінқоғамдық, әлеуметтікқатынастарқалыптастырады.

Осытұрғыданалыпқарайтынболсақ, рухани-адамгершіліктәрбиеберубарысындастратегиялықжәнетатикалықжағдайлардыіскеасырудабізтөмендегімәселелердішешуарқылыжаңаәлеуметтікдамуғадайындаалдымызғақойғаннегізгіталаптарымыздыорындай аламыз:

- рухани-адамгершіліктәрбиеберуүрдісіндеұлттықжәнеәлемдікдәрежедегіқұндылықтардыөзарабайланыстыраотырып, тұлғаныңбойындағырухани-адамгершілікқұндылықтардықалыптастыру;
- жүйелі-ұйымдастырутұрғысынанмектеп, ата-анажәнеәлеуметтікортаныөзарабақтастыраотырып, мақсаттытүрдеоқушыларғарухани-адамгершіліктәрбиеберудіұйымдастыру;
- оқушылардыңжасжәндараерекшеліктерінескереотырып, рухани-адамгершіліктәрбиеберудіңформаларыменәдістеріннақтыпайдаланабілу;
- аймақтыкерекшеліктердіескеру, туғанелге, жерге, ауылға, қалағат.б.сүйіспеншілігіарқылы, рухани-адамгершілікқұндылықтардықалыптастыру;
- ҚазақстанРеспубликасыныңұстапотырғанбағытынасәйкес, оқушылардыңрухани-адамгершіліккөзқарастарынкалыптастыру;
- кешендітұрғыдаықпалетуарқылыбіз, ұрпақтан-ұрпаққажалғасқанрухани-адамгершілік, әлеуметтікқұндылықтарды, тәжірибелердіжүйелітүрдепайдалану.

Оқушылардыңбойындарухани-

адамгершіліккұндылықтарды қалыптастыруда олардың жеке бас және жас ерекшелігіне байланысты тұлғаның тәрбиелілігін білімге, қоршаған әлеуметтік ортаға, табиғатқа, еңбекке, өзіне деген қатынасының ерекшелігіне, мінез-құлқы, қарым-қатынасы арқылы айқындалады.

Рухани-адамгершілік тәрбиені ұйымдастыру барысында төмендегі іс-әрекеттер атқарылды:

- қоғамдағы жаңа әлеуметтік экономикалық және мектептегі әлеуметтік ортаның ерекшеліктеріне сәйкес рухани-адамгершілік тәрбие берудің жалпы мектептік бағдарламасы жасалды;

- пән сабақтарды, сабақтан тыс уақыттағы

шараларды ұйымдастыруға байланысты әдістемелік құсыныстар дайындалды;

- оқушылардың білімдік және тәрбиелік деңгейлері нақтыталды;

- мақсатты нақты айқындауға байланысты тәрбие беруге байланысты формалар мен әдістерді таңдау және прагматикаға ендірілді;

- зерттеудің аралық және қорытынды нәтижелерін айқындауға байланысты бақылау срездерін жүргізілді;

- негізделген және нақтыланған әдістемелік құсыныстардың іс-тәжірибеге енгізілді.

Оқушылардың пән сабақтарында меңгерген білімдерін, үлгі-

өнегелерін сыныптан тыс жүргізілетін жұмыстарда пайдалану қоғамдық еңбекпен айналысуға, ой-

өрістерінің кеңеюіне үлкен ықпалын тигізіп, рухани-

адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Адамгершілік –

адамның өзінетән жекетәртібін реттейтін, сүйіспеншілік, адалдық, шындық, әділдік, еңбексүйгіштік, ұжымшылдық сынды адамгершілік категорияларды, адамгершілік нормаларды, сапаларды біріктіретін тұлғалық сипаттама. Адамгершілік норма –

тұлғаның қоғаммен, табиғатпен, қоршаған әлеуметтік ортамен қарым-қатынастағы іс-әрекеті /4, 281/.

Сластенин В.А., Каширин В.П. адам жаратылысына табиғатпен, қоршаған айнамақпен байланыстыра қарастыруды көздейді. Табиғат – адам тіршілігінің табиғи-

биологиялық алғышарты, адамның әлеуметтік мәнін тұрғысынан қарастырады.

Зерттеу жұмысы барысында алаш балаларының табиғат-адам-

қоғам өзара байланысының негізінде ұсынған теориялық тұжырымдарына айнамақтану материалдары арқылы тұлғаның бойында рухани-адамгершілік қасиеттердің қалыптасыруда басшылыққа алынды.

Педагогика және психология ғылымдары тұрғысынан: адамгершілік, мінез-құлық; рухани-адамгершілік тәрбие; адамгершілік сезім; адамгершілік сана; тарихи сана; ұлттық мұрат (идея); ұлттық идеология; ұлттық сана; географиялық сана; мораль; адамгершілік көзқарас; тағылым; ізгілік; менталитетті б. сияқты іс-әрекеттер мен қасиеттерді оқушылардың бойына сіңіре білуіміз керек.

Резюме

В статье рассмотрены культурно-духовная функция системы образования, вопросы духовного воспитания.

Ключевые слова: Воспитание, духовное воспитание, родословная (генеология), традиции семьи

Summary

The article is considered the role and the meaning of moral learning.

Keywords: traditions, national traditions, national education, national education system

УДК: 159.923.2

ТҮЛҒАНЫҢ ЛИДЕРЛІК ҚАСИЕТІ ТУРАЛЫ ТҮСІНІК

С.А. Тукебаева –

Абай атындағы Қазақ ҰПУ, білім беру психологиясы және әлеуметтік коммуникация кафедрасының аға оқытушысы

Бұл мақалада, лидерлік қасиеттің қарым-қатынаста, топтық іс-әрекетінің маңызды аспектісін тіндегі қарастыра отырып, жекетұлғаның әлеуметтік құндылықтарды меңгеруіне байланысты лидерлік сипаттамаларға талдаулар жасалады. Лидерлік авторитарлы, демократиялық және популистік стильдерді талдап отырып, лидерлік сапаларға сипаттама жасалады. Сонымен қатар лидер ұғымына алғашында топ мүшесін тінде нақты міндеттер шешу үшін топ ұсынған тұлғаның рөлін де дамыды. Басқару топ мүшелеріне қарағанда лидер коммуникативтілік және ұйымдастырушылық қабілеттілікті жоғары дәрежеде иерген. Сонымен, әлеуметтік қатынастар жүйесіндегі тұлғаның лидерлік қасиетінің қалыптасуы, адамның жетістікке жетуіне есептеседі.

Тірек сөздер: лидер, қарым-қатынас, авторитарлы, демократиялық, популистік, лидерлік теориясы

Лидерлік мәселесі жүз жылдан бері көптеген ғалымдармен қарастырылып келеді. Ксенофонт және Платонна

нбастапқазіргітаңдағығалымдарғадейінәлідезерттепкеледі.БұлпроблемақазіргітәуелсізмемлекетҚазақстанның,Ресейменшетелдіңжақынелдеріндеерекшебелсенді.Бұлелдердіңдемократизациялануы,өмірдіңәлеуметтік-экономикалықшарттарыныңөзгеруі,жаңалидерлердіңажеттетінжаңатоптүрлеріментопшаларыныңпайдаболуынаәкеледі.

Лидерлік-жекетұлғаларарасындағықатынастаүстемдікету.Лидер–қоғамға,ұйымғанемесетопқаықпалетугеабілеттітұлға.Халықтыңнемесebelгілібірәлеуметтіктоптыңмақсат-мүддесінтолықсезініп,қорғайбілетін,бойынасиясиқайраткергелайықтықасиеттердіжиябілгенадамЛидерретіндетанылады.Лидералғақойғанмақсатқажетуүшінбелгілібірәлеуметтікортадаадамдардыңкүш-жігерінбіріктіріп,іс-әрекетінқоғаммүддесінесайжүргізеді.Лидергеалғырлық,ақылдылық,қажырлылық,ұйымдастырушылық,жүртқажағымдылық,сондай-ақөзінежауапкершілікалабілужәнеіскерліктанытабілушілікт.б.қасиеттерменқабілеттертән.Кезкелгентарихикеңде,қоғамдық-саясиөмірдеЛидерасабеделдітұлғаретіндетанылады.Лидерлікқарым-қатынастатоптыкіс-әрекетініңмаңыздыаспектісіретін-дегіқарастыратынәлеуметтік-психологиялыққұбылыстыңбіріболыптабылады.Шетелпсихологияғылымындалидерлікмәселесікішіжәнесаяситоптағымәселелеріөтекеңқарастырылған.Осыорайда,лидерлікмәселесіменкөпайналысатынзерттеулергеР.Басс,Е.Богардус,К.Денфорд,Р.Липпит,К.Левин,Ф.Фидлер,Р.Уайттыңжұмыстарынатауғаболады.

Топлидеріәрекетініңкүшіарқылылидерліктіанықтауғаболады.Дж.Террименкелісетінболсақ,лидерлікбүлолардыңжалпымақсатқажетудегітопадамдарынаәсерететінәрекетіболыптабылады.Р.ТанненбаумИ.ВэнлержәнеФ.Массариклидерлікті-спецификалықмақсатқажетугебағытталғанжәнекоммуникациялықпроцестіңкөмегіарқылыбелгілібіржағдайдапайдаболатынтұлғааралықөзараәрекетіретіндеанықтайды.П.Друкерлидерліктібылайанықтады,яғниадамдардыңкөруінөтекеңөрістідеңгейге,өтежоғарыстандартқажәнесоныменқатартұлғанықұруғақабілеттерінкөтерудейді.

Кәсібиәдебиеттердегікейбіравторларжиі«лидер»және«басшы»түсініктерінсинонимретіндеқолданады.Бұлайжасауәрінеқате,себебилидерлікпенбасқарудыңөзараайырмашылықтарыбар.

Біріншіайырмашылық,олшығутегі.Лидерлікшынайытүрде,оныңқұрылымдылығынанықтайтынтопшіндегіпроцестіңнәтижесіболыптабылады.Басшынытағайындаукөбінесесырттанболады.Мысалы,басқаруыжоғарыдеңгейдежәнежанабасшытіптіденегізгітоптағыадамдарғажатпауыдамүмкін.

Екіншінегізгіайырмашылық,оллидерлікжәнебасшылықфункциясынынорындаутәсілдерінеқатысты.Лидерлікфункциякөбінеформальдыемесмінездемегеие.Оларешжердетіркелмегенбұйрықтажазбашарәсімделмеген,соныменбіргеолардыңболуыміндеттітүрдееместігіешқандаймағынабілдірмейді.Албасшыәрбірміндеттіңорындалуынажауаптыболады.

Үшіншіайырмашылықбасшыларменлидерлердіңәсеретусферасынабайланысты.Егердеадамөзінқандайдабіртоптыңмүшесідепесептемесе,ондаоныңлидерліәсеріболмайды.Бағыныштынегізгібөлімшегеқатынасынаөзініштейадалемеспіндепесептеседе,бірақолформальдыбасшыныңөзінебилікетуінеешқандайәсерінтөмендетпейді.Осыүшкөрсетілгенайырмашылықарқылы,«формальды»,«формальдыемес»түсініккөмектеріарқылытоптынаспектілерінтабуғаболады.Әрбіршынайыөзараәрекететушітопсәйкескелетіннекелмейтінформальдыжәнеформальдыемесқұрылымғаиеболады.Әрбірталғанқұрылымдатоптарқұрамындағыбасқаадамдардыңұстапотыратын,«негізінқалайтын»функциясынбақылапорындайтынтұлғажәнетұлғаларболады[1].

Батысғылымындалидерліктіңпайдаболуынтүсінуге3негізгітеориялықкппалдарқалыптасқан.Солықпалдардыңнегізіндекөптегенлидерліктеориядамыған.Бұлтеорияәсіресебизнессферасындакадрлардыдайындаудакөңіненпрактикалыққолданыстапқан[2].

Ерекшеліктер(адамқыры)теориясыХІХғасырдыңаяғыменХХғасырдыңбасынданемісидеалистікпсихологияныңтұжырымдамасынанөзбастауыналады.Бұлтеорияөзініңназарынлидерліктіңтауабіткенқырларынанегіздейді.Бұлтеориябойыншакез-келгенадамлидерболаалмайды,текбелгіліпсихологиялыққырлардыңжиынтығыбарадамғалидерболааладыдегентұжырымұсынылады.Көптегенавторларлидерліккеосысипаттыжатқызуғатырысты.Американдықәлеуметтікпсихологтарбұлжиынтықтардыөтетерентексерді,яғниоларлидерлікке«жарайтындарды»таңдапалуғаарналғантесттержүйесінқұруғанегізболааладыдепсанаған.Алайда,мұндайқырлардыңтізімінжасауқиынекенінанықтайды.

Өткенғасырдың1940жылыК.Бердлидерлікқасиеттердіңтізімдемесінжасады,олардыңішіндеатапайтсақ: бастамашыл(инициативность),көпшіл,әзіл-қалжыңшыл,сенімділік(уверенность),досшыл,энтузиазмсияқтықырлардыкөрсетеді,кейінірекР.Стогдиллол

арғатанымшылдық (популярность), қызылсөздік (красноречие), байқампаздық сияқты қырлардың негізді. Алай да осы қырларды қарастыру шашырап кетті: аталған қырлардың 65%-і бір-ақ рет қана, 16-20%-і екі рет, 4-5%-і үш рет, тек 5%-і төрт рет көрсетеді. Мұндай келіспеушіліктің «еріккүші», «ақыл-ой» сияқты қырларға тән болады. Сондықтан да, лидерге қажет қырлардың орнықты тізімдерін құру мүмкіндігі азайды. Р. Стогдилдің мақаласынан кейін, оған басқа қырлар қосылса да, «қырлар теориясы» дұрыс емес деген пікірлер пайда болды.

Қырлар теориясының негізінде лидерліктің жаңа түсінігі «ситуациялық теориясы» қалыптасты. Бұл концепт уалдысхемада қырлар теориясы толығымен шектелмейді, негізгі идеясы лидерліктің негізіне, яғни лидерліктің ситуацияның негізінде қарастырылды.

Топтық өмірдің әртүрлі ситуацияларын да топтың жеке мүшелері бөлінеді, олардың сапалары басқалардың сапаларына анасып түседі. Міне, сол сапалар дәл ситуацияларда ең қажетті болып табылады. Сол ситуацияға байланысты сапаны меңгерген адам лидер болып саналады. Сөйтіп, лидерліктің туабіткен идеялары жоққашы ғарылды, яғни лидер басқаларға қарағанда әзіне берілген қырлардың нақты ситуацияда жақсы белсендіреді деп санады.

Лидерліктің қасиеттері, қырлары немесе сапалары, салыстырмалары болып табылады. Ситуациялық теорияның бір нұсқасында лидерліктің көрінуінің негізгі жағына оны топтың мойындауын жатқызады. Себебі, топ мүшелері сол берілген ситуацияда қажетті қырлардың пайда болуын қатты қажетсініп күйде (бұлықпалды кейде функционалды деп атайды). Мұндай пікірлерде көрініп тұрған қателіктерді жеңу үшін Е. Хартли төрт модель ұсынды. Ситуацияның негізінде соны пайдаланып, «субъект лидерге неге айналды?» және «неге ситуация ғана оны анықтайды?» деген фактілердің интер-претациялауға мүмкіндік береді.

Біріншіден, егер бір ситуацияда біреу лидер болса, ол басқа ситуацияларда да лидер бола алады дегенді мойындайды; екіншіден, лидердің стереотипінің ситуациядағы әсерінің салдарынан, топта олар адамдардың «нағыз лидер» деп санайды; үшіншіден, бір ситуацияда лидер болғанда да жеделге ие болып, сол жедел басқа ситуацияларда оны қайтадан лидер етіп сайлауға негіз болады; төртіншіден белгілі бір жеке бастық қырларда да, әрине, болады, сондықтан, жеке адамға «орын (пост) іздеу қасиеті тән», соның салдарынан ол өзін солай ұстайды, оларға «орын береді» деген мінез-құлықты көрсетеді [3].

Ситуациялық теория өте кең таныла бастады: себебі оның негізінде лидерлікті эксперименттік зерттеушілер өте көбейді. Осы екі түрлі теориялар мәселені дұрыс шешуге негіз болатын үшінші теорияны туындатты.

Үшінші теория «лидерліктің жүйелік теориясы» деп аталады. Мұнда лидерлік топтағы тұлғаларлық қатынастардың ұйымдастыру процесінде қарастырылады, ал лидер осы процесті басқаратын субъектінің де қарастырылады. Мұндай қалды лидерлік топтың функциясы ретінде интерпретацияланады және оны топтың мақсаты мен міндеттеріне сәйкес зерттеуді қажет етеді, сөйтсе де, лидерлердің тұлға құрылымы есептен шықпауы керек. Топ өміріне байланысты, мысалы топтың ұмырының заңдылығы сияқты ұсыныста ескеріледі. Осы тұрғыдан жүйелік теория өзіндік мәндер қатарына ие. Олар, әсіресе, Ф. Фидлердің жетекшіліктің імділігінің мүмкіндік моделі деген атпен танымал, әңгіметек лидерлік туралы емес, сонымен қатар жетекшілік туралы болып отыр.

Кіші топтағы лидерлік феномені біріншіден, топтың іс-әрекет контекстінде қарастырылады, яғни ең басты жағдайға тек «ситуация» ғана емес, топтың іс-әрекеттің нақты міндеті де кіргізіледі, онда топтың белгілі бір мүшелері осы міндетті шешу үшін топтың ұйымдастыруға өз қабілеттерін көрсетуі керек болады. Лидердің басқа топ мүшелерден айырмашылығымына да, яғни лидер де ерекше қырдың болуы емес, керісінше, оның топқа ерекше әсер ету қабілеті жатады.

«Лидердің синтетикалық теориясы» аясындағы ең қызықтықпалға К. Левин және Р. Липпигтің тұжырымдары жатады. Бұл теорияның негізінде лидерлік стилдің классификациясы алынды. Мұнда шешім қабылдау сияқты типтің психологиялық көрінісі қарастырылады.

К. Левин үш стильді бөліп қарастырады: авторитарлы, демократиялық және популистік. Мұнда екі түрлі қырдың нақтылау жатады: лидердің топқа ұсынған шешімнің мазмұны және осы шешімді жүзеге асыру техникасы (тәсілі, әдісі). Әрбір стильге екі жақты сипаттама беруге болады (формалды және мазмұнды) [4].

Формалды жағы	Мазмұнды жағы
Авторитарлы	
-іскер, қысқаша тапсырма беру; -қауіп төнген жағдайда тиым салу; -нақты айқын тіл, жайдарсыз тон -мақтау және субъективтілік; -эмоция есепке алынбайды; -тәсілді көрсету – жүйе емес.	-топтағы жұмыстар алдын-ала жоспарланады; -текті келей мақсаттарға анықталады, оның келешегі белгісіз; -жетекшінің даусы – шешуші.

Лидердің позициясы топтан тыс:

Демократиялық

- инструкция ұсыныс формасында;
- құрғақ сөз емес, жолдастықтон;
- мақтау және жазалауды кеңеспен;
- талдау және тиым салу – дискуссиямен.
- іс шаралары алдын-ала жоспарланбайды, топпен бірге;
- ұсыныстардың жүзеге асуына барлығы бірдей жауап береді;
- жұмыстың барлық бөлігі ұсынылып қана қоймай, талданады.

Лидердің позициясы топтың ішінде:

Популистік

- конвенциалдытон;
- мақтау мен жазалау жоқ;
- ешқандайынтымақтасу жоқ.
- топта жұмыстар өзімен-өзі жүреді;
- лидер топқа бұйрық бермейді,
- лидер позициясы-жұмыстың бөлінуі жеке қызығушылықтардан құралады немесе жаңа лидер тобынан шығады.

Әрине, бұлсыз балидерліктің пайда болуын және оның барлық жақтарын толық көрсетпейді.

Қазіргі жаңа психологиялық түсініктер, яғни топтық процестер жайлы ұғымдар батыста өз бастауын З.Фрейд жұмыстарынан алады.

З.Фрейд үшін невротиктің жеке басын түсінудің маңызды жолы алғашқы топтың басының психологиялық механизмінашумен байланысты болды. Кейінірек бұл механизмдер барлық топтардағы тұлғааралық қатынастардың интерпретациялаудың негізіне алынды. Арнайы түсінікті топ басылық байланыстар бірдей дәрежеде топтық қатынастың прототипі бола алады.

З.Фрейдтің пікірінше, алғашқы топ тұлғаның жиынтығын береді, ол лидерлердің қасиетінің идеал ретінде алады, соның негізінде өзін сол лидермен идентификациялайды, яғни ол өзін басқамен еңестіреді. Сөйтіп екітүрлі байланыс орнайды: топ мүшелерінің арасында және топ мүшелерімен лидерлердің арасындағы байланыстар болып табылады. Фрейдтің топтық психологиясындағы негізгі фигураны лидер алады. Топ мүшелерінің көпбасшыға қатынасы, байланыстың бірінші қатынасын береді – олар белгілі бір мағынада топ лидерге бір-біріне қатынасын детерминациялайды. Фрейдтің пікірінше, лидерлердің психикасының топ мүшелерінің психикасынан қатты айырмашылығы болады. Лидер өзінен басқаға эмоциялық күшті арлығы жоқ, өзінен сенімді және тәуелсіз. Топ мүшелерінің қолы жетпейтін сапалармен қабілеттерді игерген тұлға. Сондықтан да, ол топ мүшелерінің «Менің деялары» болып табылады. Міне, осынар цес-тизм оны лидер жасайды.

З.Фрейд идентификацияны лидермен қатысты қарастырады. Атап айтқанда, жауласатын сезімдерге қарсы ли-дерге қатынасты қорғаныс механизмдері «лидер болудың» жанама тәсілі деп қарастырды. Фрейдтің схемасында топтағы лидер екенің бейнесіне ұқсас болады, яғни, онымен қатынас екемен қатынас моделі бойынша құралды. Р-егрессивті топтық мінез қырлары, мысалы: илану, сыншылдықты жоғалту қырларын Фрейд лидерліктің күшті әдісінің негізінде болады және топ мүшелері лидерлерге тәуелді деп түсінді.

XX ғасырдың 70-

ші жылдарында ең кеңес психологиясында лидерлік мәселе тәуелсіздіксіп аталды, оның себебі кеңестік әлеуметтік мәселелі лидер мәселесі болды. Лидерлігіне байланысты сұрақтар көбінесе еңбекті ұйымдастыру және спорт психологиясына байланысты дамыды. Алайда, әлеуметтік психология құбылысты реттеді.

Кеңес дәуірінде әлеуметтік психологияда әлеуметтік және лидерлік мәселеге қатысты эмпирикалық зерттеу-лер жүргізгендер Г.М. Андреева, Г.К. Ашин, М.Ш. Бахитова, И.П. Волков, В.Д. Гончаров, Н.С. Жеребева, И.С. Ко-н, Я.Л. Коломинский, Б.Д. Парыгин, Л.И. Уманский, А.В. Петровский болды.

Лидер ұғымы алғашында топ мүшесі ретінде нақты міндеттер шешу үшін топ ұсынған тұлғаретінде дамыды. Б-асқа топ мүшелеріне қарағанда лидер жоғарғы дәрежеде игерген. Сондықтан, лидер өзіне белгі-лі бір формуланы қабылдап, нақты жағдайдың ұсынады.

Лидер мәселесі топтық құбылыс ретінде қарастырылды және топтағы қатынастар оның функциясы ретінде тү-сіндірілді. Сондықтан да, олар лидер феноменінің динамикалық процеске жатқызады.

Лидер ұғымымен қатар, бастамашы лада ментоптың іс-әрекетін ұйымдастыру арасындағы байла-ныспен өзара әрекетті болжай алатын лидерліктен топ мүшесіна жырата білу керек. Лидер топ мүшелері-не жетекшілік ету ролін ресми емес, белгілі бір жағдайда алады. Ол біріккен ұжымдық іс-

әрекетті ұйымдастырады, жалпы мақсат қасатті және тез жетуді қамтамасыз етеді [5].

Лидер ұғымымына жағдайда ескеру керек:

1. Лидердің топ ұсынбайды, ол сол посты спонтанды түрде топтың ашық немесе жабық келісімі бойынша лидерлік позицияны алады.

2. Лидер ресми емес жетекші роліне ұсынылады. Ендеше оның жеке басы топтың нормалар мен құндылықтарына идентификацияланады (сәйкестендіріледі).

3. Лидер өзін сәйкес ролге (текарнайы жағдайда емес) топ өмірі үшін ұсынылады.

Лидерлік теңөзінің табиғаты бойынша бірауақытта әрі объект (қызығушылығы, мақсаты, қажеттіліктері) және нақты жағдайдағы топтың міндеттері (топ міндеттері, әрі субъект (индивидуалды-типологиялық керекшелігі) топтың іс-әрекетінің ұйымдасуы ретінде факторлардың нәтежесі болып табылады.

Сонымен, лидерлік дегеніміз топтың белгілі бір мүшелерінің мінез-құлық психологиясының сипаттамасы.

Біздің пікірімізше, индивид жеке басты керекшеліктер, таңдаған ментандаушылар негізінде жетекшілікке қол жеткізудің құндылықтарды меңгеруіне байланысты лидерлік сапаға ие болады. Олар төмендегідей сипатталады.

1. Лидерлік кіші әлеуметтік топтардың ұйымдастыру мен басқаратын күрделі әлеуметтік психологиялық процесс.

2. Лидер топ мүшесі, яғни беделді тұлға, топтағы өзара қатынастарды реттейді және барлық іс-әрекетті ұйымдастырудан егізгі ролді орындайды.

3. Топтағы лидердің ролін түсіну үшін жеке адам белгілі бір жеке бастық әлеуметтік психологиялық сипатта маларды меңгеру қажет.

4. Лидер өзін табиғаты бойынша бірауақытта әрі объект, яғни оның қызығушылығы, мақсаты, қажеттіліктері және нақты жағдайдағы топтың міндеттері, әрі субъект, яғни оның топтыкіс-әрекетті ұйымдастырушы ретінде индивидуалды-типологиялық керекшеліктері дәлел болып табылады.

Топта, ұжымда, әдетте, жетекшілік міндетін өзін алатын бірадам болады. Әлеуметтік психологияда мұндай дамды «лидер» деп атайды. Лидер топты ұйымдастыруға және басшылық етуге сайланады немесе ұсынылады. Ол, әдетте, топтың іс-әрекеті жайлы, оның құрамы мен мүмкіндіктері жайлы хабардар болады. Ол топ мүшелерімен қатынаста өзін еркін, сенімді ұстайды.

1 Бендас Т. В. Гендерные исследования лидерства // Вопросы психологии. - 2000. - №1-66.

2 Андреева Р. М. Психология социального познания. - М., 1997-121б.

3 Суваров А. В. Школа взаимной человечности. - М., 1995. - 111б.

4 Левин К. Теория поля в социальных науках. Пер. с англ. - СПб.: «Сенсор», 2000. - 368б.

5 Парыгин В. Г. Анатомия общения. - М., 1997. - 285, 45б.

Резюме

В этой статье рассказывается о лидерских способностях в межгрупповых отношениях, а групповые действия рассматриваются, как важный аспект, также освоение социальных ценностей личности. Анализируя авторитарно-лидерские, демократические и популистические стили далее описываются лидерские качества. Наряду с этим, понятие «лидер» изначально подразумевает личность, которая является членом группы, избирается группой для решения конкретных задач. Вот отличия от других членов группы лидер имеет более высокий уровень, коммуникативные и организаторские способности. Формирование лидерских качеств личности способствует успешной реализации человека в системе социальных отношений.

Ключевые слова: лидер, взаимоотношения, авторитарный, демократический, популистический, теория лидерства

Summary

In this article it is told about leader abilities in the intergroup relations, and group actions are reconsidered, how an important aspect, also development of social values of the personality. Analyzing authoritatively – leader, democratic and populist styles are described further leadership skills. Along with it, the concept "leader" initially means the personality who is the member of group, is selected group for the solution of specific objectives. In difference from other members of group the leader has higher level, communicative and organizing abilities. Formation of leadership skills of the personality promotes successful realization of the person in system social relations.

Keywords: leader, vzaimotnosheniye, authoritative, democratic, populistichesky, synthetic theory of leadership

УДК: 159.99

ӘРТҮРЛІ ЖАСАМАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

П.Б.Дауткалиева—*Абай атындағы ҚазҰПУ, Педагогика және психология институты,
Білім беру психологиясы және әлеуметтік коммуникация кафедрасының аға оқытушысы, магистр*

Бұл мақалада әртүрлі жас шамасындағы балалардың қарым-қатынас ерекшеліктерінің психологиялық-педагогикалық негіздері туралы қарастырылған. Қарым-қатынас негізінде балалардың барлық жеке басқа қасиеттері дамып, психикалық сапалары қалыптасады. Сонымен қатар қарым-қатынас балалардың танымдық күрдістерінің жетілуін қамтамасыз ететін бірден-бір фактор және жағдай болады. Қарым-қатынаса адамның тіршілік әрекетімен әлеуметтік топтардың әрқырында көрініс беретіндігімен, бұл мәселе әлеуметтік психологияның жетекші міндеттерінің бірі болып табылады. Қарым-қатынассыз адам, басқа адамдардың арасында тіршілік ету, даму, жаңа нәрсені ойлап табу дағдыларына ие болып қалады. Әлеуметтік топтардың өмір сүруімен дамуы да қарым-қатынас пен тығыз байланысты.

Кілт сөздер: қарым-қатынас, бейімделу, персонализация, интеграция сатысы, рефлексия

Қазақстан Республикасының білім беру заңында көрсетілгеніндей, адамзат құндылықтарының ғылым мен тәжірибе негізінде, жекетүлғаны қалыптастыруға қажетті жағдайларды жасау-білім беру жүйесінің негізгі міндеті болып отыр.

Әлеуметтік экономикалық дамудың қазіргі кезеңінде, оқу-тәрбие жұмысының жаңару заманында ағарту саласының білім беру буынында шешуін күткен келелі мәселелер тұр. Атап айтқанда, ол балалардың жеке басындағы тәрбиелік қасиеттерінің дамуын, даралық ерекшеліктерін, ішкі потенциалын анықтап, жан-жақты зерттеу негізінде оқу-тәрбие жұмысын балалардың жақынарадағы даму аймағына бағыттау.

Балалар тәрбиесі, оқу және дамуы жайлы теория мен тәжірибе қарым-қатынас мәселесінде қиылысады.

Қарым-қатынас негізінде балалардың барлық жеке басқа қасиеттері дамып, психикалық сапалары қалыптасады. Сонымен қатар қарым-қатынас балалардың танымдық күрдістерінің жетілуін қамтамасыз ететін бірден-бір фактор және жағдай болады. Ал балалардың өзін-өзі дамытып, жетілдіруі, реттей алуы-олай болса, өзіндік бағаның дұрыс болуына қамтамасыз ететін балалардың ерекшеліктерімен және басқа балалармен жасайтын өзара әрекеттестігі, өзара қатынасы және өзара ақпарат алмасуында болады.

Балалар қарым-қатынасының мәнділігі әркімге-психологтарға, педагогтарға, ата-аналарға белгілі және әртүрлі балалардың әлеуметтенуіне қатысты зерттеулерден белгілі болғанымен, балалар қарым-қатынасында шешілмеген мәселелер жеткілікті.

Әлеуметтенудің негізінде адам өмір сүруге, басқа адамдармен өзара әрекеттестікте болуға ыңғайланады. Осындай әрекеттестік қарым-қатынаста жүзеге асады.

Қарым-қатынаса адамның тіршілік әрекетімен әлеуметтік топтардың әрқырында көрініс беретіндігімен, бұл мәселе әлеуметтік психологияның жетекші міндеттерінің бірі болып табылады. Қарым-қатынассыз адам, басқа адамдардың арасында тіршілік ету, даму, жаңа нәрсені ойлап табу дағдыларына ие болып қалады. Әлеуметтік топтардың өмір сүруімен дамуы да қарым-қатынас пен тығыз байланысты. Кең мағынада, қарым-қатынас ұғымы адамдар арасындағы түрлі байланыстардың жиынтығын құрайды. Мұның барлығы қарым-қатынас процесінің жан-жақты қарастырылуына талап етеді.

Әлеуметтену процесінде жекетүлға қоғамдық қатынастардың объектісі мен субъектісі ретінде анықталады. А.В.Петровский [1] жекетүлғаның әлеуметтену процесінде дамудың шартысын қарастырады: бейімделу, даралану (индивидуализация) және интеграция. Балалық шақ кезеңінде тұспа-тұс келетін **бейімделу кезеңінде** балаға оның ата-аналарының, тәрбиешілердің, мұғалімдердің және оған қандай да бір дәрежеде жақындығы бар басқа адамдардың назары бағытталады. Осы сатыда адамдар қоршаған ортаның ыңғайына қалыптаса бастап, кейбір белгілер жүйесін, мінез-құлықтың қарапайым нормалары мен ережелерін, әлеуметтік рөлдерді меңгере бастайды. Адам жекетүлға қасиетіне ие болудағыдысына үйренеді.

Даралану сатысында даратүлғаның персонализация қажеттілігін тудыратын, қандай да бір оқшаулану байқалады. Осы саты, бірадамның басқа адамдардан ерекшеленуіне ықпал етеді.

Интеграция сатысы, адаммен қоғам арасындағы қандай да бір тепе-теңдікке оқшаулануды болжайды.

Осылайша, әлеуметтену процесінде даратүлғаның ең жарқын және белсенді позициясының динамикасы жүзеге асады.

Қарым-

қатынас мәселесін психологиялық, педагогикалық тұрғыдан зерттеу әлемдік ғылымда Екінші дүниежүзілік соғыстан кейінгі кезеңде өзекті болып көтерілді. Осы уақыттан бастап қарым-қатынасқа анықтамалар беріліп, оны зерттеуде бағыттар пайда болды.

“Қарым-қатынас” ұғымының көп анықтамаларының арасында біз оны – “коммуникативті іс-әрекет” ұғымымен синоним деп қарастыратын (А.Н. Леонтьев [2], М.И. Лисина [3], Х.Т. Шерьязданова [4] және т.б.) позицияларына жүгініп, М.И. Лисинаның анықтамасына рәушәт етеміз. Сонымен **қарым-қатынас** деп екі (немесе одан көп) адамның қатынастарын жасап, реттеуімен ортақ нәтиже алуды мақсат етіп, келісіммен бірлестікке бағытталған өзара әрекеттеріне атаймыз. Олай болса, біз зерттеуімізде қарым-қатынастың мазмұнды жағына, іс-әрекет жүйесіндегі қарым-қатынастың орнына, әр жас шамасындағы балалардың психикалық дамуының қарым-қатынас байланысына анықтауға, балалардың қарым-қатынасқа жеттілігімен мотивтеріне анықтауға басана зарауларды А.Н. Леонтьев [2] іс-әрекеттің қай түрін болмасын қарым-қатынас пен қабаттас болады деп түсіндіреді.

Ал отандық ғалым С.М. Жакыпов бүгіндей оқу-тәрбие үрдісінің тиімділігін анықтайтын факторлардың бірі және оқытушы мен оқушының арасындағы өзара әрекеттестік деп бірлескен диалогтық таным-дық іс-әрекетті (совместно-диалогическая познавательная деятельность) тиімділік критеріі деп көрсетеді. Мұнда өзара әрекеттестік, қарым-қатынас мәселесі шешілген деп танымдық іс-әрекетті қалыптастыру үрдісіне жетекшілік жасау мүмкіндігі пайдаланылатындығы дәлелденеді [5].

Балалардың ересектермен және басқа балалармен қарым-қатынас жасауы әртүрлі ғылыми позициядан түсіндіріледі. Сол кезден бүгінге дейін “бала (лар) мен ересек (тер)” жүйесіндегі қарым-қатынас “бала-бала (лар)” жүйесіндегі зерттеулерден көшілгері және жан-жақты қарастырылған.

Баланың мектептегі өзгерістерден кейін өмірлік тәжірибесі пайдаланылады, құрбыларының арасында өзін етән нақты орынды иелену мытылысы пайдаланылады (А.Н. Леонтьев, Л.И. Божович, И.В. Дубровина, Б.Г. Ананьев). Бастауыш мектеп жасында балалардың ересектермен, әсіресе мұғаліммен қарым-қатынастары ерекше мәнге ие болады, өйткені осы жас шамасындағы балада мектептегі оқуға өтумен байланысты өзіндік іс-әрекетіне, ересектермен және құрбылармен жаңа қатынасқа, жаңа өмір салтына өтуді анықтығымен қатар, білімдерді меңгеруді анығын қамтитын, оқушының әлеуметтік позициясы қалыптасады (Л.И. Божович). Балада мектепке келісімен оқығысы келу тілегімен қатар осы міндеттерді жүзеге асыра алмаумен байланысты қиыншылықтар мен қарама-қайшылықтар пайдаланылады. Ересек адам баланы жаңа іс-әрекеттерді орындауға неғұрлым дұрыс үйрететін болса, оқушының оқуға деген қызығушылығы соғұрлым нығая түседі, оқудың қандай да бір жағымды мотивациясы қалыптасады. Соңғысы аса мәнді, өйткені бастауыш сыныптағы оқушының жекетілгендігі мен анықталады. Баланың жекетілгендігі оның ересектермен қарым-қатынасында қалыптасатындығы белгілі. Ересек адам балаларға адамзат мәдениетінің жетістіктерін табыс етеді, адамның психикалық дамуын қамтамасыз етеді (Л.С. Выготский, А.Н. Леонтьев, С.Л. Рубинштейн, М.И. Лисина). Балада қарым-қатынасқа жеттілігінің пайдалануының онтогенездігі дамуының анықтаушы мезеті болып табылады. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың ересектермен қарым-қатынасы, олардың жекетілгендігінің қалыптасуының жетекші факторларының бірі болып табылады. В.С. Мухоманов пікірінше, балалардың ересектермен қарым-қатынасының жетіспеуі, олардың бір-бірімен қарым-қатынастарының мәнін ұлғайтады. 30-шы жылдардың өзінде кейбір балалардың теріс мінез-құлықтарының астарында “психикалық витаминдердің” – әсіресе ересектер тарапынан қарым-қатынастың, мейірімнің, көңілдің жетіспеуі жатыр деген болатын. Тәрбие мәселесі ғылым тұрғыда қалай қойылмасын, махаббаттан, мейірімнен, көңілден айырылған баланың жанында, тәні де қалжырайды. Осындай жағдайдағы баланың жекетілгендігі толыққанды дами алмайды, өткені әлеуметтік дағды тәжірибесі бірден жүздеп кетеді, бала өзінің жеке басын дұрыс бағалай алмайды [7].

Жас ерекшелік психологиясының пәні психологиялық құбылыстардың өзі емес, олардың дамуы немесе жас ерекшелігіне сәйкес өзгеруі болып табылады. Психиканың түрлі формаларының адамдардың жас ерекшеліктеріне сәйкес өзгеруі, адамзат өмірінің сатыларына байланысты әртүрлі қарқындылығымен ерекшелінеді, өмірдің жеке кезеңдерін де әртүрлі мәнді етеді. Адам өмірі төмендегідей кезеңдерге бөлінеді:

- 1) пренатальды (құрсақтағы);
- 2) балалық шақ;
- 3) ересек балалық шақтың;
- 4) ересек шақ;
- 5) егдешак, қарттық.

Балалық шақтың өзі 4 кезеңге бөлінеді:

1–нәрестелік кезең (туғаннан 1 жасқа дейін)

2–ерте балалық шақ кезеңі (1 жас 3 айдан 3 жасқа дейін) – функционалды тәуелсіздікпен сөйлеу тілінің даму кезеңі.

3–Мектепке дейінгі балалық шақ кезеңі (3 жас 6 айдан 6 жасқа дейін) –

бала жекетүлғасы мен таным процестерінің дамуы мен сипатталады.

4–бастауыш мектеп жасы (6 жас 11-12 жасқа дейін) баланың әлеуметтік топқа енуіне және ақыл-ой іскерліктерімен білімдерінің дамуына сәйкес келеді.

Ересек балалық шақ екі кезеңге бөлінеді:

1. Жеткіншек кезеңі баланың жыныстық дамуына сәйкес келіп, 11 жас 11 ай 15 жасқа дейінгі аралықты қамтиды. Осы жас шамасында жеткіншектің дене бітімінің өзгеруіне байланысты, өзін жаңа қырынан тануға мүмкіндік алады.

2. 16 жас 23 жасқа дейінгі балғыншақ кезеңінде адам ересектікке бет алады.

Бір жас шамасынан келесі жас шамасына өту де адамның қоршаған ортамен қатынастарының бұрынғы қалпының бұзылуымен және басқа адамдармен, басқа әлеммен өзара қатынастардың жаңа жүйесінің қалыптасуымен байланысты дағдарыстар орын алады. Мұның барлығы адамның өзі үшін және оның әлеуметтік ортасы үшін мәнді психологиялық қиыншылықтарымен сипатталады.

1 жас, 3 жас, 7 жас, 13-14 жас, 17-

18 жас шамаларына сай дағдарыстар кездеседі. Бастауыш мектеп кезеңінің негізгі іс-әрекет түрі оқу іс-әрекеті болып табылады. Баланың мектеп табалдырығын аттаған-дықтан, бұл кезең оның қатынастарының барлық жүйесін жаңа маалай бастайды.

Оқу іс-

әрекетінің негізінде бала адамзаттың **өндірген** іскерліктерін меңгере бастайды, өз жұмысын көпшілік үшін міндетті ережелерге бағындырудағыларына бойла бастайды. Баланың белгілі бір ережелерге бағына бастауы оның бойында мінез-

құлқын реттей алу іскерлігінің қалыптасуына ықпал етіп, осы жас шамасы үшін мәнді жаңа ұйымдардың бірі болып табылатынырықты түрде басшылыққа алудың жоғарғы кейпіне қолжеткізуінің кепілі бола алады. Балалардың басқа да танымдық процестері алмасты-ратын сөздік-қисынды, ойлау қасиеті пайда болады. Баланың мектепке келуі оның әлеуметтік қарым-қатынастарының шеңберін кеңейтіп, “Мен-концепциясына” міндетті түрде әсер етеді.

Мектеп, баланың дербестілігіне, оның ата-

аналарына оқшаулануына ықпал етеді, оны қоршаған әлеуметтік және физикалық әлемді зерттеудің кең мүмкіншіліктерін қамтамасыз етеді [7].

Баланың әлеуметтік ортаға енуінің салдарынан міндетті түрде терең, әрі сапалы өңделудің негізінде 6-7 жас шамасына әлеуметтік дамудың алғашқы кезеңі де паттауға болады. Адам өмірінің мектепте өткен кезеңі оның екінші сатысы болып табылады. Дамудың осы жас шамасында жекетүлғаның және оқу-танымдық субъектісінің оқу процесін қамтамасыз ететін психологиялық құрылымдары қалыптаса бастайды. Осы жас шамасына дейін бала заттар әлемін детіршілік етсе, ендігі жолда ол ғылым түрғыда қатан тәртіптеуі ымдасқан қатынастармен заңдылықтар әлемін детіршілік ете бастайды. Мектеп кезеңінде іс-әрекет субъектісімен қатар жекетүлға қалыптаса бастайды. Осы кезеңде қоғамдық-бағдарланған әсердің қалпы күрделеніп, тікелей (баланың құрдастарымен және ересектермен қарым-қатынасы) және әлеуметтік әсердің әр қилы каналдары арқылы, жаңа маланған (кино, теледидар, шығармашылық әдебиет және т.б.) сипатқа ие бола бастайды. Мектеп кезеңінде жекетүлға меніс-әрекет субъектісінің біртұтас көріністері, яғни мінезі, жалпы және қосымша қабілеттері, дүниетанымы, мақсатты түрде болжай алу іскерлігі мен мотивациялық-қажеттілік сферасы, кәсіби бағытқа мойын бұра бастауы, құнды бағдарлары, мінез-құлқы меніс-әрекетінің зеркімен реттей алу іскерлігі қалыптаса бастайды.

Қарым-

қатынасы күрделі әлеуметтік психологиялық процесс болатын ортамен дегідей негізгі каналдар бойынша жүзеге асырады: Сөйлеу тілі арқылы және сөйлеу тілінің қатысынсыз каналдары. Сөйлеу тілі қарым-қатынасы құралы ретінде ақпараттың қайнарын көзіретінде әрі оңгімелесушіге әсер ету тәсілі ретінде көрінеді.

Зерттеу жұмыстарына сүйенетін болсақ, адам қарым-

қатынасының күнделікті әрекетіндегі сөздер оның 7% құраса, дыбыстармен дауысырғағы 37%, сөйлеу тілінің қатысынсыз жүрген әсер 33% құрайды екен.

Адамның ішкі күйін бейнелейтін бет әлпетіндегі бұлшықеттерінің қозғалыстары, оның күнделіктерінің шынайы мәнін табыс етеді. Ымдарақпараттың 70% құрайды. Яғни адамның көздері, көз қарасы, бет-әлпеті оның айтылған сөзінен бетеранықтама бере алады. Адамның маңдайы, қасы, аузы (еріні, көзі, мұрыны, иегі

жоың түрнегізі эмоцияларынанықтайды.

Жарасымды психологиялық ахуалды қалыптастыру мақсатын көздеп жүргізілген іс-шаралардың негізінде әлеуметтік орта өзгеруіне, бейтаныса адамдармен қарым-қатынас қатұсуіне, тұрақты өмір сүру ортасына жақырауына қарамастан, әртүрлі жастағы балалардың ортаға бір тіндеп бейімделе алатындығы айқындалады.

Қарым-қатынаса адамдардың өзара әрекеттестік және өзара қатынасаудың ерекше формасы болып табылады. Қарым-қатынасу ғымын қазіргі кезде философия, психология, әлеуметтану, психолінгвистика сияқты іргелі ғылымдар жан-жақты зерттейді.

А.Н. Леонтьевіс-әрекеттің қай түрі болмасын қарым-қатынаспен қабаттас болады деп түсіндіреді. Оліс-әрекетті қарым-қатынастың қажетті шарты ретінде қарастырады.

Б.Г. Ананьев, А.Бодалев концепциялары қарым-қатынасты “субъект-субъект” жазықтығында қарастыруды негіздейді.

Қарым-қатынасты зерттеуде ең алдымен оның құрлымдық компоненттерінің тауқажет (В.В. Давыдов), Г.М. Андреева қарым-қатынастың бір-

бірімен байланысты үш жағын қарастырады: коммуникативтілік, интерактивтілік және перцептивтілік.

Балалардың қарым-қатынасын зерттеуге арналған әдістемелер негізінен байқауға, әңгімелесуге, сауал-сұраққа, вербальды тестікәдістерге, сандық, сапалық жағынан бақылауға, эксперттік бағалауға негізделген. Біз қазіргі балалар қарым-

қатынасынанықтауға арналған әдістемелерді қолдансағана олардың коммуникативтііс-әрекетін диагностикалық дәлдікке ие болады деп ойлаймыз. Әрине, қарым-

қатынаса компоненттерін зерттеуге арналған әдіс-тәсілдерді толық қолдану ақытпен де байланысты. Ал, екінші жағынан әрбір бала белгілі бір әлеуметтік ортаның қалында болады. Сол ортаның құндылықтарын бала өзінің жеке басына “сіңіреді”.

Баланың басқа балалармен қарым-қатынаса құруы арқылы өз-өзі тануы, бағалау мүмкіндіктері болады (И.И. Чесноков, Т.В. Драгунова, Д.Б. Эльконин, И.Непомнящая.б.). Адамның қатынастары танымды, еріктік, эмоционалды компоненттердің қатысуымен сипатталады.

Баланың әлеуметтік ортада бағдарлануымен мінез-құлқының адамгершілік үгілеріменгеруінің негізінде, оның жеке басының қасиеттері қалыптаса бастайды. Осы тұста қарым-қатынастың алар орны ерекше.

Адам өзінің өмірінің бүтін бөлігі ретінде сезінеді. Адамның жеке қалғанымен, басқа адамдардың тобында болуының арасында үлкен айырмашылық бар. Мұнда адамның өзі де өзгеріске түседі, яғни оның қоршаған әлемге қатысты тәсерлері, оның ойлары, сезімдері, тіптен бет-әлпетіне дейін өзгереді; екіншіден, тікелей қарым-қатынаса жағдайында ғана көрініс беретін түбегейлі жаңа психикалық құбылыстар орын ала бастайды.

Балалар ұжымында қағаз жүзінде тіркелген, алайда жекетұлғаның дамуына ықпал ететін, әрі бүтіндей ұжымның өмірінанықтайтын, өз ара түсіністіктің негізінде топтар пайда болып отырады. Дәл осындай топтың бала үшін маңызы зор болуы ықтимал, өйткені дәл осы жерде оның мінез-құлқы бағаланатындықтан, оның мәні басқа топтарға қарағанда жоғарырақ болады, яғни референтті топ. Оқушы үшін өзі мүшелік еткен топ, әлеуметтік тәжірибенің мәнді бастауы ретінде көрінеді. Ол жанұя, мектепсіныбы, спорт үйірмесі болуы мүмкін.

Әрине бұл топтардың мәні бірдей болғанымен, тұлғаның ұжымға сіңудің дәрежесі, ұжымның өзгеше ерекшеліктері және оның басқа дәсіп аттамалары да маңызды.

Сонымен бірге тек қарым-қатынаса арқылы ғана психиканың әлеуметтік нормалары (сөйлеу-тілі, естің, зейінің, ойлаудың, перцепцияның, ырықты түрлері, жекетұлғаның қасиеттері және т.б.) қалыптаса алады. Қарым-қатынаста тәжірибесін біртіндеп жинақтау арқылы жекетұлғаның адамгершілік қасиеттерінің сапаларының күрделі жүйесінің қалыптасуына негіз болатын жекетұлғаның қарым-қатынаса қабілеттері қалыптаса бастайды. Жекетұлғаның басқа адамдардың тануының негізінде пайда болған қарым-қатынаса процесінде, оның санасезімі, өзіндік реттеумен кері байланыс қасиеттері, жоғары дәрежедегі сапаларық алыптаса бастайды. Осылайша, “топтар арасындағы қарым-қатынаса, ұжымдағы топтар арасындағы қарым-қатынаса, ұжым арасындағы қарым-қатынаса дербес дамудың әлеуметтік детерминациясындағы негізгі каналдардың бірі болып табылады”.

Оқу, іс-әрекеттің негізгі түрі ретінде қарым-қатынаса пен танымды өзара байланыстырады. Сондықтан да, балалардың мектепке келу мерзімінен бастап және олардың осы кезеңдегі ішкі ойыныс-әрекетінде, оқушыларда жекетұлғаның қарым-

қатынастықамтамасызететінқасиеттерініңқарқындытүрдеқалыпта-
супроцесіорыналады. Оныноқупроцесіндегікүрделілігіұлғаятүседі. Осындайөзгерістердіңбарлығы, балаөмі
ріндегіәлеуметтікжағдайларментоптардыңәртүрлілігініңұлғаюымен, қарым-
қатынастыңформаларыментүрлерініңсапалыөзгерістеріменбайланысты. Балалардыңжанұядағыжәнеқұрда
стары-менқарым-қатынастарынантыс, мұғалімге, құрдастарынақатыстықарым-
қатынастыңжаңатүрлері, жәнеоқушылардыңтүрліүйірмелерментоптарғаенуініңнегізіндедостыққатынастар
дыңжүйесідеқалыптасабастайды.

Қарым-қатынастыңосындайтүрлеріменформалары, баланыоқу-танымдықіс-
әрекетінжүзегеасыруүшін, қарым-қатынаспеніс-әрекетсубъектісін, жекетұлғаныңдамуынаөтемаңызды.

1ПетровскийА.В. Введениевпсихологию. - М., 1995, - 105б.

2ЛеонтьевА.Н. Вопросыдетскойпсихологии. - М., 2001, - 98б.

3ЛисинаМ.И. Общение, личностьипсихикаребенка. - М., 1997, - 256б.

4ШеряздановаХ.Т. Педагогустилеобщениясдетьми. - Алматы, 1996, - 189б.

5ДжакуповС.М. Психологияпознавательнойдеятельности. - Алма-Ата: Изд-воКазГУ, 1992. - 195б.

6МухинаВ.С. Возрастнаяпсихология. - М., 1998. - 165-237б., 364-381б.

7ОбозовН.Н. Психологиямежличностныхотношений. - Киев, 1999, - 247б.

Резюме

Вэтойстатьерассматриваютсяпсихолого-
педагогическиеосновыобщениядетейразличноговозраста. Впроцессеобщения, удетейразвиваютсяиндивидуальны
епсихические свойстваиформируютсяпсихологиче-
скиекачества. Такжеобеспечиваетсяодинизглавнейшихфакторовиусловийактуализациипознавательныхпроцессо
вобщении детей. Этопроблеमारассматриваетсякакведущаяособенностьсоциальнойпсихологии, котораяпроявляе
тсявовзаимоотношенияхчеловекавсоциальныхгруппах. Взаимодействиячеловекавливаютнаегоразвитие, жизнедея
тельностьвцелом. Жизнедеятельностьсоциальныхгрупп, ихразвитиеобусловленолияниемсложившихсявзаимоот
ношений.

Ключевые слова: общение, адаптация, персонализация, интеграция, рефлексия

Summary

This article discusses the psychological and pedagogical foundations of dialogue of children of different ages. In the process of communication, for children individual psychological properties develop and psychological qualities are formed. One of the most main factors and terms of actualization of cognitive processes is also provided in communication of children. It is a problem it is considered as the leading feature of social psychology which is shown in relationship of the person in social groups. Interactions of the person influence his development, activity in general. Activity of social groups, their development it is caused by influence of the developed relationship.

Keywords: communication, adaptation, personalisation, integration, reflection

ӘӨЖ:37.015.31:17.022.1

ЕҢБЕКҰЖЫМЫНДАҒЫ ТҰЛҒА АРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТЫ ӘЛЕУМЕТТІК-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ТРЕНИНГ АРҚЫЛЫ ПСИХОКООРЕКЦИЯЛАУ

Н.А. Кудушева—

Абай атындағы ҚазҰПУ, «Білім беру психологиясы және әлеуметтік коммуникациялар» кафедрасының аға оқытушысы,

А.Ахметбекова— Алматы қаласы, №123 мектеп-гимназия мұғалімі

Бұл мақалада еңбек ұжымындағы тұлғааралық қатынасты әлеуметтік-психологиялық тренинг арқылы психокор-
рекциялау мәселесі қарастырылады. Тренинг барысында келесі міндеттер шешіледі: әлеуметтік-
педагогикалық білімдерді меңгеру; өзін және басқа адамдарды тану қабілетінің дамуы; өзіндік маңыздылығын сезінуі; қабілет, дағды, нышандарын жан-
жақты дамыту. Ұжым мүшелеріне жүргізілген зерттеу жұмысын және ОПТ мәліметтерін талдай келе, бұл жұмыстың тиімділігінайтқымыз келеді.

Тірек сөздер: ұжым, ұжымшылдық, тұлғааралық қатынас, тренинг, әлеуметтік-
психологиялық тренинг, қабілет, дағды, коммуникативті мәдениет, эффективті әсерету, психокоррекция, өзіндік даму, мотив, эффективті кері байланыс

Әлеуметтік-психологиялық тренинг (ағыл. Training—
тәрбиелеу, үйрету, дайындық) психологиялық түзетуді қамтитын біртүрлі. В.П. Пугачев тренинганықтамасын б
ылайшат үсіндірді: «Тренинг жоспарлы түрде жүзеге асырылатын әртүрлі жаттығу бағдарламасын аңтұратын, мақсаты жоғары, эффективті еңбек әрекетін жетілдіру» Тренинг (қарапайым жаттығуларға және ауто тренинг өзге

шелігі)біліктімаманжетек-шілігіменжүзегеасырылады.

Ресейлікпсихологиядатренингтіоқытудыңнемесеәлеуметтік-психологиялықтренингтіңбелсендітәсілдерініңбірідегенұғымкентаралған.Л.А.Петровскаяәлеуметтік-психологиялықтренингті«өзарақатынастағыбілімді,әлеуметтікбелгілеулерді,қабілеттілікпентәжірибенідамытуғабағытталғанәсеретукұралы»,«қарым-қатынастажетіктіліктідамытукұралы»,«психологиялықәсеретукұралы»ретіндеқарастырады.Қайтренингболмасынтоптықдискуссия,рөлдікойындықамтиды.Әлеуметтік-психологиялықтренингәртүрлікоммуникативтіккемдерблогынкұрастырады,мысалы,қатынасуалдындақажетікемділік,қатынастыдоғаруүшін,психикалықдәлелдеуептілігімендағды,белсендітыңдау,әріптестіңжасырулыниетінанықтауүшін[1].

Тренингтобыныңқұрамытопішіндеболатынереқшеудеріс,әдістемеменмақсатнегізітеоретикалықжұмыстантәуелдіболады.Әлеуметтік-психологиялықтоптағытренингкеқойылатынереқшеталаптоптағысенімділік,қарқынды,ашыққарым-қатынастыжүзегеасыруғамүмкіндікбереді.

Дәлосытәжірибежұмысындақолданылатынтренингтұлғааралыққатынастындамуынатүрткіавторлартобыменкұрастырылған.Тренингбағдарламасытүрткідамуынақарым-қатынастағынасындажат-қанқауіптің,қорқыныштыңсезінуі,эмпатияныңдамуы,өзгеніңқұндылығын,коммуникативтідағдысынжетілдіру[2].

Солайболғандабүлтренингқатысушыларыныңжұмыстатұлғалықтереңкөрінуін,күштісезімсезінетін,жаттығу,керібайланысболатынжаттығуларқамтиды.Осыбағдарламадашарттытүрде3кезеңдібөлеміз—танысу,өзіндікашылу,дамукезеңі.

Тренингтіңөтілүбарысындатұлғааралыққатынастүрткісіталқыланады:

- Айналадағыадамғасенімдіжетілдіру;
- Тұлғааралыққатынастыңтүрткітүрініңайырмашылығынұғыну;
- Қарым-қатынастыңикемінеуірету,коммуникативтімәдениеттідамыту;
- Кікілжіңсәтіндеконструктивтіәрекетету;
- Өзіндіктәрбиеу,өзіндікдаму,психикалыққоржәнеқұралдардықамтамасызету.

Тренингмақсатынжүзегеасырукелесідей:

- адамбойындағынақтыөмірлікикемділігіжәнеқабілеттідамыту;
- Эффективтіәсерету,қарым-қатынас;
- Кікілжіңсәтіндегістресспенжұмысестеу;
- Таңдаужасапшешімқабылдау.

Материалды-

техникалыққамтамасызетусабақөткізуүшінкеңкеңістікқажет,отыратынорны,ватман,қағаз,қарындаш,қалам

Күтетінқорытынды:

- Позитивті«Менконцепциясын»дамыту;
- Эффективтіқатынаспенәрекететуикеміарқылысенімділіктікөтеру;
- Агрессивтіліккөрсеткішінтөмендету;
- Өзіндікреттеуикеміндамыту;

Солайболғандаосытренингтұлғаныңтереңқабілетініңкөрінуін,күштісезімсезінетін,жаттығу,керібайланысболатынжаттығуларқамтиды.

Тренингжүргізудайындықкезеңіненөтеді,тренингжүргізуұсақтүйекзаттардымеңгеру.Еңалдыменбірнешеұсынысқамәнберу,тренингбағдарламасыныңавторларыайқындайды[3].Қиындықтар,топтықсабақөтубарысындатұлғааралық,іскерлікқатынаскезіндесарапталады.Дегенмен,жалпықиындықтықабылдауарқылы,бірбірінедегенқабылдаусезімімаңызды,қатысушыларөзіндікқиындықтыөткеріушінезбойынанқортабабілуіқажет.Сабақбарысында,жаттығуөткізуорнында,қиындыққабағытталукезінде,өзөмірініңоңтайлышағынәркімтабабермейді,онытексолқиындықөтемаңыздыболғанадамғанатабаалады.Егердәлосылайболса,«үйжұмысы»нқатысушыларғамысалкелтіреотырып,келесісабақбарысындақайтасұрауқажет.

Жаттығужүргізуотыратын,ашықжәнебірсәттеатмосферасынтудыру,қатысушыөзініңсезімін,өзініңтәжірибесін,қорқынышболмауыкерек,кінәтағужәнеқабылданбайдыдейтіндейатмосфератудыру.

Кейбірқиындықтартуындауынабайланыстымынақатысушылардыңтуындайтынқиындығыбіртоптанболуы,бірұжымнанболуы,кейбіреуібірбірінбұрыннантануы,қалғаныкейінтанасыуықиындықболыпсаналады.Керіэмоцияшашырауымүмкін,бұрынғықатынасасеріболмақ.Соңғыжағдайкезінде«осыжержәнеқазір»мысалы,«олтуралы,дәлқазірсенқандайсезімсезінесің»Осыережелердіұстанаотырыптопқатысушыларыжаңақарасқаиеболады,басқақұндылықтаро

рыналады.

Дайындық кезеңі.

Тренинг мазмұны ментанысумақсаты дайындық кезеңіне қатысты. Бағдарлама жүргізілуі аса көп арнайы ақпарат қажет етпейді. Арнайы қағаз, түрлі-түсті қарындаш, топ қатысушылар санына байланысты, бейдждер аты жөнінанықтау үшін. Кең көлемдегі кеңістік жазу столдары ментандалады. Алдын-аласа бақауақыты талқыланып шешіледі. Бағдарлама 15-18 сағат, әр сабақ күніне есептеліп қойылады.

Тренинг өткізу кезеңі.

Тренинг (мақсаттылығын) бағыттылығын қамтамасыз ету үшін блоктар жасалды. Әр блок нақты тақырыпта нұсқа және бірнеше жаттығу қамтамасыз етеді. Блокта қырыбына және ортақ мақсатқа бірауақыт ішінде жасалған (міндеттелген) қажетті жаттығулар кіреді.

Алғашқы күн 3 блоктан құралды. Алғашқы блок танысу, релаксация үйрену, сезімнің бостығында уыңам тиді. Алдын-ала жоспарлаған уақыт және топқа арналған демалу, бір-біріне деген сенімділік. Екінші блок құрамына өзіндік түсінушілік басқаның іс-әрекетіне көңіл бөлу, сөз байланыстыра білу кіреді. Графикалық жаттығу орындау (3 жаттығу) кезінде өзін бос ұстау және ашық болу мақсатқа алынады. Бірақ қорытынды талқылау барысында ашық айтуға қымсынады. Дегенмен өзгенің рөлінде болу (яғни пассажир, контрабандист, таможенник) ойын кезінде өздерін бос ұстады. Бүлөз кезеңінде, қатысушылар-дан басқаларға қарағанда мән беруін талап етті.

Үшінші блок тренинг: әңгімелесушінің эффективті түрде тыңдаудағыдысына үйрену. Осымен қатар әр қатысушыға өзін маңызды адамдарды түсіну және оның берер пайдасы зор. Қорытынды талқылау барысында көпшілік байқағаны қатысушылар бір-бірінің тыңдай алмауы, олар үшін жаңалық болды. Осы блок ішінде қатысушылар нақтыланғаны, өзінің әріптесіне алынғысы келетіні, топ ішіндегі белгі беруі, олар бұны қаламайтыны ныслай танытқан қатысушылардың мінез-құлық тізбегі сенімді және нақты болды.

Екінші күн маңызды ауыртпалық болатын. Бірінші күн алдында қойған мақсаторын алғандығы алғашқы жаттығудан-ақ түсінікті болды, яғни қатысушылар жұмыс жасайтын топтегі өзіндік, өзінің жауапкершілігін басқа қатысушыларға деген сенім көлемін байқатты. Осылармен қоса қатысушылардың көпшілігі тренинг мақсатын теріс түсініп, оған қатысудың мотивациясы өсті.

Төртінші блок қатысушының өзінің қиындығымен жеке жұмыс жасауды қамтыды. Әр жаттығудан кейін талқылау болды. «Менің қиындығым» жаттығу барысында эффективті тікері байланыс болып, оның мәнділігін түсінеді. Бұл дағды кейінгі жаттығу кезінде орынтапты.

Қарым-

қатынастау барысында сөйлеу маңызды орын алғанда, бұл тақырыпқа маңызды бірнеше жаттығу арналды. Бірақ олар нақты контекст бойлады. Мысалы, «Менің пірім» жаттығу қатысушылар арасында позитивті элемент берді [4].

Алтыншы блокта адамдар арасындағы қиындықты түсіну. Жұмыс құралатын конструктивті ішкі қиындықты лғааралық қатынастау барысындағы тудыратын «техникалық» қиындықтар арасында еңбек етілді. Бұл жерде қатысушылардың жоғары белсенділігін ерекше бөлейік. Олардың тығамшық жарқындығы ереже бұзушылыққа жол берілмейтін ескерілді. Дегенмен тренинг аяғында қатысушылар ойына шыққан жүйелеуді үйренді. Кейбіреулер ойларын, осы ережелерді ескере отырып, қатынаста пайдаланатынын жеткізді. Тренинг эффективтілігінің көрсеткіші ретінде жартық қатысушылардың жұмысты қайта жалғастыруды ұсынды. Олар «үй жұмысын» жүйелеп беруді сұрады.

Үшінші күн, тренингтің ақырғы күні болып келеді. Сегізінші блок басқа адамның тиімді потенциалын көріп оны дұрыс қолданалуын зерттеуге жіберілді. Коммуникативті қабілеттердің оның ішінде ойлармен сезімдердің вербалды және вербалды емес көрінуін дамытатын жаттығулар жүргізілді. Жұмыс барысында қатысушылардың жаңа жаттығуларға үйренудегі өте жоғары кені белгілі болды. Орталық ойы болып адам қасиетінің бағалау жағынан детальді анализ болды. Көпшілік қатысушылар тұлғалық қасиетті бағалау стереотипінен құтылып, өзгені бағалауда өзіндік критерий жасады, көз қарасын өзгертіп «оңтай-лы-теріс» тұлғалық қасиетін қалыптастырды.

Тоғызыншы, оныншы блокуақыты бойы ішкі тұлғалық жұмыс жүргізілді. Олар нақты бағыты-адам іс-әрекетінің қарым-қатынас барысындағы мотивсанылған эффективті тікері байланыс орнату.

Жұмыс аяқталуы сәтінде топ жүргізуші ментренинг қорытындысын әр қатынас ушылар менталқылау. Топқа қатысушыларының тренингке қатысқаны үшін өз ойларын алғыс ретінде білдіру ұсынылды. Барлық қатысушылар, тренинг барлығына пайдалы болғанын ескергені. «жинақталған» қасиетіне келесі: «мен өзімді жақсырақ білдім», «өзгелерді жақсы тануға үйрендім», «кейбір қиындықтан құтылдым» деген сөз тіркестері айтылды. Көптеген қатысушылардың ескергені, тренинг олар үшін «өткеру нүктесі», «фундамент» өз қасиетінарықарай жетілдіру, жұмыс жасау үшін күш жұмсауды талап етеді.

Сонымен, біздің мақаламызда әлеуметтік-психологиялық тренинг тұлғаны дамытудың тиімді әдісі екені дәлелденді. Тренинг – бұладамның өзін-өзі жетілдіруіне арналған оқытудың арнайы ұйымдастырылған формасы. Тренинг барысында келесі міндеттер шешіледі: әлеуметтік-педагогикалық білімдерді меңгеру; өзін және басқа адамдарды тану қабілетінің дамуы; өзіндік маңыздылығын сезінуі; қабілет, дағды, нышандарын жан-жақты дамыту [5].

Ұжым мүшелеріне жүргізілген зерттеу жұмысын және ОПТ мәліметтерін талдай келе, бұл жұмыстың тиімділігінайтқымыз келеді. Қатысушылардың жұмыс нәтижелерін талдауда, олардың көбінде өз біліктірімен дағдыларының артқаны, жасөспірімдер басқа адамдармен қарым-қатынаста өздеріне деген сенімдерін көрсетті. Бұл дегеніміз қарым-қатынас барысында жанжал деңгейінің төмендегенін көрсетеді.

Сонымен қатар, жүргізілген эксперименттің тәжірибелік маңыздылығымен әлеуметтік-психологиялық тренингтің тиімді болғанын айтқымыз келеді. Бұл тренинг апробациядан өткен және де оны қолданысқа енгізуге болады.

Бұл тренингті өткізудегі кепілдемелеріміз:

1. Кездесулердің жиілігі. Ең қолайлысы, бұлаптасына 1 рет кездесу болып шықты. Осы уақыт аралығында адамалдың өткен кездесуді ойлегінен өткізуіне және жадында сақтап қалуына мүмкіндік берді.

2. Кездесуді өткізу үлгісі. Бұл бағдарламада топтың пікірталас және талқығасылатын жаттығулар мен техникалар кіріктірілген.

3. Қатысушылардың қызығушылығын арттыру. Бұл өте күрделі мәселе. Сабағымыздың ерекшелігі – тақырыбымен сабақ үлгісі қатаң бағдарлама бойынша болды. Еркін түрде мәселелерді тандап, оларды шешу жоспарда болмағанымен, олардың бір бөлігін шешу етиімсалынбаған. Олардың қызығушылықтарына арттыру мақсатында әртүрлі жаттықтырушы және белсендіруші ойындарды қосуды ұсынамыз.

4. Кездесулер мекеме орындарынан басқа жерде, сондай-ақ ресми емес түрде болғанды ұрыс.

5. Сабақты жүргізілетін жерге қолуы және онда артық жиһаздардың болмағанына базал.

6. Топтағы болып жатқандарды түсіріп, сонымен қатар оларды талқылау үшін бейне камераға түсіргенді ұрыс.

7. Саяхатқа шығу, экскурсиялар жасау, спорттық іс-шаралар ұйымдастырылынып отырғанды ұрыс.

1 Петровская Л.А. Теоретические и методические проблемы социально-психологического тренинга. – М.: МГУ, 1982, - 121б.

2 Қабылғазы Ж. Жасөспірімдердің психикалық денсаулығы. Валеология спорт денетәрбиесі. 2005/№1-2. 11-13.

3 Гулина М.А. Внутренняя гармония и психическое здоровье. – СПб., 1993, - 28б.

4 Психологиялық қабілеттер жинағы. Құрастырғандар: Акимжанова Г.М., Байтукова Б.У., Бакиева Т.А. – Астана, 2004.

5 Прутченков А.С. Социально-психологический тренинг в школе. – М., 2001, - 88б.

Резюме

В этой статье рассматривается проблема использования СПТ как средства психологической коррекции межличностных отношений в трудовом коллективе. В тренинге решаются следующие задачи: усвоение социально-педагогических знаний; развитие способности познания самого себя и других; осознание собственной значимости; всестороннее развитие способностей, навыков, задатков. Также показана значимость исследований членов коллектива и анализ сведений СПТ.

Ключевые слова: коллектив, межличностное отношение, тренинг, социально-психологический тренинг, способность, навык, коммуникативная культура, психокоррекция, саморазвитие, мотив, эффективная обратная связь

Summary

In this article the problem of the use of the socially-psychological training as means of psychological correction is examined between personality relations in a labour collective. The training objectives: the assimilation of social and pedagogical knowledge; development of the ability of self-knowledge, and others; comprehensive development of abilities, skills and dispositions. Also shows the importance of the research team members and analysis of information socially-psychological training.

Keywords: team, interpersonal relations, training, socially-psychological training, ability, skill, communicative culture, psycho-correction, self-development, motive, effective feedback

УДК:159.99

СТУДЕНТТЕРДІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КӘСІБИ БАҒЫТТАЛУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Н.С.Жұбаназарова – психол.ғ.к., доцент – *Абай атындағы ҚазҰУ,
Жалпы және этникалық психология кафедрасы,*

А.Ж.Садреймова –

Абай атындағы ҚазҰПУ, Білім беру психологиясы және әлеуметтік коммуникация кафедрасының аға оқытушысы

Бұл мақалада студенттердің педагогикалық кәсіби бағытталуының психологиялық қерекшеліктері көрсетілген. Сонымен қоса мақалада жаңа жұмыс орнына бейімделу жасаманның әлеуметтік психологиялық және психофизиологиялық бейімделуі мен тығыз байланысты екендігі көрсетілген. Осыған қарай бейімделу тұлғалық таным, қарым-қатынас және еңбек субъектісі ретіндегі бірлігімен шарттастықтағы біртұтас процесс ретінде жүзеге асады. Тұлғабойына үздіксіз жалпы және кәсіби білімнің қалыптасу кезінде кәсіпке бейімделу кезінде жүзеге асырылатынығылымызерттеу барысында нақтыланды.

Тірек сөздер: Тұлға, қарым-қатынас, іс-әрекет, интроверттілік, экстроверттілік, коммуникативті, интериндивидуалды, индивид, эмоция, ерік, ес, ойла, мінез-құлық, психология

Қазіргі дамыған заманда білім нәрімен сусындаған әрада мәз замандығының шебері болып қалыптасуға тиіс. Соған орай кез-келген оқу орнын бітірген жасаман жаңа жұмысқа орналасқанда солортаны алғаш қабылдағаннан бастап, сол ортаға бейімделген шебері бейімделудің бірнеше сатыларынан өтеді. Болашақ замандарға қойылатын талаптарда жоғары, сонымен қоса мақсат міндеттердің күннен күнге өсуі жасаман толық түрде сол жұмысты үлкен жауапкершілікпен істеуін етіс екенін сезіндіреді. Жасаманның жаңа жұмыс орнына бейімделуі қазіргі маңызды мәселердің бірі. Себебі қоғамды өзгертетін жасаман болғандықтан, оның біліктілігі мен шеңберлегін шындай түсуі бейімделу процесін көрініп отырады. Қазіргі кезде жасамандардың жұмыссыз жүруінің себебі де жұмыс берушінің жасаманға осы бейімделу сатысынан өтуіне көмектеспеуінен, сонымен қоса заманның өзінің теориялық алған білімін практикада қолдана алмауынан және солортаның талаптарын, нормаларын, ережелерін дұрыс меңгере алмағандықтан. Жасамандардың жаңа келген жұмыс орнына бейімделуі оның жұмысмен қарым-қатынасынан да көрініп табады.

Жасаманың бейімделу күрделі көп факторлы процесс. Яғни жасаманның жаңа әлеуметтік ортамен мақсатты бағытталған өзара әрекеті. Жасаманның бейімделуі өзінің мінез-құлық формасына керек құбылыс, жасаманның бейімделуі ортаның ішкі және сыртқы жағдайларының өзгеруіне айналады. Оның қызметтерінің орғандары мен клеткаларының кемделуі. Әлеуметтік аспектілердегі жасаманның бейімделуі қоғамдамуының қамтамасыз ететін тәсілдер мен құралдармен қамтамасыз етіледі. Әлеуметтік бейімделу заңды қоғамдық құбылыс ретінде жасаман қалыптасуындағы жеке сипатқа ие феномин болып табылады [1, 1156].

Бейімделу процесі ас динамикалы болып табылады. Оның жетістігі көбінде объективті, субъективті оқиғаға, функционалды жағдайға, әлеуметтік тәжірибеге, өмірлік бағдарға және т.б. байланысты. Әрбірадамға сол әсер еткен стимул әртүрлі адамдарда түрлі жауап реакциясын тудыруы мүмкін.

Тұлғаның әлеуметтік-психологиялық бейімделу мәселесі психологияғылымындағы және психологияғылымының басқа да аймағындағы күрделі мәселелердің бірі болып табылады [2, 2396].

Жалпы кең мағынада бейімделу кез-келген адамның сыртқы және ішкі ортаға шартты түрде бейімделуін білдіретін процесс болып табылады. Бейімделу термині кез-келген ғылым ауданында кезінен қолданылады. Тұлғамен қоғамның өзара әрекетін индивидуалдықпен әлеуметтік көз ашар тастығын анықтайды. Тұлғаның әлеуметтік психологиялық бейімделуі белгілі бір әлеуметтік психологиялық статуска ие болуға айналады. Бір қоғамдағы ролдік функциялардың еру процесі. Әлеуметтік психологиялық бейімделу процесінде тұлға өмірінен әрекетті ішкі және сыртқы жағдайлары арасында үйлесімге қолжеткізуге ұмтылады. Оның жүзеге асыуына қарай тұлға бейімделуі жоғарлайды. Толық бейімделу барысында адамның психологиялық әрекетінің орташартына адекваттылығы жүзеге асады.

Адамдықоғамға, әлеуметтік топқа және ұжымға енгізу деңгейі, адаммен әлеуметтік тәжірибені меңгеру механизмі мінде, қарым-қатынас және мәдени тәжірибелер де бейімделу және әлеуметтену процесі маңызды механизм болып табылады [3.1036].

Л.Д.Столяренко тұлғаның әлеуметтену сатысын қарастырғанда, бірінші сатыны – біріншілік әлеуметтену немесе бейімделу сатысы деп көрсетеді. Адамның әлеуметтік бейімделуі жеке позицияны, әлеуметтік статусын түсінуін, сондай-ақ онымен байланысты ролдік мінез-құлық түріретін де жалпы топтық міндеттерді шешу процесіндету тұлғаның дара ерекшеліктерін жүзеге асыруды қарастырады [4, 346].

Тұлғаның бейімделуі немесе бейімделе алмауының сипатымен деңгейі көбінесе адамның биологиялық, физиологиялық, психикалық қасиеттеріне және оның әлеуметтік дамуына байланысты.

Тұлғаның әлеуметтік бейімделуі ережелерді қайта орнатуға, әлеуметтік пайдалы қарым-қатынас, мінез-құлық, іс-әрекеттің өзгеруіне бағытталған. Психологиялық бейімделу – әлеуметтік қажетті құндылық бағдар және мінез-құлықты меңгеру, әлеуметтік ортаның күтілімдері мен тұлғаның бағыттылығын, бағдарын жақындаттыру. Бейімделудің әлеуметтік және психологиялық жақтары бір-бірімен үздіксіз байланыста. Әлеуметтік бейімделу процесінің негізі – әлеуметтік ортаның оған ұсынатын талаптарына тұлғаның мінез-құлық, жүріс-тұрысы және іс-әрекетінің сәйкестенуі, яғни әлеуметтік күтілімдер жүйесі – немінез-құлықтың сай болуына байланысты болады.

Медицина ғалымының дәрігері А.П.Авыцын – «өмір сүру яғни – бейімделу», – деп санайды. Сонымен «бейімделу» – түсінігін етоқталатын болсақ, жоғарыда айтып өткендей «бейімделу» түсінігінің нақты, бірімді анықтамасы жоқ. Әр саладағы ғалымдар, зерттеушілер өзінң зерттеу бағытына байланысты анықтаманы ұсынады. Соларды қарастыратын болсақ В.Н.Дружинин – «бейімделуді» – ағзаның ортаменнәтижелі әрекет ету процесі деп қарастырады. Ал Е.А.Ямбург «бейімделуді» – ағзаның құрылысы және функциясы, оның мүшелері және ұлпаларының орта жағдайына икемделуі дейді. «Бейімделу адамның қоршаған ортаның түрлі талаптарына ішкі қолайсыздықты сезінбей және ортамен қақтығыссыз икемделе алу қабілеті» – деп қарастырады. А.В.Петровский әлеуметтену процесіндету тұлға дамуының үш кезеңін бөліп көрсетеді: бейімделу, даралану, интеграция. Бейімделуден кейін – негізінен балалық кезеңгесәйкес келеді, адам қоғамдық қарым-қатынас объектісі ретінде қарастырылады. Бұл деңгейде адам тұлға болуға бағыт-талады және ереже, талаптарды, белгілер жүйесін меңгеру болады. Егер бала бейімделуден кейіннен өтпесе және әлеуметтік көмірдің негізін меңгермесе, оло дара ырықемделе, бейімделе алуы күрделенетүседі.

Даралануден кейін – даралық, жекелік қажеттілігі арқылы туындайтын кейбір жеке ләнуболады. Бұл жерде тұлға қоғамдық қарым-қатынастың субъектісі. Бұл кезең бірадамнан екіншісінің ерекшеленуіне мүмкіндік туғызады.

Интеграция деңгейі – ол қоғамна да марасындағы белгілі байланысқа жетуді шамалайды. Бұл кезеңде адам тіршілік әрекетінің үйлесімді түрін табады, қоғамда өзінің жүзеге асырылу процесіне мүмкіндік туғызады. Тіршілік әрекетінің үйлесімді тәсілдері бар, олар нақты адамның бейімделуіне біршама деңгейде мүмкіндік береді [5, 121-1236].

Жасаман жаңа жұмыс орнына тез бейімделуі және өндірістік әрекеттерді тез ұйымдастыра алуы үлкен мәнге ие. Бейімделудің жоғары болуы жұмыстағы барлық еңбек әрекетін, стабилділікті белсенділік деңгейін, тұлғаның қалыптасу процесін анықтауға көмектеседі. Бейімделу барлық жұмыстың ұйымда-суу ақытын біліктілігін жұмысқа қызығушылығын арттыруға көмектеседі.

Жалпы алғанда бейімделу процесі жаңа жұмыс орнына бейімделу, ұжымға бейімделу, жұмыс режимі-неміндеттеріне, жұмыс ерекшеліктеріне үйренісуі арқылы болатын процесс болып табылады. Сонымен қоса сол жұмыс орнындағы талап, тілектен, ережелерді, нормалардың табысты іс-әрекетін қамтамасыз ететін процесс ретінде қарастырылады. Толық бейімделген адам сол орта ерекшеліктерін қабылдай алатын адам болып табылады. Жаңа түскен ортаның кез-келген ерекшеліктері мен артықшылықтарын жеңіп алған адам толық бейімделу сатысынан өтеді.

Әлеуметтік және психологиялық ғылымдар аясындағы жасаманның бейімделу түсінігі үш түрлі мағынада түсіндіріледі. Біріншіден – бейімделу түсінігі табиғи ортаға жасаманның икемделу реакциясының жиынтығы ретінде қарастырылса, екінші жағынан маманның қоршаған әлеуметтік және табиғи орта өзгерістеріне икемделу реакциясы деп қарастырылды, ал үшіншіден жасаманың әртүрлі әлеуметтік ролдерге кіруі және ролдер жиынтығы ретінде қарастыра отырып мынадай қорытынғыға келді: яғни бейімделу жасаман мен ор

таарасындағы құндылықтардың оптималды сәйкестігіне алып келетін әрекеттестіктің күрделі динамикалық процесі болып табылады.

Жасаманның жұмыс орнына бейімделудің табыстылығы жоғарғы оқу орындарындағы оқыту процесінің сапасымен жұмыстың таңдау мотивімен жұмыстың нату және еңбек мазмұнын түсіну өзара қарым-қатынас параметрлерінің әсерінен болады. Жұмысқа бейімделу кезінде іс-әрекет бірлескен түрде жүзеге асырылады және белгілі бір деңгейлері арқылы көрініп отырады, олар жұмысқа деңбел сенділік, құмтылыс, мотив, қызығушылық, мақсаттары, құндылықтары, бағдарлары, өмірден өз орнын табуға деген құмтылыстың жоғары болуы т.б.

Бейімделу процесі - әрадамның индивидуалды ерекшеліктерімен белсенді өмір сүруге әсер ететін процесс болып табылады. Сонымен қоса сыртқы орта шарттарына да байланысты болады. Олар жаңа жұмыс орнының талаптары жұмысшылардың ерекшеліктері, қоршаған орта, өз жұмысын сәтті орындайы-на, өмірден өз орнын табуына өзін-өзі анықтауына көмектеседі.

Бейімделу жасаманның өзіндік ішкі дүниетанымының өзгеруі оның қайта қалыптасуы, мүмкіншіліктерді іздеуі, кәсіби сананың өсудеңгейі, жаңа жұмыс орнына бейімделудегі негізгі кезеңдері болып табылады. Бұл кезеңде белгілі бір сыртқы талаптарды, нормаларды ережелерді орындайғатұра келеді. Тұлғаның жаңа жұмыс орнына бейімделу кезеңінде өзіндік анықталуы, өзін-өзі іске асыру мәселелері де үлкен мәнді иеленеді. Өзініске асыру кезінде адамның өмірлік стильдері қалыптасады. Жасаман өмірдің мәнін саналы түрде түсіне бастайды, өз бетімен белгілі бір әрекет жасайды, кез-келген жағдайға үлкен жауапкершілікпен қарай бастайды, соның негізінде оның кәсіби шеберлік деңгейі белгілі бір дәрежеде жоғарлайды. Бейімделу жасаманның еңбек әрекетіне белсенді араласуы, өзеңбегімен қанағаттануы, өзін-

өзі психологиялық және физиологиялық жағынан қамтамасыз ете алуы, жаңа жұмыс орнының кез келген талаптары орындай алуы, өзіндеттерін толық қара білуі, топта қалыптасқан нормаларды орындай алуы, ұйымның мәдени талаптарын меңгеруі, жұмысшылармен өзара қатынас жасауы, жасаманның ішкі және сыртқы орта шарттарына толық үйренісуін және өмірлік әрекетін әртүрлі сферада орындай алуын білдіреді.

Жаңа жұмыс орнына бейімделу бұл тұлғаның еңбек құжымымен диалектикалық өзара әрекеттесу нәтижесінде ұжымдық нормалармен құндылықтарды меңгеру, солардың негізінде тұлға аралық қарым-қатынас дағдылары мен жүріс-тұрыс үлгілерін жасап шығару процесі. Сонымен қоса жаңа жұмыс орнына бейімделу жасаманның әлеуметтік психологиялық және психофизиологиялық бейімделуін еңгіз байланысты. Осыған қарай бейімделу тұлғалық таным, қарым-қатынас және еңбек субъектісі ретіндегі бірлігімен шарттастықтағы біртұтас процесс ретінде жүзеге асады.

Қорытындылай келе, жасамандардың бейімделуіне қарым-қатынас мәнді әсер ететіндігі дәлелденді себебі, тұлға өз қажеттілігін қоғамның қажеттілігіне қанағаттандыра отырып орындайтындықтан қоғаммен қатынас қатүсудің негізінде жатыр. Мамандардың бейімделуі кезінде, қарым-қатынас есепке алынап, жұмыс жасалынуы, жұмысты игеру кезіндегі белсенділік, жауапкершілік, іскерлік, творчестволық, шеберлік және т.б. кәсіби біліктілік қасиеттерін жоғарылатып, кәсіби маман ретінде бейнесінің жағымды қалыптасуына үлкен әсер етеді. Тұлға бойына үздіксіз жалпы және кәсіби білімнің қалыптасуы кезінде кәсіпке бейімделу кезінде жүзеге асырылатынығылымызерттеу барысында анықталды.

1 Градева Д. Социальная адаптация. - М., 1996. - 431 с.

2 Вершинина Т. Н. Производственная адаптация рабочих кадров. // В кн Социально-психологические проблемы труда на промышленном предприятии - Новосибирск, 1983 - С. 120-124.

3 Бодалев А. А. Личность в общении. - М., 1989, - 360 с.

4 Столержанко Л. Д. Основы психологии. В 2-е изд. - Ростов. н. д.: Феникс, 1997. - 349 с.

5 Бодалев А. А. Стицифика социально-психологического подхода к пониманию личности. - СПб., 2000 - 344 с.

Резюме

В этой статье показаны психологические особенности профессиональной направленности студентов-педагогов. Вместе с тем, показано взаимное влияние социально-психологических психофизиологических особенностей на процесс адаптации на новом месте работы молодого специалиста. Наряду с этим, адаптация рассматривается как единый процесс познания личности, взаимоотношений.

Ключевые слова: Личность, общение, действие, интроверсия, экстраверсия, коммуникативный, индивидуальный, индивид, эмоция, воля, мышление, поведение, психология

Summary

Psychological features of a professional orientation of student teachers are shown in this article. With that, mutual influences of social and psychological and psychophysiological features on the process of adaptation to a new place of work of the young specialist is shown to Vmet a. Along with that, adaptation is considered as a uniform process of knowledge of the personality, relationship.

Keywords: Personality, communication, action, introversion, extraversion, communicative, interindividual, individual, emotion, will, thinking, behavior, psychology

ӘӨЖ373.1.02Ж87

СОЛАҚАЙБАЛАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОҒАН ҚАТЫСТЫТУЫНДАЙТЫН МЕКТЕПТІК МӘСЕЛЕЛЕР

Н.А.Кудушева –

Абай атындағы ҚазҰПУ, «Білім беру психологиясы және әлеуметтік коммуникациялар» кафедрасының аға оқытушысы

Г.Тлеубаева – Алматы қаласы, №123 мектеп-гимназия мұғалімі

Бұл мақалада солақайбалалардың психологиялық ерекшеліктері және оған қатыстытуындайтын мектептік мәселелер қарастырылады. Солақайбалаларда әртүрлі мектептік қорқыныштар туындайды (мектептік сәтсіздіктер, жазу жұмыстарыалдындағы қобалжулар), бұлар әрине, солақайлыққа мазасыздана қарайтын ана-аналарға қатысты, ал олар баланың оқу әрекетінің жемісті болуына кедергі жасайды. Біздің көзқарасымыз бойынша ана-анаға және мұғалімге ыңғайлы болатындай бала тәбиғатын өзгертуге болмайды. Бұл жағдайдың бір жолы – солақайбалалардың ерекшелігімен санасу, білімі және оңқайларға бағытталған өмірге бейімделулеріне көмектесуіміз керек.

Тірек сөздер: солақай, солақайлық, оңқайлық, сол жақ мисыңары, оң жақ мисыңары, генетикалық солақайлық, компенсаторлық солақайлық, мәжбүрлік солақайлық, мектептік қорқыныштар

Адам өмір сүруінің бүкіл эволюциясында барлық адамдардан қандай да бір жеке ілімінен ерекшеленетін тұлғалар, мысалы айтар болсақ, солақайлар, қызығушылық пен таңқаларлықты тудырды. Көптеген зерттеушілер (психологтар, биологтар, физиологтар және т.б.) пікірінше жылдар бойы солақайлық феноменін зерттеу мен айналысты. Бірақ, осы күнге дейін солақайлыққа қатыстытуындайтын көптеген сұрақтарға жауап бере алмай келеді: солақайлық генетикалық ерекшеліктер ме, солақайларда оңқайларға қарағанда жеке-дара ерекшеліктер байқалады ма, солақайлар «оңқайлар» өміріне қалай бейімделеді.

Солақайбалаларды зерттеудің ерекшелігі, олар негізінде бірегей топ қажатпайды. Солақайлықтың баланың кейбір қасиеттерінің дамуына әсер етуші өзіндік себептері де байқалады. Сонымен қоса «жасырын солақайлық», - деген декездеседі екен. Барлығы осымен біткен жоқ. Баласақай болуы мүмкін, алайда барлық бітімімен солақай емес. Сондықтан «солақай» мен «солақайлықтың» айырмашылығын алдымен жіктеп, талқылап алу қажеттілігі туындайды [1]. Солақайлық қай қолмен көп жұмыс жасауымен анықталады, сонда ғана оған нақты анықтама бере аламыз, яғни оң жақ бассүйегінің белсенділігін (оң жаққа қарағанда, сол жақ бассүйектің белсенділігін танытуы) айтамыз. Сонымен қатар сіздің балаңыз барлық іс-әрекетті сол қолмен жасауды қаласа, онда сіз баланың солақай екендігін нақты айта аласыз. Тек онымен ғана анықтауға болмайды, енді алдымен баланың қай көзі бірінші қарайды, қай аяғы бірінші қимылдайды және қай жағымен бірінші бұрылады, осының барлығына мән беру қажет.

Солақай екенін байқау үшін белгілі біртест жүргізледі, бірақ тест жүргізбей-ақ оларды бақылау арқылы білуге болады, мысалы, спортпен айналысу кезінде. Бұл адамдар қосағзаларының бірімен ғана белсенді қимылдайды: бірағымен итеру, біркөзбен дәлдеу, қысу, ал біреуін орнында қалдыру, сөйлеген сөз дұрыс етілмей қалса, сол жақ бетімен бұрылу сияқты т.б.

Мектепке дейін балалармен жұмыс жасау, оларға белгілі бір қолмен жаздыру, үйрету өте қиынға соғады. Оларды солақай екеніне қарамастан, оларды кемсітпей, оларға оқуды оңқай қарай үйрету қажет.

Ендісолақайлықтыңболуытуралыкарастырыпкөрейік.Оларэртүрліболуымүмкін[2].Көбінесегенетикалы
қсолақайлықкездеседі.Бірақбұлсолақайлықтыңнегізгібелгісіосуақытқадейінбелгісіз,бірақәр10-
12отбасындасолақайлықкүрғандабірадамсолақайлықпенкездеседі.

Генетикалықсолақайлардыңнешеқандайауытқуыжоқболудаәбденмүмкін,ондаолдамудыңжекетүрі,яғни
нормағасәйкесдамудыбарбаладеугеболады.

Екіншітүрі-

бұл«компенсаторлықсолақайлық»,мидыңсолжақбөлігініңбаяулығынан,бұзылуынанпайдаболады.Бірақоң
қолдыңқимылынсолжақмибасқарады,егерқандайдабірсоққылғанболса,ондабаланыңоңжақбөлігіндеәсер
етеді.Мінеосындайжағдайдасолқолөзінебарміндеттіалады,яғнисолақайлықпайдаболады,солқолбелсендіж
ұмысжасайдыжәнежазбастайды.

Баланыңбіржақмибөлігініңзақымдалуы,баланыңдамудынаүлкенсептігінтігізеді.Бірақсолақайлыққандай
дабіркемтарлыққаәкеліпсоқтырадыекендепүзілді-кесілдішешімқабылдауғаболмайды.

Үшіншітүрі-

бұл«мәжбүрлісолақайлық».Солақайболудыңсебебі,кейдеоңқолдыңқаттыжарақаталуынан,яғниэртүрлізақ
ымданулардан,мысалы,күйіпқалудан,қолдыңхирургиялықтәсілменкесіліпталалуынант.бболуыдамүмкін.

Солақайлықтыжақсылапқарапалуқажет,баланыңбелгілібіржасаралығынадейінбақылап,сосыңқорытын
дышығарукерек.Албылайбұлқалыптыжағдай.Бірақпсихологиялықдамудыныңбұзылыпжатқанбалалардыда
жиікездестіреміз.Оныңдамудынанбаяулықбайқапжатсақ,ондаолбаланыңбірауытқушылығыпайдаболыпкел
ежатқандығынбайқауғаболады[3]

Бұлжағдайдабалалардыңсолақайболуынаолардыңбассүйекмибөлшектерініңбұзылғандығынайқынбайқ
ауғаболады.Баланыңекіқолмендежұмысынбақылауарқылығанабілеаламыз.Егердебалаңыздыңсолақай(нем
есеекіқолменжұмысжасайалу)екенінбайқасаңыз,ондакеректімаманғабарып,көмегінежүгінгеніңізбалал.Бір
азуақытдәрігер-психологтыңемінқабылдаса,балаешкіындық-
сызоңқолмендежұмысжасауыбелсендіболатүседі.Соныменқатар,балалардыңдамудында«жасырынсолақайл
ық»болудағажалемес,яғнимибөлшектерініңауысуы.Бұлауысуөтеқауіптікезең,жүйкежүйелерініңбір-
бірінеөткізуі,осындайүлкенқозғалыстансоңжақмибөлшегібелсенділіктанытабастайды.Мұндайжағдайда
адамдарды«психикалық»немесе«жасырын»солақайлықпайдаболабастай-
ды,олсолқолдыңжұмысыныңкөптігінайтамыз.Сонымен,бізтағыдасолақайбалалардыңтіптідебіркелкінемес
эртүрлістереотиптерарқылыбаланыжекедараөтіпшығаратынымыздыдәлелдедік.Мұндайжағдайдасолақай
ларменқалайжұмысжасаукерекдегенсұрақтуындайды.Біздіңойымызша,солақайларменэртүрліжұмыстарар
қылықарым-қатынасжасайотырыпқытып,үйретуімізқажет.

Ендісолақайлықтыңнегізгіпозицияларыментанысайық.

Қазіргітаңдакөптегенатағисолақайлықтуралықөзқарастарбар.

Бірінші,көптегендәлелдеулердесолақайлардыңжүйкежәнепсихикалықөзін-
өзіұстауыоңқайларғақарағанданашарлау.

Екіншіден,екіқолмендеіс-әрекетжасайалуарқылыбелгілінеді.

Үшіншіден,солақайлықбаланыңжүйкелік-

психикасынаөтеқаттыәсеретедіжәнеоғанүйренісіпкетудеқиынғасоғады.Ұлысолақайлардыңтізімі:римимпе
раторыТиберийжәнеЮлийЦезарь,қолбасшыларАлександрМакедонский,Наполеон,ғалымдарДж.К.Максве
лл,И.П.Павлов,суретшілерЛеонардодаВинчи,Микеланджело,жазушыларЛьюисКэрролл,актерЧарлиЧаприн
,соныменқоса,АҚШпрезидентіУ.Клинтонжәнеб.

Есімібелгіліқазақтардыңішіндесолақайларбаршылық.НұрғисаТілендиевтіңдомбыранысолқолымен
рататынынүйімқазақбіледі,халқымыздыңтұңғышмузыкатанушысыАхметЖұбанов,еліміз-
діңтанымалсуретшісіГүлфайрузИсмайловажәнеб.ЛондонОлимпиадасындаабыройымыздыасқақта-
тыпалтынмедальалғанСерікСәпиевтесолақайекен.

Австралиянейрофизиологиямемлекеттікуниверситетімамандарыныңпікірінеқарағанда,солқолменжұм
ысістейтіндердіңкезкелгенне рсегежауапқатуәрекетіоңқайларғақарағандажылдамекенже неолартапсырма
нытезтүсініп,тиянақтыорындайтынкөрінеді[4].Менойлаймын,солақайболғаныменоңқолдаөзәрекетіменкө
мекбередіжәнесонысыменбір-бірінтолықтырадыдеп.

Ресейлікғалымдарменэмоциялықсферағаиіссеэутәжірибесінжасалынғанболатын.Тәжірибе-
ніңқорытындысыбойынша,оңқайларсолақайларғақарағандаэмоциялықсезімгеберілгішболыпкеледіеке
н[5].

Балалардыңнақтысолақайекендігінанықтауүшінекіқолымендежұмысжасатқандұрыс.Солсебептіпсихол
огияда«жекепрофильлатералдыұйымдастыруфункциясы»(ПЛУ),яғнибұлсенсорлықжәнеоторлықсәйкестік
тібілдіреді.ПЛУ-ныңсеасыруүшінәдістерұйымдастырған.Олесттүріндегіәдісна-

аналардың солақай балаларымен жазуына көмек беруі, оларға солақайлық қиын болғанымен ерекше қабілетке ие болатынын түсіндіру, сақтап қалу;

7. Ешқашан солақайларға дөрекі сөйлеп, іс-қимыл жасамау керектігі [7].

Қорыта келе айтармыз біздің елімізде бірдей болмаушылыққа мойыну, оған түсіністікпен қарау өте қажетті. Қоғамдағы әрбірадалардың бойындағы қабілеттіліктер мен мүмкіншіліктерінашуға жағымды жағдайлар жасауға тырысуы қажет деп ойлаймыз, оларға арналған арнайы дәптерлер, дамытушы ойындар, қайшы құралдар біртіндеп көріне бастады, теледидардан 12 тамыз күні барлық солақайларды Халықаралық солақайлар күнімен құттықтады. Бізде оларға құрметпен қарап, олардың психологиялық ерекшеліктерімен санасатырып, барлық мүмкіндіктерді пайдаланайық дегіміз келеді.

1 Развитие мозга и формирование познавательной деятельности ребенка / под ред. М.М. Безруких, Д.А. Фарбер. - М.: Изд-во Моск. психол.-соц. ин-та; Воронеж: МОДЭК, 2009. - 132б.

2 Батталова А. Солақайларсыры // мақала 30.10.2010 ж., Мақаланың сілтемесі: <http://syrbayi.kz/-256>.

3 Айрапетян В., Чуприков А. Как быть левшой? // Семья и школа. 1986. №11, 102б.

4 Безруких М.М., Князева М.Г. Если левша ребенок левша. - М., 1994, - 77б.

5 Забрамная С.Д. Психолого-педагогическая диагностика умственного развития детей. - М., 1995, - 69б.

6 Федосова Н.А. Обучение письму леворуких детей // Начальная школа. 1987. - №12, - 15б.

7 Томас Й. Вейс. Как помочь ребенку? - М., 1992, - 96б.

Резюме

В этой статье рассматриваются психологические особенности леворуких детей и возникновение трудностей, обусловленных обучением в школе. Леворуких детей нередко困扰 школьные страхи (перед неудачами в школе, перед письменными работами), как правило, в семьях, где родители тревожно относятся к леворукости и считают, что она может послужить препятствием к успехам в учебной деятельности. Все вышесказанное, на наш взгляд, убеждает в том, что нельзя пытаться изменить природу так, как удобно учителям и родителям. Вероятно, в этой ситуации лучший выход - приспособиться к особенностям леворукого ребенка с помощью его адаптации к праворукому миру.

Ключевые слова: леворукий, леворукость, праворукий, левое полушарие, правое полушарие, генетическое наследие, компенсаторное наследие, вынужденное наследие, школьные страхи

Summary

This article focuses on the psychological characteristics of left-handed children and difficulties arising due to schooling. In left-handed children are not uncommon school fears (of failure at school, before papers), usually in families where the parents are anxious left-handedness, and believe that it can serve as a barrier to success in learning activities. All of this, in my opinion, convinces us that we cannot try to change the nature as it is convenient for teachers and parents. Probably, in this situation the best way to adapt to the characteristics of left-handed child himself and help him adapt to the right-oriented world.

Keywords: left-handed, left-handedness, right-handed, left brain, right brain, left-handedness genetic, compensatory left-handedness, forced left-handedness, school fears

ӘОЖ: 13-053.81(574)

ҰЖЫМДАҒЫ ТҮЛҒА АРАЛЫҚ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЖӘНЕ ОНЫ JAҚCARTYДЫҢ ЖОЛДАРЫ

Н.А. Кудушева –

Абай атындағы ҚазҰПУ, «Білім беру психологиясы және әлеуметтік коммуникациялар» кафедрасының аға оқытушысы,

А.О. Дүйсенбаева –

Абай атындағы ҚазҰПУ, «Білім беру психологиясы және әлеуметтік коммуникациялар» кафедрасының аға оқытушысы

Бұл мақалада ұжымдағы түлғааралық қарым-қатынас және оны жақсартудың жолдары қарастырылады. Еңбек ұжымындағы түлғааралық қатынасты психологиялық коррекциялау қазіргі кезде өзекті және аз зерттелінген мәселе қатарында. Мәселенің практикалық өзектілігі еңбек ұжымындағы түлғааралық қатынастағы туындайтын әртүрлі келеңсіз жағдайлар еңбектің нәтижесін көрсеткішінің төмендеуіне қатысты құралады.

Кілтсөздер: ұжым, түлғааралық қатынас, еңбек әрекеті, өзара түсінушілік, әлеуметтік-психологиялық ауауал

Қазіргі ХХІ ғасыр табалдырығында қоғамымыздың дамуы сан-салалы жақтардан хабары бар, өзгермелі жағдаяттарда бейімділігі жоғары тұрақталған түлғаны қажетсінумен бірге, адам әрекетінің қозғаушы күші ретіндегі қарым-қатынасты қалайды [1].

Қарым-қатынас – бұл әлеуметтік-

психологиялық құбылыс, олада өміріндегі көптеген рухани және материалдық құндылықтарды қамти отырып, оның өміріндегі ең жоғары қажеттіліктердің бірі. Дегенмен, бір қарағанда қарым-қатынас ұғымы баршағатанымал және қандай дамағыналық қиындықтармен байланысты емес көрінеді. «Қарым-қатынас» сөзімен біз кәсіби, жеке, шығармашылық және тағы басқа жалпы қызығушылықтардың төңірегінде пайдаланған қарапайым түсініктерді, яғни адамдардың бір-бірімен байланысын және қатынастарын; таныс немесе бейтаныс адамдармен кездесулерін; жеке қатынастарын түсіндіруге тырысамыз.

Адам қоғамда, өзін қоршағандамдар тобында өмір сүреді және дамиды, оның талаптарына сай өз пікіріменмінез-құлқын өзгертеді, топтың өзге қатынасушыларымен бірлескеніс-әрекеті қпалымен түрлі сезімдерді бастан кешеді. Алайда мұның барлығы өзге адамдармен ақпарат және толған ысалмасудан ғана болады, оларды жақсы тани отырып, біздің әрқайсысымыз қалай да болса қатынасақ түсеміз. Кеніс мағынада қарым-қатынас дегеніміз адамның жеке және әлеуметтік өмірінің міндетті шарты болып табылады. Адамдардың бірлескеніс-әрекеті ету процесінде адамның белгілі мінез-құлқы құлгісімен түрі қалыптасады. Бірте-бірте олар тұлғаның құрылымы мен астаып кетеді. Қарым-қатынас процесі барысында адам өзінің ішкі «Менін», сонымен қатар әлемнің бейнесін санасында қалыптастырады [2, 296].

Мұндағы негізгісі ұжым мүшелерін байланыстыратын әртүрлі қарым-қатынастар ішінен ерекше екі маңызды қатынас жүйесін ақты бөліп көрсетуге болады: іскерлік-қатынас, оладамдар арасында нақты қоғамдық функцияларды тасымалдаушы ретінде пайдаланады; және жеке-қатынас ол бірлескеніс-әрекеттегі ұнатуды және ұнатпау, өзінетартуды және тартпау тағы басқанегізінде қаланады. Бұл өзара қатынас жүйесі әртүрлі өзара тәуелділік және өзара ықпал ету мен тығыз байланыста болады, бірақ мұны ұқсас деп қарауға болмайды. Ұжым мүшелері арасындағы жеке қатынас аз зерттеліп келсе, сондықтан оны жылдары оған қызығушылық күшейетүсуде. Ол зерттеулерге психолог, педагог, әлеуметтанушылар еңбектері орыналады [3, 446].

Бұл мәселені ғалымдарымыз да жан-жақты қарастырған. Мысалы, Әл-Фараби, Ж. Баласағұн, Қ. А. Яссауи және т. б. ғұлама ойшылдар адамгершілік-имандылық тәрбиесі арқылы адамдар арасындағы тұлғааралық қарым-қатынастың біртұтастығын қалыптастыруға болатындығына аса мән берсе [4], А. С. Макаренко мен Я. А. Коменский тұлғааралық қарым-қатынастың тәрбиелік қпалына ерекше назар аударған [5].

XIX ғасырдың екінші жартысындағы қазақ ғұламалары мен ағартушылары Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев және XX ғасырдың алғашқы шірегіндегі қазақ зиялылары Ш. Құдайбердиев, А. Байтұрсынов өз шығармаларында адам мен қарым-қатынас мәселесін көтерсе, оны шетелдік және отандық философ, психолог, әлеуметтанушы және педагог ғалымдар да әрқырынан зерттеген. Мысалы, қарым-қатынастың философиялық негізін В. С. Библер, Г. С. Батишев, М. С. Каган, Ж. М. Әбділдин, коммуникативтік мәдениет мәселелерін И. И. Зарецкая, А. Н. Васильева, Г. Д. Аулбекова, қарым-қатынастың қоғамдық-әлеуметтік өмірдегі ролын, ортақтасу арқылы жүзеге асуын, қарым-қатынас барысында иеленіс мәселелерін С. Елеусізова, А. Құдиярова, К. М. Арымбаева, психологиядағы қарым-қатынастың әлеуметтік зерттеулер төңірегінде Б. Д. Парыгин, Л. П. Буева, А. А. Леонтьев, тұлғаны дамытудағы қарым-қатынас мүмкіндіктерін Б. Г. Ананьев, А. А. Бодалев, Л. И. Божович, И. С. Контағы басқалары қарастырған.

Ұжымдағы өзгерістер, сол сияқты ондағы эффективділік деңгейі бір қатар әлеуметтік-психологиялық құбылыстарға байланысты, ал өз кезегінде жалпы ұжым үшін және оның ішіндегі қызметте реттен, яғни бұл құбылыстар ұйымдастырылған өзгерістердің факторы болып қарастырылады.

Көтеріліп отырған мәселе отандық кеңестік және шетелдік авторлармен зерттелінуде. Соның ішінде тұлғааралық қарым-қатынасты зерттеуші Б. Д. Парыгиннің «Социально-психологический климат коллектива, Пути и методы изучения» деген еңбегін, А. Н. Обозованың «Три подхода к исследованию психологической совместимости», Р. Л. Кричевскийдің, Е. М. Дубовскийдің «Социальная психология малой группы», шетелдік авторлар Я. Л. Мореноның «Социометрия», Л. Фестингер мен Ф. Фидлердің «Экспериментальный метод в наука о обществе» және т. б. жұмыстарын көреміз.

В. С. Мерлин бойынша, ұжымдағы тұлғааралық қарым-қатынасипаты, тұлғаның осы ұжымға тән қасиеттерінің қалыптасуына себеп болады, деген В. С. Мерлиннің тұл

ғалықтұжырымдамасын қарастыра-

тын болсақ, тұлғаның психикалық қасиеттері адамның қоғамдық еңбектегі қызметімен байланысты – деп түсіндіреді яғни адамның мінезін сипаттау үшін оның қызметтегі объектіге деген көзқарасын сипаттау жеткілікті. Сонымен В.С.Мерлин бойынша тұлғаның қасиеттерін келесідей сипаттайды [5]:

-Тұлғаның қасиеті найқындайтын қатынас – олардың жеке жақтары емес – сезімнің бүтіндей қатынасы, мысалы, байқампаздық, сезімталдық, зейін – сананың жеке жақтарының қасиеттері.

-Тұлғаның қасиетін сипаттайтын қатынас. Тұлғаның санадан тыс жалпы объективті бір нәрсеге – еңбекке, адамдарға, ұжымға, затқат.с.с. қатынас қасиеттері. Мысалы, бақылампаздық пен ойлану қатынасы адамның өзінің психологиялық әрекетіне жатады, яғни ойланумен бақылау қажеттілігіне.

-Жоғарғы дәрежедегі қатынас-

тұлғаның нақтылық жағдайдағы қоғамдық еңбек әрекетіне қатынасы деп атап өткен.

Тұлғаның қасиетіндегі ерекшелік –

ол тұрақтылық пен беріктілік болады. Соның нәтижесінде тұлға қоршаған ортаға және оның әсеріне қарсы тұра ал ады да өзінің мақсаттарымен міндеттерін жүзеге асыра алады, деген.

Сонымен тұлғаның іс-әрекет жасайтын ортасы ол – топ. Онда тұлғаның жеке қасиеттерінің қалыптасуына жағдай жасалынады.

Еңбек ұжымындағы тұлғаарлық қарым-

қатынасты психологиялық түзетү мәселесінің өзекті болуы, дәл осы мәселенің қазіргі кезде жанаа авторлардың аз зерттеліп жатқан мәселелі аймағына байланысты болып отыр.

Тұлғааралық қарым-

қатынастың теориялық талдануы әлеуметтік психологияның сауалы ретінде бірнеше көзқарастың, заңдылықтарының болатындығын көрсетті. Көптеген ғалымдардың найтуы бойынша, тұлғааралық қарым-қатынасқа әсер ететін бірнеше факторлар бар. Соның ішінде ең көп қолданылатыны, ол топ мүшелерінің сәйкес келуі.

Еңбек ұжымының барлық мәселелерінің түп-

негізі және детоптың қаншалықты ұйымшылдығы мен топтағы әлеуметтік психологиялық ахуалында. Бұл факторлар еңбек ұжымында қарым-

қатынастың ерекшелігі және іскерлік жағымен тікелей байланысты. Ұжымдағы қарым-қатынасқа қарай еңбектің өнімділік мәселесін психологияның теориялық жағынан да қарастыруға болады. Оны негізінде тұлғаара-лық қарабайланыспен ұжым мүшелерінің кәсіби өзін-

өзі бағалауы да бар. Қолданбалы дәрежеде бұл тұлғааралық қарым-

қатынас диагностикасының қандай да бір тиімді әлеуметтік-психологиялық әдістемелерінің деуден тұрады. Ең қызықталарының бірі еңбек ұжымындағы тұлғааралық қарым-қатынас мәселелерінің алдыналу әдістері болып табылады.

Ашық түрде қалатын мәселелердің бірі – бұл белгілі бір жағдаяттағы тұлғааралық қарым-

қатынасты түзетү құралдарының деп табу. Тренинг – бұл адамның өзін-өзі жетілдіруіне арналған оқытудың арнайы ұйымдастырылған формасы. Тренинг барысында келесі міндеттер шешіледі: әлеуметтік-

педагогикалық білімдерді меңгеру; өзін және басқа адамдарды тану қабілетінің дамуы; өзіндік маңыздылығын сезінуі; қабілет, дағды, нышандарын жан-жақты дамыту.

Ұжым мүшелеріне жүргізілген зерттеу жұмысын және ОПТ мәліметтерін талдай келе, бұл жұмыстың тиімділігінайтқымыз келеді. Қатысушылардың жұмыс нәтижелерін талдауда, олардың көбінде өзбіліктерімен дағдыларының артқаны, жасөспірімдер басқа адамдармен қарым-қатынаста өздеріне деген сенімдерін көрсетті. Бұл дегеніміз қарым-қатынас барысында жанжал деңгейінің төмендегенін көрсетеді.

Сонымен қатар, жүргізілген эксперименттің тәжірибелік маңыздылығымен әлеуметтік-психологиялық тренингтің тиімді болғанына ие болуға болады. Бұл тренинг апробациядан өткен және оны қолданысқа енгізуге болады.

Бұл тренингті өткізудегі кепілдемелеріміз:

1. Кездесулердің жиілігі. Ең қолайлысы, бұлаптасына 1 рет кездесу болып шықты. Осы уақыт аралығында адамалдың өткен кездесуді ойлегінен өткізуіне және жадында сақтап қалуына мүмкіндік берді.

2. Кездесуді өткізу үлгісі. Бұл бағдарламада топтың кірталас және талқығасалынатын жаттығулар мен техникалар кіріктірілген.

3. Қатысушылардың қызығушылығын арттыру. Бұл өтекүрделі мәселе. Сабағымыздың ерекшелігі – тақырыбымен сабақ үлгісі қатаң бағдарлама бойынша болды. Еркін түрде мәселелерді тандап, оларды шешу жоспарда болмағанымен, олардың бір бөлігін шешу етиымсалынбаған. Олардың қызығушылықтарына арттыру мақсатында әртүрлі жаттықтырушы және белсендіруші ойындардың қосуды ұсынамыз.

4. Кездесулер медициналық қорындардан басқа жерде, сондай-ақ ресми емес түрде болғандықтан.

5. Сабақты жүргізілетін жер кең болуы және онда артық жиһаздардың болмағанына абзал.

6. Топтағы болып жатқандарды түсіріп, сонымен қатар оларды талқылау үшін бейнекамераға түсірген дұрыс.

7. Саяхатқашығу, экскурсиялар жасау, спорттық іс-шаралар өткізудің маңыздылығы сабақтарды жүргізу барысында белгілі болды.

Адамдардың агрессиялық күйімен қызыққан зерттеушінің алдында көптеген әдістер мен амалдардың түрлері ашылады. Бұлардың да екі амалы бар. Олар:

Эксперименттік – себеп-салдар байланысынан анықтау барысында сенімділігі береді.

Эксперименттік емес – тұлғааралық қарым-қатынас кезінде кез келген тілекелей араласушылық пен мадақтау, даналшақ жүруге мүмкіндік береді.

Сонымен қатар тұлғааралық қарым-қатынас зерттеудегі түрлі әдістер де қарастырылған:

Сауалнамалар (архивтік зерттеулер, вербалды ақпараттар, анкеталар, тұлғалық шкалалар, басқа адамдардың бағалауы арқылы, жобалық әдістер).

Бақылау (шынайы бақылау, даладан бақылау, тұлғааралық егестер (конфронтация)

Зертханалық бақылаулар –

вербалды агрессияны өлшеуде қолданылады. Психодиагностикада шағын топты әлеуметтік-психологиялық диагностикалаудың бір қатар тесттері бар:

1. Тұлға ерекшеліктерінің әлеуметтік-психологиялық диагностикасы.

- Тұлғаның әлеуметтік құндылықтарының экспресс-диагностикасы.

- Тұлғалық эгоцентризмнің диагностикасы.

2. Топтық композиция диагностикасы.

- Өзін-өзі бағалау дәрежесінің экспресс-диагностикасы.

- Тәуекелге барудайындығының экспресс-диагностикасы.

3. Жекелей және топтық коммуникативтік потенциалының диагностикасы.

- Коммуникативтік бақылаудың диагностикасы және т.б.

4. Топтық және топаралық құбылыстардың психодиагностикасы.

- Топтың ұйымшылдығын зерттеу.

- Топтағы тұлғааралық қатынасты анықтау (Ивашкин, Ануфриева бойынша).

- Кіші топтағы интербелсенді келісушілігінің эксперттік диагностикасы (Чернышев, Сарычев бойынша) және т.б.

Сонымен ұжымдағы тұлғааралық қарым-қатынасты жақсартудың диагностикасы мен әдістерінің сәт түрлі екендігін білдік. Бұл ретте ұжым мүшелерінің арым-қатынасты жақсарту мақсатын даниетінің болғанына абзал. Ал оны жақсарту үшін арнайы мамандардың көмегіне жүгінгенде ғана жақсы нәтиже береді.

1 Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы, 2012.

2 Новиков В. В. Социальная психология: феномен и наука. – М.: Изд-во Института Психотерапии, 2007. – 344 с.

3 Леонтьев А. А. Психология общения. – 2-изд., испр. и доп. – М.: Смысл, 1997. – 365 с.

4 Жарықбаев Қ. Б. Қазақ психологиясының тарихы. – Алматы, 1996, – 566.

5 Журавлев А. Л. Факторы формирования стиля руководства в производственном коллективе // Социально-психологические проблемы производственного коллектива. – М.: Наука, 2007. – 109б.

6 Мерлин В. С. «Очерки интегрального исследования индивидуальности». – М.: Педагогика, (1986). – 254 с.

Резюме

В этой статье рассматривается межличностные отношения в трудовом коллективе пути и методы их разрешения. В пользу актуальности проблемы психологической коррекции межличностных отношений в трудовом коллективе говорится то, что до настоящего времени проблема остается на сегодняшний момент мало изученным современным авторами. Практическая актуальность вопроса заключается в том, что проблемы межличностных отношений в трудовом коллективе снижают показатели производительности труда.

Ключевые слова: коллектив, межличностные отношения, трудовая деятельность, взаимопонимания, социально-психологический климат

Summary

This article focuses on interpersonal relationships in the workplace ways and methods to solve them. In favor of the urgency of the problem of psychological correction of interpersonal relations in the workplace says that this problem field remains today little studied by modern writers. The practical relevance of the issue lies in the fact that the problems in interpersonal relationships in the workplace reduce the performance indicators of labor.

Keywords: team, interpersonal relationships, labor activity, mutual understanding, social-psychological climate

МҮМКІНДІГІШЕКТЕУЛІБАЛАЛАРДЫҢҚҰҚЫҚТАРЫНҚОРҒАУСАЛАСЫНДАҒЫХАЛЫҚА РАЛЫҚҚҰҚЫҚТЫҚҚҰЖАТТАР

Г.Қ.Ширинбаева–АбайатындағыҚазҰПУ,п.ғ.к.

Бұл мақалада білім беру саласындағы халықаралық құжаттар негізінде құралған Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес мүмкіндігі шектеулі баланың білім алу дағды тең құқықтар қағидалары қарастырылады.

Тірек сөздер: «инклюзивті білім», «дискриминация», «қолжетімді білім», «ізгілік», «құндылық», «мүмкіндігі шектеулі бала», «әлеуметтік прогресс», «дамудекларациясы»

Әлемдік тәжірибеде мүгедектердің білім деңгейі мен олардың қоғамдық өмірге қатысу деңгейінің арасында тығыз байланыс бар. Бұл байланыс БҰҰ Бас Ассамблеясы қабылдаған мүгедектерге бұрын болып көрмеген қорғау дәрежесін беретін ХХІ ғасырдың адам құқығын қорғау саласындағы халықаралық бірегей құжаты, Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияда өз көрінісін тапты. Мүмкіндігі шектеулі балалардың құқықтарын, мен мүдделерін қорғау саласындағы Қазақстан Республикасының қазіргі заңна-

ма базасы Біріккен Ұлттар Ұйымының халықаралық-құқықтық құжаттарының қалыптасты. БҰҰ өзінің дүниеге келуінен бастап қоғамның неғұрлым осы және соғұрлым ақсорталған бөлігі ретінде мүгедектер проблемаларына ерекше алаңдаушылық білдіріп келеді.

Мүгедектерге қатысты мемлекеттік саясаттың басты басымдығы олардың қоғамға кіріктіру саясаты болып жарияланды. Халықаралық құқықтық құжаттардың қатарында Әлеуметтік прогресс пен дамудекларациясында аталған жөн, ол деңгейі мен есе ақыл-ойы кенжелеп қалған тұлғалардың құқықта-рын қорғау мен еңбекке қабілеттілігін қалпына келтіру қажеттігін жариялайды.

Білім беру жүйесінде мүмкіндігі шектеулі балалардың тең құқықтарын жүзеге асырудың бастамашысы ретінде, Біріккен Ұлттар Ұйымы алады (БҰҰ). Өзінің құрылған кезінен бастап (1945 ж.) БҰҰ мемлекет пен үкіметтің назарын мүмкіндігі шектеулі адамдардың сапалы және қолжетімді білім алу құқығын қамтамасыз ету мәселесіне аударып келеді, олар өз кезегінде БҰҰ-ның бір қатар құжаттарында көрініс табады:

- Адам құқықтарының Декларациясы (1948 ж.);
- білім беру саласында дискриминация мен күресу туралы Конвенция (1960 ж.);
- бала құқығының Декларациясы (1959 ж.);
- ақыл-ойы жетілмеген адамдардың құқықтары туралы Декларация (1971 ж.);
- мүгедектердің құқықтары туралы Декларация (1975 ж.).

Алғаш рет мемлекеттер халықаралық деңгейде адамның білім алу құқығын 1948 жылы қабылданған адам құқығының Жалпы декларациясында мойындады.

Онда білім берудің гуманистік құндылығы және бірегейлігі жарияланды: «Білім беру адамзат тұлғасын толық дамытуға және адам құқығын, оның негізгі еркіндігіне деген құрметті арттыруға бағытталуы керек. Білім беру барлық халықтар, нәсілдік және діни топтар арасындағы өзара түсіністікке, төзімділікке және достыққа ықпал етуі керек, сонымен бірге әлемді қолдау бойынша Біріккен Ұлттар Ұйымының іс-әрекетіне ықпал етуі керек».

23 қараша 1959 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы жариялаған Бала құқығы Декларациясында (37), негіз құраушы принциптердің арасында келесі принциптер аталады:

- физикалық, психикалық және әлеуметтік тұрғыдан толық қанды болып саналмайтын балаға, арнайы режим, білім және қамқорлық қамтамасыз етілуі керек.

- баланың тең және міндетті білім алу құқығы бар, бастапқы сатыда балаға білім берілуі керек, ол баланың жалпы мәдени дамуына ықпал етеді және мүмкіндіктердің теңдігіне негізінде өзінің қабілеттерін дамыта алады, қоғамның пайдалымды шәкіл бола алады.

- баланәсілдік, діни және дискриминацияның басқатүрлерін қолдайтын тәжірибеде оқшаулану керек.

Нәтижесінде, 50 жыл бұрын әлемді қауымдастық белгілі бір нормаларды құрды, оларға сәйкес денсаулығын да физикалық, сенсорлы немесе ментальды қаулауларымен байланысты ерекше қажеттіліктері бар балаларға, мүмкіндіктердің теңдігі принципін бұлжытпай сақтауда, қосымша (арнайы) қатынаста лап етілді.

БҰҰ Бас хатшысы Пан Ги Мун өз сөзінде: «Қазіргі Конвенцияның іліктерін жергілікті жерлерде нақты жетістіктерге айналдыру үшін нақты қадамдар жасауға тиіс. Біз мүгедектер тап болатын жантөзгісіз теңсіздікті жоюға тиіс. Біз кемсіту мен ескі көзқарасты жеңуіміз керек. Біз бәріне бірдей тең дамуды қамтамасыз етуіміз қажет. Және де біз барған сайын көптеген елдерді, ұйымдар мен жекетұлғаларды осы күш-

жігерге қосылуға жеттігіне сендіруге тиіспіз», - дейді {1}.

БҰҰДБ-сы мақсатқа қолжеткізу жөніндегі ауқымды және ұлттық күш-жігерді ұштастырып, үйлестіруде. БҰҰДБ дамушы елдерге жұмылдыру және көмекті тиімді пайдалану ісінде көмектесіп келеді.

Демек дамыған елдерде қалыптасқан мүгедектерді әлеуметтік қорғау жүйесіне өзара байланысты мүгедектер мен мүгедектердің тең құқықтары принципін Конституциялық және өзгеден нормативтік бекіту, бірқатар бөлгілері, соның ішінде мүгедектік себеп бойынша адамды кемсітуге тыйым салу – бірқатар елдерде мүгедектер үшін теңдіктің Конституциялық кепілдігі белгіленген. 1960 жылы ЮНЕСКО-ның білім беру саласындағы дискриминация мен күресу туралы Конвенциясы қабылдады. Аталған Конвенцияға сәйкес, «дискриминация» ұғымы кез келген айырмашылықты, шығаруды, шектеуді немесе қалауды білдіреді, оны мақсаты білім беру саласындағы теңдіктің бұзылуы немесе жоюдың салдары болып табылады.

Мысалы, Канада Конституциясы мүгедектердің теңдігі және олардың еңбек ітіміне сәйкес қылымды принцип бойынша кемсітуді мүмкін болмайтындығын принципін бекітеді.

Жоғарыда атап көрсетілгеніндей, 1982 жылғы Бостандықтар мен негізгі құқықтардың Канадалық хартиясының 15-

бабында: «Заңалдында барлық адамдар тең және заңалдында кемсітудің құқыққа ие, атап айтқанда жынысына, ұлтына немесе этникалық теңіне, терісін түріне, дінін ұстанымына, жынысына, жасына, психикалық немесе денесінің кемістігіне қарамастан кемсітілмейді», -

деп көрсетілуі әртүрлі себептер бойынша кемсітуге тыйым салынған жалпы қолданыстағы егжей-тегжейлі заңдардың қабылдануы көптеген дамыған елдер үшін таңсық емес. Дегенмен де Әлемдік қаржыдағдарыс-

сы жағдайында тұрақты өсуді қалпына келтірудің маңыздылығы шарты халықтың барлық тобының, соның ішінде мүгедектердің де бір мезгілде әлеуетін жүзеге асыру мүмкін емес.

Өкінішке орай, әлемнің көптеген елдерінде, соның ішінде Қазақстанда мүгедектердің құқықтарын толықтай жүзеге асыруға кедергі келтіретін толып жатқан инфрақұрылымдық, табиғи, құқықтық, коммуникациялық, психологиялық және басқа кедергілер бар. Қазақстан Республикасында барлық дамыған елдердегідей, аталған құқық адамдардың әлеуметтік немесе материалдық жағдайына, жыныстық айырмашылығымен дүние көз қарастарына, денсаулық күйіне және т.б. қарамастан барлық балаларға берілген {2}.

Барлық балалардың білімалуға деген құқығына біздің мемлекетіміз өзінің басты заңында – Қазақстан Республикасының Конституциясында кепілдік береді. 1994 жылы біздің еліміз бала құқығы туралы БҰҰ Конвенциясын ратификациялады, өзінің міндетіне ауытқуы және денсаулығымен дамуында қиындықтары бар балаларға «білім беру саласындағы қызметке тиімді қолжетімділікті» қамтамасыз ету міндетіналды, аталған міндет өз кезегінде баланың әлеуметтік өмірге асатылық қанды дәрежеде, мүмкіндінше баулуға және оның мәдени және рухани дамуын қамтып, тұлғасында мытуға әкеледі» {3}.

Заңнамаға сәйкес адамның қоғамды дамыту үшін жағдай құратын әлеуметтік жүйеретінде, білім берудегі жан ақындылықтарды мойындау және тану, өз кезегінде еліміздегі инклюзивті білім берудің дамуына үлкен әсер етті.

Қазақстан Республикасында білім берудің, атап айтқанда, инклюзивті білім берудің сапалы жаңа жүйесін құрудың өзектілігі, әлеуметтік-

экономикалық жағдайлардың өзгеруіне байланысты болады. Білім қоғамының нақпараттық дәуіріндегі инклюзивті білім беру –

бұл болашаққа деген шынайы жол, онда барлық адамдар әрдайым, өмір бойы, өзі үшін, қоғам үшін оқиалады, білімнің негізінде өмірдің жаңа сапасына құраалады. Қазақстан Республикасындағы инклюзивті білім беруді дамытудың негізіне, келесі негіз құраушы принциптер мен құндылықтар алынады:

1. Жалпы білім беретін мекемелерде оқытуға қолжетімділіктің теңдігі және әрбір баланың сапалы білімалу мүмкіндігі;

2. Әрбір баланың оқытуға деген қабілетін мойындау, соған сәйкес қоғамның сол үшін жағдайлардың құрудың қажеттілігі;

3. Балалардың отбасы аясында даму құқығын қамтамасыз ету, барлық мәдени, білім беру, денсаулық-тығу немдеуші және қоғамның басқа жетістіктеріне қолжетімділіктің болуы;

4. Ата-

аналарды балаларды оқыту дерісіне өз баласының алғашқы мұғалімі және теңсерік тесіретінде баулу;

5. Негізін тұлғалық-бағдарлы және жекетұғыралынатын оқу бағдарламаларын бейімдеу. Бағдарламалар өмір бойы оқытудың дағдыларын дамытуға сәйкес болуы керек және мүмкіндігінше тектеулі балаларға, қоғам өмірін толық қанды қатысум мүмкіндігін ұсынуға бағытталуы керек.

6. Инклюзивті оқытуды мүмкіндігінше тектеулі балалардың ерекше білімалу қажеттіліктерін қамтамасыз ету үшін қажетті арнайы білім беру жағдайларын құруды қамтиды.

7. Қазіргі зерттеу нәтижелерін жәнетәжірибені оқытудың инклюзивті моделін жүзеге асыруда қолдану;

8. Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту мен тәрбиелеудегі пәнаралық және командалық тұғыр, ол педагогтардың, ата-аналардың, логопедтердің, психологтардың, дефектолог-мұғалімдердің, басқа мамандардың қатысуына қамтиды.

Нәтижесінде, инклюзивті білім беру Қазақстан үшін түбегейлі жаңа жүйе болып табылады, онда оқушылар мен педагогтар бір ортақ мақсатта ізгілікті ортада жұмыс істейді - барлық балаларға қолжетімді және сапалы білім беру. Қазіргі заманғы педагогикада интеграция үдерістерінің дамуы, білім берудің жаңа рухани-адамгершілік құндылықтарына дамып келе жатқан рухани дамытуға жағдай жасайтын әлеуметтік жүйеретінде мойындауға, өзін-өзі тануға үлкен әсер етуде. Білім беру жүйесінің қажеттіліктеріне қанағаттандыруы негізгі қағидалары Қазақстан Республикасының білім беру саясатының бір қатар нормативті-

құқықтық құжаттарда көрініс табады. Олар: Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңы», «Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік, медико-

педагогикалық коррекциялық қолдау» туралы Заңы, Қазақстан Республикасында 2011-2020 жылдар аралығында білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасы және т.б. атауға болады.

«Мемлекеттік бағдарламаның» негізінде 2020 жылға қарай Қазақстан Республикасында дамуында мүмкіндігі шектеулі балалар мен ересектерге мектеп және кәсіби білім берудің, мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың негізін қамтамасыз ететін инклюзивті білім беру жүйесін құруды қарастырады [4].

Қазақстан Республикасынан нормативті-

құқықтық құжаттарда және қоғамда, «инклюзивті (немесе енгізілген) білім беру» термині негізінен, мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін мектептерде оқыту үдерісін сипаттау үшін қолданылады. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, инклюзивті оқытудың тұлғалық-

бағдарлы әдістерін қамтитынына тауға болады, олардың негізінде әрбір балаға оның жеке ерекшеліктеріне сәйкес, психологиялық, физикалық, даму ерекшеліктері, темпераменті, жынысы, отбасы мәдениеті.

Қазақстандағы мүмкіндігі шектеулі балалар мемлекеттің қорғау субъектісіне құрайды. Осыған орай, әлеуметтік көмек мөлшері мен түрлерінің тау мақсатында, аурулардың сипаты, күрделілігі, қажетсіз дәрежесі, мүмкіндіктері мен шектеулерінің тау, топтастыру үшін әлеуметтік диагностикалау жұмыстары ұйымдастырылады. Ол үшін мекемелер арасында арнайы құрамына психолог, медицина қызметкері, әлеуметтік педагог кіріктірілген медико-психологиялық-педагогикалық комиссия құрылады. Комиссияның басты қызметі балаларды тексеруден өткізіп, даму деңгейін, мүгедектік сипатын және түрлерін т.б. анықтайды. Осы жұмыстан кейін ғана баланың ата-

анасы, туысқандары мен кеңес отырып оны әртүрлі сауықтыру, оңалту орталықтары мен мекемелерге орналастыру, әлеуметтік көмектүрі, медициналық, педагогикалық, психикалық жәрдем беру жолдары қарастырылады. Яғни мемлекеттің ролі тек әлеуметтік қызмет көрсету орталығының көмегін қажет ететіндердің санын анықтауға ғана емес, сонымен қатар мүгедектердің отбасының материалдық жағдайына сәйкес отырып, мүгедектікті белгілі мекемеге орналастыру немесе тіркеу еселігін анықтау. Бұл жағдайлар мен тек мемлекеттің әлеуметтік қызметі ғана емес, сонымен қатар оның беделдігі де анықталады.

Медициналық-әлеуметтік көмек медициналық әлеуметтік ұйымдар тобын құру және дамыту жүйелерін түсіндіреді. Жоғарыда анықталған мүгедектердің әлеуметтік қорғаудың көп қажеттеуі, негізінен, қазіргі кезде әлеуметтік-

тұрмыстық мәселелер төңірегінде тұрғандығын көрсетеді. Бұл стационарлы мекемелерде тұрмайтын мүмкіндігі шектеулі мүгедеке адамдарға әлеуметтік көмек көрсетудің қазіргі даму кезеңінде әлеуметтік-тұрмыстық қызмет көрсетуге негізделіп отырғанын көрсетеді. Соның арасында олардың қызметтеріне ағартулық-кеңес беру, медициналық-педагогтардың арнайы білім беру институттарының құруы олардың мүмкіндігі шектеулі адамдарға өзіндік қолдау алуына мүмкіндік береді. Бұдан шығатын қорытынды: мүгедек балалар өмір сүруінің әртүрлі саласындағы қоғамдық қатынастарды басқаруға сәйкес арнайы қабылданған заңдылықтар, мүгедек және мүмкіндігі шектеулі адамдардың әлеуметтік қорғалуы жолындағы мемлекеттің саясатының негізгі мақсаттары мен міндеттері әлеуметтік педагог, дефектологтың функционалдық қызметі арқылы үйлесімді түрде жүзеге асырылады [6].

Мұның бәрі жергілікті мәдени ортада бейімдеу және дамытуға білімді барқұшты, динамикалық және тірі ағзаны құрады. Инклюзивті білім берудің табысты болуы, көп жағдайда мектепке дейінгі және орта білім беру ұйымдарының басшылығы мен персоналының ұстанымы тұрғысында, бірінші кезекте, инклюзивті білім беру идеясын қолдау мен анықталады. Алайда, егер инклюзивті білім беруді ұйымдастыруға қатысат

ынадамдардың ауантүрлік қандылықтары болса, немесе бүл қандылықтар нақты анықталмаса, онда инклюзивті білім беру жүйесі оңай бұзылуы мүмкін. Бүл тұрғыда философия және инклюзивті білім беру принциптері, әрбір педагогтің жетістігі болуы керек. Ол үшін, инклюзивті білім берудің барлық деңгейлерінде бір қатар іс-шаралар кешені жүзеге асырылуы керек:

-кедергісіз ортаны құруға арналған білім беру ұйымдары техникалық жабдықтау (пандустар, көтергіштер, арнайы жабдықталған жеті жана, емдеу физкультурасының кабинеті, психомоторлық коррекция кабинеті, логопедиялық және коррекциялық сабақтарға арналған бөлмелер, медициналық кабинет, спортзалы және т.б.);

-мүмкіндігі шектеулі білім алушылардың білім беру ұйымдарына бейімдеуге арналған медико-психологиялық-педагогикалық қолайлы ортаны құру;

-инклюзивті білім беру жүйесіне арналған ЖОО-да мамандардың кәсіптік даярлау;

-мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға арналған бейімделген білім беру бағдарламалары;

-ата-

аналармен бірлесіп құрастырылған, мүмкіндігі шектеулі білім алушыларға арналған сабақтардың жеке жоспарлары;

-білім беру үдерісін реттелген нормативті-

құқықтық құжаттармен, қаржылық және заңгерлік тұрғыда қамтамасыз ету.

Осылайша, инклюзивті білім беру мәселесі күрделі, пікірталастың ұрады, бірақ ең бастысы – олшындығында әлеуметтік болып саналады, себебі оны шешу барысында адамдардың ауқымды санының мүдделері қозғалады. Инклюзивті білімсіз инклюзивті қоғам құру мүмкін емес: қазіргі кездегі елдерде білім беру саласындағы мүмкіндіктердің теңсіздігі, балалардың ата-аналардың әлеуметтік-экономикалық мәртебесі, қабілеттері, психофизикалық, тілдік, мәдени, этникалық, діни және басқа айырмашылықтары негізінде іріктеу мен сегрегациялау, әлеуметтік кикілжіңдердің туындауына, қоғамдағы зорлық-зомбылыққа және тұрақсыздыққа алып келді.

Соған сәйкес, қоғам кез келген адамға білім алудың түрін, оның қызығушылықтары, қажеттіліктері, мүмкіндіктеріне қарамастан таңдау құқығын ұсынуы керек. Білім беру саласындағы ұсыныстардың кендігі мен ауқымдылығы қамтамасыз етілуі керек. Инклюзивті білім берудің ірі мәселесін сауатты шешпейінше, дамуында ауытқуы бар адамдардың конституциялық құқығын таптау тәжірибесін жоймай-ынша, олардың намысын төмендетіп, әлеуметтік дискриминация көріністерін жоймай, Қазақстан Республикасының өркеніне тітімлекет бола алмайды.

1 Қазақстандағы Біріккен Ұлттар Ұйымы Даму бағдарламасы (БҰҰДБ). "Нұр Отан" ХДП Парламентаризм институты, - Астана, 2009.

2 БҰҰ Бас Ассамблеясының 1829-

шыпленарлық мәжілісінде қабылданған. БҰҰ Бас Ассамблеясының 2542 (XXIV) резолюциясы, 1969.

3 Қазақ Республикасының Конституциясы // Қазақстан мектебі, 1995.

4 Қазақстан Республикасында 2011-2020 жылдар аралығында білім беруді дамытудың Мемлекеттік бағдарламасы. - Астана, 2010.

5 «Қазақстан Республикасында мүгедектердің әлеуметтік қорғау туралы» ҚР 2005 жылғы 13 сәуірдегі №39 заңының 21-бап 2-тармағы.

6 ҚР мүгедектерін реабилитациялаудың (оңалту) 2002-

2005 жылдарға арналған Бағдарламасы. ҚР Үкімет жарлығымен 2001.12.12. №1758.

Резюме

В данной статье рассматриваются права детей с ограниченными возможностями в получении образования, разработанные на основании международных документов в образовательной сфере в соответствии с законодательством РК.

Ключевые слова: «инклюзивное образование», «дискриминация», «доступное образование», «гуманизм», «ценность», «ребенок с ограниченными возможностями», «социальный прогресс», «декларация развития»

Summary

In this article equality of children with limited opportunities in education developed on the basis of the international documents in the educational sphere according to RK legislation is considered

Keywords: "inclusive education", "discrimination", "available education", "humanity", "value", "the child with limited opportunities", "social progress", "the declaration of development"

УДК: 159.99

ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДАҒЫ ИННОВАЦИЯ МАҢЫЗЫ

А.Н. Умирбекова – I курс докторанты, Абай атындағы ҚазҰПУ

Бұл мақалада психологиялық пәндерді оқытудағы инновациялық технологияларды қолданылудың ерекшеліктеріне, оның тиімділігі мен тұлғаға берер әсеріне қысқаша тоқталған. Сонымен қатар инновация, әдіс, оқыту әдісі, мәселелі оқыту әдісі сияқты түсініктерге анықтама беріліп, олардың өзара байланыстылығы айқындалған.

Тірек сөздер: психология, инновация, инновациялық әдістер, психологиялық пәндерді оқыту әдістемесі

Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының өзекті міндеттерінің бірі дамудың инновациялық жолын атқару болып табылады, ол ретте экономиканың бәсекеге қабілеттілігі және тиімді-лігі артуының басты қоры-интеллектуалды ресурс. Инновациялық іс-әрекетті іске асыру үшін инновациялық процесті басқару формаларын, құралдарын және әдістерін игерген мамандар сақажет. Мемлекетіміздің инновациялық даму жолына ауысуын, білім беру мен тәрбие аясына жаңалық енгізіп, безген іске асыру мұмкін емес.

«Қазақстан 2030» стратегиялық бағдарламасын приоритетінің бірі ұлттық білім моделін қалыптастыру мен ден-циясымен және Қазақстан білім беру жүйесін бүкіл әлемдік білім кеңістігіне кіріктіру інісі патта-латын білім беру саласы болып табылады. Қазір бүкіл әлемде индустриялық қоғамнан интерактивті қатынас жасауға оны жүзеге асыратын техникалық мүмкіндіктерді дамытып отыра алатын информация-лық қоғамға, яғни, негізгі рөлдің информацияны алу, өңдеу, сақтау, тасымалдау, тарату және пайдалану істерін атқаратын жаңа қоғамға көшу процесін жүріп жатыр. Жаһандық білім беру тенденциялары, ең алдымен мына қасиеттермен сипатталады: білім берудің жалпылама және үздіксіз болуы, тұлғаға бағытталған білім беру; жаңаға бейімделу біліктілігі және шығармашылықтың дамуы; танымдық іс-әрекет әдістерінің адамдардың белсенді түрде игеруі [1, 36].

Бүгінгі күннің мәселелері барлық білім беру формаларына жаңа талаптар қояды. Білім беру жүйесінде мұндай комплексі мәселе, білім беру сапасы болып табылады, ол дегеніміз мамандардың алдына қойылған мақсат және міндеттері. Білім беру сапасы әлеуметтік белсенді және кәсіби негізде қажетті тұлғаны қалыптастыруды қажет етеді.

Қазіргі таңда психология барлық білім беру жүйелерінде оқу бағдарламаларына енгізілген, қандай деңгейдегі және түрлі бағыттағы мамандарды даярлауға қарамастан, барлық психолог мамандарға бір-біріне өзекті мәселе— оқыту әдісінің игеруі.

Психологияның оқыту әдістемесі оқу үрдісінде алған нақты материал мен теориялық білім берудің практикалық жағдайында (оқушылардың психологиялық таңдауы, педагогикалық-психологиялық диагностика және психикалық дамудың прогностикасы, оқытудың сәттілігінің болжамдануы және жақсы оқытудың амтамысыз етуге қажетті психологиялық жағдайдың анықтау, ата-аналармен жұмыс және т.б.) көптеген практикалық міндеттерді шешуге маңызды мәні бар.

Психологияның оқытудың әдістемесі— бұл студентті қалай оқыту туралы ғылым емес, оқу мен қызықтырып, еліктіріп өз бетінше оқуды үйрету. Оқу ісімен айналысу— студентті өз мамандығының шебері болуына жетелейді, алоқытушының қызметі студенттің жақсы маман болып шығуы үшін тиімді ұтымды жолдардың ұйымдастыру. Оқу іс-әрекетінің психологиялық теориясын қарастырайық. Психология пәнінің оқытушысы ең бастысы— оқыту ісі теориясының негізгі заңдылықтарын білуді керек. Бұл— оқыту әдістемесін дұрыс құрастыру үшін, яғни білімді меңгерудің заңдылықтары нескеру үшін қажет. Д.Б.Эльконин мен В.В.Давыдовтың трактатында оқу ісімен айналысу— студенттердің теориялық білімдерді меңгеріп, ойлануының қарқынды дамытуға бағытталған іс-әрекет делінген [2, 116].

Кең көлемде әдістер мен інінің адамның алғашқы қойылған мақсатына қол жетудің үшін ұмтылысынан туындайтын теориялық және практикалық әрекет деп қарастырады. Т.А.Ильин пайымдауынша, әдіс білім алушылардың танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру жолы. Келесі анықтамаға тоқталар болсақ: оқытудың әдісі— бұл оқытушы мен білім алушылардың бірізді және өзара байланысты әрекеттерінің жүйесі, ол білім беру мазмұнын меңгерудің амтамысыз етеді.

Білім беру жүйесінің дамуының қазіргі таңдағы деңгейі әлем бойынша дәстүрлі оқыту аясынан шығуға ұмтылады, және педагогикалық теория мен практикада қалыптасқан оқыту процестерінің амалдарын қайта қарап және игеруді талап етеді. Соңғы он жыл ішінде біздің елімізде, өзге елдерінде дей жоғары нәтижелі оқыту жүйесін құру бойынша зерттеулер жүргізілуде, ол өз кезегінде практика барысынан инновациялық оқыту технологияларын ендіруді қажет етеді, атап өтер болсақ: тұлғаға— бағытталған, диалогтық, модульдік, рефлексивті— шығармашылық, ақпараттық— компьютерлік және т.б. [3, 96].

Бұл тұста инновация дегеніміз білім беру жүйесіндегі болашағы зор жаңа ендірулер, олар дамуға жағымды

серетеді.

“Инновация” ұғымын қарастырсақ, ғалымдардың көбі оған әртүрлі анықтамалар берген. Мысалы, Э. Раджер инновацияны былай шатүсіндіреді: “Инновация – нақтылы бірадамға жаңа болып табылатын идея”. Майлс “Инновация – арнайы жаңа өзгеріс. Біз одан жүйеліміндеттеріміздің жүзеге асуын, шешім-дерін күтеміз”, – дейді.

Инновациялық құбылыстар білім беру саласында өткен ғасырдың сексенінші жылдарында кеңінен тарала бастады. Әдетте инновация бірнеше өзекті мәселелердің түйіскен жерінде пайда болады да, беріктүрде жаңа мақсатты шешуге бағытталады, педагогикалық құбылысты үздіксіз жаңғыртуға жетелейді. Масырова Р. Линчевская Т. – “Жаңару” дегенімізді былай деп түсіндіреді: “Жаңару – белгілі бірадам үшін әділ түрде жаңа ма, әлде ескі ме оған байланысты емес, ашылған уақытынан бірінші қолданға нуақыты-мен анықталатын жаңа идея.

Қазақстанда ең алғаш «Инновация» ұғымына қазақ тілінде анықтама берген ғалым Немеңбай Нұрахметов. Ол “Инновация, инновациялық күрдіс деп отырғанымыз – білім беру мекемелерінің жаңалықтарды жасау, меңгеру, қолдану және таратуға байланысты бір бөлек қызметі” деген анықтаманы ұсынады. Н. Нұрахметов “Инновация” білімнің мазмұнында, әдістемеде, технологияда, оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыруда, мектеп жүйесін басқаруда көрініс табады деп қарастырып, өзінің жіктемесінде инновацияны, қайта жаңарту кеңістігін бірнеше түрге бөледі: жекетүрі (жеке-дара, бір-бірімен байланыспаған); модульдік түрі (жеке-дара кешені, бір-бірімен байланысқан); жүйелі түрі (оқу орнын толық қамтитын).

Бүлтүста оқыту технологиялары дегеніміз оқу әрекеттері мен операцияларының белгілі алгоритмі түрінде берік келген оқу процесі, ол жоспарланған нәтижеге қолжеткізуге бағытталып, белгілі моделдер жиынтығы негізінде іске асады.

Бүгінгі күні оқыту технологияларына бір қатар талаптар қойылып, олардың студенттердің шығармашылық потенциалын көтеруге бағытталуына ықпал етеді. Біріншіден, білім беру технологиясы белгілі бір нақты дидактикалық модулдерден тұрады. Екіншіден, әрбір инновация оқыту технологиясы ретінде оқытудың түрлеріне бағытталған амалы түрғысынан зерттеуден өткізіліп, оқу бағдарламасына сәйкес мақсаттарға қолжеткізу тиімділігі тұсынан тексеріледі. Инновациялық технологиялар негізіндегі оқыту процесі студент пен оқытушының бірлескеніс-әрекетін ұйымдастырудан тұрады. Студентке қатысты педагог көшбасшылық позицияда, бірақ басымдылықта нытпай, режиссер қызметін атқарып оқу процесінің құрамдас бөлігі ретінде болады. Сонымен қатар студенттің зерттеушілік позицияда болуына қамтамасыз етуші дидактикалық жағдайлар құру, оның толыққанды қарым-қатынасына қамтамасыз ету, білім алушының шығармашылық мүмкіндіктерін дамытады [4, б. 14]. Үшіншіден, оқытудың инновациялық технологиялары практикалық тәжірибені пайдалануға тікелей бағдарланған болуы керек. Төртіншіден, оқыту технологиясы кері байланыстың болуына көздейді, яғни студенттер жұмысын белсенді етуді қажет етеді. Инновациялық оқыту технологиялары оқытудың белсенді әдістеріне негізделуі керек, атап өтер болсақ, мәселелі оқыту әдістері, топтық пікірталас, интербелсенді оқу материалдары мен жұмыс, іскерлік, имитациялық, моделдік ойындар, миға шабуыл және т.б.

Инновациялық оқыту технологиясы оқытушының авторлық оқыту технологиясы негізінде, оның шынайы мүмкіндіктерін, жекетәжірибесін және шығармашылық деңгейіне сәйкес асырылады.

Инновациялық оқыту технологиясы оқыту процесінің әдіснамалық қамтамасыз етуші құралы, ол дидактикалық құралдарды біріктіріп, оны белгілі бір оқытудың мақсатына бағындырады, білім алушылардың зерттеушілік және эвристикалық іс-әрекетін ынталандырып, студент және педагог шығармашылық потенциалын дамытады, инновациялық идеяларды өңдейді, ұйымдастыруша оқыту формаларын аңтұрады, сонымен қатар оқытуды бағалау және бақылау жүйесін қадағалайды.

Жоғары оқу орындарында инновациялық модел негізінде психологияны оқыту күрделі үрдіс. Қазіргі таңдағы педагогтар тек змандығы аясында құзыретті болып және зерттелуші пән деңгейінде терең білімдерімен бөлісіп қана қоймай, студенттердің зерттеушілік, оқу және жеке дара жұмысына белсенді қатысуына қамтамасыз етуші жаңа оқыту технологияларында жетік меңгерген болуы керек. Психологияны оқыту мынаты ретінде оқытудың ұйымдастырылуына қажет етеді, оның аясында іс-әрекет нәтижесіне, құрал, мүмкіндік және мотивтерінің өзгеруінсіз оқу іс-әрекетінен кәсіби іс-әрекетке ауысу қажет. Бұл тек оқыту компоненттерінің барлық кәсіби бағыттарының принциптері іске асқан кезде мүмкін, ол өз кезегін де бөлшекті психологтарға өз кәсіби құзыреттілігін жетілдіруге, белсенді позицияны иеленіп оқуға және кәсіби қа

жетті жекесәпаларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Студенттердің кәсіби бағдары процессінде туындаушы мәселелер шешімінің тиімді жолы, мәселелі оқыту жүзінде інісін қолдану болып табылады, психологияны зерттеуде оның маңызды қызметі ойнау іс-әрекетімен шығармашылық мүмкіндіктерін дамыту болады. Өз ерекшелігін есәйкес ойнау іс-әрекеті үнемі себеп-салдар сипатында орын алады.

Мәселелі оқыту – оқытушы көмегімен ұйымдастырылған субъект пен оқытудың мәселелі мазмұны арасындағы белсенді әрекет, оның барысында білім алушы шығармашылық және білімдерді игереді [5, 95б.]. Мәселелі оқытудың амалдары мен тәсілдерін қолдану, студентті мәселенің түсініп белгілі бір шешімін табу үшін психологиялық білімі, білік тілігін және шығармашылығын пайдалануға тура келеді.

Психологиядағы мәселелі оқыту амалы төмендегідей мүмкіндіктерге ие:

- Ақпараттық технологияларды және интернет желісін қолдану арқылы негізделген мәселелі тапсырмалар, психология және саналы іс-әрекет туралы білімдерді игеру көлемін ұлғайтады;

-

тақырып бойынша жинақталған материалды пайдаланып студентті таңдау жасауға, аргументация, жүйелендіру, өз пікірін жеткізуге, нақтылы материалдармен жұмыс істеуге үйрету;

- интербелсенді әдістерді, рөлдік және іскерлік ойындарды пайдалану арқылы студенттерді әріптестерімен өзара қатынасқа түсудің тиімді жолына үйрету;

-

мәселелі жағдайларды кіші топтарда пайдалану арқылы, психологияға қатысты талқылау аясын кеңейту, дәстүрлі өзін жеткізу формаларын формалды емес әдістерге алмастыру [6, 11б.].

Қорыта айтсақ, психология пәнін оқып үйрену кез келген саладағы өмірлік жағдайлармен мәселелерді түсініп, ең тиімді шешу жолдарын таңдап, жетістіктерге апарар бірден бір амал, өйткені бұл пәнді оқыту деген тек білімді ғана ғана емес, тек тәжірибелі студенттердің психологиялық (әлеуметтік-психологиялық, педагогикалық-психологиялық, медико-психологиялық) ойнау қабілетін қалыптастырады.

1 Назымжанова Қ. Инновациялық технологияның құрылымы. – А.: Өркен, 2007.

2 Бадмаев Б. Ц. Методика преподавания психологии / Б. Ц. Бадмаев. – М.: Владос, 2007. – 302б.

3 Герасимова В. С. Методика преподавания психологии: курс лекций / В. С. Герасимова. – М.: Осъ-89, 2004. – 111б.

4 Павлова Л. П. Инновационные обучающие технологии как фактор создания единого образовательного стандарта // Инновационные образовательные технологии. – Мн.: МИУ. – №1 – 2008. – б. 12-16.

5 Стародубцева, Е. Обучение психологии с использованием ИКТ / Е. Стародубцева // Высшее образование в России. – 2007. – №5. – б. 95.

6 Косинец, А. Н. Инновационное образование – главный ресурс конкурентоспособной экономики государства / А. Н. Косинец // Советская Белоруссия. – №205. – 30 октября 2007. – б. 11.

Резюме

В этой статье рассмотрены инновационные методы обучения психологических дисциплин, выявлены их особенности и эффективность влияния на личность. Также даны определения таким понятиям как, инновация, метод, метод обучения, проблемное обучение, и выявлено их взаимодействие.

Ключевые слова: психология, инновация, инновационные методы, методика преподавания психологических дисциплин

Summary

In this article innovative methods of training of psychological disciplines are reconsidered, their features and efficiency of influence on the personality are revealed. And also definitions are given to such concepts as, an innovation, a method, a training method, problem training, and their interaction is revealed.

Keywords: psychology, innovation, innovative methods, technique of teaching psychological disciplines

ДЕНЕ МӘДЕНИЕТІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ӘДІСТЕМЕЛІК АСПЕКТІЛЕРІ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

УДК: 379.33.67

ПОКАЗАТЕЛИ СОРЕВНОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ВОЛЬНОЙ БОРЬБЕ

А.Н.Ильясова—д.п.н., профессор КазНПУ им. Абая,
Е.Д.Жаксимбеков—магистрант I курса по специальности Физическая культура и спорт,
КазНПУ им. Абая, Институт магистратуры и докторантуры PhD

В данной статье были рассмотрены показатели соревновательной деятельности спортсменов в вольной борьбе. Главным направлением в разработке системы программ подготовки борцов в вольной борьбе следует считать формирование и коррекцию эффективных тренировочных планов в соответствии со спецификой содержания и структуры соревновательной деятельности борцов в вольной борьбе.

Анализ оценок соревновательной деятельности на более успешных борцов показывает, что мастерство спортсмена должно определяться способностью проводить поединки в высоком темпе, умением удерживать завоеванное преимущество, создавать видимость активной борьбы.

Ключевые слова: вольная борьба, высокие результаты, мировые первенства, эффективность соревновательной деятельности, разносторонность техники борца

Казахстанская земля—
родина многочисленных историй и преданий о могучих батырах, слава о чьей силе разносилась далеко за пределы казахских степей. Народные сказания и легенды малых лет прививали юным борцам любовь к проверке своих сил и возможностей путем различных поединков, где два абсолютно безоружных соперника старались повалить на пол и кидать друг друга. Ни одно народное гуляние не обходилось без соревнований борцов в выступлениях богатырей, которые играючи поднимали немых—лимьетяжести.

Особое место в богатой истории Казахстана занимает Балуан Шолақ. Именно он начал работу по привлечению талантливого молодого человека к здоровому образу жизни. Профессиональной борьбой Балуан Шолақ так и не занимался. Его больше привлекали выступления, на которых он мог показать свою недюжинную силу. Именно казахскому силачу принадлежит рекорд, который не было официально зафиксирован—корпусом Балуан Шолақ смог поднять 816 кг.

Первым профессиональным борцом, которым гордится казахский народ, стал Кажымукан Мунайтпасов. На счету этого спортсмена огромное количество призовых наград международного класса. Ни одно мировое первенство не проходило без сокрушительных побед Кажымукана. Мунайтпасов за свое многочисленные заслуги получил почетное звание «Батыр казахского народа».

Кажымукан Мунайтпасов положил начало великому пути казахстанцев в профессиональной борьбе международного уровня. В состав сборной Советского Союза многие казахские борцы повторяли одно за другим достижения Мунайтпасова. С 40-х годов борьба (вольная и греко-римская) начала развиваться в Казахстане как вид спорта. И уже в 1947 году представители нашей страны приняли участие во всесоюзном чемпионате по греко-римской борьбе. Кайрат Байдосов, один из ярких борцов—представителей казахской земли в то время, первым получил звание мастера спорта СССР. Именно тогда казахские борцы вошли в элиту мировой борьбы.

В 1964 году первым олимпийским чемпионом Казахстана и заслуженным мастером спорта СССР стал греко-римский борец Анатолий Колесов. Именно его золотой медалью стала стремительно быстро пополняться копилка золотых наград Казахстана. Невероятно высокие результаты, благодаря которым казахские борцы стали известны во всем мире, накапливались. Наши спортсмены ежегодно били всевозможные и невозможные рекорды на всех турнирах, включая европейские и азиатские первенства, а также Олимпиады и мировые чемпионаты. Так, неоднократно мировыми призерами олимпийскими победителями становились Валерий Резанцев, Жаксылык Ушкempiров, Шамиль Сериков, Анатолий Назаренко, Игорь Ростоцкий, Даулет Турлыханов, Юрий Мельниченко, Маулен Мамыров.

В двадцать первое столетие Казахстан вошел с высокими результатами, показанные выдающимися казахстанскими борцами, которые прославили нашу Родину яркими победами на Олимпийских играх, чемпионатах мира, Европы и Азии.

Оценка деятельности спортсменов в условиях соревнований, позволяет выделить и классифицировать показатели соревновательной деятельности в вольной борьбе (Подливаев Б.А., Шахмурадов Ю.А., Акопян А.О., Суханов А.Д., 1997).

Разработка моделей соревновательной деятельности имеет огромное значение для всех без исключения игровых видов спорта. В вольной борьбе происходит непрерывное развитие стратегии и тактики борьбы, что обусловлено возросшим уровнем специальной физической и технико-тактической подготовки борцов.

Методологической базой для определения соответствующих показателей соревновательной деятельности борцов в вольной борьбе может служить достоверный вывод о том, что процессы участия борцов в соревнованиях в вольной борьбе, а также подготовки к ним находятся в особом единстве и противоположности, а также являются неразрывными элементами спортивной деятельности и одним из главных условий ее

развития (В.М.Игуменов, Р.Алилюян, Г.С.Туманян, 1986).

Направления контроля за соревновательной деятельностью борцов вольной борьбы:

- 1) контроль по результатам соревнований в классах подготовки к соревнованиям по вольной борьбе;
- 2) оценка и измерение эффективности соревновательной деятельности борцов.

Контроль за результатами соревнований основывается на оценке эффективности выступления на соревнованиях борцов в определенном классе подготовки. Изменения показателей соревновательной деятельности борцов в вольной борьбе в классе подготовки часто используется как критерий, который позволяет оценить состояние спортивной формы борца. К примеру, некоторые специалисты считают, что борец находится в состоянии спортивной формы до тех пор, пока колебания его результатов в соревнованиях не лежат в зоне 2-3%. Эти значения во многом зависят от особенностей вольной борьбы.

Современная компьютерно-исследовательская техника позволяет регистрировать множество различных показателей соревновательной деятельности борцов в вольной борьбе.

1. Контроль состояния подготовленности борца. Эта оценка проводится в процессе тестирования или в ходе соревновательной деятельности борца и предусматривает:

- 1) оценку общей и специальной подготовленности борца;
- 2) оценку технико-тактической подготовленности борца;
- 3) оценку психологического состояния и поведения на соревнованиях по вольной борьбе.

Оценка общего состояния здоровья борца в вольной борьбе основана на функциональных системах проводится, обычно, медико-биологическими методами специалистами в области психологии, биохимии и спортивной медицины.

Анализ общей и специальной подготовленности борца в вольной борьбе состоит из отдельных оценок уровня развития физических качеств борца: силы, скоростных способностей, выносливости и гибкости. При этом исследования необходимо проводить для вольной борьбы и для дисциплины физически качества или комплексных их проявления (скоростно-силовые, специальная выносливость и т.д.).

Контроль технической подготовленности заключается в оценке количественной и качественной стороны техники действий борца при выполнении собственно-соревновательных и тренировочных форм соревновательных упражнений. Контроль техники осуществляется визуально и инструментально. Критериями техники являются: объем, разносторонность, эффективность техники.

Объем техники борца –

определяется определенным числом действий, которые выполняет борец на тренировочных занятиях и соревнованиях в вольной борьбе.

Разносторонность техники борца –

определяется степенью разнообразия двигательных действий, которыми владеет борец и применяет их в соревновательной деятельности по вольной борьбе. Число разнообразных действий борца, соотношение приемов, атакующих и оборонительных действий в вольной борьбе.

Эффективность техники борца –

определяется степенью близости к индивидуальному варианту вольной борьбы. Эффективная техника – это техника, которая обеспечивает достижение оптимально возможного результата борца в вольной борьбе.

Спортивные результаты являются важным и далеко не единственным критерием эффективности техники борца в вольной борьбе. Методы оценки эффективности техники борца в вольной борьбе основаны на оценке степени реализации двигательного потенциала борца.

Контроль тактической подготовленности борца в вольной борьбе заключается в оценке целесообразности действий борца, направленных на достижение успеха в соревнованиях по вольной борьбе. Он предусматривает контроль тактического мышления борца и тактических действий: объем тактических приемов, их разнообразие и эффективность использования. Как правило, контроль тактической подготовленности борца в вольной борьбе совпадает с контролем соревновательной деятельности борца.

2. Контроль тренировочных воздействий основывается на систематической регистрации определенных количественных значений характеристик тренировочных упражнений, выполняемых определенным борцом. Эти показатели применяются для контроля и для планирования нагрузок борца.

Основными показателями объема нагрузки борца в вольной борьбе являются количество дней тренировки в неделю; тренировочное и соревновательное время.

Интенсивность нагрузки определяет концентрацию упражнений по времени, скорости, мощности.

Процесс контроля нагрузки состоит из суммирования объема упражнений физической подготовки борца в вольной борьбе; технической и тактической подготовки; общего объема упражнений, выполненных в различных зонах интенсивности; выполняемых в микроциклах, ежемесячно в периодах в годичном

цикле.

Сопоставление всех показателей контроля нагрузки с динамикой спортивных результатов борцов вольной борьбы дает возможность тренеру выявить рациональные соотношения между отдельными видами тренировочных нагрузок, сроки достижения высших результатов борца после пиковых значений нагрузок, период запаздывающей трансформации тренировочных нагрузок в высокие спортивные результаты.

Показатели соревновательной деятельности борца в вольной борьбе позволяют:

1. оценить особенности будущих соревнований в вольной борьбе и сформировать программу целенаправленной подготовки борца в вольной борьбе к соревнованиям;
2. уточнить информацию о будущих соревнованиях с целью применения ее в процессе подготовки не только отдельного борца в вольной борьбе, но и команды в целом.

Постановка задач перед российскими специалистами в вольной борьбе ставит необходимость разработки целенаправленных программ подготовки борцов в вольной борьбе, включающих всебя научно обоснованную информацию об особенностях тренировки борцов в вольной борьбе.

Необходимо также отметить несколько отрицательных явлений, которые препятствуют разработке и внедрению таких программ в практику подготовки борцов в вольной борьбе.

Главным направлением в разработке системы программ подготовки борцов в вольной борьбе следует считать формирование и коррекцию эффективных тренировочных планов в соответствии со спецификой содержания и структуры соревновательной деятельности борцов в вольной борьбе.

Анализ оценки соревновательной деятельности наиболее успешных борцов в вольной борьбе показывает, что мастерство борца должно определяться по его возможности проводить поединки в высоком темпе, уметь удерживать завоеванное преимущество, создавать видимость активной борьбы.

В соответствии с этими требованиями и должна строиться целенаправленная программа долгосрочной подготовки борцов в вольной борьбе.

Ведущим фактором повышения мастерства квалифицированных борцов в вольной борьбе является поэтапное освоение целого комплекса элементов техники и тактики в вольной борьбе.

В заключении необходимо сделать вывод о результатах анализа особенностей соревновательной деятельности борцов по современной вольной борьбе:

- в настоящее время наметилась отчетливая тенденция глубокого разрыва между интенсивно развивающейся практикой в вольной борьбе и медленно прогрессирующими теоретическими обоснованиями основных направлений подготовки борцов;
- анализ систематизация содержания и структуры соревновательной деятельности борцов в вольной борьбе являются одними из приоритетных направлений в разработке системы подготовки борцов в вольной борьбе, поскольку достоверная информация об особенностях этой деятельности служит основой для формирования и коррекции оптимальных планов учебно-тренировочного процесса;
- обобщение представленных выше данных дает основание для констатации факта большей активности и результативности соревновательной деятельности борцов высокой квалификации, что можно считать весомым свидетельством ее большей зрелости и перспективности как олимпийского вида спорта;
- полученные результаты об особенностях соревновательной деятельности высококвалифицированных борцов в современной вольной борьбе позволяют адекватно представить различные аспекты этой деятельности в их динамической взаимосвязи, анализ системное изучение которых могут служить фактической основой для повышения эффективности подготовки борцов.

1 Бальсевич В.К. Методологические принципы исследований по проблемам отбора и спортивной ориентации // Теория и практика физической культуры, 1980. - №1. - с. 31-33.

2 Бекетов В.А. Критерии педагогической оценки соревновательной деятельности юных борцов // Теория и практика физической культуры. 1980. - №10. - с. 31-32.

3 Блеер А.Н., Игуменова Л.А. Как повысить соревновательную надежность высококвалифицированных борцов // Теория и практика физической культуры. 1999. - №2. - с. 53-54.

4 Айрапетянц Л.Р. Спортивные игры. Техника, тактика, тренировка / Айрапетянц Л.Р., Годик М.А. - Ташкент: изд-во Ибн Сины, 1991. - 160с.

5 Баландин В.И. Прогнозирование в спорте / Баландин В.И., Блудов Ю.М., Плахтиенко В.И. - М.: физкультура и спорт, 1986. - 192с.

6 Волков В.М. Спортивный отбор / Волков В.М., Филин В.П. - М.: физкультура и спорт. - 1983. - 176с.

6 Дашинорбоев В.Д.

Особенности национальных видов борьбы у народов России, СНГ, Азии и их влияние на современную методику тренировки борцов в вольного стиля: автореф. дис. д-ра пед. наук. - СПб., 2000. - 46с.

7 Кузнецов В.В.

Научные основы моделирования спортивной деятельности спортсменов / Кузнецов В. В., Новиков А. А., Шустин В. Н. // Проблемы современной системы подготовки высококвалифицированных спортсменов. - М., 1975. вып. 2. - с. 24-36.

8 Малиновский С. В. Реализация проблемных ситуаций тактико-технических задач с помощью технических средств обучения / Малиновский С. В., Пашинцев В. Г. // Теория и практика физ. культуры. 2000. - №2. - с. 46-50.

9 <http://www.wrestling.kz/info/history>

10 Бұғыбаев А. Белдесең – бекем бол. - Алматы: Мектеп, 1989. - 116 б.

11 Мұхиддинов Е. Қазақ күресі. - Алматы: Мектеп, 2012. - 192 б.

Түйін

Бұл мақалада еркін күрестен спортшылардың жарыстық әрекет көрсеткіштері қарастырылды. Еркін күрестен балуандарды дайындау бағдарламасының жүйесін құрастырудағы басты бағыт – еркін күрес балуандарының жарыстық әрекетінің мазмұнын мен құрылымының ерекшеліктері мен сәйкес нәтижелі дайындық жоспарларындайындау және түзету болып табылады.

Жетістікке жеткен балуандардың жарыстық әрекеттерінің талдануы мен бағалануы көрсеткендей, спортшының шеберлігі оның жеке

жеке тегіш апшандығы, басымдылықты сақтап қала білуі және жігерлігін көрсете алуы арқылы анықталуы керек.

Тірек сөздер: еркін күрес, жоғары нәтиже, әлемдік біріншілік, жарыстық әрекеттің нәтижелілігі, балуан техникасының жан-жақтылығы

Summary

In this article we examined the rate of competitive activity of athletes in freestyle wrestling. The formation and correction of effective training plans in accordance with the specifics of the content and structure of competitive activity of wrestlers is the main direction in the development of training programs for wrestlers in wrestling.

Analysis and evaluation of competitive activity of the most successful wrestlers show that the skills of an athlete must be determined by his possibility to hold fights at a high pace, the ability to keep the conquered advantage, to create the appearance of a fast fight.

Keywords: freestyle wrestling, high results, world Championship, efficiency of competitive activity, versatility of wrestler's technique

УДК: 218.151.4:291.8.124.32

СПОРТ ПЕДАГОГИКАСЫНЫҢ КАТЕГОРИЯЛАРЫ МЕН ОЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Н. Төлегенұлы – магистр-аға оқытушы,

А. А. Абсатова – магистр-оқытушы,

*Дене мәдениеті және спорт педагогтарында аяраудың теориясы мен әдіс-тәсіл кафедрасы,
Абай атындағы ҚазҰПУ*

Спорт педагогикасының ерекшеліктері мен оны надам тәрбиесі туралы мәселесі қарастырады. Дене мәдениетінің ЖОО-ға білімділік мақсаты, студенттердің тандаған спорт түрін тирекетіп, дене мәдениеті аясындағы жоғары білікті мамандардың кәсіби-педагогикалық дайындығы, оларды дамыту, үйрету, оқыту және рухани тәрбиесі мен психологиялық дайындығында спорттық-педагогикалық ғылымның мәнін анықтайды. Спортшылар мінез-құлығының артық кеткен жағдайлары, олардың оқу тәртібін бұзуы, оқуға деген ынтасын білдірмеуіне тәрбие жүйесінің орны. Спорт бойынша жаттықтырушылар тәрбие жұмысының негізгі бағыттары, жұмыс түрлері анықталады.

Тірек сөздер: спорт педагогикасы, тәрбие жұмысы, оқыту, дамыту, өзін-өзі тәрбиелеу, жаттықтырушы, спортшы, мінез-құлық

Спорт педагогикасының ерекшеліктері мен оны надам тәрбиесін қалаушы білімдер мен байланысты туралы мәселені көтеру орынды болар. Педагогика – адамдардың әлеуметтік табиғатын тәрбиелеу мүддесінде адамдарға қалай әсер етуге болатынын қарастыратын ғылыми және тәжірибелік білімдер аясы. Ол тәрбиенің мәнін, мақсаттарын, міндеттері мен заңдылықтарын ашып, қоғам өміріндегі, жекетұлғаның дамуындағы, түрғындарға білім беру және оларды оқыту үрдістеріндегі тәрбиенің рөлін анықтайды. Негіз қалаушы жалпы педагогикалық білімдер өз құрамына педагогика тарихын, дидактиканы, тәрбие теориясын, мектептануды және жеке әдіс-тәсілдерді енгізеді. Педагогикалық ілім философиялық жүйенің құрама бөлігі ретінде алғаш рет Ежелгі Грекияда (б.з.д. 5-4 ғғ.) пайда болған. Прогрессивті педагогикалық білімдердің туындауы буржуазиялық қоғамның қалыптасу кезеңінде байқалған (Я. А. Коменский, И. Г. Песталоцци, А. Дистерверг). Педагогиканың қазіргі даму кезеңі әлемдік қоғамдық прогресс жағдайына байланысты. Спорт – дене мәдениетінің құрамдас бөлігі, дене тәрбиесінің құралы мен әдісі, түрлі спорт пәндері бойынша жарыстарды

ұйымдастыру, дайындау және өткізу жүйесі. Оның құрамына қосымша жүйелер енеді: бұқаралық спорт, жоғары жетістіктер спорты, кәсіби спорт. Спорт пәні ретінде, спорт ғылымы ретінде, спорт сауықтыру шарасы ретінде, өндіріспен бизнес тежелісінді өмір сүре алады. Осылай-ша, спорт педагогикасы-жалпы педагогиканың тармақтарының бірі болып шығады. Оның негіздері мен көздері төрт қоғамдық және жаратылыстану ғылымдар қиылысында тұр: 1) қоғамдық пәндер (тарих, философия, мәдениеттану, әлеуметтану); 2) психологиялық-педагогикалық пәндер (психология, педагогика, акмеология); 3) медициналық-биологиялық пәндер (анатомия, физиология, биология, генетика); 4) дене тәрбиесінің, спорттық жаттығулардың және сауықтыруден мәдениетінің теориясы мен әдістемесі. ХХІ ғасыр қарсаңындағы қоғамның дамуы үш объективті тенденциямен сипатталады:

- мемлекет пен адамдар арасындағы әлеуметтік қатынастардың сапалы түрдегі жаңа деңгейі;
- адам мен машинаның өзара әрекеттесуінің сапалы түрдегі жаңа деңгейі;
- өндіріспен оны басқарудың сапалы түрдегі жаңа деңгейі.

Бұл тенденциялар қоғам алдында отандық білім беруге, жаңа сапасында дайындалған жас мамандарға және оқылау ақымына қойылатын талаптардың өзгерту қажеттігін тудырады. Жоғары мектеп алдында оқытатын таланы ұйымдастырушылық және мазмұндық сәйкестігін қамтамасыз ету деген проблемалық міндеттер туындайды. Бұл заңдылық жоғары оқу орындарының кафедраларындағы оқу-тәрбие үрдісінің мазмұнын жетілдіру, ұйымдастыру және әдістемесін жетілдіру шарттарына ықпалдайды. Онда й міндеттердің шешімі, ең алдымен, дене мәдениеті бойынша мамандардың теоретикалық деңгейі мен әдістемелік дағдылары шартты руды көздейді [1].

Спорттық-

практикалық пәндер кафедраларының оқу пәндерінің мазмұны, олардың жетілдірілуі дене мәдениет теориясының негізін қалаушы профессор П.Ф. Лесгафт көз қарастарынан негізделеді. Петр Францевич өзінің ілімін дене жаттығулары арқылы жекетілген адамгершілік-рухани тәрбиесіне ерекше назар аударған. Дене және психикалық тәрбиенің тұтастығының бастамасын негізге ала отырып, П.Ф. Лесгафт адамның дене тәрбиесіне ақыл-ес, рухани және эстетикалық дамуымен ұштастыру қажеттігін көрсеткен. Оның қозғалыс психологиясына педагогикалық көз қарастары қимыл тәжірибесінің қалыптасуымен даму үрдісінің кинестикалық сезінудің түсінігіне байланысты, «мейлінше аз еңбектенетін» адамдарды «мүмкіндігінше кеуақыттарының дасаналы түрде дәуірдене қимыл жұмысын орындауға...» үйретуге бағытталған еді [2].

П.Ф. Лесгафттың адамның өмірі үшін дене жаттығулары арқылы оны түрлі сипаттағы қимылдарға үйретудің анағұрлым пайдалы туралы әдіснамалық қорықтары дене мәдениеті аясындағы мамандарды даярлау ісін жетілдіруден негіз қалаушы болып табылады.

Дене мәдениеті академияларының оқу-тәрбие үрдісінің жүйесінде спорттық-практикалық пәндер кафедралары тек көздеріне ғана тән білім беруші функцияларды атқара отырып, маңызды орыналады. Бұл кафедра оқытушылары-түрлі спорт пәндерінен спорт шеберлері. Олардың қаруында спорттық жаттығудың теориясы мен практикасынан білімдер бар. Студенттер ментендалған спорттық мамандандыруларды пайдалана отырып, оқытушылар жоғары білімді, спорттық дайындықтың теоретикалық және практикалық негіздерін, спорт түрлері бойынша оқу-жаттығу жұмыстарын ұйымдастыру және жарыстардың өткізу бойынша әдіснамалық дағдыларды меңгерген мамандарды даярлайды.

Дене мәдениеті ЖОО-ның білімділік мақсаты-студенттердің таңдаған спорт түрін тереңітіп, дене мәдениеті аясындағы жоғары білікті мамандардың кәсіби-педагогикалық дайындығын мүддесінде оларды дамыту, үйрету, оқыту және рухани тәрбиесі мен психологиялық дайындығын үрдісін әрдайым жетілдіріп отыру болып табылады. Мұндай дайындық құрамына дамыту, психологиялық дайындық, тәрбие, білім беру мен әлеуметтендіру енетін бір қатар базалық педагогикалық категориялардың жүзеге асыруына негізделеді.

Ал енді осы түсініктерге спорттық-педагогикалық ғылым қандай мән беріп отырғанын қарастырып көрейік.

Философиялық көз қараспен қарағанда, адамның дамуы (зияткерлік, физикалық) материя мен сананың заңға бағынған өзгеруі ретінде түсіндіріледі, оның нәтижесінде объектінің сапалы түрде жаңа күйі туындайды. Даму үрдісі өрлеу желісімен-прогрескешығу, немесе құлдырау желісімен-регрессивті дамуымен жүруі мүмкін. Соңғы жағдайда объект деграляцияға түседі: ескі жағымды қасиеттерін жо

ғал-

тып, жаңасын қабылдамайды. Жоғары мектеп педагогикасында дамуды оқу пәндерінің мазмұны мен болашақ кәсібіне және жұмыс жағдайларына сәйкес өміртірішілігінің белгілі шарттарына қалыптастыру көмегімен студенттердің ақыл-ой, дене қызметін жетілдірудің мақсатқа ұмтылған, жоспарлы және үздік-сіз үрдісі деп түсінудестүрі қабылданған. Студенттердің дамуы алдында студенттерді кәсіби шешімдерді қабылдау барысында талдауға, синтездеуге, жинақтауға, нақтыландыруға, қажетіне қарай абстрактілеуге үйрету міндеті тұрған педагогтар апынан ағұрлым күш жұмсауды және шеберлікті талап ететін білім беру мен жәнетәрбие леумен байланыста [3].

Даму білімді және мәдениетті адамның шығармашылық ойына негізделеді. Үйлесімділік пен әсемділік әрдайымадамның дене дамуына, қажетті жағдайда дене және рухани күштерін жинақтай білуге ұмтылысын көрсетіп отырған. Сол себептен дамыту үрдісі студенттердің тек психикалық қасиеттерін жетілдіруді ғана көздемей, сонымен қатар кәсіби қызметі үшін қажетті болатын жаңа психологиялық құрылымдарды құруды да көздейді.

Дене мәдениеті теориясында физикалық қасиеттерге қатысты «дамыту» терминін пайдалануды түсініксіздікпен қабылдаған (күшті, жылдамдықты, төзімділікті дамыту). Ал «қалыптастыру» етістігі, әдеттегідей, қозғалыс дағдыларына қатысты қолданылады (семсерлесушілердің шабуылы кезіндегі «көру» дағдыларында дамыту, білек сынаса тындарда – ара-қашықтық, уақыт және т.б. сезімдерін дамыту).

«Қалыптастыру» терминінің (қайсыбір затқа белгілі бір пішінді, аяқталған түрін беру) «дамыту» терминісін оңиміретіндегі қолданысы тек белгілі бір жағдайда ғана расталған және сауатты саналады.

Психологиялық дайындық – бұл студент бойында спорт құралдарымен кәсібіне деген эмоционалдық-болымды және тұрақты қатынасты, қиыншылықтардан асуға ішкі дайындық және спорттық-педагогикалық шеберлікті меңгеруге белсенді ұмтылысын мақсатты түрдегі ұйымдастырылған қалыптастыру үрдісі.

«Денетәрбиесі» мен «Денетәрбиесіндегі білім беру» түсініктерін мамандар П. Ф. Лесгафта жырартақан. Тәрбие аясының артықшылығы «адамның рухани қасиеттері мен оның ерік-жігерінің көріністері» болған, яғни дене жаттығуларымен және спортпен шұғылдану арқылы мінезді шыңдау.

П. Ф. Лесгафтың «денетәрбиесіндегі білім беру» міндеттері ауқымына және түсінігінің тереңдігіне қарай диалектикалық тұрғыда тәрбие беру оқытудың қазіргі кездегі түсінігіне сәйкес.

«Ақыл-есінің өсуімен дамуы туралы жазған П. Ф. Лесгафт, - сәйкесінше дене дамуында талап етеді». П. Ф. Лесгафтың ұсынған «денетәрбиесіндегі білім беру» жүйесі, сауықтыру мен гигиена міндеттерін анықтай келе, денетәрбиесімен білім беруді ақыл-есті дамытумен байланысын жүзеге асырып отырған, алонына сақұнды жағы – ол тұтасымен өндіруші еңбекке дайындауға бағытталған болатын [2].

Білім берудің дамытудың психологиялық дайындықтың және тәрбиенің арасында күрделі, әрі қайшы келетін нөзара байланыстар бар. Арнаулы білімнің идеялық бағыты оның мәнін тұтас етеді. Дене мәдениеті білімінің жүйесі студенттердің болашақ кәсібін саналы тандауына қарай тартымды болады. Егер де біз жеке кафедраның оқу-тәрбие үрдісінің деңгейін талдауға түсірсек, онда пәнге деген қызығушылықтың тікелей оқу материалының мазмұнымен, оның меңгеру үрдісінің ұйымдастырылуымен, сонымен қатар сынақтар мен емтихандарда тексеруге жататын білімдер, біліктер мен дағдылардың көлеміне байланысты екенін байқаймыз.

Кафедраның оқу-тәрбие үрдісі мен оның ұйымдастырылуы белгілі қисынға бағынады (гректің ішіндегі *logos* – сөз, ой, сана). Оның негізінде жататын жүйе спорт құралдарымен арнаулы білім және рухани тәрбие мәселелерін шешуге бағытталған. Студенттердің сабақтары ХХ ғасырда дене мәдениеті аясындағы жұмысқа қабілетті мамандыққа қалыптастыратын дайындау ұйымдастырылады. Спорт тарихын зерттеу бар жинақталған тәжірибені санадан өткізу кезінде шығармашы ойды, сыни көз қарасты дамытуға, өз бетінше білім алуға қпалын тигізеді, түрлі спорттық-педагогикалық міндеттерді тиімді шешуде дағдыларын шыңдайды. Жағымды психологиялық қорға, білім алушылардың оқу-жаттығуларына өздерімен және қызығушылықпен қатысуы секілді факторларды есепке алу әлеуметтендіру үрдісінің тиімділігін арттырады.

Ауыр дене жүктемелерін және ой жұмысын ұштастырып отырып, студент келешекте субъектінің қоғамдағы абыройлы орыналуын қамтамасыз ететін кәсіби педагогикалық шеберлік шыңдарына жетуіне алғышарттарды түзеді.

Спорттағы әлеуметтендіру спортпен айналысу сабақтарында адамның қоғамдық мәні бар нормаларды, құндылықтарды және білімдерді меңгеруінің мақсатқа бағынған үрдісін реттеп түсіндіріледі.

Белгілі спорттық пәнмен айналысу көмегімен қоғамның толыққанды мүшесін қалыптастыру – мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық құрылымын атәуелді және көптеген жүйесіз серібар факторлардың қалынуын түсетін басқаруға қиы

н, карама-
қайшылығы мол үрдіс. Әлеметтендіру негізінде субъектінің әлеуметтік бостандығының идеясы жатыр.

Спорттық-
педагогикалық кафедраның білім беру мақсаттары, мамандарды даярлау жүйесіндегі буындық ұрай отырып, ЖОО-ның бірыңғай педагогикалық үрдісіне үйлесіп енеді.

Спорттық-
педагогикалық білімнің осылайша құрылған механизмді студентік шығармашылықтың дамуына ықпал етеді. Бұл жағдайда оқу-тәрбие ортасының шарттары әлеуметтік-психологиялық детерминант түрінде шығады. Олармен спортшы-студенттер білімінің, мінезінің және практикалық қызметінің сапалық деңгейі анықталады. Оқу-тәрбие үрдісінің қалыптасуына қамтамасыз ету үшін ЖОО-ның профессорлық-педагогикалық құрамы конструктивті, ғылыми қабілетті және практикалық мақсаты тиімді позицияларда тұруы керек [4].

Спортшылар мінез-
құлығының артық кеткен жағдайлары, олардың оқу тәртібін бұзуы, оқуға деген ынтасын білдірмеуі жақсы ойлас-тырылмаған және деңгейіне жеткізілмеген тәрбие білім беру жүйесінің орындалғанын білдіреді. Кезеңдік-сатылы сипатта жүретін түрлі спорттық пәндерді оқыту барысында студенттер бойында зияткерлік, психомоторлық, эмоционалдық-ерікті және соматикалық қасиеттерін дамыту жүреді де, олардың жеке психологиялық дайындық деңгейі артатын еді. Спорттық жарыстарды ұйымдастыруға және төрелікке қатысу студенттердің спорт педагогикасында өзбетінше жетілуіне ықпал етеді. Мысалы: дененің күшімен сұлулығын дамыту, үлкен дене жүктемелеріне төзе білу және шыдау, өз бойында қарсыласпен жеке-жеке жекпешік қанда, жеңіске сенімді тәрбиелеу және т.б. Осылайша, студенттердің оқу бағдарламасын меңгеруге олымды белсендірілген қатысуын түзубойынша педагогикалық міндеттер негізінде келесі қағидалар жатады:

- адам денесінің сұлулығына ұмтылу;
- дененің жұмысқа қабілеттілігін, төзімділігін арттыру;
- өзіне, өзінің зияткерлік, психомоторлық және эмоционалдық-жігерлі мүмкіндіктеріне деген сенімді қалыптастыру;
- жоғары рухани мәдениет негізінде сабырлық сақтау.

Спорттық жаттығуларда, жарыстарда және төрешіліктегі жанкүйерлік референтті адами топтарда өзара қолдау мұқияттықпен орындалуы тиіс. Ондай өзара әрекеттесулер келешекте достық қатынастардың дамуына ықпал етеді.

Спорттағы дамыта оқыту үрдісі спортшыларда мемлекеттің рухани, елжандылық және ескері дәстүрлеріне негізделген көзқарастарды қалыптастыруды көздейтін тәрбие білім беру жүйесіне қосымша қосылады. Жоғарыда аталған қағидалардың ұстануы отандық спорт педагогикасының өміршеңдігіне қамтамасыз ете алады.

Спорт педагогикасы жаттықтырушылармен жүргізілетін тәрбие жұмысын, мамандарды үйлесімді және үздіксіз дамыту, олардың жалпы мәдениетін және кәсіби-педагогикалық дайындығын арттыру мақсатымен бірыңғай кешенді шараларды ұйымдастыру, мақсатқа бағытталған, өзара байланыстағы, өзара толықтырылатын мазмұны және ұйымдастырушылық тәртіптегі жүйесі ретінде анықтайды [5].

Тәрбие жұмысының жүйесі қоғамдағы өмір жағдайымен менталитетіне, сонымен қатар жоғары білімнің жағдайына тәуелді. Ол спорт түрлері бойынша және спорттық ұжымдар жаттықтырушыларының рухани, құқықтық және эстетикалық тәрбиесінің негізін құрайды. Тәрбие жұмысының негізгі бағыттары түрлі бағыттармен түрлері үйлестірілген де жүзеге асырылады (1-кесте).

1-кесте. Спорт бойынша жаттықтырушылар тәрбие жұмысының негізгі бағыттары

Жұмыстың негізгі бағыттары	Жұмыс түрлері
Әдебиет тәрбиесі аясында	Классикалық әдебиетті оқу, эвристикалық сұхбаттар жүргізу, зияткерлік ойындар, компьютерлік білім, шет тілдерді үйрену
Этика тәрбиесі аясында	Этикалық ағарту ісі, қоғамдық пайдалы жұмыс
Ескері-триоттық тәрбие аясында	Отандық тарих пен танысу, Қарулы Күштер қатарына дайындық және ондағы қызмет
Эстетикалық тәрбие аясында	Эстетикалық тәрбиенің, сезімталдығын тәрбиелеу (театр, көркем шығармалар көрмелері, мұражайларға бару)
Әлеуметтік тәрбие	Жүйелі дене жаттығуларымен шынықтырулар

Жаттықтырушылардың басым көпшілігі, денемәдениеті ЖОО-

даспорттық жаттығулардың теориясы мен әдістемесін меңгере отырып, тәжірибе жүзінде үздіксіз тәрбиелік әрекеттерді іске асыруға икемді болады. Оның себебтерінің бірі – спорттық тәрбие теориясы мәселелерінің жеткіліксіздігі және осының салдары ретінде – спортшылар мен жүргізілетін тәрбие жұмысындағы ақаулықтар.

Жаттықтырушының спорттық-педагогикалық қызметінің мәні бір қатар спорттық және тәрбиелік міндеттерді біріктіріп шешуде: қолынан келмеген – үйренеді, шамасы келмеген – меңгереді, түсінбеген – түсінеді, сенбеген – сенеді және т.с.с. қиындықтарды жеңе бастайды.

Спорттық практикада туындайтын міндеттердің табысты шешілуіне келесілер шарт болады:

- жаттықтырушының қабілеттері мен біліктері;
- спорттық-педагогикалық кеңбек спецификасы;
- жаттықтырушыға қойылатын жалпы және арнайы талаптар.

Жаттықтырушының қызметі оның бойында белгілі педагогикалық қабілеттердің және біліктердің болуына көздейді. Олардың қатарына мыналар енеді:

1. Зияткерлік және өзінің танымдық мүмкіндіктерін үздіксіз дамытуды, спорттық-педагогикалық күрдістетуін дауым мүмкін қалаусыз салдарының себебтерін үнемі анықтауды және оларды шешу білуді көздейтін ғана қабілеттер. Жаттықтырушыға спорт түрінде басымдылығы айқын технологиялы білімдер мен шеңберінен шықпай отыруға болмайды. Оған спорттың басқатүрлерінде жинақталған озық тәжірибе мен танысып, оны санадан өткізіп отыру, философия, тарих және басқа да ғылымдардың дерек-терін спорттық-педагогикалық практикада қолдана отырып, өзінің қызметі аясына тасымалдау қажет. Сол себептен дене мәдениеті мекемелеріндегі спорт педагогикасының өзекті мәселелерінің бірі – репродуктивті емес, зерттеуден кейін де білімалуға бейімделген, «тәрбиешілерді тәрбиелейтін» білігі бар оқытушыларды (жаттықтырушыларды) даярлау.

2. Оқытушының (жаттықтырушының) дарынды оқушыларды іріктеу, олардың нәтижелерін болжамау, белгіленген мақсаттарға сәйкес, спорттық дайындықтың (тәрбиенің) жеке әдістемесін жобалау біліктеріне көздейтін конструктивті қабілеттер.

3. Оқытушыдан (жаттықтырушыдан) өзара қарым-қатынас құру жүйесін дамына сәйкестүзете отырып, спортшылар мен және жақын қоршағандар мен тұрғындармен қарым-қатынас орнату, берік дәстүрлері белгіленген спорттық ұжымдық алыптастыру, және оның әсерін жекетілуге бағыттап отыру біліктеріне талап ететін коммуникативтік қабілеттер талап етіледі.

4. Спорттық-педагогикалық күрдістің тиімді және сапалы өтуі үшін қажетті шарттарды тудыру біліктерінде көрінісін табатын ұйымдастырушылық қабілеттер. Бұл жерге материалдық-техникалық база, медициналық-биологиялық қамтамасыздық, тұрмыстық-тұрғын үй жағдайын жақсарту, спортшылардың психологиялық ғайын және өмірлік перспективасын қамтамасыз ету енеді. Жаттықтырушының спорт-тық-педагогикалық қызметі объективті түрдегі шарттармен ерекшеленеді [6]:

Бірінші ерекшелік – жаттықтырушының жоғары рухани-өмірлік қасиеттерінің қажеттігі.

Екінші ерекшелік – моральдық және заңгерлік жауапкершілік негізінде мінез-құлықты қатаң регламенттеу. Сонымен қатар, тәжірибе көрсетіп отырғанындай, «жаттықтырушы – спортшы» арасындағы қатынастардың тәрбиеші мен тәрбиеленуші арасындағы ерекше түсінушілік, сыпайылық, сезімталдық, сенімділік, керектесе, туыстық түрінде көрініс тапқан басқа қыры анық байқалуда. Бұл жарақат ал үнемесетін тіпті мүгедектің кешалдығу қатері бар жоғары жетістіктер спортында ерекше байқалады.

Үшінші ерекшелік – жаттықтырушылық кеңбектің көп түрлілігінде. Балалар-жасөспірімдер контингентіне табысты еңбек етіп жүрген жаттықтырушылар бар, екіншілері – спорт шеберлерін білікті дайындайды, үшіншілері – спортшыларды (командаларды) халықаралық санаттағы жоғары жетістіктерге және рекордтарға жеткізуге қабілетті. Бұлайтылғанға спорттың барлық түрлерін қосу қажет. Бүгінгі күнге елде спорттық қазықтар мен атақтар беріліп отырған спорт түрлері өте көп. Соған қарағанда, спорттың әртүріндегі спорттық-педагогикалық күрдіс, мысалы, шахматтарда және бокс т.с.с., сапалы түрде ажыратылады.

Төртінші ерекшелік – спортпен шұғылданудың ерікті болуы. Бұл жағдай жаттықтырушы мен спортшының өзара қарым-қатынасының сипатын анықтайды. Жаттықтырушы мен қатынастың, оған деген сенімнің және сыйластықтың болмауы, болашағы бар спортшының кетуіне себепші болуы мүмкін. Жоғары физикалық жүктемелер, шегіне жеткен эмоционалдық-жігеркернеуі, денсаулықтан айырылау қатері, отбасының жақтырмауы –

осының барлығы үлкен спортпен ілесіп жүретін факторлар. Сонымен қатар, олар спортпен шұғылданудың тоқта тылуына дәсерін тигізе алады. Бұл жағдайда көбісі жаттықтырушыға байланысты.

Бесінші ерекшелік – жарыс сәтіндегі қарым-қатынас амалы. Спорттық жарыстар адамның қызметінің экстремальды және ерекше экстремальды түрлеріне жатады. Спорттық жиындармен бос уақытында жаттықтырушылар спортшылармен қарым-қатынастарында ешқандай қиыншылық көрмейді. Қиыншылықтар жауапты тарттар кезеңінде, жүйке-психикалық кернеуге, психологиялық күйзеліске тек спортшылар ғана емес, жаттықтырушылар да шалдығады. Бапкердің мінез-құлығы жарыс сәтінде спортшылардың моральдық-еріктік рухына және нәтижелеріне едәуір әсерін тигізеді.

Алтыншы ерекшелік – денекондициясының және техникалық шеберліктің жоғары деңгейі. Бапкердің беделі, жоғары коммуникативті қабілеттер, спорт шеберлігінің «құпияларын» талқылау барысындағы сенімді қатынас, көп жағдайда оның өзін-өзінен мүмкіндіктері мен теоретикалық білімдерін жасына қарамастан тұрақты жетілдіру жұмысына тәуелді. Бұл әрине, қиын бірақ, табысты спорттық-педагогика-лық қызмет үшін өте қажет шарт.

Жетінші ерекшелік – спорттық жұмысмен жұмыс жасау барысындағы уақыт факторы. Қайсы бір спорт түрі мен айналысудың негізінде адамдарды біріктірудің сипаты тұрақты емес. Біріктіру уақыты кеңсегінде ауытқия алады (бірайдан – оқу-жаттығу жиындары, бірнеше жылға дейін – құрама команда). Нақты спорттық жұмыс бірақ уақыт табасқа да жұмысдардың мүшелері болады (қызмет, оқу, жұмыс орнына қарай және т.б.). Бұл факторлар бапкердің спорттық жұмыс құру және оған жетекшілік ету жұмысын күрделендіретіндігі.

Сегізінші ерекшелік – бапкердің бастапқы кезіндегі құрамдастарының жоғары меншікті салмағы, олар: ойын беделі, шығармашылық, эмоционалдық-жігерлі, дене беделі.

Жоғары білікті оқытушының (бапкердің) тәжірибелі қызметінің ерекшелігі оның спорттық-педагогикалық шеберлігіне қойылатын талаптарды анықтайды. Спорттық-тәжірибелі шеберлікті жоғары дамыған педагогикалық ойдың, кәсіби-педагогикалық білімдердің, спорттық дағдылардың, біліктердің және эмоционалдық-жігер қасиеттерінің синтезі ретінде анықтайды – осының барлығы жетілдірілген жоғары моральдық қасиеттері мен өзара байланыста бапкерге оқу-тәрбиеніңдеттерінің тиімді және сапалы шешуіне мүмкіндік береді.

Бапкердің педагогикалық қызметінің күрделі құрылымына өзара байланысқан және өзара шарт болатын құрамдастар енеді. Олардың қатарында келесілер бар:

- жоғары рухани деңгейі;
- кең өмірлік көзқарасы, мәдениетінің жоғары жалпы деңгейі, эрудиция (білімділік);
- спорт теориясы мен практикасы мәселелерін терең білуі;
- спорттық-педагогикалық күрдісті жоспарлай білу және оны басқару;
- арнайы білімдерді берудегі шеберлік – жаттықтырушының мінез-құлығының педагогикалық мақсатқа бағынған түрінде ұйымдастырылуы; қолдау және мәжбүрлеу техникасын жетік меңгеруі; спорттық жұмыс марқалы басқаларға әсер ету; өзіне ұстамды болу (дауысы, мимикасы, мәнері, эмоциялары);

• педагогикалық әдеп, тәрбиеленушіге қатысты түсінушілік, мінез-құлығының жағымды жағы, спортшылармен қарым-қатынасының сенімді түрі;

• ойынның кемді болуы, педагогикалық жағдаяттың мәнін шығарып білуі, қажетті әрекеттер сипаты туралы шешімдерді жылдам қабылдай білуі;

- сұхбаттасқанда мыңдау, тәрбиеленушіні түсіну, оның өмірлік перспективасын жобалай білуі;
- жоғары ұйымдастырушылық қасиеттері мен озық тәжірибеге ұмтылысы;
- шынайы гуманизмге негізделген жоғары деңгейдегі талаптық оқыту.

Өзін-өзі тәрбиелеу – санадан өткен қоғамдық қажеттіліктер мен өзін-өзі жетілдірудің жеке жоспарына сәйкестікпен өзінің бойында жағымды әдеттерді, жеке қасиеттерді (жағымсыздарын жойып отырып) қалыптастыру мен дамытуға бағытталған мақсатты, белсенді әрекет.

Адамның өзін-өзі жетілдіруге ұмтылысы объективті, себебі оның ойы табиғаттан категориялы және оған адамның физиологиялық құрылысы шарт болады. Қоршаған шынайылықтың барлық құбылыстарына адам, алған біліміне қарамастан, рухани тұрғысынан «жақсы» және «жаман» деп ажырата алады. Бұл жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіруге, тәрбиелеуге, өз бетінше білім алуға, өзін-

өзі дамытуға, өзінесүйіспеншілігімен қарауға, өзінің жандүниесіне үңіліп, білуге деген түрткілерімен мотивтерінің негізін құрайды.

Маманның жоғары білікті жаттықтырушының денемәдениеті аясындағы өзін-өзі тәрбиелеуі – педагогикалық қызметінің көрсеткіші. Осы мамандыққа өзін-өзі тәрбиелеуіне дайындап жүрген адам өзін-өзі тәрбиелеуіне кемдігіне болумен шектелмей, сонымен қатар өзін-өзі тәрбиелеуге жетекшілік ету әдістемесіне де ие болуы қажет, яғни спортшының өзін-өзі тәрбиелеуге дайындауды біліп, оны өз бетінше өзін-өзі тәрбиелеудің арқауымен біліктеріне бейімдеуді білуі керек.

Спортшылардың өз бетінше тәрбиеленуіне егер де мынадай шарттар қамтамасыз етілсе, жетекшілік бойынша әдістер мен құралдар тиімді болып шығады:

1. Денемәдениеті академиясындағы спорттық-практикалық пәнді оқытудың жоғары сапасы. Академия студенттері, әдеттегідей, спорт шеберлері болып табылады. Олардың арқасында үлкен спорт қашығудың көп жылдық тәжірибесі бар. Егер «Спорт түрінің теориясымен практикасы» бойынша оқу бағдарламасының мазмұны ретроспективті болып шықса, оны меңгеру барысында пән қызығушылықты тудырмайды да, оқу барысында мұқият қарайлыққа жетпейді. Бұл жағдайда бағдарламашымен бірігіп жетекшіленген ЖОО оқытушы студент бойында жеке бастаманы, өзіне деген оқу талаптарын, ізденіс белсенділігін, өз бетінше жұмыс жасау қабілетін, шығармашылықты оята алмайды – оны өз бетінше жетілдіру жұмысы мүлдем орындалмайды. Сонымен қатар, оқытудың жоғары сапасы озық теориялық ойдың және практикалық әрекеттің мүлтіксіз беделдісі ретінде қабылдану міндеті оқытушының (жаттықтырушының) жекетілмеуіне ықпал етеді.

Мұндай оқытушының жекетілмеуі студенттердің өзін-өзі тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

2. Денемәдениеті академиялары студенттерінің өзін-өзі неміс жетілдірудің қажеттігін түсінуі. Студенттің оқу жұмысы – жоғары оқу орнындағы тәрбиенің (өзін-өзі тәрбиелеудің) мықты құралы. Оқу тобында осы істі дұрыс жолға қойған кезде, студент жан-жақты даму үшін өзіне барлық қажеттіні алады. Студент пен оқу тобы арасындағы қатынас өзін-өзі тәрбиелеу теориясымен практикасының барлық сұрақтары бойынша келісілген, өзара байланысты болуы тиіс. Ұжым сипаты ретінде оның мүшелерінің өзін-өзі тәрбиелеу мәселесі бойынша көзқарастарының сәйкес келуі қарастырылады [7].

Мысалы, жаттықтырушы – нақты әлеуметтік рөлдің нағыз атқарушысы, мінез-құлығы мен қызметінің белгілі бір эталонына бағалудың бірыңғай болуы. Оқу жұмысының, оның мүшелерінің өзін-өзі тәрбиелеуіндегі рөлдері атқарылады, егер оқу үрдісіне жетекшілік ету бойынша ресми емес көшбасшылыққа (жоспарлау, бақылау, проблеманы ұжымдасып шешу, кемшіліктерді талқылау, кемшіліктерді түзету) қабілетті белсенділері болса. Оқу тобындағы үрдісін табысты жетекшілік ету үшін, сонымен қатар, студенттердің жаттықтырушылық қасиетінің, олардың спорт практикасы арқылы алған білімдері, біліктері мен дағдыларына қарағанда, сапалы түрде анағұрлым теріс тәжірибелерін түсінуіне қажетті (спорттық шеберлікпен спорт түріне қарамай).

Ұлы педагог В.А. Сухомлинский адам басқа адамды тәрбиелеген кезінде шынайы түрде тәрбиеленеді деп санайтын: адам бойындағы ар-ожданы, намысы, оның басқа адам бойына өзінің рухани күшінің бір бөлігін салғанында, оны жақсырақ етуге ұмтылып, оған өзінің аңғармай қарап, өзінің рухани қасиеттерін, шығармашылық қабілеттерін, шеберлігін беруге тырысқанында оянады.

Денемәдениеті және спорт студенттерімен жүргізілетін жаттықтырушылық жұмыс бірінші курстан басталғанына байланысты. Бұған дейін спортшы ретінде жүрген студенттер де іс жүзінде теориялық білімдерін тексеріп, өзінің практикалық қызметінің нәтижелеріне озық тәжірибелі жаттықтырушылармен салыстыруға мүмкіндік пайдаланады. Бұл жағдай талаптармен шарттарды түсінуге көмектінгізіп, өзін-өзі тәрбиелеу жұмысына белсенді және ұйымдастырылған сипат береді.

Өзін-өзі тәрбиелеуге жетекшілік ету әдістемесінде шартты түрде жұмыстың үш негізгі бөлігіне ажыратуға болады:

- ұйымдастырушылық;
- ақпараттық;
- бақылаушы-атқарушылық.

Өзін-өзі тәрбиелеуге жетекшілік бойынша жұмыстың ұйымдастырушылық бөлімі өзінің тұлғасын жетілдіруді қамтамасыз етеді.

масызетугебағытталғанарнайыіс-шаралардыкешендііскеасыруушінжағдайжасау-дыкөздейді.Егерденемәдениетіжәнеспортмамандығындағыстуденттердіңжаттықтырушыретіндегіпрактик алықжұмысыміндеттісаналмайды,оныөткізушарттарыұйымдастырушылықжәнематериал-дықжағынанқамтамасызетілмегенболса,өзін-өзітәрбиелеуүрдісініңтиімділігіжөніндесөзкөтерудіңажетідежоқ.

Жұмыстыңақпараттықбөлігістуденттердіөзін-өзітәрбиелеумәселелерібойыншабілімдермен,білік-терменжәнедағдыларменқаруландырудыкөздейді.Оларжаттықтырушығажәнеспорттық-педагогика-лықүрдіскеқойылатынталаптардызерделейді,жекетұлғанытанужәнеөзін-өзібағалауәдістеріменамалдарынаүйренеді,өзін-өзітәрбиелеутеориясыменәдістемесібойыншаәдебиетпенжұмысжасайды.Осыныңбарлығытұрақтыынталыққасиетінсіңіреотырып,өзін-өзітәрбиелеубойыншабелсендішығармашылыққызметкетүрткіболыпшығады.

Жұмыстыңбақылау-атқарушылықбөлігіөзін-өзітәрбиелеупрактикасынбағалаудыжәнетүзетулердікөздейді.Өзін-өзіжетілдіруүрдісінбағалаудыобъективтіетумақсатыменакпаратұшарнабойыншатүсуітііс:қызметнәтижелерінбасшылықтарапынанбағалау,оқубойыншақұрдастарытарапынанбағалау,өзін-өзібағалау.

Туражәнежанамадеректердісалыстыружетістіктердідұрысбағалап,жетістіктернәтижелерінжәнешындықтынарасындағыдиспропорцияныжоюғамүмкіндікбереді.

Спортпедагогикасыныңжағдайынсуреттейтінжалпыережелеросындай,олардыңшіндегіорталықорын—профессорА.В.Барабанниковтыңбергенүлгісалыстыруыбойынша,біртұлғасында«автор-сценаристте,режиссер-қоюшыда,актерде»,жәнееңбастысы,тұрғындардыңкүнделіктітұрмысынаспорттыендіруісіндешаршамайтынкайсарболуғаболашақжаттықтырушы-оқытушыныдаярлауғаміндетті.

1АгеевЕ.У.,ВыдринВ.М.Влияниеспортанавоспитаниеинтеллектуальных,нравственныхкачествисоциальнойактивностиличности//Спортвсовременномобществе.- М.,1980.

2ЛесгафтП.Ф.Избранныепедагогическисочинения.- М.,1988.

3БарабанниковА.В.,МуцыновС.С.Педагогическаякультура.- Рига,1982.

4В.В.Тезисыэтическихбеседоспорте.- Л.,1987.

5ВыдринВ.М.Теорияфизическойкультуры:Культурологическийаспект.- Л.,1988.

6ДобролюбовН.А.Означенииавторитетавовоспитании:Избранныепедагогическисочинения.- М.,1986.

7СидоровА.А.,ПрохороваМ.В.,СинюхинБ.Д.Педагогика: Учебникдлястудентов,аспирантов,преподавателейитренеровподисциплине«Физическаякультура».- СПб.,1996.

Резюме

Рассматриваетособенностиспортивнойпедагогикисвязиспортивнойпедагогикиснаукойовоспитаниечеловека.Физическаякультураэтоцельзнанийивузовсделатьвыбранныйспортпопорой,атакжеусовершенствование,обучениепрофессиональнойпедагогикиспециалистовсферыфизкультураинепрерывноеусовершенствованиедуховнойкультурыипсихологиииопределитькакоевлияниеимеетнаэтотпроцессспортивнаяпедагогика.Местовучебесистемывоспитанияивизлишкаагрессии,непослушностивпроцессеобучения,нежеланиекучебеспортсменов.Определяютсяосновныенаправлениявоспитательныхработивидовработспортивныхтренеров.

Ключевые слова: педагогика спорта, воспитательная работа, образования, развития, самовоспитания, тренер, спортсмен, поведение

Summary

ThepeculiaritiesofSportEducationandCommunicationofSportEducationandscienceofeducationoftheperson.Physicaleducationisthegoalofknowledgeuniversitiesmaketheselectedsportssupport,aswellastheimprovementofprofessionaltrainingofspecialistsinthefieldofpedagogyTrainingandcontinuousimprovementofthespiritualcultureandpsychologytodeterminewhatimpactthisprocesshasonsportspedagogy.Placeinschooleducationsysteminexcessofaggression,rebellousnessinthelearningprocess,thereluctancetostudyathletes.Identifiesthemainareasofactivitiesandeducationalworkofsportscoaches.

Keywords:teachingsports,mentoring,education,development,self-education,coach,athletebehavior

УДК37.037

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕИМЕТОДИЧЕСКИЕАСПЕКТЫОРГАНИЗАЦИИИПРОВЕДЕНИЯЗАНЯТИЙ ПОФИЗИЧЕСКОМУВОСПИТАНИЮВОСПЕЦИАЛЬНОЙМЕДИЦИНСКОЙГРУППЕСТУДЕНТО ВМЕДИЦИНСКОГОВУЗА

Ж.А.Айпенсов—доцентзав.кафедройфизическоговоспитания,

Б.Д.Колдасбаева—

магистр педагогических наук по специальности «физкультура и спорт», преподаватель кафедры физического воспитания,

Н.А. Молдагазина –

магистр педагогических наук по специальности «физкультура и спорт», преподаватель кафедры физического воспитания,

А.А. Дуанбеков –

магистр педагогических наук по специальности «физкультура и спорт», преподаватель кафедры физического воспитания, Западно-казахстанский государственный медицинский университет им. М. Оспанова

Введение. Помнению специалистов [1], число студентов, отнесённых к специальной медицинской группе steadily растёт. При работе с такими студентами преподаватели кафедр сталкиваются с трудностями в подборе средств физического воспитания, в определении критериев переносимости физических нагрузок.

Цель исследования –

определить теоретические и методические аспекты организации и проведения занятий по физическому воспитанию специальной медицинской группы студентов медицинского вуза.

Задачи исследования. 1. Определить научно-

теоретические предпосылки проблемы организации занятий студентов специальной медицинской группы в вузе.

2. Выявить специфику заболеваний студентов медицинского вуза в группах «А», «Б», «В» специальной медицинской группы.

3. Определить уровень физической подготовленности студентов медицинского вуза.

4. Обосновать средства и методы физического воспитания студентов медицинского вуза, занимающихся в специальной медицинской группе «А», «Б», «В».

Методы организации исследования. Анализ научно-методической литературы, анализ документальных материалов, контрольные испытания, методы математической статистики. Исследование осуществлялось в период 2013–2014 учебного года на базе Западно-Казахстанского государственного медицинского университета им. М. Оспанова.

Результаты исследования и их обсуждение. Анализ научно-методической литературы [1–4] показал, что научно-

теоретическими предпосылками проблемы организации физического воспитания студентов специальной медицинской группы являются следующие.

1. Знание характеристики основных заболеваний студентов. При этом необходимо уяснить структуру раскрытия характеристик того или иного заболевания. Вначале даётся анатомо-физиологическая характеристика, затем его клиническая характеристика.

2. Формирование специальных учебных отделений проводится в группы «А», «Б», «В» по специфике заболеваний с учётом общих показаний и противопоказаний к выполнению тех или иных упражнений, а также по половому признаку.

3. Среди современных подходов к решению проблемы физического воспитания студентов специальной медицинской группы можно выделить следующие.

Концепция методологии профилирования физического студентов медицинского вуза, разработанная В.П. Мандриковым [2]. Суть её в том, что разработаны адекватные состоянию здоровья и уровню физической подготовленности студентов параметры физических нагрузок, объективизированы методики оперативного контроля за их переносимостью, расширен комплекс вспомогательных и нетрадиционных средств, используемых в процессе физического воспитания;

Организация физического воспитания в специальной медицинской группе, основанная на блоках: блок периодизации оздоровления, блок практических занятий, как основной структурной единицы, а также блок контроля, отражающий обратную связь между занятиями и состоянием здоровья студентов [3];

Организационно-методические условия совершенствования физического воспитания студентов специальной медицинской группы в различных регионах [4].

По результатам медицинского обследования, проведённого в начале 2013–2014 учебного года в Западно-казахстанском государственном медицинском университете им. М. Оспанова 217 студентов 1 курса и 152 студента 2 курса, относящихся к специальной медицинской группе, были распределены в группы «А», «Б», «В» специальной медицинской группы. Ниже представлены результаты этого исследования.

В таблицах 1–

3 представлено количество случаев заболеваний студентов I курсов групп «А», «Б», «В».

Таблица 1-Заболевания студентов I курса, относящихся к специальной медицинской группе «А»
I курс 2013-2014ж.

Наименование заболеваний	Количество
Миопия	30
Ожирение	9
Недостаток веса	20
Варикоцеле II	3
Заболевания головного мозга	3
Остеохондроз	1
Недостаток железа	20
Всего	86

Таблица 2-Заболевания студентов I курса, относящихся к специальной медицинской группе «Б»
I курс 2013-14ж.

Наименование заболеваний	Количество
Хронический гастрит	2
Хронический пиелонефрит	3
Хронический тонзилит	3
Хронический холецистит	3
Мочекислый диатез	2
Всего	13

Таблица 3-Заболевания студентов I курса, относящихся к специальной медицинской группе «В»
I курс 2013-14ж.

Наименование заболеваний	Количество
Плоскостопие	7
Искривление осанки	7
Заболевание Шлаттера	2
Всего	16

Анализ этих результатов позволил определить следующее. В группе «А» среди 86 случаев наибольшее количество заболеваний приходится на «миопию» (30), «дефицит веса» (20), «железно-дефицитную анемию» (20).

В группе «Б» среди 13 случаев по разрапориздотисн а такие заболевания как «хронический тонзилит», хронический холецистит, и по 2 раза хронический гастрит и мочекислый диатез.

В группе «В» среди 16 случаев наибольшее количество заболеваний выявлено по «плоскостопию» и «сколиозу» (7) и по 2 случая болезни Шлаттера.

На 2 курсе в группе «А» среди 94 случаев отмечено наибольшее количество заболеваний по «миопии» (36), «дефициту веса» (10), «черепно-мозговой травме» (9), «Вариоцеле II» (11), «ревматизму» (10). В группе «Б» среди 17 случаев в большей мере отмечены болезнь «хронический гастрит» (5). По сравнению с I курсом обнаружены такие болезни как «хронический гастрит» (3), хронический бронхит (2).

В группе «В» среди 13 случаев наибольшее количество заболеваний наблюдается по «сколиозу» и «травмам колленного сустава» (6).

Таким образом, из вышеотмеченного можно заключить следующее.

Наибольшее количество студентов болеют болезнями, которые согласно классификации, отмечены в подразделе 1.2 нашего пособия, относятся к группе «А». На I курсе таких студентов 86, на 2 курсе – 94. На обоих курсах на первых позициях находится болезнь, связанная с созреванием, т.е. миопия. Это связано с тем, что студенты очень много времени уделяют чтению, работе с компьютером. Необходимо обратить внимание на то, что у студентов наблюдается относительный дефицит массы тела. Это связано с тем, что у студентов медицинского вуза очень напряженная учебная деятельность. Затрачиваемая ими энергия должным образом восполняется через питание, отдых.

К другим заболеваниям, требующим внимания, относится железо-дефицитная анемия. Это связано с малоподвижным образом жизни студентов, недоеданием, напряженной учебной работой.

Анализ результатов по изучению уровня физической подготовленности показал следующее. В группе «А» по

есту«бегна100м»осеньююношипоказалирезультат16,0сек,весной15,9сек.Разничасоставила0,1сек,прирост0,6%. У девушекотносительныерезультатыбылизначительнониже:осенью–18,5сек,весной–18,3сек.Разницаврезультатахсоставила0,2сек,прирост1%.

Вбегена30мосеньююношипоказалирезультат6,0сек,весной5,9сек.Разничасоставила0,1сек,прирост1,6%. У девушекотносительныерезультатыбылизначительнониже:осенью–6,5сек,весной–6,4сек.Разницаврезультатахсоставила0,1сек,прирост1,5%.

Впрыжкевдлинусместаосеньююношипоказалирезультат191,2см,весной195,3см.Разничасоставила4,1см,прирост2,1%. У девушекотносительныерезультатыбылизначительнониже:осенью–160,3см,весной–165,5см.Разницаврезультатахсоставила5,2см,прирост3,2%.

Вгруппе«Б»потесту«бегна100м»осеньююношипоказалирезультат15,9сек,весной15,8сек.Разничасоставила0,1сек,прирост0,6%. У девушекотносительныерезультатыбылизначительнониже:осенью–17,6сек,весной–17,5сек.Разницаврезультатахсоставила0,1сек,прирост0,5%.

Вбегена30мосеньююношипоказалирезультат5,6сек.,весной5,5сек.Разничасоставила0,1сек.,прирост1,7%. У девушекотносительныерезультатыбылизначительнониже:осенью–6,3сек,весной–6,2сек.Разницаврезультатахсоставила0,1сек,прирост1,5%.

Впрыжкевдлинусместаосеньююношипоказалирезультат198,2см,весной204,2см.Разничасоставила6,0см,прирост6%. У девушекотносительныерезультатыбылизначительнониже:осенью–175,2см,весной–179,4см.Разницаврезультатахсоставила4,2см,прирост2,4%.

Вгруппе«В»потесту«бегна100м»осеньююношипоказалирезультат15,7сек,весной15,6сек.Разничасоставила0,1сек,прирост0,6%. У девушекотносительныерезультатыбылизначительнониже:осенью–17,4сек,весной–17,3сек.Разницаврезультатахсоставила0,1сек,прирост0,5%.

Вбегена30мосеньююношипоказалирезультат5,2сек,весной5,0сек.Разничасоставила0,2сек,прирост3,8%. У девушекотносительныерезультатыбылизначительнониже:осенью–6,1сек,весной–5,9сек.Разницаврезультатахсоставила0,2сек,прирост3,3%.

Впрыжкевдлинусместаосеньююношипоказалирезультат200,2см,весной208,3см.Разничасоставила8,1см,прирост2,5%. У девушекотносительныерезультатыбылизначительнониже:осенью–175,2см,весной–181,3см.Разницаврезультатахсоставила6,1см,прирост3,5%.

Таким образом, во всех трех группах позитивные сдвиги наблюдались в большей мере в прыжке в длину с места. Например, в группе «А» у юношей абсолютный прирост результата равнялся 4,1 см, относительный – 2,1%; у девушек – 5,3 и 3,2%. В группе «Б» у юношей абсолютный прирост результата равнялся 6,0 см, относительный – 3,0%; у девушек – 4,2 см и 2,4%. В группе В» у юношей абсолютный прирост результата равнялся 8,1 см, относительный – 2,5%; у девушек – 6,1 см и 3,5%.

Таким образом, можно предположить, что относительно слабая общая физическая подготовка первокурсников в начале учебного года обусловлена естественным снижением тренированности организма вследствие и подготовки к сдаче выпускных экзаменов в школе и вступительных экзаменов в вуз. Также отрицательное воздействие могли оказать большая учебная нагрузка в начале семестра, смена домашней среды на новую социальную обстановку, переезд в другой город, материальные трудности. Отрицательным моментом является то, что студенты-первокурсники часто нарушают режим труда и отдыха, у них возникают переутомление, снижение физической работоспособности. Кроме того, многие учащиеся оказываются фактически освобожденными от физической культуры в школе в основной группе и, в лучшем случае, посещают занятия по лечебной физкультуре. Соответственно, у них создается негативное отношение к занятиям по физической культуре, недооценка своих возможностей, а иногда устойчивое убеждение в бесполезности каких-либо физических нагрузок.

Подводя итоги, можно сделать вывод, что преподаватели должны больше внимания уделять физической подготовке студентов специального медицинского отделения, обеспечив для них более целесообразный и индивидуальный подбор физических упражнений, методик занятий, учитывать показания и противопоказания при занятиях физическими упражнениями для повышения физической подготовленности.

ВЫВОДЫ

1 При организации и проведении занятий по физическому воспитанию со студентами специальной медицинской группы необходимо учитывать научно-теоретические аспекты этой проблемы.

2 Наибольшее количество студентов болеют болезнями, которые относятся к группе «А». Это связано с тем, что студенты очень много времени уделяют чтению, работе с компьютером.

1 Скуратович М.Н. Методика занятий по физическому воспитанию в вузе со студентами специальной медицин-

ской группы с различными вариантами вегетативной дисфункции: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. - Омск, 2006. - 24 с.

2 Мандриков В. Б. Методология профилирования физического воспитания студентов в медицинских вузах: Автореф. дис... докт. пед. наук: 13.00.04. - Волгоград, 2002. - 45 с.

3 Паишев С. А., Подригало Л. В., Галашко Н. И., Исаева М. В., Коник Л. В., Тихонова В. А. Организация физического воспитания студентов, относящихся к специальным медицинским группам // Физическое воспитание студентов. - №6. - 10 ноября 2011.

4 Андриевский А. А. Организационно-методические условия совершенствования физического воспитания студентов специальной медицинской группы на Крайнем Севере: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. - Красноярск, 2005. - 24.

Резюме

Мақалада жоғары оқу орнындағы арнайы медициналық топ студенттерінің сабақтарының ұйымдастыру проблемаларының ғылыми-теориялық аспекттері анықталған. Медициналық жоғары оқу орнында «А», «Б», «В» арнайы медициналық топ студенттерінің науқастануының қыр-сыры анықталған. Медициналық жоғары оқу орнында «А», «Б», «В» арнайы медициналық топ студенттердің етәрбиесіне баулудың құралдары мен әдістері дәлелденген.

Тірек сөздер: Арнайы медициналық топ, медициналық жоғары оқу орнының студенттері, аурулардың ерекшелігі, денетәрбиесінің құралдары мен әдістері

Summary

In this article specified scientific-theoretical prerequisites of lessons organization problems in special medical student's groups at higher educational institutes. There was defined the peculiarity of medical college students' sicknesses in groups "A", "B", "C" of special medical group. There were based means and methods of physical education of medical college students from special medical groups.

Keyword: Special medical group, of medical institutes students', peculiarity sicknesses, means and methods of physical education

ӘОЖ 796.853.23

БАПҚЕРДІҢ БАЛУАНДАРДЫ ДАЙЫНДАУДАҒЫ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Р. Б. Кадырбеков – Абай атындағы ҚазҰПУ магистранты, оқытушы,

А. Ж. Сериков – Абай атындағы ҚазҰПУ Денемәдениеті және спорт мамандығының 4-курс студенті

Бұл мақалада жаттықтырушының балуандарды тәрбиелеудегі, педагогикалық білімі мен біліктілігі және қабілеттілігі, сонымен қатар бапкердің кәсіби шеберлігі көрсетілген.

Тірек сөздер: жаттықтырушы, балуандар, жаттығу, оқыту, тәрбиелеу, денемәдениеті

Спорттық күресте оқыту – қатысушылардың білімін, білгірлігін және дағдысын құрастыруға бағыт-тылған педагогикалық процес.

Күрес жаттықтырушысы оқу жаттығу процесіндегі жұмысты мынадай бағалық әсіптерді тәрбиелеу құралдарымен байланыстырады: патриоттық, ұжымдық, еңбекқорлық, белсенділік, батырлық, шешімділік және қайсарлық.

Өроқытушы – бапкер жоғары дәрежелі спортшы дайындауға талаптанады. Жоғары спорттық шеберлік құрастыру негізгі техниканы және тактиканы дұрыс білуі жатады. Тактикалық шеберлік күресті тактикасын орындаудың негізін қалайды және оны тәуелді болады. Білімін және білгірлігін құрастырудың негізгі әдістерін түсіндіру, көрсету және жаттығулар әдістері болады. Бірінші бастапқы оқытудың ерекше маңыздысы көрсету әдістері болып табылады. Қатысушылар негізгі тактиканы игермейінше, әр жаңа әдіс олу үшін белгісіз формадағы қимылы, кейбірі налдымен көру керек, сонан соң орындауға әрекет жасауға болады.

Бастаушы балуан жаттықтырушы – оқушының қимылының үлгісін қайталайды. Сондықтан бастапқы оқытуда қазіргі техниканың тамаша үлгілерін есүйену өте маңызды. Жаңа бастаушы техникалық қимылды бақылап, тек қимылдың жалпы формасын еске алдырады. Оның бөліктерін байқамайды, әдістердің кейбір бөліктерінің қимылының өзара байланысын іске асырмайды және күшқатының көлемінің мөлшерін еске алмайды.

Мұндай жағдайда оқытушы түсіндіру, түсіндіру әдістерін пайдаланады. Түсіндіру көрсету мен бірге тек жалпы қимыл құрылысын сақтау ғана емес, бірақ оның элементтерінің өзара байланысын балуанның еске алдырады. Әдістерді білуге бүтіндей, бөлік және араластыру деңгейіне асырылады. Әдістерді оқытуға кіріскенде, оқытушы бірінші кезеңде оны дұрыс аттау керек, онан соң бірнеше рет үлкен емес жалдамдықпен бүтіндей көрсету керек. Жаттықтырушы әдістің маңызды бөліктерін түсіндіреді, балуандардың денесін

інкейбірбөлімдерініңқимылыныңжүйелілігінеерекшенараударады. Бүлтүсініктеуақытшажәнекүштіңөзар
абайланысыныңмәнінбілдіретінқысқашаболуікерек.

Балуандардың жұптасып жаңа әдісті орындауынталдағанда, спортшылардың жалпы және жеке қателерін көрсетеді. Жаттықтырушы қайтатүсіндіргенде бәрінен бұрын жалпы қателерін қарастыру керек, онан соң балуандардың жеке қателерін етоқтайды.

Күрделі әдістерді және қарсы әдістерді орындауда бөлісдерге бөліп және араластырып ретеді. Балуандар, әдісті бүгіндей көрсетуді алып, анық көзіне елестетіп, керек және әр әдістің бөлімдерін орындауға ілінбілу.

Мұндажаттықтырушыәдістіжақсылаптүсіндіріп,кейінорындағанкезінде,әрқайсысынақателіктерінкөрсетуітиіс.

Соданкейін барып жаттығу бірте-бірте күрделеніп, жас балуан шеберлігін шыңдап, разрядшылардың қатарына қосыла алады. Жаттықтырушымына қағиданы сақтамауы көбінесе зиян келеді. Үйірмеге жаңадан келген жас балуан өз ізорындай алмайтын әдіс-айланы көреді, де менен балуаншықпайды деп, күреске көңілі суыды. Мұндай жағдай, ұстаздың педагогикалық қағиданы толық білмеуінен туындайды.

Жаттығу барысында әрбір үйретілген әдіс-айла тұрақты болуы тиіс. Жаттықтырушы өзінің шәкірттерінің бір әдісті үйретіп, олардың дендерінде оған жеткенше басқа әдіске көше бермеуі керек. Мысалы, көптеген атақты балуандар бір әдісті жетеміз дегенді білдіреді. Соның өзінде олардың түрлі жарыстарда жеңімпаз мүмкіндік туғызады. Ал дүние жүзі халықтарының барлық күрестерінде 30-мыңна астам әдіс айла бар екен. Солардың барлығын ешқандай чемпионның білуі мүмкін емес. Ал тұрақты бір әдісті жақсы меңгеру үшін оған қажымай, талмай жаттығулар жасау керек. Сонда ол шебер спортшы бола алады. Мысалы шалқалай иіліп, кеуде денасын алақтыру әдісі не бір балуан бір айда немесе бір жылда жетеміз дегенге ала майды. Бұл үшін бес-алты жыл керек. Бұл қағиданың тағы бір ерекшелігі алдыңғы өткен жаттығуларда үйренген әдіс-айла ларды кейінгі сабақтармен жалғастырып отырған жөн.

Балуандардың спорттық шеберлігінің артуы, жарыстарда жоғарғы нәтиже көрсетуі, сол ұйым спортшыларының арасында тәрбие жұмысының жақсы жолға қойылуы бапкерлеріне байланысты. Жаттықтырушы спортшыларға жаттығуда, көпшілік орындарда өзінің жақсы жағымен, мәдениеттілігімен басқаларға үлгі болуы тиіс екенін үнемі айтып отыру қажет. Жаттықтырушы күрес секция келген жастарды тәрбиелеу ғана емес, олардың бойына биік адамгершілік рухты сіңіру болып табылады. Жас өспірім балуандармен өтетін жаттығу лаудың бір сыпырасы спортшылардың эстетикалық жағынан тәрбиелейтіндей, олардың күш жігерін арттырып, жандүниесін байытатындай болу керек. Жаттығу өтетін залдың ішіналасы таза, спорт құрал

жабдықтарынұқыптытүрдеөзорнындарындажиналыптұруларынабасаназараударукерек. Спортшыжаттығу залындауақытылыкеліп, спорткимініөзінеқонымдыжәнежарасымдыетіпкиюкерек. Жаттықтырушыныңжек ебасыөзініңқарауындағыжасөспірімдерүшінерекшетұлға. Тәрбиеақындаайтқандахалықмәтелдеріоралады: «Ұяданекөрсен, ұшқандасоныілерсің», «Арбаныңалдыңғыдоңғалағықайдажүрсе, соңғысысондажүреді». Жаттықтырушысабырлы, абзал, қарапайым, адамгерші-лігімолболса, нұрүстіненұрболады. Олөзшәкірттерінеадалдықты, ұқыптылықты, еңбексүйгіштіктіүйретейтін укерек. Шәкірттерінспортәлеміндекездесетінжағымсызқылықтарданаулақболуғатәрбиелеуонайісемес. Жаттықтырушыөзшәкірттерініңмінез-құлқынбессаусақтайбілукерек. Солсияқтыжасспортшыныңоқитынмектебімен, отбасыменнемесжұмысісте-йтінорыментығызбайланыстаболғаныжөн. Әрбіржаттықтырушыөзініңпедагогика, психология, спортфизиологиясы, гигиенажөніндегібілім-дерінжетілдіріпөтетуға, әдістемелікдайындықтанөтіпкәсібимамандығынжетілдіріпөтетуғаміндетті. Соныменқатарспортәлеміндегіәрбіржаңажетістіктерді, табыстардыбіліпөтетуғатиіс. Әйтпесеолкүнделіктіөмірдеңқалыпқоятынысөзсіз. Оқужәнежаттығуғажұмыстарындабұлаудақажет. Жаттықтырушышәкірттерінеайтқанынорындаттыруүшінөзідеоларменжақсықарым-қатынастаболғандұрыс. Тәртіптіліктіңүлгісінжекбасыныңмысалыменкөрсетежүріп, қызметбабындағыжауапкершіліктісезініп, өзінлайықтыұстайбілуқажет. Балуанныңеріктілікқасиетіныңтәртібіненжаттығуменжарысережелерінсақтауданжаттықтырушыныңайтқанынбұлжытпайорындауынанкөрінеді. Спортшыкүнтәрттібөтөкатаңсақтауыкерек. Сондағанаолірі-іріжеңістергежетеалады. Тәрбиебүкілжұмыныңісі. Жаттықтырушыныңмолтәжірибесіменбіліміболғанымен, жұмысдағыбірліксізалғақойылғаннегізгімақсаттарынажетеалмайды.

Балуандарды жарысқа даярлау. Жаттығу, тағы да жаттығу. Бұл талабы таудай әрбір балуанның жеңіске апар артемір қазығы. Жаттығудан егұрлым қиын болса, жарыста оңай болмақ деген сөзбекер айтылмас керек. Терінді

көптөк, бірақ сол төккентердің қарымын қайтара біл. Әдетте, білікті бапкерлер жасалған жаттығу ойындары пайд алы да тиімді болғандықтан. Жаттығу сабақтарын спортшының жеке басының басты нәрсе – жаттығу сабақтарының мерзімін сақтау. Жаттығулардың жиілігі жағдайға байла нысты әртүрлі болуы мүмкін. Дайындық кезінде жаттығу сабақтары сирек болады. Ал спорттық жиыноткізген кезеңде жиіленеді, тіпті кейде күніне екі реттен өткізуге тура келеді. Жарыс алдында спортшылар ға демалыс берілу керек екі- үш күн. Демалыс күнінде таңертеңгілік гимнастика мен серуен қолданылады. Жаттығатын спортшының күндік режимі арнайы жасалған күнтізбесімен жалғастырып отыраған жөн. Барлығы да кезекпен жүзеге асырылып оты рғандықтан. Бұл спортшы ағзасының бір қалыпты жұмыс істеуіне жағдай жасайды және ағзасының жұмыс істеу қабілетін арттырады. Күнтізбесі бұрақтандырылмай уым мүмкін. Спортшы жеке басының жағдайынан емес климатқа өзгеріп тұрады. Мысалы, шығыс азиялық елдерде жаттығу ойындары таңертеңгі емес кешкі сағаттарға ауыстырылуға тура келеді. Осындай әрқилы жағдайларға қара мастан, режимді жасаралдында спортшыға жекеталап тартатылып тұрады. Таңғы ұйқы даноян бір уақытта, ж еті- сегіз сағаттан кеш болмауы тиіс. Таңертеңгілік гимнастика міндет- ті түрде жасалады. Жаттығу сабақтарын 10- нан 14 сағат аралығында, өткізген абзал. Егер жаттығулар кешке қарай болса, 18 сағаттан минут 21 сағатқа дейін өт кізген тиімді. Тамаққа әдетте жарты сағат жеткілікті. Түскі тамақтан соң 1.5- 2 сағат, таңертеңгілік тамақтан соң 30- 35 минут уақыт демалыс бергенді ұрыс. Кешкі тамақтан кейін де ұйқыға деңісін 2 сағат бұрын болуы керек. Спортты қ жиынның күнтізбесі- біндесеруенге, әрқилы мәдени орындарға барып тұруға уақыт бөлінеді. Ұйқыға бөлінген уақыт 8 сағат- тан кем болмаған жөн. Қорыта айтсақ жаттықтырушының қызметі алдымен өз шәкірттерінің бойына Отанға деге н сүйіспеншілік, достық, адамгершілік, принципшілдік, батылдық, кішіпейілділік және жаман әдеттерден аулақ болуға бағытталған қасиеттерге баулиды.

1 Мустафаев Е.Т., Егізбаев Ж.Ә., Есіркепов Ж.М. Дзюдо күресінің үйрету әдістері- Қызылорда, 2004.

2 Байдосов Қ.Р., Мұхитдинов Е.Д., Жалмағанбетов А.А. Палуанның жан-жақты дайындығы Қазақша күрес – Алматы, 1987.

3 Бұғыбаев А. Белдесен бекем бол! - Алматы, 1989.

4 Әлімханов Е. Самбо күресінің үйрету негіздері - Алматы, 1999.

5 Пархамович Г. Основы классического дзюдо // Урал-Пресс, 1993.

Резюме

В данной статье рассматривается роль тренера в воспитании педагогической квалификации борцов так же знания и способ ность, профессионального мастера тренера.

Ключевые слова: тренер, борцы, тренировка, обучение, воспитание, физическая подготовка

Summary

This article discusses the role of the coach in the education of pedagogical qualifications of fighters, the knowledge and ability, professi onal skills coach.

Keywords: coach, fighters, training, education, physical training

УДК: 616.1-053.2/6

СТУДЕНТТЕРДІН ДЕНЕ ТӘБИЕСІ ЖӘНЕ СПОРТ ПЕН ШҰҒЫЛ ДАМУ КЕЗІНДЕГІ АҒЗАНЫҢ КЕЙБІР ФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Н.Төлегенұлы – аға оқытушы, Абай атындағы ҚазҰПУ

Қазіргі таңда адам ағзасының жұмыс қабілетін, физикалық даму деңгейін жоғарылатуға үлкен талап қойылып отыр. Студ енттердің денесі дамуын, физикалық мүмкіншіліктерін қалыптастырып тәрбиелеуде олардың жас ерекше- ліктеріне сәйкес, соған қарап жаттықтыру олардың денесінің дамуын жоғарылатуға тиімді әсер етеді.

Тірек сөздер: ағза, денесінің қызу, жаттығулар, бұлшықет, қажу, ұйқы және демалыс, гравитациялық кестану, физи ологиялық ерекшелік

Дене тәрбиесі және спорт пен шұғылдану студенттердің көтеріңкі көңіл- күйінің қалыптасуына әсер етеді. Бұл құбылыстың себептері мыналар: белгілі бір қарқындылық шегінде болған б

ұлшықетқысымыденісауадамдардажақсысезімдердіңтуындауыменбайланысты. Бұныбіртанертенұйқыдан тұрыпкерілгенкездегібұлшықеттіңбіріншіқысымынанрахаттанғандабілеміз. И.П.Павлов«Денеенбегіненсезгенқанағатпенақыл-ойенбегіненалғанқанағаттысалыстыруғакемелмейдідеді», бірақбізақыл-ойенбегіменөмірсүреміз.

Қойылғанмақсатқажетүтіптіоғансанаменжақындаудыңөзіадамныңөзәрекетінеқанағаттанатынынбілдіретінбастыықпалболыптабылады. Денетәрбиесіменспортсабақтарында—бұлкемшілікспортжаттығуларыныңтәсілінменгерудегіілгерілеушіліктітанусалдарынан, қимылжәнепсихикалықсапалардамуымен, спортдәрежесінжәнеатағыналу, жарыстағыжеңіссалдарынанболады.

Белсендіқимыләрекеттеріаралықжүйежүйесініңқоздыружәнеетежеуқызыметінреттейді. Жаттықтырусабақтары, спортойындарыменспортжарыстарынақатысуағзағабарыншажоғарыталаптарқойып, бұныңалдындатуындағанкеріәсерлікөңіл-күйжағдайынтөмендетіп, кейдежойыпжібереді.

Денетәрбиесіменспортсабақтарыеналдыменадамныңөзқозғалысаясынменгеруге, қимыл, ұғымдарынбайытуға, қимылқабиеттеріндамытуғабағытталған. «Денемәдениеті» ұғымыныңмәндікмазмұнықимылдыұлағаттау, олардыңнәтижелілігін, тиімділігін, орындылығынарттыру, яғниолардыңжетілуіменәсемдігінсипаттайтынқимылдыңжақтарынменгеруретіндеашылуымүмкін. Соныменденетәрбиесіменспорттақимылкөркемдігінқалыптастыруықпалыболыптабылады.

Жақсыденедамуыменденсаулықбірліктекөрінеді. БұлкөзқарастыН.Г.Черышевскийдамытып, қорғады. Өзінің«Ақиқатқаэстетикалықкөзқарасөнері» аттыдиссертациясында«Өмірдіңөзітамаша. Адамдағытамашамеңдемділіктіадамденсаулығыменағзасыүйлесімдідамуытуралыұғымсызтүсінумәнсіз», деді.

Спортпеншұғылданатынадамменспорттықжекпе-жектердібақылаушыкөрерменадамденесіндегіәсемдікті, күштідамығанденсаулықтыбағалауғаүйренеді. Әріне, денетәрбиесіменспортнәтижесіндеадамныңсыртқысымбат, оныңтұлғасытуралынағызэстетикалықұғымқалыптасады.

Денетәрбиесіжәнеспортпеншұғылданатынстуденттердің, сабақалдындаішкіағзаменжүйелеріқызметініңөгеруібайқалады, бұлағзаныңсөреалдындағыжәнесөрелікжағдайы. Бұлөзгерістеррефлекс-торлықшарттықызметініңқорытындысыменнәртүрлісапалықкөріністеріболуымүмкін.

Сөреалдындағыжағдайда, әдеттежүйежүйесініңқозғалыстығыныңкөтерілуінен, қанайналым, тынысалу, асқорытуменбөлу, заталмасужүйесіқызметініңкүшеюіненболады. Егер, бұлөзгерулербіркелкіболса, орнықтышекараданасыпкетсе, оларқозғалысаппаратынішкіағзаменжүйеніалдағыбұлшықетқызметінеқамтамасызетугедайындайды. Кейдеоқсабақтарыменжарыстаржағдайы, өтекүштітітір-кенгіштікболуымүмкін, ондажүйежүйесініңқолайлықозуыныңорнына, студенттердіңқозғалыстығыныңшамадантыскөтерілуі«сөрелібезгектің» белгісі.

«Сөрелібезгек»-

соңғықорытындысындажүйежүйесіорталғыныңтежелупроцесініңдамуына, ағзақызметіменжүйесініңөзілуіне, спорттықтехникалықнәтиженіңтөмендеуінеәкеліпсоғады. Мұндайсөреденшығаралдындағысөрелікжағдайынақолайсызболады. Сөрелікжағдайдененіңқоздыруарқылыреттеугеболады[1, 2, 3].

Бұлшықеттердіңжұмыстыұзақуақыторындағанкездеріндебіртебіртеқуатқорытаусылады, қаншазаталмасуөнімдеріжиналады, албастыңмиқабынажұмысестеушіқаңқабұлшықеттерінентүскеншабыттар, қозументежеупроцесініңәдеттегіөзарақатынасынбұзуғақатынасынкелтіреді. Өзгеруадамныңсезіміменқосылып, дененіңжұмысынорындаудықиындатады, қорытындысындаағзаныңжұмысқабиетітөмендейді, қажуағдайыбасталады. Егерағзанытынықтырып, басқақызметкеқосыптынықтырсаағзаөнімдердіңдырауынанбосайды, өзініңуақытқорықалпынакелтіреді. Қажудыңдәрежесі, яғниқалпынакелтіру, қажубелгілеріжойылады, ағзақайтаданжұмысқақабиеттіболады. Қажудыңдәрежесі, яғниқалпынакелтірукезеңі, студенттердіңденсаулықжағдайыменденедайындығы-

на, орындалғанжұмыстарыныңұзақтығыменқарқындылығына, көлеміменқоршағанортаныңжағдайынабайланысты. Басқатенжағдайда, дененіңжұмысестеуқабиетіне, студенттіңрухани-жігерлідайындығына, сезімәрекеттерінебойалдырғышкүш-қуатынақөпқыпалетеді[4].

Мақсаттылық, жеңіскедегенжігерлілік, борышқадегенжауапкершілік, жағымдысезімгешақырады, оларкүшқосады, қажудыңбасталууақытыналыстатадыжәнекерісіншежігерліліктіңболмауы, алдағыеңбектен, күрестенқорқу, жабырқану, төменгіруханижағдай, қарама-қайшысезіну, қажудыңбасталуынжылдамдатады, шаршаудыңсезімдерінкүшейтеді.

Жұмысестеуқабиетіменқажудыңтөмендететіннәртүрліжұмыстарданкейін, күштіқалпынакелтіретіндемалысқажет. Демалысбелсендіжәнебелсендіемесболуымүмкін. Ұйқыжәнеатамақтанудыңдұрысережесітолыққандыдемалысқамаңыздыөтезор.

Демалыстыңболмауынан, жеткіліксізұйқысалдарынан, ретсізжәнешамадантыстамақтанудан, соныменбі

ргеденсаулық жағдайында ауытқуы бар болса, әр кездегі қайталанымдылықпен қалыптасуына ауыр жұмыстар созылмалы қажыуға, тым шаршауға әкелуі мүмкін. Қажу құбылысы елеусіз, біртіндеп ұлғая түсуі мүмкін: ұйқы бұзылады, тәбет төмендейді, сосын шаршағандық сезіну пайда болады, шұғылдануды қаламайды, тер шығу ғүдейді, салмақ азаяды, ағзада басқа да бұзылулар пайда болады. Ұзақ уақыт тым шаршап қажығандықты, орталық жүйке жүйесінің шамалантысті тіркенгендігімен қажығандығы және жаттығу сабақтарының тәртібімен негізгі процестерінің байланысы бұзылуын спортта артық жаттыққандық деп атайды. Жүйелі дәрігерлік-педаногикалық бақылау мен өзін-өзі бақылау ұзақ уақыт артық жаттыққандық-тың бастапқы белгілеріне уақытында анықтауға және қажетті сақтандыру шараларын қабылдауға мүмкіндік береді. Артық жаттыққандық арнайы емделуді талап етеді [3, 4].

Егер денешынықтыру мен шұғылданушы немесе спортшы жеткіліксіз жаттықса және оған қарамай жаттыққандық жағдайындағы қуаттылық кәсіпте-тең денешынықтыру жұмысының нормасына сәйкес, онда жұмыс істеу басталғаннан соң, бірнеше уақыттан кейін ол, аяқтың қозғалмай қалуын, кеудесінің қысылғанын, ауыртып алатын, басы айналу, тұншығуды сезінеді. Аталған сезімдердің шарықтау шегін «өліну күйі» деп атайды. Бұл қажығандықтың біртүрі. Егер жұмысшы жалғастыра отырып қайраттылық-тың күшімен «шыдап» бақса, пайда болған ауыр сезімдерден басым келсе, онда бір шама уақыттан кейін, тыныс алу, кеуденің қысылғаны, ауырғаны жеңілдейді және жеңілдейтін, жұмысты тастауы қыласы, жалпы көңіл-күйі сезімінің жақсаруына орын береді. Мұндай жағдайды «екінші тыныс» деп атайды.

Жақсы жаттыққандық жағдайында алдымен ең қызықты, біртіндеп еңбектің күшін көбейту, «өліну күйінен» желу уақытына алатын денемесе жағымсыз сезімдерді әлсіретеді, «екінші тыныстың» желуін, ашылуын жеңілдетеді.

Денемәдениеті және спорт сабақтары кезінде кейбір еурлердің әдістемелік және санитарлық-гигиеналық ережелерді өрескел бұзғаны салдарынан мына төмендегідей аурулы жағдайлар пайда болуы мүмкін: гравитациялық естен тану, ортостатикалық талықсу, талып қалып жағдайы және т.б. Денемәдениеті және спортпен шұғылданушы студент, осы ауырулы жағдайлардың негізгі ерекшеліктерін, олардың пайда болғанын ескертуді және оған қажетті алғашқы көмек көрсетуді білуі.

Гравитациялық естен танудан сақтанудың әдісі – мәреге жүгіріп келгенде бірден тоқтап қалмай, жүгірісті біртіндеп тоқтату керек.

Ортостатикалық талықсу-гравитациялық естен танудың біртүрі. Бұл құбылыс адамның қатардау зақтандыруынан болады. Ортостатикалық талықсу ұзақ уақыт күштену жағдайынан кейін белсенді қозғалыстың шектелуінен күретамыр қанының күшкү атын реттеушісінің бұзылуына, қанның кеуде мен аяқтың төменгі бөліміндетұрып қалып жүрекке күретамыр арқылы қанның құйылуының нашарлауына байланысты пайда болады. Сырттан қарағандағы белгілері, сақтану ережелері, шаралары мен алғашқы көмек, сол гравитациялық естен тану жағдайындай [1, 2, 3, 4].

Талып қалу жағдайы кейбір денешынықтырушылар мен спортшылардың қатты уайымдап, қайғыру, салдарынан және жағымсыз сезімдерден пайда болады. Бұл жағдайларда күретамыр қанның күшкү атын бірден төмендетеді. Осыдан бастың миына бір шама қан жетіспейді есені тананады. Денешынықтыру жаттығуларының шамалантыс зорланып істейтін ауырат леттер мен басқа спортшыларда көкірек пен құрсақтың ішкі қан қысымының бірден көтерілуі нәтижесінде кеуденің сору әрекеті бұзылады, күретамырдағы қан қысымы төмендейді, қанды көмірқышқыл газымен байту нашарлайды. Ауырат летшілерде мойын бұлшықеттерінің жақсы дамуына байланысты қатты күштену кезінде, мойынның қантамырлары соғылады да, миға қан келмейді. Нәтижесінде ми қансыз данады да, талып қалу жағдайына әкеледі.

1. Адамбеков Қ.І., Тастанов Ә.Ж., Әбілдабеков С.Ә. «Таңдамалы спорт түрлерінің теориясы мен әдістемесі» – Алматы, 2011.

2. Массовая физическая культура в ВУЗе (учебное пособие). Под редакцией В.А. Маслякова, В.С. Матякова – М.: «Высшая школа», 1991.

3. Физическая культура как элемент культуры общества и человека. Н.И. Пономарев. – Алматы: «Мерей», 1996.

4. Физическая культура студента. Под редакцией В.П. Ильинича. – М.: Гардарики, 2001.

Резюме

Современные условия жизни предъявляют высокие требования к уровню физического развития, работоспособности и защитным силам организма человека. Учитывая возрастные и физиологические особенности в физическом воспитании студентов возрастной группы эффективность стимулирует положительные функциональные и морфологические изменения в формирующемся организме, активно влияя на развитие физических способностей студентов.

Ключевые слова: организм, физическая культура, упражнения, мышцы, сон и отдых, гравитация, физиологическая

бенность.

Summary

Modern living conditions make high demands to the level of physical development, health and defenses of the human body. Take into account the age and physiological characteristics of physical education college age effectively stimulates positive functional and morphological changes in the emerging organism actively influences the development of the physical abilities of students.

Keywords: body, physical education, exercise, muscles, sleep and rest, gravitation physiological feature

ҰСЫНЫСТАР ҮШІН
ДЛЯ ЗАМЕТОК